

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

RASMUS MORTENSEN

BALLE SOGN

AF
SILKEBORGEKNENS
HISTORIE

SILKEBORG CENTRALBIBLIOTEKS FORLAG

1946

BALLE SOGN

RASMUS MORTENSEN

BALLE SOGN

AF
SILKEBORGEGNENS
HISTORIE

SILKEBORG CENTRALBIBLIOTEKS FORLAG

1946

**Den grevelige Hjelmstjerne-Rosencroneske Stiftelse
har støttet Forstudierne og Materialeindsamlingen
til nærværende Bog.**

**Bogens Udgivelse er bekostet af Silkeborg
og Balle Kommuner.**

**I Kommission hos Aage Hansens Boghandel,
Silkeborg.**

Konrad Jørgensens Bøgetrykkeri, Kolding.

Tilegnet

Mindet om min Far

i Hundredaaret for hans Fødsel.

**„At leve udi Tiden
og ikke vide Tiden
er som ikke at være til.“**

(Arild Huitfeldt.)

FORORD

Idet Bogen om Balle herved udsendes, maa jeg erkende, den kommer lidt sent. Allerede for mange Aar siden havde jeg i Sinde at skrive Egnens Historie, og Materiale blev indsamlet til Skildring af Hids Herreds forskellige Sogne. Imidlertid fik jeg efterhaanden saa meget andet Arbejde, at jeg først nu kan begynde at opfylde nogle af de Forventninger, man hjemme nærrede til mig.

Direktionen for den grevelige Hjelmstjerne-Rosencroneske Stiftelse, som gennem en lang Aarrække har støttet mine historiske Studier, beder jeg modtage min ærbødige Tak.

Silkeborg og Balle Kommuner bekoster Bogens Udgivelse; derfor skylder jeg Byraadet og Sogneraadet — og navnlig da Borgmester Iversen og Sogneraadsformand Valbjørn — en særlig Tak.

Takke maa jeg Lærer J. P. Torpe og Overbibliotekar Peder Nielsen, Silkeborg, for venlig Tilskyndelse og altid rede Hjælp.

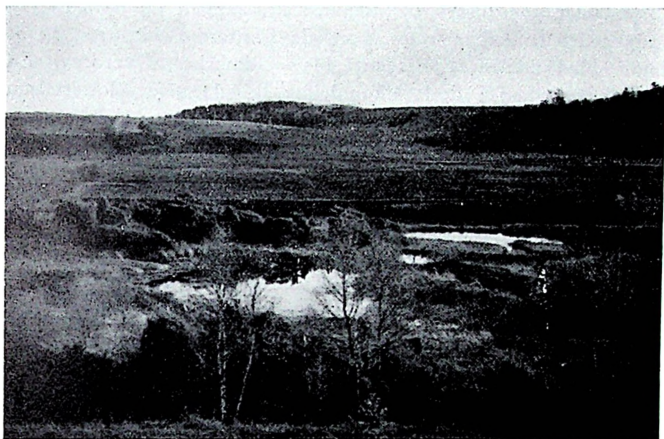
Nationalmuseet, Matrikulsarkivet og Biblioteket i Silkeborg takker jeg for velvillig Bistand ved Fremskaffelse af Kort- og Billedstof.

Mange Beboere i Balle Sogn, Alderslyst og Lysbro, men da navnlig Husmand P. Mikkelsen, Øster Bording, vil jeg gerne sige Tak for værdifulde Oplysninger.

Der er tilbudt flere Billeder, end vi har kunnet bruge. Jeg takker for venlig Imødekommenhed ogsaa paa dette Omraade. Det ledende Hensyn var stedse at fordele Billederne bedst muligt over Sognet og Emnerne.

Lindeballe i Maj 1946.

Rasmus Mortensen.

LANDSKABET

Sydligst i Viborg Amt og Hids Herred ligger Balle Sogn — omgivet af Gødvad, Sejling, Serup, Sinding, Kragelund, Funder og Silkeborg Købstads Jorder.

Størstedelen af Balle Sogn har tydelig Hældning mod Sydøst ned efter Silkeborg Langsø, en mindre Part skraaner svagt nord-paa mod Lemming Aa. Bakkelinjen Hylkærbakke—Bavns—Brunbakke—Kirkebakken—Bellerup—Kejlstrup Overmark angiver Højdeskellet.

Den kuplede Overflade gennemføres af flere sydøst—nordførende Lavninger og Dalslugter. Disse er nogle Steder saa vide, at de har kunnet give Plads til Grundlæggelse af Sognets gamle Bebyggelsesomraader: Landsbyerne Øster Bording, Hvinningdal og Balle, medens Overgaard og Vester Bording i Vest, Kærsgaard i Sydøst og Kejlstrup i Øst skares bort fra Sammenhæng med Landsbyerne og blev Enestegaarde.

Idet Øster Bording, Hvinningdal og Balle grundlagdes i Lav-

ninger eller paa disses tilstødende Skraaninger, og Bymarkerne opdyrkedes til begge Sider, kom de fjernere Bakkestrøg til at danne Skel mellem Ejerlagene, blev Udmarker, Overdrev. En Uregelmæssighed i dette almindelige Billede giver Bosættelsen Hvinningdal, som paa et eller andet Tidspunkt fra den lune, men ikke særlig rummelige Dal flyttedes op paa stormfulde Højder Øst for det gamle Byggested.

Meget iøjnefaldende er nogle dybt nedslidte, stejlt faldende Afløbsrender i Østsiden af de til nævnte Tværdale skraanende Bakkedrag i Sognets sydlige Partier ved Hvinningdal, Kærsgaard, Balle By og Kejlstrup. I det hele frembyder Terrænets stærkt sammensatte og skønt formede Skikkelse talrige interessante Enkeltheder, der vidner om uhyre Naturkræfters voldsomme Brydninger, da Landskabet blev bygget op. Til Forstaaelse heraf vil lidt Kendskab til Egnens Geologi være nødvendig:

Det var i sidste Istid, medens Ismassen rykkede frem, gjorde Ophold og smeltede bort, at Danmark og dermed vor lille Del af Landet fik sin nuværende Overflade formet, sit landskabelige Udseende præget.

Fra Nordskandinavien og Østersøomraadet kom Isen. Den havde skuret Fjeldene og medført alle løse Bjergdele, og den havde ogsaa, medens Bunden trykkes hen over Øst-Danmark, optaget i sig et umaadeligt Fyld fra de øverste Jordlag her. Alt dette saaledes blandede Materiale nedfældedes under Bortsmeltningen. Men idet Isens forreste, skubbende og særlig transporterende Rand standsede i Midtjylland, for vor Egn Vedkommende udførte Sebstrup—Moselund—Dollerup, modtog navnlig dette Strøg store Aflejringer.

Isen standsede, fordi mildere Vejrlig indtraadte, og Smeltningen begyndte. Ned ad Israndens vestskraanende Flade strømmede Smeltevand fremefter. Det bortskyllede Jordlagene foran og brød sig Vej mellem Paarupknuden og Stenholt. Ud gennem denne vidaabne Port fandt ikke blot Overfladevandet bort, men ogsaa de Vandfloder, der opstod under Isdækket.

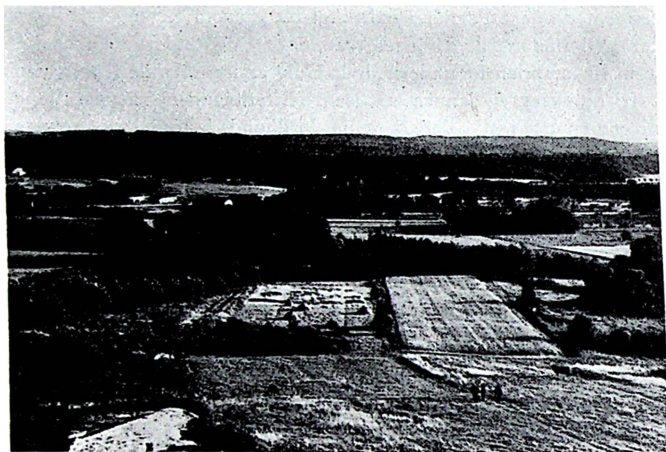
Smeltevand vil, naar Solen skinner, og Regn falder, samles i skaalformede Fordybninger paa Isens Overflade; herfra bryder det

gennem tyndere Partier i Isdækket og gennem Revner og Sprækker ned under Ishvælvingen, samler sig og finder omsider Løb frem til Isranden i Tunneler, hvis Gulv er Isens Underlag, medens Loft og Vægge dannes af Isen. Efterhaanden skærer Vandstrømmen sig ned i den optøede Jordbund, hvorved der opstaar en Tunneldal. Da hele Tunnelen er vandfyldt, og da Trykket er stort, fordi Vandbeholdningen ligger højt, kan Smeltevandet — ligesom Vandet i et Vandrør — løbe opad og finde ud over Bakkelandet ved Isranden, hvor det med voldsom Kraft strømmer frem gennem Tunnelporten. Her faar Vandflommen straks mere Plads, den breder sig, taber noget af sin Fart, og derved nedsættes dens Evne til at transportere Fyldindholdet videre. Dettets tungere og grovere Dele aflejres, bundfældes paa Stedet, medens de lette Sandmasser føres længere vestpaa med Vandet: Sandfladen Vest for Klode Mølle, Skygge o. s. v. dannes.

Nu er Isen svundet bort fra den yderste Stilling ved Moselund. Den finder en ny Opholdslinje længere tilbage, fordi Klimaet igen er blevet koldere. Men paany mildnes Luften, og den skildrede Udvikling under Nedsmeltningen gentages, dog maaske efter noget mindre Maalestok. Nyt Bakkedrag med foran liggende Sandslette (i Kragelund Sogn) udformes. Hovedet af Balle begynder at tage Skikkelse; den højtdækkede Strækning Hvinningdals Mark—Overgaard—Vester Bording og Øster Bording Vestermark ligger endelig aaben i Lyset. Op over det solide Fundament rager Hylkær Bakke.

Et længere Ophold under Tilbagetrækningen østpaa gør Isranden foran Bavns—Højgaard—Hvinningdalknuden—Funder Østside. Men atter stiger Temperaturen, og Smeltevand fremkommer. Det kan ikke faa Afløb mod Vest, fordi Hylkær Bakke med Omgivelser spærrer her; det maa søge ud til Siderne, og saaledes skabes den store Lavning, i hvis brede Skaal Fladmose siden opstod.

Imidlertid er nærvæd og langt borte Silkeborgsøernes mægtige Floddal blevet uddybet, og har den ikke gjort sig gældende før for vor Egn, saa gør den det nu. Dalviddens dybt nedslidte Fure ligger i Bunden fyldt med Is, men det hindrer ikke, at Bassinet virker som et uhyre Sugeværk, der, da det faar Luft, aftapper alle

Udsigt fra Højgaard over Silkeborg.

Vandbeholdninger og Strømme over og under Isen i Nærheden, faar Smeltevandet fra Funder Nørhede, Hvinningdals Mark og Hvinningdalen ovenfor Lysbro til at løbe bagud ned i Langsø, hvorved førnævnte Systemer af Afløbsrender i Bakkernes Østside dannes. Og endnu større Virkning faar Sugningen i Omraadet mellem Bavns og Højgaard. Idet Aabningen her banes, styrter Vandet fra Fladmose bagud ned over Kærsgaards Jorder. Saa brat og voldsom bliver Strømmen efterhaanden, at den skyller store Jordmasser væk, blotter Undergrunden, ja, river den op og efterlader et mærkeligt sønderslidt, hullet og foldet Terræn uden det Dæklag, som normal, forholdsvis rolig Aflejring vilde brede hen over et hærget Landskab.

De fra Omraaderne ved Kærsgaard og Lysbro nedstyrtede Jordmasser gled ud over den isfyldte Langsø og dannede det flade, hist og her sært sammenhobede, ujævne Terræn paa Silkeborgsiden mellem Odden og Ørnsø, hvor Skovbæltet Nord og Vest for Silkeborg senere slog Rod. Isdækket i Langsø's Bund fik vel ogsaa sin Part, som, da Isen smeltede, og Fylden sank ned, bidrog væsentlig til at gøre Søen smallere og mindre dyb.

Helt anderledes stilfærdig foregik Befrielsen af Nordsognet. Ingen dybtgaaende Fure, ingen større Rynke i Jordsmønnet tyder paa særlig Bølgegang her, lempeligt glattedes Overfladen til. Gubsø fandt yndig hengemt Plads ved Bellerups Fod, dens blide Strøm under Sejling Skel søgte Lemming Aa forbi Skærkær i Nordvest, hvor Mødested naaedes med Bækken fra Vester Bording-Kanten, der blev Skelmærke overfor Sinding.

Men da Isranden stod langs Linjen Kirkebjerg—Buskelund—Vesterskovbak, udhuledes Vellingdal, og medens Randen lidt østligere gjorde Ophold bag Ballelund—Balle By, dannedes igen en anelig sydførende Rende, den Landsbyen Balle i Tidens Fylde placeredes i. Herved fremkom Vesterskovbak og Lilleballe, og snart formedes Storeballe med Udløberne Balle Bakker. Saa skete det store Skred, endnu langt større end tidligere ved Lysbro og Kærsgaard: Vand- og Jordmasser styrtede ned mod Langsø — den lave, blottede Bund, vi kalder Sandmarken, laa tilbage. Lignende Katastrofe indtraf nedenfor Kejlstrup Bakker, hvorved al Overjord fjernedes, og den »raa« Grund kom tilsyne. Lige saa lidt som Lysbro- og Kærsgaardtrakten fik Sandmarken og Kejlstrupsletten noget Dæklag tildelt.

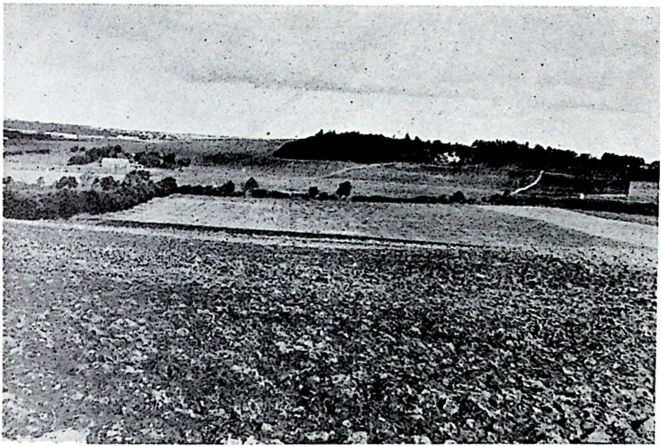
Omsider var da sammenhængende Isflade forsvundet fra Egnen, Kaos endt. Meget var blevet givet, meget mistet. Nyskabt dukkede Landskabet op. De flygtige Sandmasser havde fulgt Vandstrømmene, enten laa Sandet bredt ud over større og mindre Flader, eller det var hvirvlet sammen i Toppe og Lag. Leret havde holdt nogenlunde Stand, selv om det mange Steder var blevet stærkt udvasket og aflattet. Teglværksleret i Lysbro var forblevet liggende i mægtige Partier, og Lerbankerne Øst for Hvinningdal havde ogsaa modstaaet de stride Strømme. En mærkelig Aflejring eller Opskrining, bestaaende af paafaldende grove Kvartskorn i Vesterskovbakkens Sydside, skylledes heller ikke bort, men den laa ogsaa i Læ for Vandflommen. Færgebakken, som foran Islevninger i Langsø var hobet op til stor Højde af Sandet fra Kejlstrup, lod sig heller ikke rukke. Dens Sandindhold var blandet med klæbende Brunkulsrester — saa dybt havde Jordbunden her været revet op, at et Brunkulslag var naaet. Disse Lag fra Før-

Istiden træffes under og omkring Fægebakken i ca. 1 m Tykkelse omtrent i Horisont med Langsø's Vandspejl.

En vis Tid efter Isens Bortsmeltning laa der mange Steder Isklumper under Jordfylden. Idet de smeltede, dannedes Fordybninger, Jordfaldshuller. Hvor Bunden var tæt, og Omgivelserne indeholdt Vand, fremkom Vandsamlinger, som siden blev Moser, ofte ret dybe. Typiske Eksempler paa saadanne Forekomster træffes Syd for Overgaard, ved Tipholt paa Overgaard Mark og kort Øst for Bavns. Maaske har en Del af de mange Smaadamme og Mosehuller, der findes rundt om i Sognet, en lignende Oprindelse. Men ved Siden heraf ses andre fugtige Pletter med Mosedannelse og uden Afløb. De stammer formentlig fra midlertidige Ophold i Isbræens Nedsmeltning: skiftende Tø og Frost har bragt vandmættet Jord til at staa og sive, i hvilken Tilstand den let lader sig flytte, naar det igen bliver Alvor med Bortsmeltningen, og rives saa ikke hele den grødede Masse bort af Smeltestrømmen, og Arealet fyldes op og jævnes ud, kan der dannes en hullet Flade, som siden bliver vandfyldt og gror sammen til Sump og Mose. Saadanne uregelmæssigt spredte Moser forekommer hyppigt i Terrænet ved Nordfoden af Bavns- og Brunbakke, ud over Balle Nørremark, paa Balle Bymark i Nord og Vest samt Sydøst for Balle Kirke. Lignende kendes ogsaa under Øster Bording og Hvinningdal. Sumpene nedenfor Balle Bakker skyldes Tilstopning af Vandkilder fra Bakkerne ved Sandfygning. Tilsvarende Oprindelse har nogle Mosearealer under Alderslyst. — Mosernes Historie skal senere blive omtalt. Vi nævner blot Moserne her for at antyde Overfladens Udseende umiddelbart efter Istiden.

Da Landskabet var blevet nogenlunde fast og tørt, begyndte stormende Vinde at tumle slemt med Overfladejorden, de nedrev og afglattede, de flyttede og tildængede. Denne Virksomhed varede længe ved, og den ændrede betydeligt i Billedet af Terrænets oprindelige Skikkelse. Men den gav som endeligt Resultat det Jordlag, Mennesker siden har haft for Øje, og som boende Folk arbejder med i Dag.

Fra Vest kom Vindene jagende, og intet hindrede deres ivrige Tagfat. Ved Moselund stod Porten jo aaben, og hvor Smeltevandet i sin Tid strømmede ud, blæste Sandet nu ind. Overgaard

Grusgrav i Sydsiden af Bavns. Set fra Højgaard.

Mark fik sin rigelige Part, Hvinningdal Mark ogsaa. Hylkær Bakke-Støtten blev svært afrundet, Øster Bordings vestre Jorder glattedes godt af. Og længere nede i Balle sled Blæsten i hver Op-højning — Udjævningen var almindelig. Enten tog Vestenvinden, eller den gav. Hvinningdal-Bakkernes Lersider holdt Stand overfor Stormløb fra alle Kanter, men Formerne efterlodes stærkt slidte. Kun Bavns blev staaende urørt; Bakken var bygget af lerblandet Grus helt op til Toppen, og dette Materiale lod sig ikke flytte af Luftens Strømninger, var de end nok saa vilde og gentagende.

Men stundom blæste Vinden ogsaa kraftigt fra Øst. Det kendtes paa Sandjorden nedenfor Balle Bakker. Sandet blev her ført helt op mod Bakkehældets Fod og havde, da det fandt Læ, dannet klitagtige Partier. Navnlig har dette været Tilfældet under Bakkerne Øst for Balle By. Længere omme ved Frøbæks øvre Løb opstemmedes Vandet, og der fremkom Sumpe, der siden, som vi har set, groede til Mose. Ogsaa Kejlstrupsletten paavirkedes kendeligt, næsten helt ned i den bare Bund. Færgebakken blev strøget flad, dens Sider fik afblæst og nedslidt Udseende, men

selve den mægtigt opskruede, albundne Kerne lod sig ikke rokke af nogen Vind hverken fra Øst eller Vest.

Saaledes laa da Landskabet bredt ud, vejrbidt og endnu ingenlunde helt i Ro. Og fremdeles var det øde og tomt. Men medens Somre gled hen, og Solen skinnede mellem Taage og Regn, kaldtes Næring til Live, Jorden modnedes til at bære Frugt. Planter kunde komme, naar de vilde. Og Planterne kom. De klædte Leret og Sandet, Bakkedragene og Sumpene, Højderne saavelsom Dalene. Hver Art fandt i belejlig Stund Fæste paa sin særlige Grobund — alt efter lovbunden Orden, Naturen selv viste sikker Vej. Og Dyr vandrede ind, de fulgte jo Planterne.

Til sidst kom Menneskene. Hvor Planter vokser, og Dyr trives, kan Mennesker jo leve.

BOSÆTTELSEN

Menneskene kan spores ved deres efterladte Brugsgenstande, Bopladser og Grave. Der er saa mange Steder indenfor vort Omraade fundet Brugsgenstande, Redskaber og Vaaben, og her staar endnu saa talrige Rester af Bopladser og Gravhøje tilbage, at man kan sige, næsten hver Plet har ydet Bidrag — og fremdeles kan give Vejledning — til vor Viden om Menneskers Liv og Færden paa de Jorder, som blev Balle Sogn, da Beboerne lærte at søge sammen om noget fælles.

Naar vi i det følgende gennemgaar alle foreliggende tilgængelige Fund, maa vi naturligvis straks indrømme, at disse jo langtfra giver det helt rigtige Billede af Fund-Materialets Omfang og Art, eftersom der ganske sikkert er opsamlet mangfoldige Ting og sløjfet mange Mindesmærker, vi ikke kender det mindste til. Omstrejfende Folk har i Tidens Løb bortført en Mængde gamle Redskaber og Vaaben, dem, vi under eet Navn kalder Oldsager, og solgt Byttet til private Personer i By og paa Land, ja maaske endog udført Tingene til fremmede Samlinger udenfor Hjemlandet. Et stort Antal Oldsager i stedlige og fjernere Museer unddrager sig vor Behandling, fordi disse Museer ikke altid fra først af har holdt Rede paa Genstandenes Oprindelse eller paa Forholdene ved Fundene. Museerne er jo ofte begyndt som Privatsamlinger. Desuden maa man billigvis erkende, det har været uoverkommeligt at søge nøjagtig Kontrol med de Oldsager, Menneskene gemmer i deres Bordskuffer eller lader uskyldige Børn lege med. Og kunde vi endelig kalde saadanne tilbageholdte Klenodier frem til Beskuelse, hvad vi ikke har forsøgt gennemført i alle Enkeltheder, vilde de dog ikke sige os en hel Del, da det som oftest er glemt, hvor eller under hvilke Omstændigheder Fundene er gjort. Men

noget Materiale har vi da, hovedsagelig hentet fra Nationalmuseets Arkiv og fra Meddelelser af Harald Overgaard, Overgaard, Balle.

Brugsgenstande.

Udskrift af Nationalmuseets Fundprotokoller viser følgende indgaaede Oldsager:

1 økselignende Flintstykke, 1 Stikkel, 3 Flækker med Sidetilhugning, 1 Tværpil, 3 Mikroliter, 3 Blokke, 1 Knude, 6 Flækker, 2 Mikrofækker: Gudenaakultur; Lysbro vestre Boplads, undersøgt af Mathiassen (A 37173).

1 Høvleskraber, 1 Flækkeskraber, 1 Flække. Gudenaakultur; Lysbro nordre Boplads, undersøgt af Mathiasen (A 37175).

1 Mikrolit, 1 Blok, 1 Mikrofælke. Gudenaakultur; Kærsgaard Boplads, undersøgt af Vebæk (A 37176).

En tyknakket Økse med Skafleje af lysegraa Sandsten, 20 cm lang, 9 cm bred over Æggen. En tyknakket Økse med Skafleje af lysegraa, forvitret Sandsten, 18,5 cm lang, 6,5 cm bred over Æggen. Funden paa Balle Mark. Købt til Museet. Sælger Chr. Gregersen, Silkeborg. Se Sophus Müller: Ordning af Danmarks Oldsager 71 (A 11259 og A 11260).

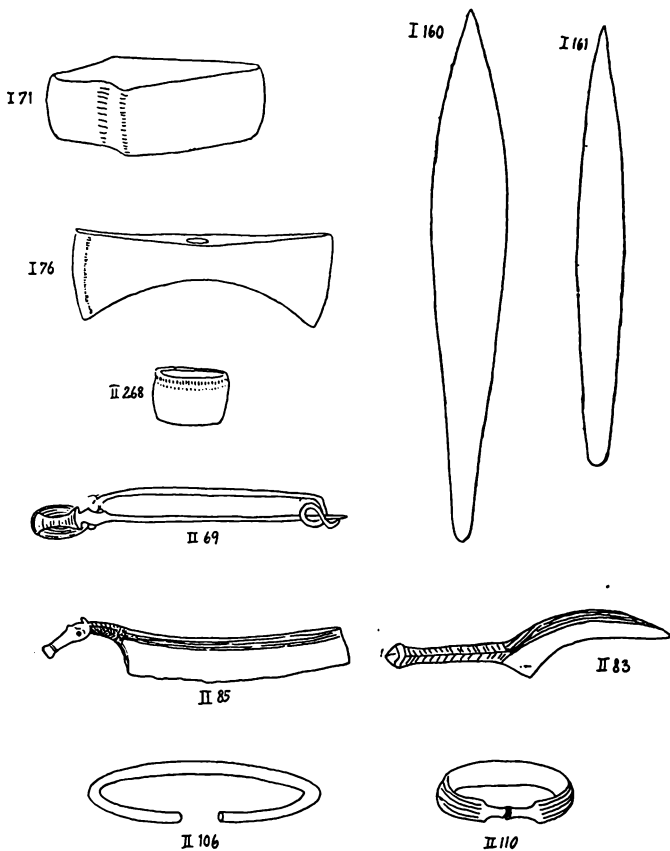
Flintblad uden Skaftespids (S. M. I. 160—61), graa Flint, 23,7 cm lang. Beskadigelse ved Roden. Fundet paa Bunden af en Stendynge i Høj 1, Matr. Nr. 5a—5c, Hvinningdal (jfr. Beretning om Udgravning (A 19474).

Økse med Skafthul, Nakkeudvidelse, 0,155 m l., Hvinningdal (S. M., 76) (A 25853).

Spidsnakket Tværmejsel af lys Flint, sleben paa Undersiden og midt paa Oversiden, Æggen skæv; Tværnittet bagtil trekantet, fortil trapezformet, 0,181 m l., indtil 0,033 m br. Fundet ved Markarbejde paa M. Nr. 5b, Øster Bording (A 34589).

En Flintmejsel af egen Form indsendt af Gaardejer Robert Petersen, Kehøjgaard, M. Nr. 5b, Øster Bording. Fundet ved Markarbejde paa Ejendommen.

Lerkar af Enkeltgravsform, omtr. retvinklet, ornamenteret med lodrette Striber og med Tværstreger paa den noget udvidede Mundingsrand, under denne flere vandrette Striber; 0,095 m høj; Diam. ved Bunden 0,080 m, ved Munden 0,127 m. Itubrukt, sammen-

Efter Sophus Müllers »Ordning af Danmarks Oldsager«.

sat og restaureret. Fundet paa Gartner Hejlskov Petersens Ejendom Matr. Nr. 12b, Vester Kejlstrup. Stensætning, Stengrav Øst—Nord, hvor Karret laa (A 35053).

Harald Overgaard meddeler: I Vester Bording fandtes paa Matr. Nr. 2a 3 Stenalderhøje, som er sløjfede; den ene indeholdt

1 Spyd, meget smukt forarbejdet, 25 cm l., og i den anden Høj optoges 1 Spyd, 24 cm l., 3,5 cm br. Paa Matr. Nr. 2e 3 sløjfede Høje med Stenøkser og Broncevaaben. I Høj paa Matr. Nr. 1a Overgaard er fundet 1 Økse, 1 Dolk og en Naal. Paa Langagre under Overgaard er fundet en Del Kiler og en stor Økse. En udgravet Høj paa Matr. Nr. 2z Overgaard indeholdt et smukt Spyd.

Det var Minder fra *Stenalderen*. Nu kommer *Broncen*:

Brudstykke af en lille Broncedolk indsendtes 1848 af Mads Nielsen, Balle (10218).

En kort Sværdklinge af Bronze med Grebtunge, hvortil Haandtaget, der ses at have været af Træ, har med Nitter været tilfæstet; paa Midten en ophøjet Stribe, 18 Tm. l., og Haandtaget desuden 3 Tm. (4736).

En Pincet (uden Zirater) med 3 Knopper (4737).

To dobbelte Knapper af Bronze (4738). Disse sidste Oldsager er 1838 fundne i Gravhøj paa Hvinningdal Mark af en Søn af Sognefogden i Balle.

Et Stykke afhugget Guldtraad, der er lagt dobbelt sammen og derpaa ombøjet i Form af en Fingerring, fundet i en Gravhøj af Husmand Niels Christensen, Øster Bording. Ringen indsendt af P. Sabroe, Silkeborg, 14. Juni 1866 (B 39).

Et Stykke Guldtraad samt en Bennaal, fundet sammesteds og af samme Mand, indsendte P. Sabroe 5. Juli 1866 (B 45—46).

De to Stykker Guldtraad vurderedes til henholdsvis 2 Rd. 32 Sk. og 48 Sk.

To Brudstykker af en smukt afstribet Sværdklinge af Bronze, sandsynligvis afrundet foroven, samt den smukke Knap til Fæstet med Spiralornamenter. Fra en Gravhøj i Balle (B 2337).

Et overbrudt Stykke af Klingens til et Broncesværd, ophøjet paa Midten. Fundet ved Lysbro (B 2339).

Overdelen af en Sværdklinge af Bronze, afrundet foroven, ophøjet langs Midten. Fundet paa Overgaard Hede (B 2378).

En bred, ufuldstændig Broncesegl, prydet med to stærkt ophøjede, parallelle Striber langs Ryggen. Fundet i en Gravhøj i Balle (B 2517).

Kop af Ler (S. M. II, 268), Bundstykket. Bunden afrundet nær de svagt skraanende Sider, 6,5 cm l., 7 cm i Tværmaal (B 5939).

Brudstykke af Bronzeknivsblad (B 5940). Disse sidste Fund er sammen med mindre Broncestumper og brændte Ben indsendt som Del af et Højfund i Hvinningdal. Fundet indeholdt ogsaa 7—8 Lerkar med brændte Ben.

2 af Ild stærkt medtagne Brudstykker af Klinger af en Broncedolk, 5,5 og 6,1 cm lange (B 7450).

3 Brudstykker formentlig af en Bøjlemaal af Bronze med Spiral-skiver (S. M. II, 69). Stærkt medtagne af Ild. 1,2—2,5 cm lange (7451).

To sammensmeltede Bronzeclinger, muligvis sammenhørende med foregaaende. 1,4 og 2,3 cm lange (B 7452).

2 Brudstykker af en lille Ragekniv af Bronze (S. M. II, 85). 4,3 cm l. S sammensat (B 7453).

Klump rustet Svovlkis, 5 cm l., hvorpaa er fastrustet en lille skiveformet Ildsten af Flint, 2,5 cm i Tværmaal. I Klumpen er ved Bortsmuldring fremkommet en Hulning, medens den ydre Skal er omdannet til Rust (B 7454). Findested: Høj paa Hvinningdal Mark.

Dolkeklunge af Bronze med flad, ved Midten overbrudt Skafttunge. En smal Fortykkelse gennem Klingens Midte. Skaaret Ægge øverst ved Skafttringens Rod. Medtaget af Ir. 0,193 m l., 0,025 m br. over Midten. Findested: Balle Nørmark (B 11344).

Putulus af Bronze. Midtspidsen ender i en fladt hvælvet, rund Plade med en inddrejet Kreds. Om Midtspidsens Fod ophøjede koncentriske Kredse med fine Tandornamenter. Pladen dekoreret med fine, tætstillede, koncentriske Linjer. Pladens Rand stærkt skaaret. 0,019 m l., 0,031 m i Tværmaal. Balle Nørremark (B 11377).

Enægget, krum Bronzekniv med firkantet Skaft (S. M., 83). Adskillelsen mellem Skaft og Blad er markeret ved et Stregbaand. Smukt og velbevaret Eksemplar. Længde 9,8 cm (B 13285).

To Spiraler og et lille Fragment af Bøjlen af en spinkel Bøjlemaal fra Slutningen af den ældre Bronzealder (B 13286).

To Fragmenter af en af en vreden Broncestang dannet Halsring. Enderne mangler. Længste Stykke 14 cm fra den ene Ende til den anden (B 13287).

Seks Fragmenter af en riflet Arming med indknebne Ender som S. M. 110. Det meste af Stykket foreligger (B 13288).

Armring af en trind Broncestang, af Hovedform som S. M. 106. Dekoreret med Lusieknippe, Tværmaal 7×8 cm (B 13289).

Armring af samme Type som sidste, men uden Dekoration. Tværmaal $6,5 \times 7$ cm (B 13290).

Numrene B 13285—90 har Findested Ejendommen Matr. Nr. 1hm, Vester Kejlstrup. Tingene, som indsendtes af Peter E. Jacobsen, angives fundne paa flad Mark tæt under Plovfuren. To Steder med ca. 200 Meters Afstand blev her truffet aflange Stensætninger (1,75—2 m lange og ca. 1 m dybe) af Sten fra Haand- til Hovedstørrelse (de store yderst). Under Stenene laa brændte Ben og mellem dem de indsendte Sager. I den vestlige Grav fandtes Kniven og Bøjlenaalen, i den østlige Ringene. Her er altsaa aabenbart Tale om en Mands- og Kvindegrav.

Harald Overgaard: Bronzevaaben er fundet i 3 Høje, Matr. Nr. 2c, Vester Bording. Paa Matr. Nr. 1a, Overgaard, er i sløjfet Høj fundet Økse, Dolk og Naal. I sløjfet Høj paa Matr. Nr. 2r, Overgaard, blev fundet en lille Broncering. Paa Langagre under Overgaard er fundet en stor Broncesegl, 16 cm lang. Paa Marken Syd for Overgaard ses to Pladser, hvor der er brændt Urner. Syd for Kaalsmose, Fællesmose paa Hvinningdal Mark, tæt ind til Overgaards Skel er opsamlet en Offerkniv og en ualmindelig stor Harpun.

Om Guldfundet B 39—45 skrev »Berlingske Tidende« 6. April og »Dagbladet« 7. April 1866 følgende (Meddelelse fra Silkeborg af 4. April):

Fund af Oldsager. »Aftægtsmand Jørgen Jensen og Snedker Niels Chr. Christensen, begge af Østerbording, have for nogle Dage siden gjort et ret interessant Oldsagsfund paa Overgaard Mark knapt en Mil herfra. Ved Udgravning af nogle Høje paa bemeldte Mark fandt de nemlig en lang, tynd Guldtraad, der øjensynlig i sin Tid har været brugt som Fingerprydelse, to Spyd, 4 Syle, 3 Knive, en Naal, en Tang, en Pilespids og en Skrue, alt af Bronze og liggende paa Bunden af Højene eller Gravkamrene mellem Rullesten og Jord. Flere af de mindre Sager fandtes i Lerurner, men trods al anvendt Forsigtighed lykkedes det dog ikke at optage nogen af selve Urnerne i ubeskadiget Tilstand. Finderne ville sende deres Fund til det Oldnordiske Museum i Kjøbenhavn.«

Broncealderens Folk har saaledes, som det kunde ventes, efterladt sig talrige Brugsgenstande o. l. Men er end de nævnte Ting nu tilsync, gik dog meget mere tabt. Med Beklagelse heraf gaar vi ind i *Jernalderen*.

Lille Lerkar af slank Form med indsnævret Munding, 0,095 m høj, Bunddiameter 0,029 m, Mundingsdiam. 0,036 m. Simpelt Arbejde. Udvendig stærkt afskallet. S sammensat. Er af Gaardejer Søren Jensen, Birkely, opgravet paa flad Mark paa Jens Overgaards Ejendom, Matr. Nr. 1a, Overgaard. Til Finderen 10 Kr. Ifølge Meddelelse fra Søren Jensen var Findestedet en »Landaas, dannet af Naturen«; »der fandtes ingen Stensætning omkring Urnen, men ildskørnet Sten og Potteskaar i en Grube paa en Alens Dybde« (C 16836). Harald Overgaard meddeler, at Urnen blev funden paa Bakken Vest for den dybe, nu afgravede Mose i Plantagen Syd for Gaarden. Af denne Mose er optaget en Del Træspader (Eg) og et Urokshorn.

En Spiral, 0,034 m l., 0,012 m tyk, bestaaende af et 0,007 m bredt Baand af Bronzeblik med enkelte indridsede Tværstreger. To Stykker sammenrullet Bronzeblik, 0,026 og 0,027 m l., med runde Udbulinger. Flere mindre Brudstykker af Bronzeblik (C 16837).

Brudstykker af runde Glasperler, hvide og grønne, ildsprængte og sværtede (C 16838).

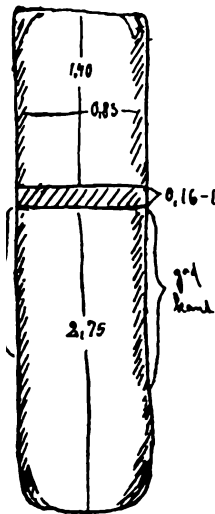
16837—38 indsendtes saa vidt vides sammen med Lerkar 16836 og er maaske optaget af nævnte Grube — ellers er det tvivlsomt, at de stammer fra Balle Sogn. Kragelund?

Ti Sten, alle taalelig afrundede, langagtige, af omkring 0,10 m Tværmaal. For en eller oftest begge Ender er de mere eller mindre afknuste, saaledes at Afknusningen breder sig over større eller mindre Dele af Fladen. Alle af Kvartsit eller lerkvartsitlignende Stenart — opsamlet paa Matr. Nr. 2a, Overgaard.

Kværnsten blev 1921 funden paa Hvinningdal Mark, Kellerup—Silkeborgbanen Punkt 194.45. Den laa ca. 2 m under Jordoverfladen, med Hulningen opad, som østligste Sten i en Stenlægning, bestaaende af 8 noget større Sten, hvorunder laa nogle mindre. Der var noget Kul, særlig paa en flad Sten i Midten; men Sandet var lyst, ikke sværtet. Nogen egentlig Ildgrube kunde ikke konstateres, dertil var Gruben ogsaa for dyb. Stenlægningen 1—1,20 m stor (C 19278).

Jernalderen afgav forholdsvis faa Fund. Det gør den næsten altid — Jern ruster let. Men ved Tipholt Mose, Matr. Nr. 2z Overgaard og paa Jorderne ned mod Askkrog under Vester Bording er fundet Slagger, Trækul og Aske fra Jernudvinding af Myremalm, og de Jernkloder, som Overgaard, Vester Bording og Øster Bording, gav i Landgilde (hvorom vi siden hører), viser ligeledes, at Jernudvinding har fundet Sted her. Det tæller altsammen med til Forstaaelse af, at Folk har levet og virket her paa vort Omraade ogsaa i Jernalderen.*)

En Baad blev 1911 optaget af Silkeborg Langsø. Nationalmuseets Arkiv har et fyldigt Materiale vedrørende dette Fund. Vi giver nogle Uddrag:

0,16-18 Baaden er af Træskomand og Fisker Karl Christensen fundet i den vestre Side af Langsø, paa 5—6 Alen Vand, ca. 20 Alen fra Bredden, ud for et Punkt mellem Aldershvile og Alderslyst. Den blev fundet ved Vaadtrækning. Baaden er flad og temmelig bred. Længden fra Stævn til Stævn er 4,35 m, oprindelig, før Afskalning, ca. 4,45 m. Bredden fra Bord til Bord ca. 0,83 m, i Bunden ca. 0,63 m. Den er dannet af en hulet Træstamme, Eg. Kanterne har rejst sig temmelig lige op, let rundede, ca. 3—4 cm tykke, foroven ganske tynde. Dens Højde kan endnu

maales flere Steder, ca. 0,24 m, maalt indvendig. Paa de to hosføjte angivne større Partier er de endnu ganske godt bevarede, de fleste andre Steder væsentlig borte, navnlig i begge Ender, der ogsaa i Bunden er noget udflossede. Baaden er ved en Skillevæg udsparet i Træet, delt i to ulige store Halvdele. Skillevæggen har haft lignende Højde som Bordene. Dens nedre Halvdel har oprindelig, glattet Overflade. Bundens Over- og Underside er flade,

*) Ogsaa ved Frøbæk, Kærsgaard og Gubsø er fundet Slagger. Om Jernudvinding i Balle og Naboegne se Rasmus Mortensen: Fra Hids Herreds Fortid, Aarhus Stifts Aarvog 1920. Rasmus Mortensen: Jysk Jern, Jyske Samlinger, 5 R., IV. B., 1940.

henimod plane, og begge med oprindelig, afglattet Overflade i det væsentlige til Stede. Ellers mangler den gamle Overflade næsten helt. Træet har endnu ganske god Styrke. Bunden er ikke revnet, Tykkelsen 9—10 cm.

Baaden blev under livlig Brevveksling — 17 Breve frem og tilbage — efter Tur tilbudt Herning, Viborg og Aarhus Museer, der alle afslog. Hvorfor mon de gjorde det, og hvorfor kom Turen ikke til Silkeborg Museum? Tilsidst overtoges den vistnok af Forfatteren Johan Skjoldborg, som havde vist Sagen megen Interesse, og som rimeligvis saa førte Baaden til Dynæs. Dens videre Skæbne er ukendt.

Det maa formodentlig være et Knubskib, vi her staar overfor. Et lignende, udtrykkelig af kyndige Folk benævnt Knubskib blev fundet paa Bunden af Gubsø, da man i 1876 søgte at udtørre Søen. Dissé Fartøjer kan stamme fra Oldtiden, men ogsaa fra nyere Tid, idet Knubskibe var i Brug i Silkeborgsøerne og andre Steder op gennem 15—1600'erne, ja vist helt op i 1800-Tallet.

Gravhøje.

I Aaret 1885 foretog Nationalmuseet en Besigtigelse af Balle Sogns Høje. Højene indtegnedes paa Kort, og det blev noteret, hvorledes Udseendet og Tilstanden var. Kort og Tekst meddeles her i Afskrift.*)

Vester Kejlstrup.

1. M. Nr. 1a. Høj, lille, fuldstændig sløjfet.
2. M. Nr. 1a. Høj, endnu ca. 10 Fod høj, men oprindelig nogle Fod højere, dybt udgravet i Midten og sikkert væsentlig forstyrret.
3. M. Nr. 1a. Høj, lav og lille, stærkt udjævnet.
4. M. Nr. 1a. Høj, lille, fuldstændig sløjfet.
5. M. Nr. 1b. Høj, ca. 7 Fod høj, større Gravning i Overdelen og vistnok væsentlig forstyrret.
6. M. Nr. 1b. Høj, ca. 7 Fod høj, mindre Beskadigelser i det ydre, men dog temmelig bevaret.
7. M. Nr. 1b. Høj, lille, næsten fuldstændig udjævnet.

---

*) Nationalmuseets Arkiv.

8. M. Nr. 1b. Høj, 6—7 Fod høj, kun beskadiget ved mindre Gravninger.
9. M. Nr. 1b. Høj, lille, næsten fuldstændig udjævnet.

Balle.

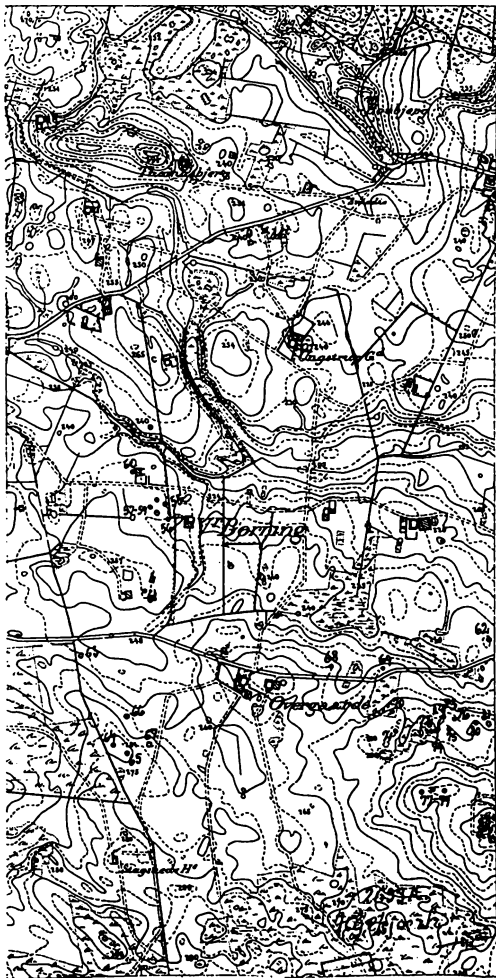
10. M. Nr. 8c. Høj, lille og udpløjet.
11. M. Nr. 8c. Høj, middelstor, synes at være vel bevaret. Omgivet af Sæd og derfor ikke nærmere beset.
- 12—14. M. Nr. 8 og 12. Høje, middelstore, udpløjede.
(Nr. 15 mangler).
16. M. Nr. 13a. Høj, mindre, stærkt udjævnet.
17. M. Nr. 13a. Høj, middelstor, beskadiget ved at indrettes til Udsigtshøj.
(Nr. 18 mangler).
19. M. Nr. 23h. Høj, ca. 7 Fod høj, ubetydelig Gravning i Overdelen.
20. M. Nr. 3a. Høj, ca. 10 Fod høj, en Del beskadiget i Overdelen.

21. M. Nr. 3a. Høj, lav og lille.
22. M. Nr. 3a. Høj, mindre, overpløjet.
23. M. Nr. 4a. Høj, større, sløjfet, Fund af Broncesager.
24. M. Nr. 24a. Høj, ca. 8 Fod høj, udgravet i Midten, men næppe indtil Bunden.
25. M. Nr. 24a. Højning, ca. 6 Fod høj, rimeligvis en udplyndret Gravhøj.
26. M. Nr. 16a. Høj, 6—7 Fod høj, stor Udgravning i Midten og en Del sløjfet om Foden.
- 27—28. M. Nr. 2a. Høje, middelstore, stærkt udjævnede.
29. M. Nr. 4c. Høj, middelstor, udgravet i Midten. Efter Egnens Fortælling skal der have ligget et Kloster umiddelbart ved Gub Sø, paa lav Højning, ligesom man vil vide, at der tidligere fandtes Munkesten her. Nu kunde der ikke findes nogen Stump Mursten eller noget Spor af Kalk.
30. M. Nr. 11a og 15b. Ubetydelig Rest af en ca. 5 Fod høj Gravhøj.
31. M. Nr. 15b. Høj, ca. 5 Fod høj, stort Hul i Toppen og en Del afgravet.
32. M. Nr. 15b. Høj, mindre, stærkt udjævnet.
33. M. Nr. 15b. Høj, større, ompløjet.
34. M. Nr. 4c. Høj, ca. 8 Fod høj, stærkt forstyrret ved Gravning, dog Midten urørt.
35. M. Nr. 4c. Høj, større, hele Midten udgravet.
36. M. Nr. 4c. Høj, lille og overpløjet.

Øster Bording.

37. M. Nr. 2a. Høj, lille og overpløjet.
38. M. Nr. 2a. Høj, middelstor, stærkt afgravet.
39. M. Nr. 5c. Høj, fuldstændig sløjfet.
40. M. Nr. 5c. Høj, middelstor, en Del afgravet. Omgiven af Sæd og derfor ikke nærmere beset.
41. M. Nr. 8d. Høj, 7—8 Fod høj, oprindeligt noget højere. Stor Udgravning i Midten og væsentlig forstyrret.
42. M. Nr. 7b. Høj, middelstor og overpløjet.
- 43—49. M. Nr. 7b og 8a. Høje, middelstore og større, indtil 9 Fod høje, alle overpløjede, men, som det synes, iøvrigt ikke forstyrrede.
50. M. Nr. 4a. Høj, næsten fuldstændig udjævnet, mindre.
51. M. Nr. 4a. Høj, mindre, fuldstændig forstyrret.
52. M. Nr. 3e. Høj, ca. 10 Fod høj, betydelig Gravning i Overdel og Side, men Grunden næppe forstyrret. (Tilføjelse 1937 ved Therkel Mathiassen: Vest-, Nord- og Sydside stejlt afgravet; Hul i Top.)

53. M. Nr. 3e. Høj, ca. 7 Fod, halvt sløjfet.
 54. M. Nr. 7d. Høj, mindre, væsentlig forstyrret.
 54a. M. Nr. 7c. Høj, større, stærkt udjævnet.

Vester Bording.

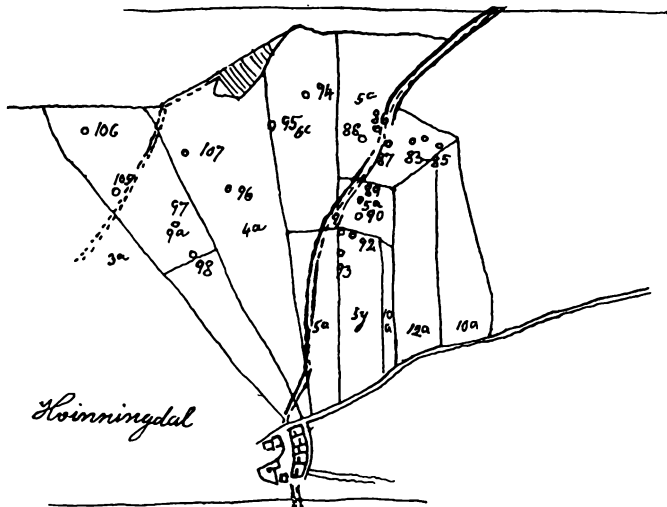
55. M. Nr. 2c. Høj, 6 Fod høj, overpløjet.
 56. M. Nr. 2b. Høj, noget lavere end foregaaende, halvt afgravet.
 57—59. M. Nr. 2c. Høje, mindre, næsten fuldstændig sløjfede.
 60. M. Nr. 2c. Høj, ca. 5 Fod høj, halvt afgravet og udjævnet.
 61. M. Nr. 2b. Høj, middelstor, udjævnet.
 62. M. Nr. 1b. Høj, lille, stærkt forstyrret.

Overgaard.

63. M. Nr. 1a. Høj, mindre, fuldstændig forstyrret.
 64. M. Nr. 1a. Høj, 8—9 Fod høj, kun mindre Gravninger i Overdelen.
 65. M. Nr. 1a. Høj, noget mindre end foregaaende, ca. $\frac{1}{3}$ er afgravet.
 66—67. M. Nr. 1a. Høje, smaa og udjævnede.
 68. M. Nr. 2a. Høj, ca. 10 Fod høj, ca. $\frac{1}{4}$ er afgravet, Midten urørt.
 69. M. Nr. 2a. Høj, 7—8 Fod høj, kun mindre Gravninger i Siden.
 70. M. Nr. 2a. Høj, ca. 8 Fod høj, store Gravninger i Overdelen.
 71. M. Nr. 2a. Høj, stærkt udjævnet, middelstor.
 72. M. Nr. 2a. Høj, ca. 7 Fod høj, temmelig stærkt forstyrret ved Gravninger.
 73. M. Nr. 2a. Høj, lille, kun en ringe Del bevaret.
 74. M. Nr. 2a. Høj, ca. 5 Fod høj, stærkt forstyrret.
 75. M. Nr. 2g. Høj, ca. 5 Fod høj, stor og flad, kun mindre Gravninger.
 76. M. Nr. 2g. Høj, mindre Udgravning i Midten.
 77. M. Nr. 2a. Høj, ca. 5 Fod høj, mange Haandsten, ikke forstyrret.
 78—79. M. Nr. 2a. Høje, 3—4 Fod høje, væsentlig byggede af Haandsten, opbrudte.
 80. M. Nr. 2b. Høj, ca. 8 Fod høj, mindre Gravning i Siden.
 81. M. Nr. 2b. Høj, lille og udjævnet.
 82a. M. Nr. 2d. Høj, middelstor, stærkt opbrudt, ikke nærmere beset.
 82. M. Nr. 2z. Høj, lille og udjævnet.

Hvinningdal.

- 83—87. M. Nr. 5c. Høje, mindre, næsten fuldstændig udjævnede.
 88. M. Nr. 5c. (Høj, større, stærkt forstyrret ved Gravninger.

89. M. Nr. 5a. Høj, middelstor, næsten fuldstændig udjævnet.
90. M. Nr. 5a. Høj, 8—10 Fod høj, stærkt forstyrret i det ydre, men hele Midten bevaret. Tilføjelse 1937: Overpløjet.
91. M. Nr. 5g. Høj, ca. 7 Fod høj, stærkt afgravet om Foden og ind over Midten. Grunden af Højen urørt. Tilføjelse 1937: Stærkt ødelagt.
92. M. Nr. 5g. Høj, 10—11 Fod høj, 60 Fod i Tværmaal, fuldstændig bevaret. Tilføjelse 1937: Uforandret.
93. M. Nr. 5g. Høj, 6—7 Fod høj, en Del afgravet ved Foden, men Midten bevaret. Tilføjelse 1937: Kun lille Rest tilbage i Skel.
- 94—95. M. Nr. 6c. Høje, næsten fuldstændig sløjfede.
96. M. Nr. 4a. Høj, ca. 6 Fod høj, udgravet i Midten. Tilføjelse 1937: Overpløjet.
- 97—98. M. Nr. 9a. Høje, større, overpløjede og dyrkede.
99. M. Nr. 1b. Høj, middelstor, stærkt medtaget ved Gravning.
100. M. Nr. 1b. Høj, næsten fuldstændig sløjfet.
- 101—2. M. Nr. 5b. Høje, smaa, ikke nærmere besete. Tilføjelse 1937: Østl. $10 \times 1\frac{1}{4}$ m, vestl. 14×2 , begge velbevarede; Lyng.

103. M. Nr. 11a. Høj, middelstor, udjævnet. Tæt herved to lave Højninger, sandsynligvis Levninger af Høje.
104. M. Nr. 11d. Høj, udjævnet, mindre.
105. M. Nr. 9a. Høj, større, men stærkt udpløjet.
106. M. Nr. 9a. Høj, ca. 6 Fod høj, overpløjet og dyrket.
107. M. Nr. 4a. Høj, lille, stærkt udjævnet.
108. M. Nr. 3d. Høj, ca. 7 Fod høj, stor Udgravning i Midten. Tilføjelse 1937: Velbevaret i Plantage.
109. M. Nr. 3d. Høj, større, med Fordybning i Midten og overpløjet.
110. M. Nr. 3d. Høj, lille, udgravet i Midten.

Senere Tilføjelse:

111. M. Nr. 4 i Øster Bording. Høj, overpløjet; ca. 1 m $\times$ 3—4 m. Ligger ved Kellerup—Silkeborg Banelinjes Pkt. 181—182. 3—4 m i Øst er bortskaaret af Banen. Intet Fund.
112. M. Nr. 1g, Øster Bording. Ved Banelinjens Pkt. 175,2. Lav Banke. Her har efter en ældre Ejers Udsagn forud været en Høj. Ved Banens Anlæg blev i N.—S. for hinanden truffet to mindre Stenhobe af hovedstore Sten. I Forbindelse hermed fremkom en Flintdolk. Paa Stedet er nu intet Spor af Højen.
113. Kjærsgaard. Boplads for Gudena-Kulturen. Herfra A 37176.
114. Lysbro. Boplads for Gudena-Kulturen. Herfra A 37175.

Det var, naar de to manglende Høje under Balle (Nr. 15 og 18) fradrages $112 + 2$ (54a og 82a) = 114 Gravhøje i Balle Sogn, saaledes fordelt: Vester Kejlstrup 9, Balle 24, Øster Bording 23, Vester Bording 8, Overgaard 21, Hvinningdal 28, Kærsgaard 1, idet Høj Nr. 26 (Hvilehøj) ikke hører under Balle, men under Kærsgaard.

Højene optræder i større og mindre Samlinger, saaledes omkring Overgaard, ved Øster Bording, Nord for Hvinningdal og Nordvest og Nordøst for Balle. De danner en Fortsættelse fra Højstribene i Kragelund Sogn ind forbi Overgaard og Øster Bording sydpaa, og Højgruppen fører i Striber midt gennem Sognet Syd—Nord med udløbende Række i Øst over Kejlstrup.

Der er Grund til at tro, at havde vi kunnet skaffe en Oversigt over Højene hundrede Aar før 1885, vilde Tallet være blevet langt større end 114. Sognets mange afgravede Smaamoser og andre Ujævnheder i Terrænet indbød jo i den store Opdykningsperiode efter Udskiftningen til Planering ved Hjælp af Fyld fra Højene, som laa saa fristende forhaanden.

Det ses ret tydeligt af Redegørelsen, at man ikke just har skaanet Højene, tværtimod henligger de mange Steder slemt medtagne. Og Nedbrydningen er jo fortsat siden — enhver kan skønne derom ved Eftersyn i Marken.

Om et desværre frugtesløst Forsøg, Sagfører Bryndum, Silkeborg, 1905 gjorde paa at redde den anselige Høj i Nordvesthjørnet af Buskelund, giver Breve i Nationalmuseets Arkiv fyldig Besked. En Vej blev ført ind gennem Højen, og man traf en Række Urner med Oldsager: et Broncesværd, en Broncering og flere Ting. Noget smuldrede, andet overlodes en Karetmager i Nærheden. Højen var bygget op om en tidligere Høj fra Stenalderen. Fra Bunden her opsamledes Urner med bl. a. Stenøkse. Og det ses, at Tandlæge Warming, Silkeborg, har bidraget til at redde den storstillede Højgruppe Nord for Hvinningdal.

Tandlæge Warming meddelte telefonisk 23. April 1901 Aarhus Museum, at 6 Høje i Hvinningdal stod i Fare for at blive udgravet af Ejeren, og at »den ene af Højene allerede er udgravet og deri fundet et ubrændt Skelet, nogle Stensager og nogle stærkt forvitrede smaa Ting«. Aarhus-Museet lod Meddelelsen gaa videre til Nationalmuseet, som paalagde Warming at gøre Forsøg paa at faa Ødelæggelsen standset, eventuelt tilbyde Museets Hjælp til Undersøgelse af Højene. Faa Dage efter kunde Warming indsende følgende: Manden, der har udgravet den ene Høj, er Gaard-ejer Moust Winther. Højen er aldeles ødelagt, »Kamret er aabnet, »Manden«, som laa deri, gennemgravet, Redskaberne splittede ad, tilbage er kun en Flintflække og et Par Ravringe, og Stenene — 30 Læs — bortkørte«. De 4—5 andre, der er Tale om, ligger lige i Nærheden, med kun et halvt Hundrede Alens Mellemrum, den ene er gennemskaaret. I denne sidste fandtes »et smukt Broncesværd og en anselig Bronze Spiralarmring samt flere Pincetter«. Højene ligger meget smukt.

Den 30. April 1901 skrev Warming igen: Højejerne afstaar fra deres Forsæt. Moust Winther, der delvis har sløjft en Høj, angrer. »Foruden et Par meget tarvelige Flintflækker eller Skrabere har han kun fundet en lille Genstand, som sendes Museet til Tidsbestemmelse. Niels Gadkær har tre prægtige Høje, som bliver staaende, og Hans P. Johansen, Højgaard, unklader at grave videre

i en halv Snes Høje, som i Tidens Løb er pløjede i Niveau med Omgivelserne.« — Museet meddelte 9. Maj 1901 Tandslæge Warming, at en af dets Embedsmænd nu vil undersøge nogle af Højene. Den sendte Genstand er et Brudstykke af en Bøjlenaal fra ældre Bronzealder. — Sidst paa Sommeren 1901 udgravede saa A. P. Madssen 6 Høje:

Høj i Skellet mellem Matr. Nr. 5a og 5c (Gaardejer Johansen og Thomas Nielsen): En rund, overpløjet Høj, 30 m i Tværmaal, nu 1,4 m høj — tidligere afgravet omtrent 2 Meter. Paa Bunden midt i Højen en Dyngge af større Sten, de største i Udkanten. Dyngen oval Form, fra Øst til Vest $2\frac{1}{4}$ m lang, 1,40 m bred, 1 m høj. Mod Øst op til Dyngen en 0,80 m lang Række af Sten. Paa Bunden af Dyngen, lidt nordlig for Midten, laa et $23\frac{1}{2}$ cm langt Flintspyd (Mus. Nr. A 19474).

Rund Høj, paa Matr. 5a. Johansen. Højen 16 m i Tværmaal, 3 m høj. Afgravet en Del mod Øst og Vest. 1 m under Højens Overflade og Midte laa en lille Klump brændte Ben under mindre Stenlag. Paa Bunden midt i Højen en stensat Grav — indvendig 2,40 m l., 0,65 m bred, 0,40 m dyb, Længderetning Øst til Vest. Langs hele Sydsiden af Graven Spor af Træ. Uagtet der intet Spor af Træ ellers var at finde, er det vel sandsynligt, at Stendyngen har været Pakning om en Trækiste. Intet fundet.

Høj paa Matr. 9a. Gaardejer Kjærgaard. Rund Høj, 19 m i Tværmaal, 3,30 m høj. Paa Bunden midt i Højen en næsten firkantet Dyngge af Haandsten, 2,30 m i Tværmaal, $\frac{3}{4}$ m høj. Intet fundet.

Høj paa Matr. 9a. Overpløjet rund Høj, 20 m i Tværmaal, 1,30 m høj. Paa Bunden midt i Højen en stensat Grav, 2 m lang, 0,40 m bred, 0,30 til 0,33 m dyb. Længderetning Østsydøst—Vestnordvest. Intet fundet.

Høj paa Matr. 5y. Rund Høj, 14 m i Tværmaal, 4 m høj, omtrent $\frac{1}{4}$ afgravet mod Vest. Højfylden sortblandet Muld. Noget Nord for Midten var et større Parti foroven kendelig omgravet. Fylden var her løsere og mørkere. Her laa i 0,80 Meters Dybde Rester af et Skelet med Hovedet imod Sydvest. Af Skelettet var Hovedet, det meste af Laarbenene samt enkelte andre Knogler bevaret. Over Midten af Skelettet laa en større Sten.

Det fortælles paa Egnen, at for 150 Aar siden blev en Søn af Gaardens daværende Ejerinde paa Grund af et vidtdrevet Hestetyveri hængt paa den nærliggende store Høj, man kalder Galgebakken. Det er meget sandsynligt, at det er denne Tyv, som her er nedgravet.

Paa Bunden midt i Højen var en Dyngge større Haandsten. Dyngen laa i Øst—Vest, 3,80 m lang, 2,20 m bred, ca. 1¼ m høj. Stendyngens Beskaffenhed var af en ret ejendommelig Natur. Der er næppe Tvivl om, at den afdøde er brændt paa Stedet og Højen derpaa opført. Der var nemlig nederst et jævnt Lag af Sten, yderst med en Vold af flere Lag Sten. Oven paa dette inderste Stenlag laa et tykt Lag Trækul, flere Steder store Brudstykker som af tykke Grene. Umiddelbart over Kullaget laa jævnt fordelt et tyndt Lag brændte Ben, i en Udstrækning og Længde svarende til et voksent Individ. Ved den ene Side oven paa de brændte Ben laa en af Ild meget medtaget Broncedolk samt Brudstykker af en Fibula. Har Hovedet, som det oftest er Tilfældet, ligget mod Vest, har Dolk og Fibula været anbragt ved venstre Side, omtrent ved Lænden. Over Kullaget og de brændte Ben var derpaa hobet et Lag af Haandsten. Højen derpaa opført. Jfr. B 7450 og B 7451.

Høj Matr. Nr. 5y. Rund Høj, 13,25 m i Tværmaal, 2,20 m høj. Gravet en Del ud fra Nordvest. Paa Bunden midt i Højen var en Stendyngge fra Øst til Vest 2¾ m lang, 1½ m bred, 1 m høj. Nederst i Dyngen Levninger af Træ. Efter disse at dømme har der staaet en Trækiste (Plankekiste) omtrent 1¾ m l., ¾ m bred. Et lille Stykke Svovlkis og en lille Flintspaan fandtes omtrent i Midten nederst i Dyngen.

Det var Fund og Gravhøje. Vi maa erkende, at ret meget mere oldtidspræget kunde Balle Sogns Jord vanskeligt være. Af Viborg Amts ca. 10,000 Gravhøje findes ca. 600 i Hids Herred, og her hævdter Balle sig pænt:

Serup	Sogn med 1730 ha og 89 Tdr. Hartk. har ca.	70 Gravh.
Lemming	— — 1855 - - 111	— - enkelte —
Svostrup	— — 3194 - - 173	— - ca. 18 —
Gødvad	— — 1929 - - 66	— - - 60 —
Balle	— — 2995 - - 128	— - - 114 —

Sejling	Sogn med	961 ha og	75 Tdr. Hartk.	har faa	Gravh.
Sinding	— —	924 - -	69 —	-	10 —
Kragelund	— —	3709 - -	60 —	-	120 —
Funder	— —	2841 - -	82 —	-	200 —
Ingesvang	— —	5692 - -	53 —	-	20 —

Højkortet og Studier i Marken viser, at Oldtidens Folk gerne har lagt Grave og ærbødigt bygget Høje paa synlige Steder. I passende Afstand herfra har de saa haft deres Boliger og Dagliglivets Tumlepladser — nær Søer og Vandløb, Grønninger og Moser. Endvidere ser vi, hvorledes Slægtled efter Slægtled, ja Kulturperiode efter Kulturperiode ofte har brugt samme Høj til gentaget Gravlæggelse, saaledes at Broncealderfolk i mange Tilfælde nedlagde deres afdøde i Stenalderhøje, som da gjordes mægtigere, ligesom Jernaldergrave stundom træffes i ældre Tids Høje.

Gudenaakulturens Bopladser ved Ørnsø—Lysaa og Langsø viser meget tidlig Bosættelse af primitive Fisker- og Jægerstammer; en Selvfølge er det, at disse søger Vandet, Fisk og Dyrs Opholdssted. Senere og efterhaanden rykker Sten-, Bronze- og Jernalderfolkene længere ind og tager Landskabet i Besiddelse. Mest mærkeligt forekommer det, at vi træffer Stenaldergrave under Broncealderhøje højt oppe paa Hvinningdals lerede Jorder. Stenaldermenneskene her maa have boet ved Moserne omkring Foden af Højdedraget og har da lagt Grævne i forholdsvis lang Afstand fra Bostederne.

Hvem var saa disse Folk, og hvorledes formede sig deres Tilværelse? Herpaa svarer Fund og Gravhøje i Forening.

For Stenalderens Vedkommende taler Materialet udelukkende om Enkelgrave, ligesom Stridsøksen er Klenodiet blandt efterladte Vaaben. De to Ting, Enkelgraven og Stridsøksen, danner det ejendommeligste Kendingsmærke for et Folkeslag, som i yngre Stenalder var herskende i Sydvestjylland, og som derfra trængte frem mod Nord og Øst, hvor de mødte Tidens andet store Folk, det, der til de Døde byggede Storstensgrave, Dysser og Jættestuer. Da vi i Balle og Hids Herred mangler ethvert Spor af Dysser og andre Storstensgrave, kan det med Sikkerhed siges, at vor Egn i Stenalderen har været beboet af Enkelgravsfolket. Men Stor-

stensfolket var ikke langt borte; Stenkamre er paavist i Torning og Egnen Øst for Gudena. Saa blev Egnen her da ogsaa med Hensyn til Befolkningen — ligesom i Naturen — et Møde- og Brydningsbælte — denne Gang mellem to forskellige, hver for sig særprægede Kulturbærere. Heraf fulgte i Tidens Løb Blanding og Udligning, Befrugtning og Udfoldelse. Broncealderen toner frem.

Broncealderen betyder Storhedstid. Et Glimt dukker op i Overgaard, og naar Guldsmykke findes i Gravhøj, er Guld tilstede i Hverdagen, vundet ved Handel og Idrætter, der øvedes ved Siden af flittig Gerning med Kvægavl og Agerdyrkning — Velstandens Grundlag.

Efter Broncen fulgte Jernet. Mærkeligt er Skiftet, det har Skelsætning baade foran og bagefter. Jernalderens første Afsnit synes fattigt mod Tiden før. Vore Fund er smaa og af simpel Beskaffenhed. Højene formes lavere, og Gravgaverne bliver mindre. Man ved næppe, hvad der er sket: Kriser og Ændringer langt borte og faldende Varmegrad nærved. Men midt i Kulde, Nedgang og Nød blusser Menneskenes Opfindsomhed atter frem: Baal tændes i Ødemarker, hvor Folk vinder Jern af Jordens Mineralstof; Myremalm forvandles til Redskaber og Vaaben, til Hakker og Leer, til Økser og Slagsværd. Udholdenhed faar sin Løn. Stærkt er Jernet, og skarpt kan det blive — en ny Kulturudfoldelse baner det Vej.

SOGN OG SOGNESKEL

Et af de ældste Vidnesbyrd om vort Folks begyndende Samfundsdannelse og Organisation er Sogneinddelingen. Den dukker op i Historiens Gry som en Foranstaltning, der paa gammeldyrkede Egne allerede tidligt er fuldbragt, og siden følger Ordningen med Menneskene ind over hvert større nykultiveret Areal, de tager i Besiddelse. Spørger man, hvoraf Landets Inddeling i Sogne egentlig kom, kan ingen nævne nogen enkelt Aarsag; en lang Udvikling bar Resultatet frem.

Gravhøje og Fund samt Kendskab til primitive Folkeslags Levevis siger os, som vi saa foran, at Oldtidens første Befolkning her, Jægere og Fiskere, søgte Bopladser i det aabne Landskab ved Søbredder, Vandløb og Mosedrag, hvor fugtig Jordbund og Vildtets stadige Færden havde holdt Skovtykningen i passende Afstand. Græsgrønne og sollyse laa disse aabne Strøg under skovklædte Bakkedrågs Ly, just saadan som mørkerædde Slægter, der higede efter Føde og Varme, maatte ønske sig det. Da Menneskene tog tæmmede Kvæg, Hund og Hest, Svin og Faar i deres Tjeneste, var samme Landskab fremdeles frodigt med Græs og derfor stadig lige attraaværdigt. Lidt mere Plads havde Hyrdefolket behov nu, men den oprindelig nære Skov var ogsaa efterhaanden trængt en Del tilbage bag Dalslugter og Skraaninger — det sørgede Husdyrenes evindelige Bid og Ild og Økse for. Nødvendig Jord til Dyrkning af Brødkorn fandt man nogenlunde let paa lune Pletter ud mod Solen og Sydvestregnen. Der behøvedes ikke synderligt Rydningsarbejde, saa længe Hakken var det førende Agerdykningsredskab. Stenblokke og Træstubbe kunde man blot gaa lempeligt udenom.

Men medens Aar gled hen, voksede Bostederne i Størrelse og Antal, idet baade Menneskene og Husdyrene blev mange. Den

Tid kom, da en Flytning maatte gennemføres. Man forlod Dalen og Kratkanterne og søgte Landvinding inde paa Storskovens Flader for her ved Hjælp af Ploven at drive Agerbrug i større Stil og avle Korn til Brød og Kvægfoder.

Allerede længe før historisk Tid opstod Landsbyer og Enkeltgaarde, hvor Forholdene var egnede dertil: Landsbyer paa store samlede Omraader, Enkeltgaarde ind imellem eller ude ved fjerne Sider. Vistnok fra den første egentlige Opdyrkningsperiodes Begyndelse eller i hvert Tilfælde paa et meget tidligt Tidspunkt af dens totale Gennemførelse er Rammen for den senere Bebyggelse blevet lagt, Jordfordelingen mellem Landsbyer og Enkeltgaarde organiseret, og paa denne faste Fordeling hviler ikke blot Landsbygrundlæggelsen med dens Tilliggende af fællesdrevne Jorder, men ogsaa Enkeltgaardenes Placering og deres Omraader. Overalt giver Bebyggelsesforholdet Landsby—Enkeltgaard det almindelige Indtryk, at hvor der har været Plads nok til Landsbygrundlæggelse, opstod Landsbyen, medens Enkeltgården fremkom paa Steder med noget afsides Beliggenhed og uensartet, til Agerland og Græsgange i større Stil uegnede Arealer.

Den drivende og ledende Kraft i det omfattende Opdyrkningsværk, der banede Plads til Landsbyerne, var vel de Stormænd, som i Broncealderen havde været mægtige Stammehøvdinge, og som nu i Jernalderen omkring Kristi Fødsel flyttede ind paa ryddet Skovland med deres tilknyttede Folk, frie Bønder og ufrie, Trælle. Høvdingens Gaard var større end den almindelige Bondes og har rimeligvis mange Steder været den senere Landsbys oprindelige Kerne. Høvdingen, Hovedet for Stammen, kaldes Stormand, hans Gaard Storgaard, Hovedgaard. Som Befolkningen stadig voksede og rykkede ud til Siderne med dyrkede Marker og Græsgange, øgedes Høvdingens Anseelse og Magt, han blev Egnens Hoved og Herre; til hans Hovgaard havde Folk mange Slags Ærinder. Høvdingen samledes med Bønderne paa Tinge, hvor Retten plejedes ved Mægling og Dom. Og som han vaagede over Fred, sørgede han for Beskyttelse og Værn. Til Gengæld ydede Bønderne ham Tjeneste og Afgift. Men Høvdingen steg endnu højere. Paa den Tid, Gudelæren kom herind, blev han ligesom under Religionsøvelser før Helligdommens Vogter, Gudehovets Gode; ogsaa i

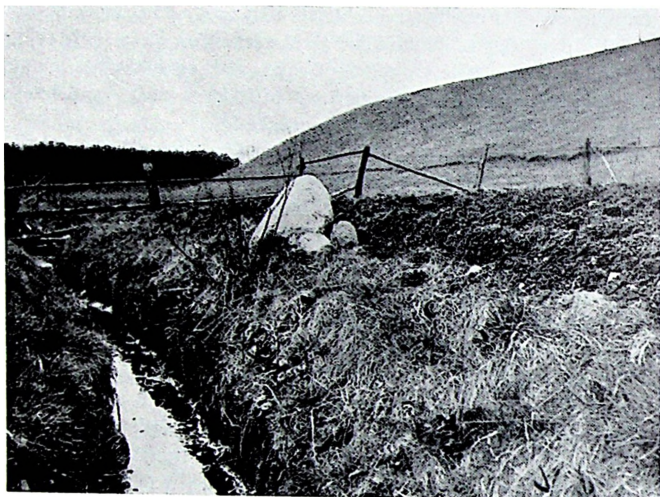
denne Skikkelse modtog han Ydelser. Da det erfarede, at der kunde gøres Jern af den stedlige Myremalm, tiltog Stormanden sig Eneret paa Jernudvinding, og da det led mod Hedenskabens Slutning, og en ny Tid holdt sit Indtog, byggede han Kirke ved sin Gaard. Længe havde Egnens Beboere søgt Stormandens Ret, hans Mølle, Kvægfold, Gudehov og Smedie, nu søgte de Kirken. Saadan almindelig, hævdvunden Søgen hen mod et bestemt fast Midtpunkt i Egnen dannede paa germansk og nordisk Grund Oprindelsen til Begrebet Sogn.

I Tidens Løb blev det Kirken, der gav Sognet fyldigst Indhold. Missionshistorien viser, at naar Germanerne sluttede sig til Kristendommen, skete Overgangen gerne stammevis under Høvdingens Ledelse. Ogsaa fra Island kendes denne praktiske Ordning, hvad islandske Sagaer tydeligt nok vidner om, og man kan derfor regne med, at lignende var Sædvane her. Høvdingerne byggede Kirker paa deres Grund og betragtede sig ikke alene som Ejere af Kirkerne, men gjorde ogsaa Krav paa Indtægterne, ansatte og afskedigede efter Forgodtbefindende Præsterne eller lod sig selv eller et Familiemedlem vie til Præst. De saaledes af Stormændene byggede Gaard-Kirker havde som Menighed og Sogneramme den gamle Kreds omkring Hovedgaarden, og idet Stormændene fortsat kunde se en aandelig, økonomisk og standsmæssig Interesse i Kirkebyggeri, fremkom der snart talrige Kirker og tilsvarende Sogne. Disse øgedes yderligere derved, at overtallige frie Bønder eller frigivne Trælle drog ind paa nyopdyrkede Jorder for her i Fællesskab at grundlægge Landsbyer og bygge Kirker. I 1200'erne var Sogneudviklingen væsentlig afsluttet. Da laa Landet ogsaa fuldt opdyrket, alle Ødemarker og hver overkommelig Skovstrækning paa dyrkbar Bund ryddet og bebygget.

Fra de tidligere Boplads ved Søbredder og Vandløb var Menneskene saaledes vandret ind i den oprindelige Skovtyknings mørke og vanskelige Omraade, møjsommelig havde de brudt sig Plads og gjort lyst, fjernet alle Hindringer for Plov og Le, jævnet Adgang for fremtidig Udnyttelse af en Jord, der nu endelig var gjort underdanig. Stolt maatte saadan Bedrift forekomme Datidens Slægt: et Rydningsarbejde gennemført, hvorom man næppe kan danne sig rigtig Forestilling, en Organisation af Bebyggelsen

i Landsbyer og Enkeltgaarde sluttet, Kirkesogne fastlagt, Landet vundet indvendig fra, Samfundet givet Orden og Kraft. Mærkelig færdig syntes den hele Opbygning, harmonisk og lykkelig. Sognet ligger kredsdraget, Kirken højner sig fra Bakken over Landsbyens Huse, kan som Regel ses lige til Sogneskellet.

Dette mærkelige Skel omkring et lille Samfund, der har fælles Interesser og søger noget fast, betegnede vel ret længe Høvdingegodsets, Retsadministrationens, Menighedens Yderkreds og laa paa den Tid næppe nøje afstukket i Marken. Heller ikke var Skel-dragning absolut nødvendig, medens Præsten endnu hovedsagelig lønnedes med usikre, frivillige Gaver. Det er ganske sikkert Tiendens Indførelse, der overalt har fremmet Sogneordningen og gjort Skelsætning paakrævet. Tienden var en Bruttoafgift, som oprindeligt ikke alene ydedes af Korn, men af al Indtægt, og den hvilede ogsaa paa Arbejde. Man skelnede mellem Bispetiende, Præstetiende og Kirketiende, sidstnævnte til Kirkens Vedligeholdelse. Naturligvis maatte saadan meget betydende Ydelse fordrer udførligt Regnskab, og da blev alle Parter interesseret i Sogneskellens Tilrettelæggelse: hertil og ikke længere skulde hvert Sogns Omraade gaa; efter de trufne Vedtagelser og Bestemmelser sattes Skel ude i Marken. Urørlige var disse Sogneskel gennem Aarhundreder, og den Dag i Dag maa et særdeles vidtløftigt Administrationsapparat sættes i Gang, hvis Sogneskel skal ændres. Hvorledes Datidens Folk har faaet Enkelthederne ordnede, ved vi ikke. Indlysende er det, at Arbejdet stillede store Krav til Forstaaelse hos Menneskene i Yderkredsen og til Nabsoggenes Beboere, at Fred og Ro kunde opretholdes. Nogle har maattet give Afkald og vise Resignation, andre har fulgt deres Natur og grebet længst muligt ind. Men Skel er blevet sat, og det er — for det meste — blevet respekteret siden. Godt var det, at Sogneskellet de fleste Steder kunde drages gennem et Landskab, der for samtlige Sogne nu var Udkant. Vi kan tænke, der ikke blot er taget Hensyn til gamle, hævdvundne Rettigheder, men særlig til Befolkningens Størrelse og nødvendige Behov — samt til naturlige Terrænforhold. Blandt naturlige Terrænforhold maatte ikke mindst i hin Tid henregnes Vandløb, Mose- og Skovstrækninger, stenet Grund, høje Bakketoppe og lignende. Fulgtes saadanne, og tog

Lemming Aa mellem Øster Bording og Sinding. *Helge Torpe fot.*

man Sigte efter iøjnefaldende Ting som fremstaaende Sten, grønne Pletter, Høje o. s. v., kunde Skelretningen bedre huskes og senere findes og paavises, dersom Tvivl opkom vedrørende Enkelt-heder.

Saa er Skel da blevet trukket omkring Balle Sogn. Paa Tingene har man valgt ansete Mænd fra Balle og vedkommende Nabo-sogne til at udføre dette saare vigtige Arbejde; desuden deltog velsagtens et Par udenforstaaende Mænd, hvis Hverv det var at mægle mellem Parterne.

Silkeborgsiden var der ikke meget at gøre ved; det fulgte af sig selv, at en passende Strimmel af Ørnsø skulde tilfalde Balle, lige-som ogsaa det var rimeligt, at Midtstrømmen af Lysaa (Funder Aa) og Langsøs Midterlinje skulde være ret Skel mod Syd. Lods-ejerne paa hver Side maatte jo have Ret til Fiskeri og Rørskær. Skellet mellem Balle og Gødvad blev i Anledning af Matriku-leringen eftergaaet 1683, og Taksationen siger, at Skellet gaar »fra Langsøe nær paa i en liden rende, som er schiell imellem øster og

Klodbanken mellem Overgaard Mark og Kragelund. *Helge Torpe fot.*

wester Kielstrups marcker«. Op gennem Tisdal og derfra i Nord-vest naar Skellet Bjørnholt Moses øverste Kant, drejer kort mod Syd og gaar saa i vest-nordvestlig Retning mellem Sejling Hede og Bellerup til et Hjørne ovenfor Gubsø. Herfra drejer Skellet ned mod Søen og bortskærer noget af dennes nordvestre Side, der tilfalder Sejling Sogn, følger fra Gubsø Sejling Bæk og siden Skærkær Bæk til Krogen ud for Loddenhøj i Serup Sogn, hvor Øster Bording Skel støder ind til et Engstykke, som Overgaard i gamle Dage ejede ved »Schierløyenhøj«, følger derefter i sydlig Retning Lemming Aa over Balle Vad, drejer vestpaa mellem Vester Bording og Sinding indtil Kragelund Skel. Her er igen et skarpt Sving nedenfor Sindinghede, men derfra gaar Skellet nogenlunde lige i Syd vestom Overgaard og videre Vest for Stagshede, Buskhede mod Klodbanke (Malmhøj) til Knudsø. Fra dette Sognets Sydvesthjørne fører Skellet mellem Funder Nørhede og Overgaard Mark—Hvinningdals Mark og stiler langs stejle Bakkeskraaninger i Sydøst ned efter Nordvesthjørnet af Ørnsø. Sammenholder vi den angivne Linje med Kortets Skel, vil vi se, at Sogneskellet ganske overvejende følger Søer, Vandløb, Hedekanter og Bakkerygge, altsaa naturlige Grænser i Terrænet — Landskab, der var

Udkanter paa den Tid, Skel blev sat. Men vi ser tillige, at Balle Sogn griber ret mærkeligt ind mod Nord efter Naboskab med Serup, vil fastholde Engstrimlen langs Lemming Aa længst muligt. Følgende Kapitel om Eng og Mose bringer Forklaringen: Balle Sogns Mænd mangler Enge — og maa tage dem, hvor de findes, derfor nærmer Skellet sig ogsaa Ørnsø.

Tilbage var saa indenfor Sognerammen at ordne Skellene mellem Ejerlagene, et Arbejde, der formentlig ikke altid har været lige let.

De første Skelmærker er vel sat, da Mennesker træt af omflakkende Nomade-Tilværelse tog fast Bosættelse og begyndte at opdyrke Jorden. Hver den, som beredte Jord til Sæd, var interesseret i ogsaa at komme til at høste, at sikre sig varig Ret til Brug og Eje af samme Areal. En Ordning med Naboer er blevet hidført. Men saadanne tidlige Skellinjer sprængtes, hver Gang Stammen, Familien eller Enkeltmand indtog ny Jord til Dyrkning og Overdrev. Gentagende maatte Skeldragning finde Sted. Helt faldt Forholdene ikke til Ro, før Landsbyernes Ejerlag og Enestegaardene havde faaet tildelt deres ganske bestemte Parter af Marker og Enge, Moser og Skovstrækninger. Og saa kunde der endda fremkomme Skeltrætter, som Ejerlagenes Ældste ikke magtede at bilægge.

I Aaret 1524 fastsattes paa Hids Herreds Ting, hvorledes Skellene skulde gaa »emellum Ballow och Borring march, emellum Kiersgaard och Borring march, emellum Huningdal och Borring march«.

Hvad der er gaaet forud for Sagens Henbringelse under Herredstinget, kan vi ikke ved at lytte faa Kundskab om, men Tingets Afgørelse ligger synlig for vore Øjne, eftersom Skellene næppe er blevet flyttet siden den Tid. Det ses da, at Balle og Øster Bording smukt har maattet dele Jordtungen ud mod Engene ved Skærkær, vel nok Stridens Æble de to Ejerlag imellem. Og det ses ogsaa, at Kærsgaard har haft Magt til ret paafaldende at nærme sig Øster Bording. Om Hvinningdal fik Lejlighed til at vige eller vinde overfor Øster Bording, ved vi ikke saa nøje; sandsynligt er det, at Hvinningdal afrundede sit Tilliggende ved at erhverve Hormose.

Mærkeligt synes det iøvrigt, at Enestegaarden Kærsgaard har kunnet lægge Beslag paa saa megen Søbred mod Øst. I Tidens Længde blev det skæbnesvangert for Balle, at Landsbyen lod sig lukke ude her.

Det blev ialt efter gammel Størrelse 2995 ha Land, Balle Sogn fik Raadighed over. Kun Kragelund Sogn har større Areal: 3709 ha. Til Sammenligning kan anføres, at Gødvad Sogn har 1929 ha, Sejling 961, Serup 1735, Sinding 924, Funder 2841 ha. I Henseende til Folkemængde var Balle saa langt tilbage, Folketælling kendes, Hids Herreds største Sogn.

STEDNAVNE

Næst efter det Vidnesbyrd, Fund, Gravhøje og Bosteder giver om Menneskers Tilværelse i en Egn, kan vi ikke faa bedre Vejledning til Opklaring af Bebyggelsernes tidlige Placering hen over vort Landskab end den, Stednavnene yder. Stednavne blev til, da Menneskene var kommet saa vidt i en fremadskridende Udvikling, at de søgte Orientering ud over deres egen nære Kreds og vilde kende videre Horisonter. I indbyrdes Samkvem fandt man det nødvendigt at have fælles Betegnelse for iøjnefaldende Punkter og Steder, og gennem stadig Brug fastsloges disse Navne i den almindelige Bevidsthed. Navnene blev Tradition og overleveredes som Arv fra Slægtled til Slægtled, indtil de Tider naaedes, da Folk lærte at skrive, og Stednavnene blev optegnet i Dokumenter og Breve, hvorfra vi nu kan drage dem frem.

Vi forstaar, at saaledes som vort Navnestof møder os, er det ældgammelt. Dog kan meget være gaaet tabt i Glemselens dybe Flod, thi Udviklingen skete jo ikke uden Spring. Flere Gange siden Isbræens Bortsmeltning trængte erobrende Stammer fra Omverdenen ind over Danmark — det viser Oldtidens skiftende Kulturlag — og har disse nye Folkeslag saa ikke faaet optaget de gamle Beboeres Navnestof, er dette forsvundet, helt eller delvis, og da er vore nukendte ældste Stednavne skabt af indvandrede Jernalderfolk og jævnaldrende med Jernalderen herhjemme. Derom ved man endnu for lidt til at vide nok. Mere trygt kan det antages, at de fleste yngre Stednavne allerede var dannet, før de ældre Landsbyers ældste Kirker blev bygget. Alt i alt er Stednavne — det kan man trygt sige — en Slags Oldtidsminder.

1. Bebyggelsesnavne.

Ligesom Arkæologerne grupperer Oldsagerne i forskellige Aldre, har Sprogforskere til Tidsfæstelse opstillet en Række Navnetyper efter Stednavnenes Endelse. Navne med Endelsen -inge eller -ing hører overalt paa de germanske Sprogstammers Grund til de ældste.*) Til Ingtypen hører sædvanligvis ret store Byer — Eksempler fra vor Naboegn: Sejling, Sinding og Mavsing.

Har vi disse Stednavne repræsenteret i Balle Sogn? Ja, ganske vist er hverken Hvinningdal eller Øster Bording store Byer ved den Tid, de dukker op i Historiens Lys, men maaske har de været større. En Beretning gaar ud paa, at Hvinning-Byen er flyttet fra et Sted i Dalen til et andet og senere igen til et tredje oppe paa Vidden over Bakkerne. Beretningen støttes af arkæologiske Vidnesbyrd, og Flytningerne er sikre nok. Formodentlig har Byens Anlæg oprindeligt været baseret paa de Jorder Vest for Dalen, der altid siden er kaldt Hvinningdal Mark, men som fra et vist Tidspunkt ingen særlig Rolle har kunnet spille som Landbrugsjord, fordi Arealet, da Skovbæltet længere ude i Vest nedbrødes, blev ødelagt af Sandflugt og groede i Lyng. Desuden hæmmedes Udviklingen tidligt af den Omstændighed, at Hvinningdal delvis (det sydlige Parti, nuv. Lysbro) kom i fremmed Eje, Kirken, Kronen. At Bønderne flytter, er saaledes ikke, som man gerne vil tro, Udtryk for Udvidelse, men tværtimod for Indskrænkning. Fra først af kan Hvinningdal-Byen godt have været ret stor anlagt. Lignende Forhold gør sig gældende med Øster Bording. Ogsaa her led man alvorligt Tab, idet Skovbæltet mod Vest faldt, og Hede kom i Stedet, og ogsaa her maatte man se Godsoverdragelse til Kirken og Kronen praktiseret. Tilsammen virkede alt dette Indskrænkning, Gaardnedlæggelse. Det gamle Bybillede af Øster Bording (se Kortet længere fremme) viser da ogsaa nogle mærkelige »Huller« i Gaardrækken, og disse umotiverede Aabninger maa sikkert opfattes som forladte Bosteder. At Hvinningdal og Øster Bording i alle Tilfælde er Balle Sogns ældste Landsbyer viser ikke blot Navneformen, men ogsaa Egnens ældste Vejnet. Grundlinjerne i dette Vejnet peger, som vi senere skal se, mod direkte

*) Svend Aakjær: Stednavne og Bebyggelse; Hjemstavnsbog for Viborg Amt.

og nær Forbindelse mellem Inge-Byerne Sejling, Sinding og Mavsing.

Hvinningdal nævnes første Gang i Skrift 1323 og skrives da: Hwerningh, 1418: Hunningdal, 1426: Hundninghdal, 1446: Huninghdall, 1487: Hunningdal.... Navnet burde maaske skrives Hunning-, saaledes som *Trap* har det, men idet vi følger Egnens Skik, bruges her Formen *Hvinning-*. Den stedlige Udtale, der plejer at give paalidelig Vejledning med Hensyn til Forstaaelse af Navnes Oprindelse, er: Hvonningdal og henleder Tanken paa Horn, hvad der kan være betegnende nok, idet Dalen ligner et Horn.*)

Øster Bording findes omtalt 1483: Øster Borryng, 1490: Boryng, 1498: Borum, 1501: Boryng og Byrringh.... Forleddet i *Bording* betyder Opholdssted: Bo.

Balle, 1418: Ballow, 1426: Røyballe, Ryebalge, 1483: Balle.... Tre Tydninger kan gives. 1. Balle (gammeldansk i Stednavne -balgh): »jævnt stigende Forhøjning i Terrænet«; 2. Balle (oldnordisk -bali): »Forhøjning langs Strandbred«; 3. Balle (hos Feilberg i Jysk): »aaben, dyrket Plads i en Skov«. Alle tre Tydninger kan for saa vidt passe her. Terrænet er ved den snævre Sænkning gennem Balle By delt i Storeballe og Lilleballe, og Betegnelsen »jævnt stigende Forhøjning i Terrænet« dækker hele Sognet, saa vist som dette er gennemfuret af adskillige Lavninger med Forhøjninger i Terrænet ud til Siderne. Set fra Langsø og Silkeborgsiden rejser Bakkekransen *Hvinningdal—Balle—Kejlstrup* sig tydeligt nok som »Forhøjning langs Strandbred«. Og hvad den tredie Tolkning angaar, kan det siges, at Sognet ganske rigtigt netop flere Steder er præget af Rydninger, der har aabnet »dyrket Plads i en Skov«. Det maa erindres, at Balle Sogn i de oprindelige Tider, da Navnegivning fandt Sted, var dækket af Skov. 1426 tales om Ryebalge, Riebalge og Røyballe Kirke, og i en Fortegnelse over kongeligt Gods i Hids Herred møder vi Udtrykket »Ryebalge Kirke og Sogn«. Det synes da bekræftet, at Sognet virkelig tidligt har heddet Røyballe (Rydballe), og at dette Navn ikke, som man godt kunde have antaget, blot har dækket en bestemt Lokalitet om-

---

*) Afdøde Sognefoged Jens Jensen, Kragelund, som havde indgaaende Kendskab til Egnens Folkemaal, hævdede denne Opfattelse. I nyere Tid er „Hvonning“ vist ved at glide over i „Hvinning“.

kring Kirken. Sydøst for Balle Kirke har der nemlig paa Skovgaard og Mosegaards tilstødende Marker for et Par Menneskealdre siden været Spor af seks Byggepladser: Brolægninger og Grundsten samt Murrester. Man mener, her i sin Tid laa 6 Gaarde, men man er i Vildrede med, om det fundne kan være Resterne af en selvstændig By Rydballe, samtidig med Balle By nede i Dalen sydpaa, eller Oprindelsen til Balle By, som i saa Tilfælde er flyttet ligesom Hvinningdal. Under alle Omstændigheder blev *Balle* i det lange Løb Sognets Navn, ikke Hvinningdal, ikke Bording og ikke Rydballe — for Betegnelsen Balle sluttede sig klart til Terrænet, fra hvilket Synspunkt man end saa Sogneområdet.

De fire Enestegaarde skrives, første Gang man træffer dem, saaledes: *Overgaard* 1610: *Offuergaardtt*, *Vester Bording* 1483: *Vester Borryng*, *Vester Kejlstrup* 1406: *Vester Kelstrup*.

Overgaard har naturligvis faaet Navn efter Beliggenheden øverst i Sognet, d. v. s. yderst mod Vest og højest i Terræn. Navnet er aabenbart givet af Folk, der nedefra ser opad.

Vester Bording ligger Vest for Øster Bording, og Navngivningen »Vester« — »Øster« skyldes, kan man forstaa, gensidig Paa-virkning.

Kærsgaard ved Langsø fik Navn efter de mange Kær, som her findes.

Kejlstrup skylder vel Beliggenheden i den kedelformede Sænkning sit Navn, ellers stammer Forleddet maaske fra Personnavnet Ketil, Ketel, Kjeld. Efterleddet -rup kommer af -torp, hvis Betydning er »lille Landsby, Gaard, Udflytterby«. Typen er forholdsvis ung, knyttet til Vikingetiden.

Det var Navnene paa de Bebyggelser, der holdt Stand overfor Tildragelser og Forandringer og saaledes naaede nyere Tider, hvor Administration og Skrift holder Tingene paa Plads. Blandt det mer eller mindre glemte Navnestof har vi i Balle Sogn endnu to Torpnavne, nemlig *Vognstrup* og *Bellerup*.

Vognstrup nævnes 1683 i en Eng- og Skovtaksation til Matriklen 1688, og det dækker et Areal i Vester Bording, »noget lidet heede, som kaldes Wogenstrup«. Hedestykket udgjorde ved den Tid en Del af Vester Bording-Gaardens Overdrev op mod Skellet

til Overgaard, men Vognstrups Jorder har formentlig fra først af været væsentlig større. Forleddet i Vognstrup er sikkert Mandsnavnet Vagn (Vogn), og vi staar rimeligvis her overfor de »to Byggesteder i Vester Borring«, som 1483 arvedes af Henrik Perszen i Sellerup, og som faa Aar efter var i Øm Klosters Eje (jfr. senere Omtale). Hvorfor saa »Vognstrup« glemtes og blev til »Vester Bording«, kan vi ikke opklare nærmere. Og hvem den Vagn var, der med Familie drog ud (fra Øster Bording?) og grundlagde Lillebyen eller Udflyttergaarden Vognstrup, derom ved vi heller intet. Vi kan gætte paa, at det er ham, Runestenen i Krage-lund Kirkes Sydportal mindes: »Æse bød; Vagn ristede«, d. v. s.: Bygherren Æse bød Bygmesteren Vagn opføre Kirken. Er Æse (eller Asi) Ærkebiskoppen i Lund, Asser? Og er »vor« Vagn den Vagn, der iflg. Kong Valdemar II.'s Jordebog 1231 ejede Jorde-gods i Viborg Amt? Det sidste er rimeligvis Tilfældet, men saa har han sikkert ikke oprindelig været bosiddende i Egnen; Jorde-godset kan han have faaet overladt som Vederlag for en eller ander Tjeneste, Kirkebyggeri!

Bellerup, hvis Forled maa være en ændret Form af Balle, skulde oprindeligt heddet *Ballerup*: en Udflyttergaard eller Udflytterby fra Balle. Efter gamle Folks Sigende skal Bellerup ganske vist have hørt til »Borgen« eller Klosteret ved Gubsø (hvis Ruiner vi snart træffer i Hestehaven), været Ladegaard til samme. Og endvidere siger man paa Stedet,^{*)} at da Bellerups Jorder 1867 opdyrkedes af Lyng, fremkom kort Nordøst for Søen, hvor denne støder til Høllis Kær, tydelige Hustomter: Brolægning, Grundsten og Af-fald. Det er saaledes sikkert, Boet har haft mindst een Gaard eller omfattet en mindre By, men snarere end at være knyttet til Klosterstiftelsen er det vel udflyttet fra førnævnte forladte Bygge-plads Sydøst for Balle Kirke, da Byen dér ophævedes. Det er formentlig Bellerup, vi ofte sidenhen finder omtalt som øde, og som med Godsdannelsen omkring Klosteret en længere Tid var Kirkegods: Tingvidne ved Hids Herreds Ting 1528, »at den Skov og Ejendom ved Raamose og saa langt øster paa indtil ret Skel vedtager emellem Øster Kelstrup og Wester Kelstrup er den hellige

---

^{*)} Jens Skov, Ebstrup, Jens Chr. Skov og J. P. Skov, Balle.

Kirkes rette Skov og Ejendom«;*) og 1635 siges det, at »Anders Larsen i Kelstrup er bevilget Jorderne ved Gubsøe, kaldet Belle-rup, og skal han give deraf aarligen 4 Skp. Havre.**) Afgiften synes ikke særlig stor, men Overdragelsen skal jo ogsaa opfattes som en Begunstigelse, og Skoven er hovedsagelig helt forsvunden, ligesom Arealet ligger lynggroet hen nu i 1600'erne. Vi ser, det gaar den almindelige Vej med Godset: fra Kirken til Kronen og fra Kronen til Herremanden — Vester Kejlstrup er ved at svinge sig op fra enlig Bondegaard til kendt Herregaard.

Tre—fire forladte Byggsteder er endnu tilbage at omtale:

Gaardsted, Gadekær og »Gaard Vest for Balle Kirke«.

Gaardsted: »Ved Foden af en i Skoven Hestehaven, S. Ø. for den udtørrede Gubsø, liggende Banke, hvorpaa der er Spor af et svært Dige, er fundet et Bygningsfundament af Marksten i Kalk og opgravet Munkesten. Pladsen kaldes Gaardsted, og Sagnet taler om en Borg eller et Kloster her.«***)

Gadekær (Gadekær): Forleddet er Navn paa bebygget Omraade indenfor en Bydannelse, Efterleddet Dam. Her har Hvinningdal ligget, før Byen flyttedes op paa sin nuværende Plads. For faa Aar siden var der synlige Spor af Hustomter ud til Siderne for Vejen fra Øster Bording. Oprindelig laa Hvinningdal By et Stykke længere nede i Dalen mod Syd. Lidt Nord for Rans Ejendom oppløjes endnu Murbrokker, »store, tykke Mursten, lignende Munkesten«, og en Brønd, som havde saa meget Vand, at »det løb ovenud af den«, paavises endnu, dog fyldt efter. Andet Navn til denne Byggeplads end *Hvinningdal* kendes ikke.

En Gaard Vest for Balle Kirke omtales flere Gange, intet Navn kendes, og nøjere Plads kan ikke paavises.****)

Det var Navnene paa de gamle Bebyggelser. Som Landsbyer og Enkeltgaarde saaledes findes fordelt hen over Sognet, var Ordningen i sin Tid blevet truffet, og bortset fra konstaterede Nedlægninger og Flytninger i tidlig Middelalder havde den holdt sig uændret gennem Aarhundreder indtil Landboreformerne om-

*) Ældste d. Arkivregistraturer, Rigsarkiv.

**) Silkeborg Slots Jordebog, Rigsarkiv.

**) Trap: Danmark, IV. Udg., VI. B., Pag. 309.

****) 1426: Peder Ifluerszens Pantebrev paa en Gaard udi Ryebalge vesten ved Kirken.

kring 1800. Da spredtes Bebyggelsen, idet talrige Gaarde flyttedes ud paa Markerne, og desuden opstod efterhaanden nye Centre for tæt Bosættelse: *Balle Huse, Alderslyst, Lysbro og Skærkær*.

Balle Huse kaldes den Samling Ejendomme, der ved Udstykning fra Balle Bymarker og tidligere Overdrev fremkom paa Skelomraadet mellem Kærsgaards, Øster Bordings og Balle Bys Jorder.

Alderslyst er vokset op med Silkeborg. Forbindelse tværs over Søen har der altid været, idet Færgefart fra Silkeborgsiden og Balle Land — og omvendt — var en Nødvendighed for Silkeborg Slot, som ejede betydeligt Jordegods i Hids og Lysgaard Herreder, og Viborgvejen kortedes væsentligt, naar Svinget om ad Resenbro eller Lysbro kunde undgaas. For Færgefartens Skyld laa her fra ældre Tid to Huse, et paa en østlig Afsats fra Færgebakken og et ved nuværende Aldershvile. Desuden havde Tid efter anden en Prammand eller Fisker faaet Plads til en Hytte paa Sandmarken bag det Bælte af Trævækst og Mosehuller, der kransede Langsøs nordre Bred — det var jo gerne lettere at erhverve Byggegrund hos en Gaardmand i Balle By end af Embedsmanden paa Silkeborg, og for sejlende Folk kunde det være nogenlunde ens, paa hvilken Side Søen Husrum rejstes. Det gamle Hus ved Viborgvej, man ofte ser afbildet, var bygget til Arbejderbolig under Vester Kejlstrup.

Saa grundlagdes Silkeborg Papirfabrik, og det besluttedes 1846 at oprette en Handelsplads paa Silkeborg Hovedgaards Jorder Syd for Langsø. En halv Snes Aar senere var Dæmning, Bro og Vejbane bygget færdig over Søen, og omkring denne ny Viborgvej voksede snart en Del Huse op. Fremdeles var Byggegrundene let tilgængelige og billige her og Vejen kort til Arbejdspladsen Silkeborg Papirfabrik. Men hvad skulde man kalde Stedet? Bager Stenholt, som egentlig slet ikke var Bager, havde startet en Virksomhed og naaet en vis Indflydelse med Fremstilling af Kaffebrød, »Kanelstænger« kaldet. Han foreslog Betegnelsen Nørrebro. Til Silkeborgs Omgivelser hørte jo ligesom til Københavns et Frederiksberg og et Lyngbykvarter — hvorfor saa ikke tage Skridtet fuldt ud og skænke den unge By en Nørrebro! Desværre fandt flere Borgere, at Navnet ikke lød selvstændigt nok; det vilde jo antyde et Tilhørsforhold, man ikke kunde anerkende. Fjorten

Mænd traadte da sammen og sendte »Silkeborg Avis« følgende Vedtagelse:

At vi Undertegnede, saavel Eiere som Lejere af de allerede færdigbyggede, saavel som af de endnu ubebyggede indkjøbte Byggepladser paa Balle Mark, ere blevne enige om, at vor saaledes ubebyggede By kaldes ved Navnet »Alderslyst«, bekendtgøres herved.

Alderslyst paa Balle Mark, den 4. September 1873:

N. Mathiasen. J. Nielsen Hjortsballe. Jens Sørensen. Jesper Nielsen. Cl. Petersen Raun. P. Jensen. N. Nielsen Rod. P. Abrahamsen. Hans Chr. Simonsen. J. Mathisen, N. Gede Andersen. N. Mikaelson.

Wilhelm Steinecke. J. Mikaelson.*)

Lysbro er blevet Betegnelse for Omraadet paa begge Sider af Lys Aa mellem Ørnsø og Langsøs vestre Parti. Før Broen kom (den nævnes allerede i 1600'erne), maatte Færdselen Aarhus—Vestjylland gaa over Ry og Tem. Broen over Lys Aa var derfor en stor Lettelse for Rejselivet og ikke mindst for den lokale Trafik, snart meddelte den sit Navn til Strækningen helt op under Hvinningdal Bakker.

Da Teglværksdriften omkring 1850 startede i Lysbro, lagdes Grunden til den Udvikling, der gjorde Hvinningdals skønne, men ret afsides liggende og temmelig lidet paaagtede Udmark til en stærkt voksende Bebyggelse.

Skærkær, 1594: Skierkier, 1683: Skärkier, nu altfor ofte: Skægekær, har alle Tider, som vi tit vil faa at se, været Genstand for stor Opmærksomhed fra Balle og Øster Bordings Side — Aarsagen var stedse de grønne, efterstræbte Engdrag ind mod Sejling—Serup Sogneskel. Vejen mellem Sejling og Sinding Kirker gik over Skærkær, og da Silkeborg—Viborg Landevej kom, dannedes her Skæringspunkt og Bebyggelsesgrundlag, hvis Muligheder for Næringsliv øgedes ved Anlæg af Silkeborg—Kellerup—Rødkærsbro-Banen, som fik Station i Skærkær.

---

*) Silkeborg Avis 9. September 1873.

2. Naturnavne.

Overgaard.

Hylkær hedder en lille Vandsamling paa Vest—Nordvestsiden af *Hylkær Bakke*, og nede ved Bakkens Fod i Nord ligger *Hylkærdal*. Forleddet til disse fælles Hyl-Navne synes at kunne tydes som Hylde (Afsats, Terrasse), som Hyll (Høj, Højdedrag) eller som Hild (et helligt Sted, Ophøjning, hvor Gudebillede stilles, og Offertjeneste øves). Alle tre Tydninger støttes hver for sig af Forholdene: Kæret har Plads i en ret jævn Sænkning, der godt kan ligne en Hylde i Terrænet; Bakken er Egnens mest anselige og dominerende Højde, og oven i Købet har Oldtidsfolket bygget en Høj paa dens Top; Stedet er Midtpunktet for de mægtige Overgaard og Øster Bording Højgrupper, saa har Datidens Mennesker haft en Samlingsplads for Gudsdyrkelse, og det har de jo nok, var intet mere naturligt, end at den fandtes her. Søger vi efter sikrest Grund, maa vi vel holde os til Tydning Nr. 2 og sige, Bakkens oprindelige Navn er Hyll, der er blevet til Hyl, da forstaar vi godt, at Kæret hedder Hylkær, men ikke, at Kæret er kommet med i Bakkens og Dalens Navne. Man maa næsten tro, der er mere ved det Kær, end man nu ved, noget magtfuldt, helligt — er tredje Tydning den rigtige?*)

Kalmusrod Kær Nord for Overgaard minder om Planten *Kalmus*, hvis Rod fra gammel Tid blev brugt som Lægemiddel. At den findes her saa fjernt fra Hjemstedet omkring Sortehavet og saa nær ved en Kilde til Lemming Aa, der udmunder i Gudena, der forud var kendt for sit *Kalmus-Indhold*, er ganske interessant. *Linmose*, *Skovkær* og *Skovkærmose* Syd for Overgaard vidner om tidligere Skov. *Tipholt* (spids Forhøjning), *Teppelten* og *Pipop* er Navne paa Overgaard Mark, *Bakkemose* ligesaa.

Øster Bording.

Skallebro (Skællebro?) laa under Sejling—Sinding-Vejen i *Skærkær*. Nærvæd nævnes *Chr. Madsens Høj*. *Hørager* og *Morrene* er Navne paa Marker Nord for Byen, her skal ogsaa *Bræsenhøj*, *Stenkulshøj* (Høj med Indhold af Sten og Trækul, maaske fra

*) Vejle Amts Stednavne. Svend Aakjær i Festskr. Dahlerup, 524. Gunnar Knudsen i Nordisk Kultur XXVI, 32.

Jernudvinding), *Kravlehøj*, *Sejlinghøj* og *Krigshøj* søges. I det hele har de temmelig jævne Jorder ikke frembudt andre Støttepunkter for Udsyn og Navnegivning end Højene. *Skovkile* Sydøst for Byen og *Lundagre* hen under Øster Bording gamle Skole minder om Skov. Det samme gør *Æ Tyvvej*, som gennem det gamle Skovomraade her snoede sig mod Nordvest, hvor Folk manglede Træ. *Fladmose*, egentlig Flor(Flod-)mose, havde ringe Afløb, saa Vandet stod stille, flød over og voldte Oversvømmelse, deraf Navnet. *Hørby Mose*, ogsaa nævnt *Hor-mose*, ind under Skellet til Kærsgaard og Hvinningdal, nu Hare-mose; her er fundet et Træhjul fra Oldtiden.

Lamberts Mose kaldes en græsdækket Lavning paa P. Mikkel-sens Ejendom kort Nordvest for Øster Bording By. I de senere Aar er der herfra foruden Tørv fremdraget en Del svære Egestammer, hvad nu ikke er saa mærkeligt, eftersom vi ved, Øster Bording oprindeligt har ligget midt i en Storskov. Stednavnet forekommer imidlertid interessant. Det kan have Oprindelse af en Art Hasselnødder med store Haser: Lambertske Nødder, som stundom omtales i ældre Beskrivelse af Herregaards- og Præstegaardshaver. Men skønt vi nærer alvorlig Respekt for tidligere Slægters specielle Viden, maa vi dog tvivle om, at Menneskene i Øster Bording har været saa fortrolige med den paagældende Hasselart, at de kunde give en Mose Navn efter Hasselbuske, der muligt nok voksede under aabentstaaende gamle Egetræer ved Mosens Rand. Man kan gætte paa, at Navnet hidrører fra den Omstændighed, at Arealet, hvorpaa Mosen findes, i tidlig Middelalder var Kirkegods, der senere kom under Øm Kloster: 1501 underskrev Peder Nielszen i Boringh »bekiendelsze« »at hauffue aff Emckloster et stycke jord paa Byrringh marck for aarlig skyld oc affgiift«. Har vi god Vilje, ligger den Tanke nær: »Kirken« er Klosteret ved Gubsø, Lamberts Navn kan være knyttet til dette Klosteranlæg, Helgenen Lambert (Lambertus) eller Bodsprædikan-ten Lambert med Stiftelse for velhavende ugifte Kvinder. I alt Fald den første, der havde Forbindelse med Benediktinermunkene, var godt kendt i Jylland.

Bording Hoved er et næsten glemt Navn. Det forekommer 1683 i Forarbejdet til Matriklen 1688 og skrives: Boring Hoed.

Efter Gennemgang af Øster Bordings Marker og Agre tilføjes: »Noch findes en stuck som kallis Boring Hoed, samme Stuck i forrige Tider er blevet fæstet fra Skanderborg. Og ingen Efterretning kan faas at vide hvo som haver fæstet (det) oc nu bruges af efterskrefne Mænd.« »Stuck« (Stykke, Stump) er sikkert det samme som »Stuf«: Jord udenfor Fællesskabet, oprindelig Særeje, Enkeltmands-Eje, Enemærke, en Mands private Jord, som han kan gøre med, hvad han vil, da den ikke vedrører Markfællesskabet. Maaske har en Mand erhvervet Jorden ved Nybrud, Opdyrkning af Overdrev eller andet Udkantareal, snarere dog vel gammel dyrket Jord, som, da Landsbyen grundlagdes, og Egnens Mænd gik ind i Fællesskabet om Markdriften, er holdt udenfor til »egen Haand«, Særbrug. Derfor har vedkommende Ejer eller en af hans Efterfølgere og Arvtagere ogsaa kunnet bortgive Arealet til Kirken, hvorfra det er overgaaet til Øm Kloster (se senere under Kapitlet Landsbyer og Enkeltgaarde), derfra til Skanderborg Slot og siden til Silkeborg Slot. Men hvor skal Boring Hoved findes? Det viste sig heldigvis, at Stednavnet ikke helt var glemt. Jens Overgaard huskede, den højeste Knold Syd for Skovhuset i Øster Bording benævnedes saaledes, og selv om vedkommende Parti langtfra kan kaldes en Udkant, fører det alligevel paa Sporet. Vi møder i Oldenregnskaberne o. l. Skovhentydninger Udtryk for, at Kongen ejede en Part af Øster Bording Skov Syd for Byen og over mod Lundagre nær Hormose, og i Kongens Skøde til Chr. Fischer, Vester Kejlstrup, 1661 bruges Betegnelsen »Slottsjord« om et Areal »imellem Kiersgaard Hede, Østerborring og Hunding Dalsmarck«. Det kan næppe være andet, end at vi her har Boring-Hoeds 12 Agre. De ligger Øst for Linjen Hormose—Fladmose, og Særstykket Bording Hoved har været hele Strækningen langs Sydsiden af Øster Bording Bymark.

Tingsted Fald og *Tingsti Fald* peger paa Herredstinget ved Tinghøj i Sinding. *Balle Vad*, Vadedsted over Lemming Aa paa Sinding—Balle-Vejen, har aabenbart faaet Navn af Folk fra Sindingensiden.

Hvinningdal.

Haslund Høj henleder Tanken paa fredelig Nøddeplukning, hvorimod *Galle Høje* lærer os at gyse. Mellem de fire Høje paa

Bakketoppen Nord for Byen stod Sognets Galge, hvor Skælmer, Tyve og Røvere blev hængt. Anbragt paa saa højt et Sted kunde Rettens Redskab syne passende langt bort og minde Egnens Folk og Vandrigsmænd paa Vejene om uskikkelig Færds Straf. Den Omstændighed, at *Røverstue* kan stedfæstes i Nærheden, antyder dog maaske, at Galgen blot er rejst for et enkelt Tilfældes Skyld — i hvert Fald er Indtrykket bevaret. *Brandhøj, Klodbjerg, Askelund* og *Grydehøj* kan have noget med Jernudvinding at gøre. *Lillehøj, Højdal, Tværhede, Tornedal* (Øst for Gallehøje), *Birkebakke, Hjordkær, Gaardsted, Bredbak, Ravndals Banke, Rod Toft* og *Gadkær Agre* behøver ingen Udtydning. *Pottemagerens Toft* siger os, hvad vi ogsaa paa anden Maade faar bekræftet, at en Pottemand har virket i Hvinningdal. *Hesselsteder* og *Døvmøllekær* (standset, nedlagt Vandmølle), *Aakjær Bakke, Bøgild Bakke, Møllested* og *Møllehoved* skal søges i det sydlige Terræn, nuv. Lysbro. *Andsøballe* ligger Syd for Silkeborg—Funder Vejen, Andsø = Ørnsø.

Kærsgaard.

Ulvdal hed den snævre og dybe Slugt, hvorigennem Vejen fra Kærsgaard Mølle førte mod Øster Bording og videre nord- og vestpaa. Navnet er formentlig et Vidnesbyrd om Ulves Tilstedeværelse her, efter at Egnen var blevet Hede. Ovenfor ligger nær Vejen *Hvilehøj*, ogsaa kaldet *Bedevej*, et Sted, rejsende Folk gjorde Ophold ved under besværlig Færden i vanskeligt Terræn. Vejen var ikke blot lokal Møllevej til og fra Kærsgaard Mølle, men brugtes ogsaa meget af Folk i Kragelund og Sinding, desuden kørtes ved Sommertid Tørv ad denne Vej fra Fladmose og fra Mosen Nord for Gludbjerg til Langsø, hvor der var Ladeplads for Pramme, der for paa Gudena. *Stovnsmark* nedenfor Højgaard og Hvinningdal er sikkert afdrevet Skovareal, der er blevet Agerland. *Grudbjerg* har givet Sand og Grus. *Troldhøj, Hesselbjerg Hede, Tranhøj, Stenagre* og *Kovang* taler hver om sit. *Nederkær* og *Lambæk* skal findes ved Langsø, *Diskolt Kær* er et taaget og raakoldt Sted, *Rappenskrald* har nok været en yndet Tilholdsplads for rappende Ænder og Vadefugle, der gør Larm med Vingerne mod Vandfladen (Langsø).

Balle.

Storeballe, Lilleballe, Vesterskovbakke, Lilleballe Bakke og Vellingdal er nævnt foran og tyder sig selv. *Bavns* hedder den høje Bakke (95 Meter) paa Balle Mark midt i Sognet, hvor under fjendtlige Indfald brændbart Materiale blev antændt som Nødsignal over Egnen, at Folk kunde advares og samles. Endnu i 1860erne var Bakkens øverste Top i en Firkant brolagt med Sten — Forholdsregel mod Ildebrand ned ad de lynglædte Bakkesider. Valborg Aften mødtes her Ungdom fra nær og fjern for at brænde Blus; tomme Tjæretønder, Tørv (lagrede i Petroleum) og Lyngknipper afgav et ypperligt Materiale til Blusbrænding, og omkring Baalet blev der leget og fortalt Historier, medens man glædedes til Vaarens Komme og betragtede det mægtige Fyrværkeri fra hver Bakketop i den vide Omegn. — *Korsbakke, Brunbakke, Gludbjerg* (ældre Former: Guldbjerg, Gladsbjerg). *Kirkebjerg, Dragsbjerg* og *Tingbæk* (de to sidste Vest for Gubsø). *Tinghøj* kaldtes en Høj paa den sydlige Side af nuv. Silkeborg Landevej og Sydøst for de trufne Rester af forladt Byggested paa Balle Skovgaards og Mosegaards Jorder; her blev i gamle Dage holdt Ting, siger stedlig Tradition. Dalen nedenfor hedder *Tingdal*, og Slugten mellem Bakkerne bærer Navnet *Præstedal*; her gik Præstens Vej til Balle Kirke, og *Præstebakken* er ogsaa Minde om samme Færdsel. *Hjortbakke* kaldte man den højeste af Balle Bakker i dette Strøg. *Bredmose, Korsmose, Tingdals Mose, Lammemose, Hjortmose, Lille Pigemose* og *Smedsmose* viser, at Balle havde Moser nok.

Vester Kejlstrup.

Torndal (Øst for Præstebakken), *Damfald* og *Hølvig* (ved Vejen til Balle, Øst for Alderslyst Forsamlingsbygning). *Færgebakken* hedder saaledes, fordi her var Færgeforbindelse mellem Silkeborg og Ballesiden, *Balleland*. I Nærheden, men længere i Vest, laa paa *Balle Sandmark Landsted*, som ogsaa er et Minde fra Færgefartens Tid.

MIDDELALDER-RUINEN VED GUBSØ

Under Omtalen af Høj Nr. 29 saa vi tilføjet: »Efter Egnens Fortælling skal der have ligget et Kloster ved Gub Sø.... Nu kan der ikke findes nogen Stump Mursten eller noget Spor af Kalk.«

Det er tydeligt nok, at Dr. Soph. Müller og Arkitekt Schiödte, som i 1885 gennemvandrede Balle Sogn og foretog anførte Besigtigelse af Højene, ikke nærer synderlig Tro til »Egnens Fortælling«. Nu bagefter kan vi vanskeligt mene andet, end at de har set paa et forkert Sted. Der var nemlig baade Mursten og Kalk, ja et fast og troværdigt Stykke Mur at se, blot man fandt det.

Dagbladet *Nationaltidende* bragte 13. Oktober 1893 under Overskriften »Fortidslevninger i Gaardsted ved Silkeborg« en Skildring, som næsten Ord for Ord gengav en Meddelelse, Lærer Hans Rasmussen, Balle, kort forinden havde sendt Nationalmuseet vedrørende Resultatet af en Udgravning, han og nogle andre interesserede Mænd i Egnen*) foretog Sommeren 1893:

Et Stykke Mur i Vinkel, 6 Alen paa den ene Side og 12 Alen paa den anden Side, var truffet. Muren var højest i Hjørnet, ca. 2½ Alen. Nogle Ben fandtes paa Bunden. »Muren strækker sig videre, end vi er naaet, men hvor langt ved jeg ikke. Det Indre af Ruinen er fyldt med Jord og bevokset med Træer.« »Gamle Folk har fortalt som et Sagn, at der for flere Aarhundreder tilbage havde ligget en Borg ved Gubsø, tidligere Gibsø. Paa denne Borg boede tre Søstre, Jutte, Tyra og Ingeborg. Den ene af disse Søstre var trolovet med Præsten Søren Sparre i Gjødvad, men for at faa Tilladelse til at ægte ham, maatte hun indgaa paa at anskaffe tre Kirkeklokker, en til Balle, en til Grønbæk og en til Sej-

*) Lærer Skorstensgaard, Gaardejer Jens Skov og Gaardejer Chr. Sørensen.

ling Kirke. Ved Søstrenes Hjælp afholdt hun Udgiften, og Klokkerne kom i god Behold fra Lybæk til Borgen ved Gubsø. Men da Klokken til Sejling skulde føres over Isen, brast denne, og Klokken sank til Bunds i Gubsø. — Digteren Blicher har behandlet dette Sagn, men henført det til den nuværende Gaard Vester Kejlstrup, hvilket er fejlagtigt efter en gammel Mands Beretning, der bestemt henviser til Pladsen ved Gubsø. Desuden fables om en Løngang fra Borgen til Balle Kirke o.l. Den gamle Rasmus Skov fortæller tillige, at for noget over hundrede Aar siden var der saa meget tilbage af Muren, at Hyrdedrenge søgte Ly bag den, og Taterbander opslog ofte deres Lejr her. Vaabenhuset ved Balle Kirke er opført af Sten hentede fra Ruinen. En Sten i Vaabenhuset med et langt, smalt Kors i er fra samme Sted.«*)

Den 25. Juni 1894 besigtigede en Mand fra Museet Udgravningen ved Gubsø:

Det foreliggende danner Fundament til en Bygning. Sten er sammenhobet og samlede med Kalk fyldt i en gravet Fundamentgrøft. »Den Bygning, de har baaret, har været opført af Tegl. Her er fundet mange »Klostersten« i Nærheden, og for et Par Menneskealder siden skal der have været et Hjørne af Murstensmateriale, som stod saa højt, at det kunde »dække mod Vinden«. En ikke fuldstændig Granitsten med hulet Overflade (Kornknuser?) fandtes paa Pladsen. Der sagdes ogsaa her at være fundet en Sten Mage til en 1½ Alen lang romansk Granitsten med et staaende Kors, der er indmuret i Balle Kirkes Vaabenhus. Denne Sten, der endnu skal opbevares paa en Gaard i Balle Sogn, lovedes af Lærer Rasmussen indsendt til Nationalmuseet. Bygningsmaaden kunde ikke afgøres; men Vidnesbyrd om, at det Hus, her har staaet, gaar langt tilbage i Tiden, kan ved »Klosterstenene« hen-

---

*) Idet Hans Rasmussen nævner Blichers Behandling af det gengivne Sagn, tænker han paa „De tre Kirkeklokker“, hvis Forfatter imidlertid ikke er Blicher, men derimod — som paavist af Blicher-Forskeren Søren Vasegaard — Ole Bork, Præst i Gølvad-Balle 1796—1805. Bork lader Sagnet ende med, at Klokken sank tilbunds i Gubsø, hvor den ligger den Dag i Dag. „Gamle Niels Pedersen i Balle, hvem jeg skylder Fortællingen, har sagt mig, at Folk vil have til, den ringer i Dybet, hver Gang det stunder til Julehøjtid. Men han fejede tillige til: „Der skal en stærk Tro til at tage sligt.“

Saadan Bemærkning vilde ikke ligne Blicher, men den er typisk for Bork, der ivrede med Overtro. Se iøvrigt S. Sørensen (Søren Vasegaard): Nordlys-Perioden i Blichers Digtning. Kbh. 1917.

føre den til Middelalderen. Banken, ved hvis nordre Fod den har ligget, er fra Arilds Tid skovgroet, Hestehaven. Men Marken Vest for kaldes Kongsjorden, og det er derfor ikke underligt, at der har dannet sig Sagn om, at »Kongen« har boet paa den Plads, hvor der i en saa sen Tid som ca. 1770—80 har staaet »Ruiner«. Som Pendant har man »Dronningholmen«, et Næs i den vestre Side af Gubsø, som i sin Tid har været afskaaret ved en gravet Grav, og saaledes virkelig fremtræder som et paa ældgammel Vis befæstet Tilflugtssted for Mennesker.

Den Banke, ved hvilken »Kongehuset« har været bygget, viser mod Nord midt paa Skraaningens Spor som af en Grøft med en lav Vold, og et rindende Vand, der et Sted synes at have været opdæmmet, løber (sit naturlige Løb) i en Bue om Bankens Sydside. Men der findes ingen Stensammenhobninger eller andre Tegn paa, at den har været befæstet, f. Eks. som de saakaldte Bondeborge.

Hvad der var fremgravet, saa ud af meget lidt, og da heller ikke de lokale Forhold tyder hen paa noget, der kunde have antikvarisk Interesse, opfordrede jeg ikke til at foretage videre Arbejde.

Endnu skal bemærkes, at der i Søen var opgravet Bundstykket af en Ege med en lignende opstaaende Kam eller Skillerum (Skillevæg) i Midten, som ses paa den, der i længere Tid har været udstillet i »Stenalderen« i Museet. Tiden for den i Gubsø fundne Ege var ubestemmelig. Eger vides brugt i Silkeborg-Egnen endnu i dette Aarhundredes Begyndelse.«*)

Mere kom der saa ikke ud heraf, hvad Egnens Folk følte stor Skuffelse over. Man var slet ikke klogere end før.

De lidt overlegne Bemærkninger om »Kongens Jord« som sandsynlig Aarsag til Sagdannelse faar vi undskyldte. Manden forstod ikke, at Jorden (som vi siden skal se) en Tidlang netop tilhørte Kongen, den virkelige Konge, kommet til Kronen (Silkeborg Len) ved Reformationen; før været Kirkegods. —

Naar vi sluttelig henviser til Antydningerne under Omtalen af Stednavnet Lamberts Mose i Øster Bording, kan vi desværre ikke komme længere her. Paalidelige Kilder mangler, og at bygge paa andet er jo kun forkasteligt Gætværk.

*) Ege = Knubskib.

HELLIGKILDER

I Vellingdal Vest for Balle By har der været en hellig Kilde. En gammel Kone, som var født i Balle, fortæller, at i hendes Ungdom kom Folk hver St. Hansnat langvejs fra og søgte Lægedom ved Kildens Vand. Der hørtes Barnegraad og Støj, og Dagen efter kunde man omkring Kilden finde Pengemønter og andre Gaver, som de besøgende havde efterladt. Ingen andre end de, der kom til Kilden for at finde Helbredelse, turde St. Hansnat nærme sig Stedet. Man kan endnu se, hvor Kilden har været. Men den undergørende Kraft mistede Kilden, da en Mand vanhelligede den.

En hellig Kilde sprang i sin Tid ud i Møllebækdalen nedenfor Hvinningdal By.

LANDSBYER OG ENKELTGAARDE

Vi har allerede nu Indtryk af, at Balle Sogns Middelalder-Historie slet ikke er saa helt let at faa klarlagt i Enkeltheder og Sammenhæng. Stednavne og jordfaste Minder vidner om tidligt begyndende Godsdannelse i Eggen Syd og Øst for Gubse og Kirken, ligesom Stednavne, Sagn og Fund tyder paa Grundlæggelse af baade Landsby og Udflytterby her. Og tilmed er der de gentagne Flytningsbevægelser omkring Hvinningdal, som paa lidelige Kilder tydeligt nok dokumenterer. Ogsaa i Sognets Sydside aner vi Brydninger, kun Øster Bording og Overgaard ligger roligt hen, Vester Bording afløser en Torp-By.

Det er rimeligvis Sognets Rigdom paa Skov, der volder saadan Forstyrrelse. Skov var her alle Vegne, det viser Stednavne, Tradition og de Oldenregnskaber, vi i Kapitlet om Skoven bliver stillet overfor. Der har været saa store Skovstrækninger, at Menneskene fra først af har haft Vanskelighed med at overse, hvor de skulde lægge deres Landsbyer og Gaarde.

Men den Tid kom, da endelig Afklaring er sket, og saa ser vi Bebyggelsen fordelt og nogenlunde uændret fastholdt gennem Aarhundreder — et Vidnesbyrd om godt Fundament.

Der blev skaffet Udvej for Anlæg af 3 Landsbyer, større og mindre, og 4 Enkeltgaarde.

Landsbyer.

Balle	med 10 Gaarde og 0 Huse	med Jord.
Hvinningdal	med 4 Gaarde og 1 Hus	med Jord.
Øster Bording	med 4 Gaarde og 1 Hus	med Jord.

Enkeltgaarde.

Overgaard, Vester Bording, Kærsgaard og Vester Kejlstrup samt Kærsgaard Mølle.

Det er 18 Gaarde og 2 Huse med Jord inde i Landsbyerne, 4 Gaarde og 1 Vandmølle ude i det aabne Landskab.

Balle.

Paa den Tid, Balle træder frem i skrevne Beretninger, laa Byen nede i Dalsnævringen mellem Storeballe og Lilleballe med sine Gaarde fordelt paa begge Sider af den bugtede Vej langs Dalens Bund. Hvorvidt disse Gaarde saa oprindeligt har været her alle sammen, eller de maaske delvis er flyttet ned fra Byggestedet Sydøst for Balle Kirke — det faar staa hen. Nu var de her, og medens Tider skred hen, fortsattes Tilværelsen paa dette Sted — om end stundom under meget skiftende Vilkaar.

Balle Bymænd havde faaet deres tilliggende Jorder delt i to Marker, Overmark og Østermark. Terrænforholdene og Jordbunden muliggjorde ingen anden Fordeling.

Overmarken bestod af følgende Fald:*)

1. Storballe Fald	udgjorde	maalt fra	Syd	27	Agre
2. Liden Balle Fald	—	—	Øst	63	—
3. Stubs Krogs Fald	—	—	Syd	27	—
4. Broager Fald	—	—	Syd	11	—
5. Huol Høj Fald	—	—	Syd	100	—
6. Stor Eng Krog Fald	—	—	Nord	45	—
7. Liden Eng Krog Fald	—	—	Syd	38	—
8. Leerager Blokker	—	—	Vest	9	—
9. Buske Højs Blokker	—	—	Syd	5	—
10. Lerager Fald	—	—	Syd	36	—
11. Store Roed Blokker	—	—	Syd	11	—
12. Smaa Ler Agers Fald	—	—	Syd	20	—
13. Tuer Bier Blokker	—	—	Vest	9	—
14. Gaas Kiers Blokker	—	—	Vest	46	—
15. Kirkebjergs Fald	—	—	Vest	28	—
16. Kongens Fald	—	—	Vest	8	—

*) Forarbejdet til Matriklen 1683: *Markbogen*.

Balle Ejerlag, efter Kort fra Udskiftningstiden.

17. Kirke Krogs Fald	udgjorde maalt fra	Vest	50	Agre
18. Tyr Engs Fald	—	Syd	18	—
19. Krog Fald	—	Øst	32	—
20. Fra Skærkær Blokker	—	Øst	9	—
21. Liden Engkrog Blokker	—	Øst	13	—
22. Havre Vang Fald	—	Nord	80	—

Om Nr. 16, Kongens Fald, tilføjes: »Opbrudt udi Lyngen paa høje Banker.« Blokker er mindre, lidt uregelmæssige Jordstykker. Østermarken var væsentlig mindre:

1. Landsted Fald	maalt fra	Vest	135	Agre
2. Gil Holms Fald	—	Vest	105	—
3. Søndermarken	—	Øst	31	—
4. Hvol Marks Fald	—	Nord	58	—
5. Tofterne				

Om Søndermarken siges, at den ligger »næst Kierskov«. Ved Nr. 4 i Østermarken oplyses: »tilhørte en enkelt Mand, som af anden Jord kun havde en Toft«.

Som enhver stedkendt vil kunne se, er det hovedsagelig mod Nord og ud til begge Sider af Kirken og forbi denne i Nordvest, Agerlandet har ligget. Bæltet Vest herfor, den Strækning, man nu kalder Balle Mark og Nørremarken, var Overdrev til Husdyrenes Græsning. Nogen Græsning kunde ogsaa de mange Moser og tilstødende Smaaarealer give. Det havde man god Brug for, da der kun var faa Enge til Balle By. Egentlig laa Balle By slet ikke bekvem for sine Marker. Mod Syd var der for lidt Udslag, da Kærsgaard var saa nær Nabo, og Østermarken kan aldrig have givet særlig stor Kornafgrøde — Marken var jo ogsaa ret lille. Høsten maatte ganske overvejende hentes i Nord, og til de yderste Marker her havde man temmelig langt.

Billedet af Balle By skulde nu komme tilsyne: Bag hver Gaard og ind mellem Gaardene ud til Vejen eller Forten ligger en om-diget Toft, maaske er den nærmeste Strimmel lige op mod Husene Have. Toften er Særeje og bruges privat udenfor Markfælleskabet, dens Størrelse varierer noget efter Forholdene ved Landsbyens Grundlæggelse: stor Mand fik stor Toft, lille Mand lille Toft.

Bag Tofterne begynder Byens Marker, hvoraf vel de nærmeste er opdyrket først, og ud til Siderne i Nord og Øst breder sig de to ved stadig fortsat Opdyrkning efterhaanden stærkt udvidede Marker. Markerne er delt i Fald, og Faldene er delt i Agre, lange, smalle Strimler, som vel har været en 5—7 Meter brede, Længden forskellig efter Arealets Størrelse og Form. Hver Gaard har Lod i Marken, hver sin Part af Agrene — for at faa lige Del i den gode Jord og den ringere Jord.

Det ved vi jo godt, at Jorden er ikke lige god alle Steder. Vurderingen til Hartkornsansættelse siger, Sjettedelen er »middel«, Halvdelen »skarp«, Resten »ond« Jord. Dette Resultat kom man til efter grundig Undersøgelse, hvor man finder, at en Del Jord er »brunsandig, en Del brunmuldet, noget mere muldig med Leraker(?), det meste dog sandblandet, noget rødsandig«.

Sædskiftet er saaledes: Jorden gødes i 4 Aar, saas 4 Aar og hviler siden i 3 Aar. Første Aars Udsæd er Byg, 2. Aar Rug, 3. og 4. Aar Havre. Hviletiden skulde gerne have været noget længere, men den kan ikke blive længere »formedelst Mangel af Jord«. Denne Jordmangel staar i Forbindelse med Savn af Enge. Det kneb tit med Vinterfoder til Kreaturer og Heste, og saa gik det ud over Skovene. Thi naar man i tørre Somre kunde forudse Fodernød, blev der bjerget Løv til Erstatning af Hø og Halm.

Tomarksdrift, hvor man i en længere Række Aar dyrkede det samme Stykke Jord og derefter lod det hvile nogle Aar, medens et andet Areal toges i Brug, er et meget gammelt Agersystem, sjældent forekommende siden det 12. Aarhundrede, da Trevangsdriften og lignende Brugsformer indførtes de fleste Steder.

I Balle har man holdt fast ved det gamle. Som Byens Skikkelse og Brugen af Jorderne afsløres for os, røber alle Forhold høj Alder, og vi forstaar, det er de fjerne, primitive Tider og den paafølgende Middelalder, der glimter frem. Og i Erkendelsen af Jordmangel anes Indrømmelse af klemt Beliggenhed. Saa lidt Plads var der i selve Byen, at man flere Steder ud til Siderne langs Forten havde maattet planere Jorden for at skaffe jævn Byggegrund. Tilsammen siger dette, at Balle By er saare gammel, og at den selvstændig er groet op her fra først af. Det kan ikke være nogen allerede dannet Bebyggelse, der er tilflyttet. Tænker vi paa

en eventuel Røyballe-By ude ved Kirken, findes det urimeligt, at denne skulde forlade en fri og central Aabning i ryddet Terræn og søge ned i snævrere Omgivelser med en Nabo generende nær. Har Røyballe By eksisteret, maa dens Fortsættelse søges i Udflytterstedet Bellerup, der siden blev »den hellige Kirkes«, og derefter Kronens Ejendom. Balle vandt Jord ved saadan Fjernelse af en Nabo i Nord — men Jorderne var endnu for smaa!

Under disse indre Brydninger gik Tiden videre. Silkeborg Lens Regnskaber, Jordebogen for 1588, giver Lejlighed til et hastigt Kig ind i Balle By. Jordebogen nævner som Kronens Fæstebønder her 13 Mænd. Nogle Aar senere er Tallet 18. Det er den Vej, Udviklingen gaar: Fæstebønder, stadig flere Fæstebønder, ikke længere frie Bønder, Selvejere, men Fæstebønder. Og ikke som tidligere Helgaarde med 1 Familie i hver Gaard, nu regnes Gaardene overvejende for Halvgaarde med hver sin Beboer, d. v. s. nu 2 Beboere i den oprindelige Gaard. Selvejere og Helgaarde var Undtagelser, forsvandt omsider totalt i vor Egn.

Ydre Brydninger, som Verdenshistorien og Danmarks Historie taler fyldigt om, voldte denne Nedgang, og Nedgangen endte i almindelig Stilstand, der nærmede sig Udslettelse:

Aabent Brev til alle Bønder i Hitz og Liusgaard Herreder, at Kongen nu har befalet Landsdommeren og Frantz Bilde, Embedsmand paa Silkeborrig, at sætte Bondegodset i de to Herreder for aarlig Landgilde som andre Kronens og Adelens Tjenere i den Egn, da alt Bondegods og Krongods i de Herreder i Nørjutland som vare med i Opløbet under den sidste Fejde, paa Viborig Landsting blev tildømt Kongen for nogen Tid siden, men de hidtil ere blevne forskaanet for at faa deres Bondegods sat for Landgilde som andre Bønder, der vare med i samme Oprør. De skulle møde for de nævnte gode Mænd og lade sig sætte for aarlig Landgilde og indskrive i Kronens Register og Jordebog, hvorefter de aarlig skulle yde deres Landgilde til Kongens Lensmand. (1551.)*

Hvinningdal.

Vi har hørt, der er sagt af de gamle, at Hvinningdal to Gange er flyttet, og vi saa, man kan give gode Beviser for, at saadan

*) Kancell. Brevbøger.

Hvinningdal Ejerlag, efter Kort fra Udskeftningstiden.

omtumlet Tilværelse virkelig er oplevet. Det maa vi her lade ligge for straks at se Landsbyen an, hvor den nu findes.

Første Gang, Hvinningdal viser sig i Skrift, er 1323, Navnet skrives ved denne tidlige Lejlighed »Hwerningh«. 1418 er det »Hunningdal« i et Brev, hvoraf det synes at fremgaa, at Elof Jen-

sen og Hr. Elof Elofsens Arvinger giver Afkald paa Stedet til Fordel for Las Hvas, Ridder. 1426 skænker »Frue Karinne Fjerdedelen af al den Jord, der ligger til Hundninghdall til Røyballe Kirke«. 1446 nævnes en Gaard, som »kallis Huninghdall«, og som er skænket til Biskop Ulrik i Aarhus. 1488 omtales atter »Huningdal« og samme Aar fremdeles »Huningdal« samt (for første Gang) »Huningmølle«. 1489 afsagde Kong Hans en Dom angaaende »Huningdall og Hunningmølle«, som Iver Skeel vistnok havde gjort Krav paa.

Af alt dette bliver man ikke meget klogere. Vi nærer Mistanke om, at de hyppige Overdragelser og Ejerskifter slet ikke vedrører Hvinningdal By, men derimod enten Begyndelsen til — eller maaske snarere Resterne af — en Godssamling Syd for den forladte Byggeplads Nr. 1, altsaa i Terrænet omkring nuværende Lysbro og Sogneskellet ved Ørnsø. Her var Strøget langs Møllebækken med Vandmølle og Engstrimler særdeles attraaværdig Grund, og længere ind under Bakkerne og videre mod Ørnsø og Lysaa stod værdifulde Skove — værdifulde baade for selve Træets Skyld og for den Indtægt, der kunde flyde af faldende Olden: Oldensvin. I Datidens Økonomi var disse Ting: Vandkraft, Enge og Skove Herligheder, som Kronen, Adelen og Kirken begærende saa hen til, saa vist som Brugsretten altid kunde udlejes mod rede Penge, Naturalier eller anden Ydelse. Sikkert er det, at der er noget, der pusler her, noget glemt, som det desværre er saa vanskeligt at faa rigtigt Hold paa. Finder vi Sammenhængen, skal vi gøre opmærksom derpaa!*)

Hvinningdals Jorder dyrkedes under een Mark.

1. Kragelund Dals Fald	udgjorde	maalt fra	Syd 53	Agre
2. Haslund Dals Fald	—	—	Syd 51	—
3. Langebjerg Fald	—	—	Syd 47	—
4. Brendhøj Fald	—	—	Nord 23	—
5. Tofte Bakke Fald	—	—	Nord 21	—

*) 1496 nævnes Laugheft paa „et Møllested fra Hundusdt og til Hjordengh“. Ældste danske Arkivregistraturer siger, at disse to Stednavne betegner ukendt Gods i Hids Herred. Formentlig er Hundusdt Vadestedet ved Hunning Mølle, hvor man gik over Møllebæk, før Broen kom; og rimeligvis er Hjordeng = Stednavnet Hjordkær i denne Lokalitet. At Godset her ligesom Børling Hoed, Vognstrup, Raamose m. m. blev glemt og ukendt skyldes Dokument-udeleggelse under Reformationen.

6. Eskelunds Fald	udgjorde	maalt fra	Syd 20	Agre
7. Lillehøjs Fald	—	—	Syd 20	—
8. Højdals Fald	—	—	Vest 37	—
9. Mose Fald	—	—	Vest 19	—
10. Gallehøjes Fald	—	—	Vest 33	—
11. Birkefald	—	—	Øst 40	—
12. Birkebanke	—	—	Vest 32	—
13. Hedejord	—	—	Øst 93	—

Endvidere laa der en Toft til hver af de fire Gaarde. En femte Toft nævnes; den tilhørte Pottemanden. Tofterne var uden særlige Navne; de laa ved Gaardene i forskellig Retning og Størrelse, Pottemagerens Toft var den mindste. Maalt i Agre kunde der af Tofterne ialt blive 79 Agre.

Der kan være Grund til at tro, Hvinningdal oprindelig har haft 2 Marker ligesom Balle. Den tabte Mark skal rimeligvis søges paa Hedearealet i Vest, det man senere kaldte Hvinningdal Mark. Da Jorden her blev for simpel til regelmæssig Dyrkning, er Indskrænkningen til een Mark blevet en Nødvendighed.

Marken dyrkedes med 12 Aars Indtægter, som efter 4 Aars Brug nød 8 Aars Hvile. 1. Aars Udsæd var hovedsagelig Byg og enkelte Steder Boghvede. 2. Aar Rug, 3. Aar efter Byg Havre og efter Boghvede Rug igen. 4. Aar Havre. Derefter »desformedelst Græsmangel« den lange Hvile, hvor Husdyrene saa græssede paa de hvilende Arealer. Hedejorden hvilede i 30 Aar, den bedømtes som »Ond Ruggjord af Sand og Grus og Hedejord af Sten, saas 2 Aar med Boghvede og nyder Hvile i 30 Aar«.

Øster Bording.

Da en Stamme af Ingefolket i sin Tid fæstede Bo ved Foden af Hylkær-Bakkens svagt nedfaldende Østskraaning, grundlagdes Sognets ældste Landsby. Byen synes bygget op paa begge Sider af en allerede banet Vej med Retning i Syd og Nord. Foran laa fladt Mosedrag, i Syd var Randen af Storskov nær. Land maatte søges i Nord over mod Frænderne bag Skellet til Sinding og Sejling.

Hvorfor Stammen slog ned paa dette Sted, kan ingen nu sige. Pladsen var fornem nok, beboet længe forinden, hvad store Høj-

grupper rundt om tydeligt vidner. Tilegnelsen skete sandsynligvis ved Erobring. Længe levede saa Menneskene her, før vi hører videre fra dem. Sognet tog Form, Byer fremstod og Enkeltgaarde placeredes, uden at Bording tilsyneladende præger Udviklingen — hvis det da ikke er saadan, at Bording i Virkeligheden er Vognstrup og Vester Bordings Moderby: Vognstrup og Vester Bording flyttet ud paa Nordvestmarken fra Bording og smeltet sammen og »Bording« blevet »Øster Bording«. 1483 nævner et Tingbrev de to Navne. Den mulige Adskillelse er altsaa fuldbyrdet inden den Tid.

Øster Bordings Jorder dyrkes under følgende Fald:

1. Nordagre Fald	udgør maalt fra	Øst 18	Agre
2. Tingsted Fald	— —	Vest 45	—
3. Vadkærs Fald	— —	Vest 28	—
4. Nord Gludbjerg	— —	Nord 23	—
5. Sønder Gludbjerg	— —	Syd 24	—
6. Østen Byen	— —	Nord 31	—
7. Skovkile Fald	— —	Nord 17	—
8. Lange Agre	— —	Vest 25	—
9. Grisland	— —	Nord 21	—
10. Under Lunden	— —	Nord 39	—
11. Vesten Gaarde	— —	Nord 20	—
12. Langebjerge Kærs Fald	— —	Syd 29	—
13. Lille Hede Fald	— —	Syd 29	—
14. Kragelunddals Fald	— —	Vest 45	—
15. Ganger Bakke	— —	Vest 45	—
Borring Hoed (brugtes af 4 Mænd)		12	—

Naar ingen Markdeling nævnes, og Øster Bording saaledes kun havde 1 Mark, tør det formentlig opfattes som Bekræftelse paa den iøvrigt ret nærliggende Tanke, at Vester Bording er kommet fra Øster Bording og har taget eller faaet Jorden til den Side med. Er Formodningen rigtig, har den gamle By oprindeligt haft to Marker.

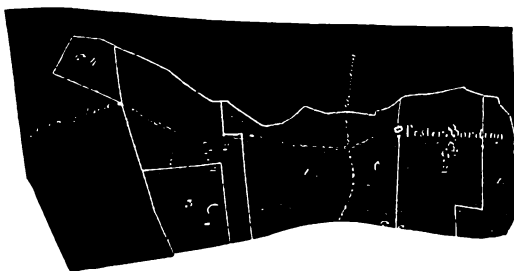
Jorden drives med 9 Aars Indtægter, som tilsaas 4 Aar og hviler 5 Aar. 1. Aar dyrkes Rug eller Boghvede, 2. og 3. Aar Rug, 4. Aar Havre. Jorden er delvis »brunagtig og graasandet«, noget

Øster Bording Ejerlag, efter Kort fra Udskiftningstiden.

»sand- og stengrundet«, andet igen »brunsandig«. Som Helhed berregnes Fjerdedelen at være »middelmaadig«, Halvdelen »skarp« og Fjerdedelen »ond«.

Meget interessant er det særlige Jordstykke, der kaldes »Boring Hoed«, og som dyrkes i 12 Agre: »Noch findes en stück som kallis Boring Hoed, samme Stück i forrige Tider er blevet fæstet fra Schanderborg. Og ingen Efterretning kan faas at vide hvo som haver fæstet (det).« Ganske sikkert staar vi her overfor en Gave, et fromt Menneske fra Øster Bording i sin Tid har skænket Kirken, siden tilfaldet Øm Kloster, som derefter foretog Udlejning til lokale Mænd. 1490 foreligger der af Morten Olufsen i »Børingh bekjendelse att (han) haffue aff Emchloster en stygh jord, kaldis chloster stygkjord, for aarligh skyld oc rente«.

Enestegaarden Vester Bording.

Vester Bording.

Der er ogsaa noget med Øm Kloster i Vester Bording. 1499 udstedtes »Laugsheffdt paa en stugh jord till Emchloster paa Vester Boringh marck«. Mere ved vi ikke herom. 1636 behandles paa Tinge en Klage fra Vester Bording »over nogen Jord, der er fragangen, og som udi langsommelig Tid skal have ligget til Vester Bording«. Maaske drejer det sig om det forsvundne Vognstrup Gods.

Gaarden havde to Marker.

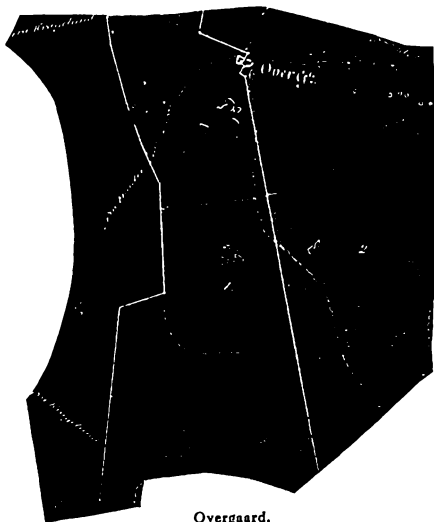
Vestermarken dyrkedes i fire Fald:

1. Star Kær	Blokker udgjorde	maalt fra	Syd 38	Agre
2. Kraakhøu	—	—	Øst 18	—
3. Kragelund	—	—	Syd 8	—
4. Sandhøj	—	—	Øst 72	—

Østermark:

1. Bredskifte	udgjorde maalt fra	Vest 40	Agre
2. Tyrringsblokker	—	—	Nord 13 —
3. Fundervejs Fald	—	—	Øst 6 —
4. Liden Fald	—	—	Øst 25 —

Gaarden karakteriseres som »en nogenlunde god Gaard i smaa Stykker«. Jorden dyrkedes med 10 Aars Indtægter, som blev til-saede 3 à 4 Aar og hvilede i 6 à 7 Aar. »Er endel brunsandet Jord, noget brunmuldet, noget brunsandig Jord med rød Akne(?), $\frac{1}{6}$ middel, $\frac{1}{2}$ skarp, $\frac{1}{3}$ ond. Hedejorden regnes for værst.«

Overgaard.

Overgaard.

Blandt sorte Høje i tæt Samling tog en Mand Jord til den Ejendom, der fik Navnet Overgaard. Han var langt fra Stedets første Agerdyrker og Kvægholder. Guldfund i flere af Højene og disses store Tal siger os, at Broncealderens Høvdingeslægter med deres nærboende Folk har været her længe forinden. Om saa hin

ukendte Overgaardmand var en direkte Efterfølger af tidligere Beboere paa Pladsen, eller han grundlagde noget nyt, ved vi desværre intet. Det mest sandsynlige er jo, at der er sket Ophold i Udviklingen, ligger Øde mellem før og da. Men gennem flere Hundrede Aar var Overgaard med sine 5—600 Tdr. Land Sognets største Enkeltgaard, og medens alle andre Bønder i Balle lidt efter lidt tabte Friheden og blev Fæstebønder, holdt Bonden paa Overgaard Stand og vedblev at være Selvejer — indtil 1661. Traditionen vil vide, at Overgaard i flere Henseender havde Rang fremfor andre Gaarde i Sognet. Ole Bork antyder det samme,*) og Resterne af 3 Fiskedamme, som paavises nær Gaarden, støtter Formodningen om noget usædvanligt her. Tidligere Skovrigdom baade mod Syd og Nord opfattedes ligeledes som en særlig Herlighed.

Jorden dyrkedes i 3 Fald foruden Toften.

1. Ræk Agers Fald	udgjorde	maalt	fra	Syd 38	Agre
2. Indfald	—	—		Vest 40	—
3. Nordfald	—	—		Nord 93	—
4. Toften	—	—		Nord 17	—

»Berettes at have 12 Aars Indtægter, der bruges paa samme Maade som i Hvinningdal, og findes deraf endel brunsandet, noget graa og brunsandet Jord, beregnes som brunagtig skarp.« Halvdelen er skarp, Halvdelen maadelig. Noget af Jorden faar 9 Aars Hvile. Heden er »ond«, og Græsningen er ogsaa »ond«.

Vester Kejlstrup.

I Kedelsækningens inderste Runding er den Gaard vokset op, som sent, men pludselig, blev Hovedgaarden Vester Kejlstrup. Bakkekransen ovenfor giver Læ for Vinde fra Nord og Vest, og Solens Varme fra Syd kan ikke gaa tilspilde. Yndig ligger den gamle Boplads.

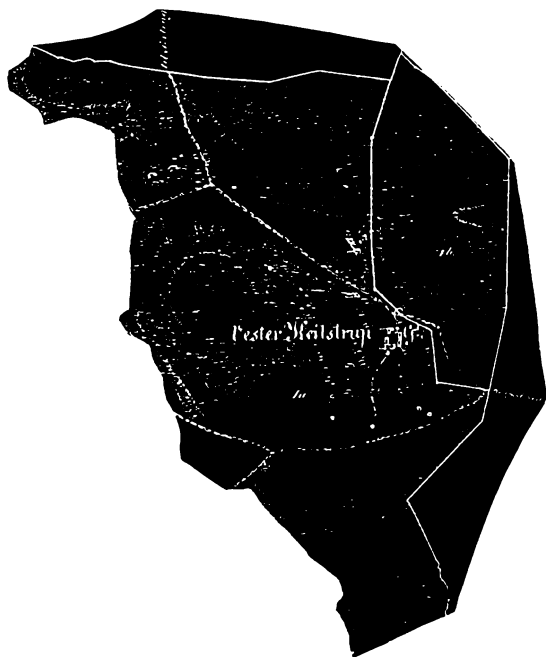
Oldtidens Folk holdt sig paa Fladen ned mod Langsø. Kejlstrups Ejere fandt Jorden utilstrækkelig her — altid higede de op over Bakkerne og ind gennem Skovbæltet for at gribe efter de bedre Marker over mod Sejling Skel. Et Virvar af Middelalder-

*) „Overgaard har tabt ethvert Spor af Fortids Pragt og er nedsunken til simpel Bondegaard“ („De tre Klokker“).

breve godtgør, at det er saaledes: Udvidelse paa Bellerups Grund søges ved hver Lejlighed, idelig strækkes Hænder op efter Gods omkring Gubsø, Byggesteder, Ødegaarde og »den hellige Kirkes rette Ejendom og Skov«.

Allerede ved den Tid, da vi faar nøjere og mere samlet Syn paa Forholdene, er Vester Kejlstrup Sognets største Gaard,*) og snart derefter — 1661 — kommer Ophøjelsen i den store Stil.

Vester Kejlstrup.

*) 1614 gav Kongen Hans Pedersen i Kejlstrup i Silkeborg Len og hans Hustru Inger Christophersdatter Livsbrev paa Kronens Part af Korntienden af Grønbæk, Godvad og Balle Sogne, uden Afgift. Endvidere maa de for Livstid være fri for at give Ægt og Arbejde, dog skal de svare sædvanlig Landgilde af Gaarden til Lensmanden paa Silkeborg Slot og være denne lydige. (Kancelliets Brevbøger.)

Men først det jævne Syn:

»Wester Kielstrup, en Enestegaard.
Søndermark.

Sandfeld Fald	maalt fra	Øst 113	Agre
Nørremark kaldis Skovmark			
Skovmarks Fald	—	Vest 88	—
Østerhaven tilføjet Tofterne	—	Nord 42	—
Vester Toften	—	Vest 16	—

»Marken besaas trej Aar, hviller 8 Aar à 10 Aar«.

Jorderne betegnes som »skarp«, »ond« og »værst«: » $\frac{1}{3}$ skarp. $\frac{1}{2}$ ond, $\frac{1}{6}$ værst«.

Noget af Jorden faar 9 Aars Hvile »og beregnes $\frac{1}{3}$ ond, $\frac{2}{3}$ værst«. Græsningen til Gaarden, »som er mindre, er anført til 8 Høfuer, og paa Bellerup regnes at kunne græsse 5 Høfeder, som er ond Græs.«

Aalefangsten (ved Gubsø) har man fundet øde og utjenlig.

Kærsgaard.

Naar Bønderne i Balle By fandt sig noget indelukket og alene var henvist til at søge Jorderne udvidede mod Nord, er det et sikkert Tegn paa, at Kærsgaard spærrede i Syd. Gaarden er altsaa gammel, anlagt samtidig med Balle — eller snarere før. Oprindeligt har Kærsgaard ikke haft særlig stort Omraade under Dyrkning, thi Skovbæltet uden om var sammenhængende og vidtstrakt, naaede op over Bakkerne i Nord og tæt ind til Gaarden i Vest. En Enestegaard blev der dog aabnet Plads til, lunt og skønt beliggende mellem Skov og Sø. Da Skovene efterhaanden faldt, kunde Markerne øges paa Skovens Grund, og gennem Nordvest-Slugten viste Kærsgaard Magt til at naa frem helt hen efter Øster Bording Skel Øst for Flade Mose. Maaske har denne Fremtrængning voldt nogen Modstand fra Noboernes Side, saa Hids Herreds Tingmænd maatte tage sig af Sagen:

Et Sandemændsbrev af 1524 siger, at Tinget har fastsat »marckskel emellum Ballow och Borring marck, emellum Kiersgaard och Borring marck och emellum Hunningdal och Borring marck.«

Kærsgaard havde 2 Marker, Vestermark og Østermark.

Vestermark:

Skovblokkers Fald	udgjorde	maalt fra	Vest 38	Agre
Havrelands Fald	—	—	Vest 22	—
Listrups Toft	—	—	Syd 16	—
Stubsmarks Fald	—	—	Syd 37	—
Hvillingdals Fald	—	—	Nord 25	—
Hesselbjerg	—	—	Nord 22	—

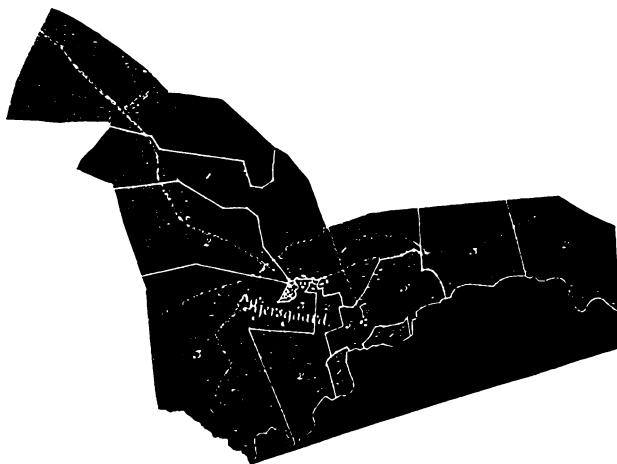
Østermark:

Røl Tofte	—	—	Vest 29	—
Lon(?)beks Fald	—	—	Vest 13	—
Hjøs Agre	—	—	Vest 30	—
Rappen Skralles Agre	—	—	Øst 41	—

Gaarden havde 10 Aars Indtægter, som tilsaaedes 3 à 4 Aar med Byg og noget Boghvede skiftende med Rug og lidt Havre. Jorden hvilede i 6 à 7 Aar.

» $\frac{1}{8}$ middel, $\frac{3}{8}$ skarp, $\frac{1}{4}$ ond, $\frac{1}{4}$ allerværst«.

Under Kærsgaard Vandmølle nævnes en Toft, »Mølletoften«; den maalte fra Øst 27 Agre. Til Vandmøllen avledes aarlig $\frac{1}{2}$ Læs »got Hø«.

Kærsgaard.

ENGE OG MOSER

De dybe Dale, der blev skaaret ned i vort højthævede Omraade, giver kun ringe Plads for Eng- og Mosedannelse. Paa jævnt Terræn i Sognets Nordside forekommer Kildevæld ret sparsomt, og mod Syd haster Vandløbene saa iltert afsted til Styrst i Langsø, at deres Bund udhules, og Plante- og Dyndaflejring bliver umuliggjort. Balle Sogn mangler derfor større, samlede Engdrag. Men ude paa det smaa kuplede frie Terræn forlod vi talrige afløbsløse Vandhuller, som groede i Sump og blev Moser, da passende Planter vandrede ind. Næsten overalt kan vi siden træffe Mose.

I forrige Kapitel saa vi Bebyggelsen fordelt med Marker og Agre omkring Landsbyer og Enkeltgaarde. Vi kan eftergaa dette Tavlbild af Marker og Agre hen over Sognet, kende hver Plet ved Navn, finde hver Del ved Maal. I det følgende skal vi faa Kendskab til Enge og Moser, navnlig Enge. Moserne kan vi altid se nøjere efter.

Det er paalidelige Folk, der viser Vej, Taxationsmænd af Hids Herreds Ting: Sælmand Nielsen, Sejling (Formand), Rasmus Kristensen, Ebstrup, Morten Olufsen, Balle, Rasmus Sørensen og Niels Christian Vinter i Kærsgaard, Villum Andersen, Sejling, Christen Nielsen Vorre i Funder, Hans Sørensen, Overgaard, og Hans Tomassen ved Funder Kirke. Skovrider Jørgen Madtzen i Stenholt er Herredsskriver. Han bogstaverer slet ikke saaledes, som vi nu bør, hvorfor Teksten nyder lempelig Oversættelse. Og saa begynder vi.

Vester Kejlstrup.

I den østre Toft kan der paa nogle Engpletter og Agerstød aarlig avles 2 Læs godt Hø. Paa et Damsted (Fiskedam) $\frac{1}{2}$ Læs ringe Hø («seggress»). I Vestertoften 2 Læs godt Hø, paa Mose-

bund 1 Læs ringe Hø. Paa en lille Rende imellem Vester Kejlstrup Mark og Balle Mark ned til Langsø findes nogle smaa Engpletter med Mose- og Tranebærbund 2 Læs ringe Hø. Fra Langsø nordpaa i den Rende, der er Skel mellem Øster og Vester Kejlstrup Marker, findes en lille Stykke Eng paa nogle Vældgunger, som er Tuebund, besværlig at bjerge og maa bæres i Land, avles aarlig 1 Læs ringe Hø. Et Stykke Engskifte i Hølliskær paa meget vaad Mosebund giver 2 Læs ringe Hø — Græsset er tyndt og kort («thyndberindes stacket gress»), og det er besværligt at bjerge, maa bæres i Land. Ved den vestre Ende af Gubsø hos to smaa øde Aalgaarde findes et Stykke Eng paa begge Sider af Bækløbet fra Søen til Gubvad (Lavningen ved Vejen til Sejling); her avles aarlig 1½ Læs ringe Hø — Bunden er vaad og bærer kun »seegres«.

Gaardens Overdrev («Fædrøfften») er paa den udlagte Fælle: lidt Hede og Hedemoser.

I Skoven gror intet Græs at regne med. Til Gaarden kan græses af Kvæg og Heste («queg och bester») 16 Stk., og saa er der medregnet »et støcke liungjord kaldes Bellerup«.

»Fiskeri til mitstrøm i Langsø och Gudenaæ fra Hommelhuus beek till Nebell schiell saavit gaardens och godzens grund naær, dog niuder lidet eller indtid deraff, efftersom opgangen i aæn er saa besat fra Randers och herop med laxgaarde, ørettgaarde och aalgaarde, at nu fast indtid fisch kand igiennemkomme.«

Skoven bestaar af Smaabøge og Kævlebøge samt nogle faa Ege ude ved Indmarken; disse giver Olden. Naar fuld Olden er baade paa Eg og Bøg, kan der i Gaardens Skov fedes 2 Læg Svin.

Ialt blev det 4 Læs godt Hø og 8 Læs ringe Hø, Græs til 16 Kreaturer og Heste og Olden til 2 Læg Svin.

Balle By.

»Denne bye er hart ad slet engløs,« siger Beretningen. Det fremgaar dog af den udførlige Redegørelse, at 9 Gaarde henter lidt Vinterfoder fra en Mose i Nørremarken: ¼ Læs ringe Hø hver. Og en Engplet, som kaldes Gaardskær, giver 1/10 Læs godt Hø, Kirkemosen 1/30 Læs godt Hø til hver. I Smeds Kær paa en Sump («en blød») fra Hjortmose og til Langsø avles lidt ringe Hø, men det kan ikke bjerges, naar »store wande och waade aaringer er —

man maa vente, til »thimmelig weirlig indfalder«. Nogle Vældkilder under Landstedskov giver aarlig $\frac{1}{32}$ Læs ringe Hø til hver af de 9 Gaarde.

Bedre stillet er den 10. Mand i Byen, Indehaveren af 1 Bol. Han deler ikke lige med de andre, men har et Stykke Jord i Sær-eje, »seer stug, kaldet Woelsens marck«; herpaa og af nogle Eng-pletter i Skoven avles aarlig $1\frac{1}{2}$ Læs godt Hø og $2\frac{1}{2}$ Læs ringe Hø. Han har Græs til 4 Kreaturer, alle de andre hver 8.)*

Græsningen og Fædriften til Balle bestaar i den udlagte Fælle, noget lidet Hede og Hedemoser; Skovgræs er for intet at regne. Marken støder til Langsø med den søndre Side, saa der var god Lejlighed til Fiskefangst. Men Bymændene har ingen Frihed til at fiske.

Klynnetørv kunde der graves nok af i Fædriften; man undgaar dog at tage Tørv her for ikke at skade Kreaturerens Græsning. Tørveskær udenfor Fægangen kan blot vedvare et Aar.

Bøgene til denne By er »trej parter aff gamle bøge, den fierde hophollende egge, en diel deraff thienlig til bønder-huuses Naar fuld Olden er paa Bøgene, kan Skoven fede 1 Læg sønden for Balle Kirke ligger et lille Krat af Egc- og Tjørn, tjenlig til Gjærdsel.

Øster Bording.

Der mangler Folk Enge til Høavl. »Paa noget eng ud særkierd fra mit waad**) nær paa« faar man dog $2\frac{1}{2}$ Læs Hø til hver af Gaardene. Og »fra mit waad til Wester Bording schiell segh gres« 1 Læs. Hver Gaard har da ialt $3\frac{1}{2}$ Læs Hø foruden $\frac{1}{30}$, $\frac{1}{8}$ og $\frac{1}{8}$ Læs fra forskellige Mosekanter og Agerender.

Hver Gaard har Græsning til 12 »Høwder og bester«.

*) *Woelsens marck* skrives andre Steder i Markbogen (Forarbejdet til Matriklen) *Huolsens marcks fald*, *Huuls marcks fald*, *Huols marck* og har sikkert Forbindelse med de Navne, der 1793 ved Udskiftningen opgives som *Hulhøjs Fald*, *Hulvejshalen*, formentlig den senere Skolelod.

**) Midt Vad = det midterste Vadedsted; 1. Vadedsted er Balle Vad, 2. Vadedsted (Midt Vad) er paa Vejen mellem Sinding og Sejling, 3. Vadedsted nedenfor Loddenhøj i Serup Sogn.

Skoven til disse Gaarde bestaar af nogle gamle »Bøgestumper«. Naar fuld Olden er, kan der fedes 2 Svin.

Ildebrand har man til Fornødenhed af »liung och tøre«. Men ingen Fiskeri i nogen Maade. Fædriften bestaar af den udlagte Fællede, lidt Skovgræs og Hede.

Vester Bording.

Denne Gaard er noget nær slet engløs. I Toften hentes lidt Vinterfoder, og paa enkelte Agerender avles 1 Læs ringe Hø.

Fædriften er den udlagte Fællede, »noget lidet grøning som Skoven er afblest, noget lidet heede som kaldes Wogenstrup«.

Græsning til 12 Kreaturer. Skoven til denne Gaard er nu helt ringe, »thi tuende parter och meere er nedblæst aff Gudtz weir- lig«. Der staar endnu nogle smaa og »krumpne« Ege. Naar fuld Olden er, kan der fedes » $\frac{1}{2}$ svin«. Ildebrand af Klyntørv »kand haffues i trej aars tiid«.

Overgaard.

Denne Gaard er næsten engløs. Ved Schierløyenhøj hentes aarlig $\frac{1}{2}$ Læs ringe Hø. Norden Gaarden ved et gammelt »udbrut damsted« avles $\frac{1}{24}$ Læs godt Hø.

Ingen Skov, intet Fiskeri.

Fædriften bestaar af »lidet sort mauer heede, er aff omligende naboer noget indknot. Der kan græsses 12 Husdyr, »queg och bester«. Gaarden kan være forsynet med Klyntørv »schiorche ti aar«.

Hvinningdal.

Fra Kærsgaard Skel vestpaa mod Langsø avler hver Gaard 1 Læs Mosefoder, ringe Hø. Endnu længere mod Vest findes et Skifte, som er ganske fordærvet af overskyttet Sand af et Vandløb, kaldet Waldbæk, som kommer ned af i Elkær — her avles 1 Læs godt Hø. Nævnte Elkær ligger længere i Nord langs Waldbæk, som løber ud her imellem nogle Ellebuske, giver hver Gaard $\frac{1}{2}$ Læs ringe Hø. Næst Funder Skel er et Skifte ved Navn Porskær, vaad og tyndtbærende Bund, som kun med Besværlighed kan bruges, giver 1 Læs ringe Hø, der maa bæres i Land. Fra

Kærsgaard Skel til Hvinningdal Skov kan paa et Ellekær avles 2 Læs ringe Hø. Ud mod Langsø ligger et Engskifte, som kaldes Lilleaa Kær, her avles aarlig $\frac{1}{2}$ Læs godt Hø til hver Gaard. Vesterpaa bliver Engen bedre ved en Bæk, kaldes Møllebæk, noget nordpaa op i Skoven avles aarlig 2 Læs Hø. Endnu et Skifte ved Funder Skel paa blød og tuet Bund, tyndtbærende, Mosefoder: $\frac{1}{4}$ Læs. I Hvinningdal Skov ud mod Lysaa, Runden om til Ørnsø, »som aff store woxende wand somme aaringe gaar en diell bort aff, waad bund besuerlig at bjerge och bæris i land 2 Læs godt Hø og 3 Læs ringe Hø«. Ved Funder Skel i Skidenkær er et Stykke Eng paa Kæruld- og Tranebærbund — $\frac{1}{2}$ Læs. Og endelig endnu Vesten herfor udi et Ellekær, kaldet Duehuller, paa »nogen moradtzer« $\frac{1}{4}$ Læs. En liden indelukket Engtoft derved yder aarlig $\frac{1}{2}$ Læs Hø af hver Slags.

Fædriften til disse Gaarde ligger i fælles Skovgræs og nogen Hede. Der kan græsses 20 Husdyr fra hver Gaard.

Et Hus, som Søren Møller paabor, avler aarlig paa en lille Toft og noget Vest for Toften paa et Bækløb $1\frac{1}{2}$ Læs ringe Hø. Husmanden kan græsse 1 Ko.

Skoven til Hvinningdals Gaarde »fra Bøgild Bæk imellem Funder og Hvinningdall skoffue och til Kiersgaard schiell, bestaar aff gammell bøge, nogen faae egge, een ringe diel deraff thienlig til bønderbøgning, naar fuld Olden er paa bøgen kan fiedes (eftersom de eg der findis er indtid at regne paa) 30 Svin. Ingen underschou uden nogen elbuscher, staar her och der i engene, tiener ey til nogen ting.«

Disse Gaardes Skov og tilliggende Grund støder paa Langsø ud mod Lysaa og om for Ørnsø, hvor der vel kunde bruges Fiskeri med Vaad til Gedder, Brasen og Skaller. Men Beboerne har ingen Frihed til at fiske.

Tørveskær kan fortsættes i 10 Aar!

Kærsgaard.

I Vestermarken gaar en Rund fra en Dal og til Gaarden, derpaa avles $\frac{1}{2}$ Læs godt Hø.

Paa en lille Mose i samme Vang og i Birkemose avles $\frac{1}{32}$ og $\frac{1}{4}$ Læs ringe Hø.

I Østermarken nær Gaarden hentes aarlig 1 Læs godt Hø.

Fra Balle Skel vesterpaa ud mod Langsø til Lille Mølle avles paa nogle Agerstød saavel som paa tvende Engkroge ud mod Langsoland 1 Læs godt Hø og 2 Læs ringe Hø.

Vest for Kærsgaard Mølle ligger en indhegnet Engkrog, som aarlig giver $\frac{1}{2}$ Læs ringe Hø.

Paa et Kær i Skoven, kaldet Engelst Kær, som hvert Aar hegnes, bjerges aarlig 2 Læs godt Hø og $1\frac{1}{2}$ Læs ringe Hø.

Ved Gaarden er tvende smaa Tofter, deri avles aarlig 2 Læs godt Hø. Fædriften bestaar af den udlagte Mark og Fælle. Skovgræs kan regnes for intet. »Noget lidet heede kaldis Slotsjord, som menden i samme gaard giffuer aarlig sær affgift aff til Selckeborig*), ellers er samme gaard med alle sider aff omliggende naboer paa feedrifften indknøtt.« Kan græsse 20 Kreaturer og »bester«.

Skoven bestaar af gamle Bøge, men ingen Ege. Desuden findes 4—5 Skovstumper. Naar fuld Olden er kan her fodres 10 Svin.

Ved Skoven og Engene findes nogle Ellebuske, tjenlige til Gjærdsel. Ingen anden Underskov.

Gaardens Mark, Skove og Enge støder paa den søndre Side mod Langsø. Desuagtet drives der ikke Fiskeri, da Frihed til at fiske mangler og savnes.

Overtørv til Brændsel kan haves til Fornødenhed i 3 Aar. Ingen Klyntørv.

I Balle Sogn ligger et Sær-Styk Eng, der begynder ved Gubvads Vej med den søndre Ende og gaar nordpaa vestom Sejling Bæk til Øster Bording Skel. Iflg. Vedtægt har denne langstrakte Englod fra Arilds Tid ligget til Silkeborg Ladegaard. Det er Mose og »knullbunde, heel tyndberindes och paa sommesteder offuergroffuen med lyng; derpaa kand aarlig aflis gaat høe 1 les, ringe høe 2 les.«**)

— — —
Saa meget siger Kommissionen. Den »anfangede« Vurderingen d. 1. August 1683, og Arbejdet var sikkert velgjort. Vi faar Ind-

*) Her har vi Borryng Hoed igen!

**) Engstrimlen kaldes Balle Krog.

tryk af, at Bunden er skrabet, alt taget i Betragtning, som det jo ogsaa bør, naar Grundlag for Skatteydelse skal lægges. Og det var Skat, Kongen pønsede paa, en ny Skat: Hartkornsskat.

Vi glædes over at træffe alle de mange forfriskende Navne, og den hele levende Beskrivelse. Og det kan ikke nægtes, at vi jo føler en vis Stolthed ved Tanken om, at saa mange Balle Mænd blev fundet værdige til Indtrædelse i den særdeles vigtige Kommission. Havde de dog blot kunnet skaffe Sognet noget mere Eng! Det var vel nok ærgerligt hver Sommer at se disse tre Læs Hø fra Gubvad-Skærkær Engen, Sognets egen Jordbund, forsvinde bag Silkeborg Ladegaards vide Porte, naar man saadan selv stod og manglede Hø. Hæderlige Anstrengelser havde Balle udfoldet for at raade Bod paa Hømgangelen. Derom taler dette Dokument af 30. Januar 1594:

»Da Skierkiers Eng« (altsaa vor Eng her), »der tidligere har ligget under Silkeborg Slot, men af Henning Reventlow . . . bortfæstet til Kronens Bønder i Balle, da han var Lensmand paa Silkeborg, ikke kan undværes paa Slottet, fordi Vindersløfgaard er blevet bortforlenet derfra, befales det ham straks at lægge Engen ind under Silkeborg Slot igen og tilbagebetale Bønderne i Balle den givne Indfæstning og føre den til Udgift i Regnskabet.«*)

Det bødes der for i mange Aar, at en Mand eller Kvinde for længe siden bortgav et Stykke Udkantjord til Kirken. Hvem ved, om ikke Navnet Raamose eller Rødmosse dækker Mosedraget mellem Skærkær og Sejling Skel, om Skoven ved Skærkær og Engen her, »Borgen« i Hestehaven, Bellerup o. s. v. ikke er det Gods, Hids Herredsting 1528 sigter til i den ofte anførte Forsikring: »at den Skov og Ejendom Synden ved Raamose og saa langt øster paa indtil ret Skel ved tager emellum Øster- og Wester Kelstrup er den hellige Kirkes rette Skov og Ejendom«. Maaske er det netop Modstand fra Balles Side, der fremkalder et senere Tingvidne samme Aar: »Tingvidne ved Hids Herreds Ting, at ovennævnte Skov og Ejendom har været holdt for Kirkens i 40 Aar«. Der foreligger gyldig Hævd og mere end Hævd. Godset er gaaet samme Vej som

---

*) Kancelliets Brevb. 1594.

Boring Hoed og andet Strøgods i Balle Sogn: fra Kirken (Klostret) til Kronen, og Kronen giver intet tilbage.

Og saa fandt vi, at ogsaa Kærsgaard har Part i Boring Hoed, hvis Pløjeland da oprindelig har udgjort mere end de 17 Agre under Øster Bording.

Endelig er der Bolet i Balle og Særgaarden med det underlige Navn Woelsens Mark, som kommer af udgravet, hul Høj eller Hulvej: Hulvejsmark.

MATRIKLEN 1688

Da de danske Folkestammer foran den historiske Tids Begyndelse havde samlet sig til en Enhed indenfor Landomraadet, fremkom med Nødvendighedens Krav Trangen til en regulerende og styrende Magtfaktor, der kunde hidføre en fredelig Løsning af opstaaede Konfliktpørgsmaal mellem de nu tætboende Slægter, og som tillige i Tilfælde af Krigstilstand med Naboriger var i Stand til at samle Folket og føre det til Forsvar eller Angreb.

Baggrunden for Kongens Magtstilling var oprindelig — foruden naturligvis de personlige Egenskaber — væsentlig alene de rent private Slægtsbesiddelser. Men til Gengæld for udvist Tjeneste overfor Menigmand blev det efterhaanden Sædvane, at Kongen modtog Ydelser af Folket, først som Gave og mest i Naturalier, senere som fast Afgift og helst omsat til let haandterlige Værdier, Penge.

Blandt disse Ydelser hører det saakaldte Nathold eller Gæsteri. En vigtig Del af Kongens Gerning var de aarlige Rejser til Tingmøder, hvor private Tvistemaal og offentlige Sager afgjordes. Det maatte anses for ret og billigt, at Kongen under disse Rejser nød Ophold og Forplejning af den stedlige Kreds. Da det stundom kunde indtræffe, at Kongen var forhindret i selv at give Møde, havde han sine lokale Medhjælpere, Ombudsmænd (Embedsmænd), som saa traadte i Kongens Sted, handlede paa hans Vegne. Praktiske Hensyn medførte, at Kongen under sine Rejser gerne tog ind til disse Ombudsmænd. For deres Skyld, men især for at Kongens Stilling som Dommer o. s. v. kunde blive saa meget mere uafhængig, var det ønskeligt og efterhaanden nødvendigt, at den spredte Værtspligt, som det tilkom enhver fri Bonde at yde, afløstes med en fast aarlig Afgift. Her er vi ved en af de første

egentlige Skatter. Gæsteriafgiften kaldes ogsaa »Skud« (skyde sammen til eet Sted) eller »Stød«, d. v. s. den Støtte, hver Mand maa yde Kongen for Tjeneste, som kommer den enkelte til Gode, og uden hvilken han ikke vilde kunne besidde dette Gode.

Af ulige større Betydning blev dog, at ogsaa den Pligt til paa Kongens Bud at drage i Leding, som paahvilede alle frie Bønder, delvis i 1200'erne afløstes med en fast Ledingsskat. Nu indførtes desuden en bestemt Afgift af de Bønder, der, naar deres Tur kom til at møde ved Hæren, ønskede at faa Lov at sidde hjemme (»Kværsæde«). Men ved Siden heraf tillod den samtidige nye Hærordning med Oprettelsen af Herremændenes staaende eller i hvert Fald hurtigt mobile Hær, at Hovedmassen af Bondehæren blev udskudt og den frigjorte Pligt afløst med en stor Ledingsskat. Foreløbig syntes saadan Ordning tilfredsstillende for alle Parter — det store Flertal af Bønderne kunde nu passe deres Dont i Fred hjemme og frembringe større Værdier end før.

Saa længe Agerbrug og Handel trivedes vel, følte Skatterne næppe tyngende i Almindelighed — at de kunde blive trykkende under andre Forhold, var en Sag for sig. Den Omstændighed indtraf imidlertid i den følgende Nedgangsperiode og var en medvirkende Aarsag til Ejendomsrettens gradvise Bortgliden fra Bønderne over paa Kirkens, Kongens og Herremændenes Hænder. Til Selvejets Fortabelse bidrog ogsaa den Sondring, som fandt Sted mellem skatteydende Bønder og skattefri Herremænd — sidstnævnte skattefri til Gengæld for Hærtjeneste. Thi medens økonomiske Vanskeligheder lidt efter lidt nedtrykkede de skat-skyldige Bønder, paavirkedes skattefri Herremænd ikke i tilsvarende Grad heraf, hvorfor Forskellen i Vilkaar og Anseelse stadig uddybedes og voksede.

Det bratte Forfald efter Valdemarernes Storhedstid bragte Forvirring i Skattesystemet. Herremændene optraadte snart som udprægede Godssamlere. Fæstevæsenet bredte sig paa Selvejernes Bekostning, og Bøndernes Afgift til Godsejerne for Brugen af Fæstegaardene, Landgilde, smeltede sammen med Skatten og traadte i dennes Sted, saa Herremændene fik alt, Kongen intet — undtagen Tolden.

Ved Enevældens Indførelse blev regelmæssige Skatter igen paa-

lagt Jorden, ogsaa Adelens. Som Maalestok for Skattens Størrelse benyttedes de Hartkornsbeløb, hvormed hver Ejendom var opført i Godsejernes Jordebøger over Landgilden. Hartkorn var Fællesbetegnelse for Rug og Byg (haardt Korn i Modsætning til Havre, der kaldtes blødt Korn). Denne Matrikel af 1664, bygget over Landgilden, var dog et utilfredsstillende Skattegrundlag og erstattedes af Matriklen 1688, hvis Udformning paabegyndtes 1681—83.

Hartkornet blev under Matrikuleringsarbejdet fundet paa følgende Maade:

Jorden opmaaltes Ager for Ager med den sjællandske Alen, som i Forhold til den senere danske Alen var en Kende større, 7 pr. Mille længere. Det fastsattes, at der skulde beregnes 14,000 sjællandske Kvadratalen til 1 Tønde Korns Udsæd, deraf Begrebet »Tønde Land«. 1 Tønde Land i Landmaalingen 1681—83 svarer saaledes til 14196,686 seneregældende Kvadratalen à 0,4 Kvadratmeter = 5678,744 m² eller 0,57 Hektar. Jævnside med Opmaalingen blev Jorden takseret efter Godhed, idet man gik ud fra forskellige Typer i 6 Klasser: »allerbedst«, »god«, »middel«, »skarp«, »ond« og »allerværst«. Til »allerbedst« henførtes Jord af saa høj Kvalitet, at der kun gik 2 Tdr. Land til 1 Td. Hartkorn, »god« krævede 4, »middel« 6, »skarp« 9, »ond« 12, »allerværst« 16—20 Tdr. Land (ja stundom endda mere) til 1 Td. Hartkorn. Jordvurderingen blev udført af stedlige edsvorne Bonitetsmænd, til hvis Erfaring og Dømmekraft der herskede fuld Tillid, og saaledes naaede man baade at finde det dyrkede Areal udtrykt i Tønder Land og Hartkornet for den dyrkede Agerjord under hver Ejendom og By Sognene og Landet over.

Men bag de dyrkede Marker laa Enge, Skove og Heder; disse Herligheder skulde ogsaa skyldsættes. Her søgte man at finde en vis Brugsværdi, som kunde sættes i Hartkorn.

Engene blev derfor ikke opmaalt i Kvadratalen som Agerjorden, men takseret efter den aarlige Avl af Hø og Græsningsen efter det Antal Høveder, som her aarlig kunde finde Føde. For Høets Vedkommende regnedes Engene i 4 Klasser til henholdsvis 10, 16, 24 og 32 Læs pr. 1 Td. Hartkorn, jo bedre Kvalitet desto færre Læs til 1 Td. Hartkorn, ringeste Kvalitet altsaa 32 Læs

pr. Td. Hartkorn. Græsningen deltes i 3 Klasser: »god« til 24 Hoveder pr. 1 Td. Hartkorn, »middel« 32, »ond« 40.

Skovene vurderedes efter det Antal Svin, de aarlig kunde fede med Bog og Agern, idet 24 Svins Olden regnedes for 1 Td. Hartkorn.

Hede og Overdrev takseredes paa lignende Maade som Græsningsegene: der saas hen til, hvor mange Husdyr, »Hoveder og Bæster« og Faar, de enkelte Gaarde kunde have gaende her.

Endelig var der Tørveskær, Fiskeri, Lyngslet, Gærdselhugst o. lign., det havde altsammen Værdi og bevirkede et Tillæg eller Fradrag (hvis Herligheden manglede) i Hartkornsansættelsen.

Summen af Tallene fra de forskellige Herligheds Skyldsættelse blev efter endt Taksation talt sammen, og dermed var Ejendommens samlede Hartkorn fundet og fastlagt.

Vi har i Kapitlet »Landsbyer og Enkeltgaarde« set de dyrkede Marker og Agre, og foran traf vi Vurderingen af Enge, Moser og Skove. Her er nu Resultatet udtrykt i Tal:

Bosættelsens Navn	Gaarde		Huse m. Jord		Huse uden Hart- korn	Anden skyld- sat Jord	Ialt	
	Antal	Hart- korn	Antal	Hart- korn	Hart- korn	Jord	Hart- korn	Dyrk.Areal Td. Ld.
Balle	10	31,71	—	—	—	0,11	31,82	313,2
Hvinningdal	4	22,10	1	0,16	—	—	22,26	191,4
Overgaard	1	5,79	—	—	—	—	5,79	62,1
Vester Bording	1	7,15	—	—	—	—	7,15	63,6
Øster Bording	4	17,17	1	0,23	—	0,46	17,86	152,8
Vester Kejlstrup	1	10,08	—	—	—	—	10,08	88,6
Kærsgaard	1	10,32	—	—	—	—	10,32	138,8
Kærsgaard Mølle	—	—	1	0,10	—	—	0,10	1,0
Balle Sogn	22	104,32	3	0,49	—	0,57	105,38	1011,5

Det blev gennemsnitlig ca. $4\frac{3}{4}$ Td. Hartkorn til hver af Sognets 22 Gaarde; Balle ligger under Gennemsnittet, Hvinningdal væsentlig over, Øster Bording lidt under. Forholdet vil man vel finde rimeligt ogsaa i Dag. Men her spiller det jo en Rolle, hvorledes det store udyrkede og derfor uomtalte Areal var beskaffent. Da Opdyrkningen kom, afslørede den, at Balle Mark og Nørremarken ikke trak Balle-Distriktet nedad, hvorimod Hvinningdal vilde faa

færre Tdr. Hartkorn i Gennemsnit, om dens Hede opdyrket blev medregnet i Hartkornet. Mærkeligt er det, at Vester Kejlstrup kun har 88,6 Tdr. Land under Plov og Overgaard blot 62,1, Vester Bording 63,6, Kærsgaard 138,8. Tallene siger, at Landsbyerne bruger Jorden bedst: lader mindre Arealer ligge urørt hen end Enkeltgaardene. Naar af Balle Sogns 4026 Tdr. Land kun 1011,5, eller ca. Fjerdedelen, er dyrket, skyldes det navnlig Enkeltgaardernes høje Overdrev- og Hedeprocent. Balle mangler Jord: kun godt 31 Tdr. Land kan der blive til hver Gaard her, medens Hvinningdal dog har 50 og Øster Bording knap 40. I Betragtning af, at Overgaard-Manden blot dyrker 62 af sine 5—600 Tdr. Land, forstaar vi vanskeligt, han kan føle sig »noget indknøt«!

Den til 0,11 Tdr. Hartkorn særskilt skyldsats Jord i Balle er »Balle Krog«, d. v. s. Engen fra Skærkær langs Sejling Skel østpaa. Bymændene maa nu, ligesom de før svarede Landgilde, udrede Skat af den Eng, hvis Hø Silkeborg Ladegaard saa ubarmhjertigt tager.

Tilsvarende 0,46 Td. Hartkorn under Øster Bording gælder Jordstykket »Boring Hoed«.

Det Hus i Hvinningdal, der har Jord, nemlig »Pottemagerens Toft«, skygger vel ikke til Stædighed over en Pottemager. Det er sikkert blot Navnet, der forundes saadan Levekraft, at det hænger ved i det uendelige. Her kan maaske, medens Tiderne skifter, bo en Snedker, Tømmermand, Bødker eller anden god Haandværker. Silkeborg Slots Regnskaber nævner alle disse nødvendige Medmennesker, som ofte udfører Arbejde paa Slottet, i Ladegaarden, Møllen, Broerne o. s. v., og som i Forhold til Bønderne havde ret trygge Kaar. De var fri for Hovtjeneste og fik kontant Løn.

Huset med Jord i Øster Bording er »Skovhus«, saaledes kaldet, fordi Tilsynsmanden, Skovfogeden, ved Kongens Part af Øster Bording Skov boede her. Det laa lidt Syd for den egentlige By ved Vejen til Hvinningdal, hvor det da ogsaa findes nu. Paa saavel Videnskabernes Selskabs Kort fra 1789 som paa det lidt yngre Matrikelskort er Huset angivet, og »Skovhus« hedder Stedet fremdeles.

At Matriklen ikke omtaler jordløse Huse, skønt Plads dertil findes paa Skemaet, synes sært nok. Baade Balle og Øster Bording havde saadanne Huse, Balle 3, Øster Bording 1. Den fælles Hyrde

i hver By skulde dog bo et Sted, og en Smed og en Murmand havde man altid Brug for, nu da Bonden efter Tabet af Selvstændighed som oftest maatte lade specielle Sysler fare. Ellers havde han fra gammel Tid været dygtig i Haandens Gerning, ikke mindst i Jern og Træ. Landgildefortegnelsen over Overgaards, Vester Bordings og Øster Bordings aarlige Ydelser in natura indeholder Levering af Jernkloder. Og Jernet gjorde man selv. Hvert Foraar eller Efteraar, naar Jordbunden var vaad, og Gløder fra Smelteovnen ikke kunde volde uskikkelig Brand, flammede Baalild ved Mosekanter og Kærrande, hvor Myremalm rensedes og blev smedeligt Jern. Kul til Brændingen fik man af Ungskovens Træ — ogsaa Kulsvidning var en Kunst. Vældige Smede havde Mænd her altid været. Men nu var det forbi, Tiden en anden, slukket var Ilden og Skaberglæden. Den fælles Bysmed kunde tage fat — Stumperne overlod man ham, det varede længe, inden han svang sig op. Og Arbejde i Træ havde været hver Mands Lyst. Skoven gav villigt Materiale, medens den stod ved Magt. Nu led det mod Enden, og Bymændene sled paa Hovageren. En enkelt Snedker, Træskomand eller Bødker blev der vel Raad for at skaffe Arbejde og Husplads. Blandt Folk i Balle træffes tit Navnet Fisker. Man maatte jo slet ikke fiske i Langsø, men man gjorde det vel stundom alligevel. Undvære en Væver eller en Skrædder kunde ingen ordentlig By — Husene gav dem Ly.

Og saa fortæller Matriklen vist ikke mere — vi maa tænke os til Resten og gaa videre.

„DA FJENDEN BLEV LANDET MÆGTIG . . .“

Fra Middelalderen til først i 1600erne var Bøndernes Stilling her som andre Steder stadig blevet ringere, saa vi foran. Men det blev værre endnu. Tidsrummet 1625—1660 prægedes af skæbnesvangre Ulykker for Land og Folk, og Menneskene i Balle Sogn fik tunge Byrder at bære.

Kristian IV.s Indtræden blandt Trediveaarskrigens kæmpende Parter og Kongens senere Forsøg som Mægler foraarsagede, at Krigstilstand 1625—29 og 1643—45 førtes over paa dansk Grund, idet Jylland hjemsoegtes af fjendtlige Hæres Vold, Rov og Brand, først af de kejserlige under Wallenstein, derefter af Svenskerne under Torstenson. Og endelig, før Genrejsning endnu havde været mulig, kom saa Krigen med Sverige 1657—60; den jyske Halvø blev atter fuldstændig nedtrampet og udplyndret.

Medens Enkeltheder mangler vedrørende det første Indfalds Følger for Eggen, giver en Besigtigelse fra 1645 fyldige Oplysninger:

Hids Herred findes meget ilde ruineret og forarmet. Folk har ikke alene en ringe Sæd saadet og ligesaa igen høstet, men mange er frataget al deres Formue, baade Fæmon, Heste og Hopper, saavel hvad andet de har haft. Sammesteds er ogsaa det beholdende Fæ af Lungesoet bortdød, navnlig udi Mausing og Kejlstrup. Nogle har intet og andre lidet beholdt igen. Af disse Aarsager kan de i Aar kun give en ganske ringe Landgilde, muligt den tredie Part. Dog findes disse efterskrevne, som hverken har at bide eller brænde, slet forarmede, somme øde og afbrændt.

Balle By.

Therkel Pedersen	}	1 Gaard forarmet.
Rasmus Nielsen		
Peder Lauridtzen		
Jens Nielsen	}	1 Gaard forarmet.
Jens Skov		
Oluf Persen	1/2 Gaard	} forarmede.
Niels Jepsen	1 Gaard	
Oluf Nielsen	1/2 Gaard	

Øster Bording.

Peder Windler	1/2 Gaard afbrændt.	
Rasmus Povlsen	1/2 Gaard	} forarmede.
Hans Rasmussen	1/2 Gaard	

Hvinningdal.

Steffen Olesen 1 Gaard forarmet.

Et andet Syn samme Aar (1645) kom til lignende Resultat: Hids Herred findes meget ilde at være ruineret og forarmet, saa de muligt ikke formaar at give højere end den 3. Part af deres sædvanlige Landgilde, eftersom de ikke haver saaet og i nær-værende Aar indhøstet uden en ringe Del. Tilmed er det paa samme Steder, hvis ringe Fæ, Fjenden havde efterladt, nu af Lungesoet bortdød. I Herredet er 10 hele og 30 halve Gaarde samt et Boel ganske forarmet, 4 halve Gaarde afbrændt.

Vurderingskommissionens Fortegnelse viser, at Balle Sogn har lidt mest: 5 hele og 4 halve Gaarde forarmede og 1/2 Gaard afbrændt (Beboerne saa ogsaa forarmet). Efter Balle Sogn har Ødelæggelsen ramt haardest i Mausing og Funder.

Om 1657—60-Krigen har man ikke tilsvarende Efterretninger. Men holder vi os til Silkeborg Lens Jordebog for 1660—61, ser vi, at ikke en eneste af Balle Sogns Bønder paa dette Tidspunkt lige efter Krigen var i Stand til at udrede fuld Afgift af deres Gaarde. Nogle sættes til Halvdelen, mange til Tredieparten, andre maa nøjes med at svare Fjerde- eller Sjettedelen, og atter andre eftergives alt. To Gaarde, Kærsgaard og en Gaard i Hvin-

ningdal, er afbrændt. »Forarmet« er den Betegnelse, der Gang paa Gang kommer igen. Det virker helt velgørende, naar man i Jordebogen kan møde de forarmede Mænd fra 1645 — saa er de da ikke allesammen bukket under i Mellemtiden. Men man finder dem jo desværre i trist Forfatning. Stundom nævnes en Mand, der 1645 var forarmet, nu 1660 noteres som »øde ock intet giuffuer«. Dermed er Bunden naaet.

Det vilde dog ikke være rigtigt, om Svenskerne fik Skyld for al den Elendighed. Visse Ting tyder paa, at der var dem, som var værre, nemlig Brandenburgerne, sammen med Polakkerne vore Forbundsfæller mod Carl X Gustav.

Disse »Venner« og allierede kom hertil i Efteraaret 1658, spredte sig over Jylland og blev snart en sand Plage for Halvøen. Takket være flere Præsters Meddelelser i Kirkebøger kan vi følge Polakkernes Færd op ad Østkysten og Brandenburgernes blodige Spor ad samme Strøg, men desuden gennem Midtjylland. »De indbudne fremmede Gæster« optraadte paa saadan Maade, at de i flere Tilfælde endog stillede selve Fjenden i Skygge. Saa afgørende synes det Præg at være, som Polakkerne og Brandenburgerne forstod at sætte paa Krigens seneste Afsnit, at hele Fejden mange Steder i den almindelige Bevidsthed fik Navn efter dem.

Vi vil lige nævne Sognemændene og deres Landgilde 1660—61. Peder Christensen i Kærsgaard forskaanes for Landgildet, da hans Halvgaard er afbrændt. Den anden Halvgaard beboes af Christen Jensen og Anders Jensen; de giver Tredieparten og alle Tærskpengene*): 3 Skæpper $1\frac{1}{3}$ Fjerdink. Rug, 4 Sk. Byg, 3 Sk. $1\frac{1}{3}$ Fdk. Havre, 16 let Pund Smør, $\frac{1}{6}$ Svin, $\frac{1}{6}$ Fænød, $\frac{1}{6}$ Mk. Haar, 3 Skilling Gæsteri, 10 Sk. Tærskpenge. Christen Møller, Kærsgaard Mølle, giver 4 Td. 3 Skp. Christen Eskesen svarer af et Gadehus $\frac{1}{2}$ Mk. Huspenge.

Hvinningdal: Thomas Christensen og Christen Christensen. Christens Part er afbrændt; Thomas giver Tredieparten, som er $\frac{1}{2}$ Skp. $\frac{2}{3}$ Fdk. Rug, 2 Skp. Byg, 3 Skp. $1\frac{1}{3}$ Fdk. Havre, 2 Skp.

---

*) »Tærskpenge udgifter er paa nogle Steder, hvor Bønderne ere plichtige deres Herkabsers Krav at afterske, oc de som saadant ville være endledigte frakiøbe dem med en føye Penge, som de aarligen dermed yder.« (Arild Berntsen.)

Byg Gæsteri, 18 let Pund Smør, $\frac{1}{6}$ Svin, $\frac{1}{6}$ Fænød, $\frac{1}{6}$ Mk. Haar, $3\frac{1}{2}$ Skil. Gæsteri, 3 Sk. Tærsepenge.

Rasmus Nielsen, Laurids Sørensen og Christen Sørensen giver tilsammen Tredieparten af den sædvanlige Landgilde, nemlig 3 Skp. $1\frac{1}{3}$ Fdk. Rug, 4 Skp. Byg, 6 Skp. $2\frac{2}{3}$ Fdk. Havre, $1\frac{1}{2}$ let Pund Smør, $\frac{1}{3}$ Svin, 4 Skp. Byg Gæsteri, $\frac{1}{3}$ Fænød, $\frac{1}{3}$ Pd. Haar, 7 Sk. Gæsteri, 6 Sk. Tærsepenge.

Rasmus Tøgersen af et Hus Trediedelen, er 10 Sk. Huspenge.

Øster Bording: Niels Pedersen Windler og Rasmus Povlsen, Selvejere, svarer Trediedelen, som er 1 Ørte Byg, $\frac{1}{3}$ Svin, $\frac{2}{3}$ Kloder Jern, 4 Sk. Vinterskat, 2 Alb. Leding.

Peder Christensen, Rasmus Jensen og Niels Rasmussen, Fæstebønder, giver Tredieparten, er 3 Skp. $1\frac{1}{3}$ Fdk. Rug, 4 Skp. Byg, 6 Skp. $2\frac{2}{3}$ Fdk. Havre, 1 let Pd. Smør, 4 Skp. Byg Gæsteri, $\frac{1}{3}$ Pd. Haar, $\frac{1}{3}$ Svin, $\frac{1}{3}$ Fænød, 7 Sk. Gæsteri, 6 Sk. Tærsepenge.

Hans Rasmussen og Rasmus Andersen, Fæstebønder, giver Tredieparten: 3 Skp. $1\frac{1}{3}$ Fdk. Rug, 4 Skp. Byg, 6 Skp. $2\frac{2}{3}$ Fdk. Havre, 1 let Pd. Smør, $\frac{1}{3}$ Svin, $\frac{1}{3}$ Fænød, $\frac{1}{3}$ Pd. Haar, 7 Sk. Gæsteri, 10 Sk. Tærsepenge.

Vesterbording: Povl Mortensen og Christen Christensen giver Halvparten, er $\frac{1}{2}$ Ørte Rug, $\frac{1}{2}$ Ørte Byg, $\frac{1}{2}$ Ørte Havre, $\frac{1}{2}$ Ørte Byg Gæsteri, $\frac{1}{2}$ Svin, $\frac{1}{2}$ Fænød, $\frac{1}{2}$ Mk. Haar, $10\frac{1}{2}$ Sk. Gæsteri, $1\frac{1}{2}$ Klode Jern, 10 Sk. Tærsepenge.

Overgaard, Jens Nielsen, Selvejer, giver Halvparten, er 1 Ørte Byg i Gæsteri, $\frac{1}{2}$ Svin, 2 Kloder Jern, 1 Sk. Leding.

Balle. Ambrosius Smed, Kristen Nielsen og Knud Sørensen giver halvt, er $2\frac{1}{2}$ Skp. Rug, 3 Skp. Byg, $\frac{1}{2}$ let Pund Smør, $\frac{1}{2}$ Svin, $\frac{1}{2}$ Klode Jern, 10 Sk. Tærsepenge.

Alle Balle Mænd svarer Halvdelen af Afgiften for Balle Krog, er 1 let Pd. Smør.

Palle Lassen og Søfren Nielsen giver Fjerdeparten: $\frac{1}{6}$ Pd. Haar, 5 Sk. Tærsepenge. Giver den anden Landgilde til Præsten (de bor i Annexgaarden).

Erik Rasmussen og Niels Jepsen giver Fjerdeparten: 1 Skp. 1 Fdk. Rug, $1\frac{1}{2}$ Skp. Byg, $\frac{1}{4}$ Svin, 6 Mark Smør, $\frac{1}{4}$ Mark Haar, 5 Sk. Tærsepenge.

Jens Sørensen og Oluf Nielsen giver som ovenstaaende.

Jens Nielsen Bødker og Peder Lauridsen. Sidstnævnte »er øde och indtet giffue«. Jens giver af sin Andel Fjerdeparten, som er 2½ Fdk. Rug, 3 Fdk. Byg, 3 Mark Smør, ⅛ Svin, ⅛ Mark Haar, 2½ Sk. Tærskpenge.

Jens Jensen Skov er forarmet og giver intet. Peder Sørensen i lige Maade forarmet og har intet at give. Søren Jensen Sandmand kan svare Fjerdeparten, som er 1 Skp. 1 Fdk. Rug, ½ Skp. Byg, 6 Mark Smør, ¼ Svin, ¼ Mk. Haar.

Jens Pedersen og Oluf Pedersen giver Fjerdedelen: 1 Skp. 1 Fdk. Rug, 1½ Skp. Byg, 6 Mk. Smør, ¼ Svin, ¼ Mk. Haar, 5 Sk. Tærskpenge.

Christen Rasmussen og Søren Jensen i Bolet giver Fjerdeparten, 1 let Pund Smør.

Niels Povlsen og Bertel Jacobsen, Husmænd, giver ¼ Huspenge: 5 Sk.

Jens Knudsen og Oluf Skræder: 12 Sk. Huspenge.

Rasmus Jensen: 1 Fjerdepart, er 5 Sk. Huspenge.

»Af det støcke jord ved Ballov kiercke er de forschaanit for.«

Vester Kejlstrup. Anders Lassen og Las Pedersen er »forarmit«, giver Sjetteparten, som er ½ Ørte Rug, 2 Skp. Byg, 3 Skp. 1⅓ Fdk. Havre, ½ let Pund 4 Mk. Smør, 2 Skp. Byg Gæsteri, ⅓ Svin, ⅓ Fænød, ⅓ Mk. Haar, 3½ Sk. Gæsteri. »Aff det Stycke eng ved Gubsø er en Fjerdepart 5 Sk. Aff aalekisten, de haffuer paa samme engh forschaanis eftersom den staar øde. I lige Maade er forschaanit for affgifften aff Bellerup.«

Hids Herreds Tingbøger melder følgende 1660:

»Efter Krigen og Indfaldet af de »brandenborgske«, som var her paa Lenet indkvarteret, da blev de fattige Mænd af Moselund, Tollund, Abildskov og Funder saa og Poul Mortensen i Vester Bording deres Kreaturer dem ganske frarøvet og sønderpaa drevet af Ryttere og Soldater, de fattige Mænd til største Skade og Afbræk og Armod.«

Povl Mortensen og den anden Mand i Vester Bording mistede foruden 5 Heste, 6 Køer og 4 Stude 36 Tønder Rug, 28 Tønder Byg og 20 Tdr. Havre.

Og rundt om i Sognet havde Folk lidt lignende Tab. Overgaard 44 Td. Rug og 15 Tdr. Byg, 5 Heste og 1 Ko.

Balle By tilsammen: 47 Tdr. Rug, 27 Tdr. Byg, 19 Heste, 16 Køer og 1 Stud. Kun Jens Skov og Peder Lauridsen slap fri, den første var jo forarmet i Forvejen, den sidste øde, saa her var intet at tage.

Kærsgaard maatte af med 28 Tdr. Rug, 6 Tdr. Byg, 8 Heste og 6 Køer.

Hvinningdal ialt 52 Tdr. Rug, 18 Tdr. Byg, 13 Heste, 9 Køer og 2 Stude.

Vester Kejlstrup blev plyndret for 20 Tdr. Rug, 10 Tdr. Byg, 4 Heste og 5 Køer.

Øster Bording: 43 Tdr. Rug, 22 Tdr. Byg, 9 Heste og 12 Køer.

En saadan Udskrivning kunde mærkes længe. Intet Under, at Balle Kirkes Regnskabsbog for 1645—86 maa konstatere, der ingen Indkomst har været i Aarene 1657—61, »da Fjenden blev Landet mægtig«.

VESTER KEJLSTRUP-TIDEN

Medens Beboerne i Balle og omliggende Sogne efter Krigen sad allermost nedslaaede, skete der noget, som fik dem til at føle sig forladt af deres Konge. Den 24. December 1661 overdrog Frederik III Silkeborg Slot og Gods til kgl. Vinskænk, Vinhandler Christian Fischer, Glückstadt.

Kærsgaard med Skov og Slotsjord, Kærsgaard Mølle og et Gadehus, 3 Gaarde i Hvinningdal, Hvinningdal Skov og et Stykke Jord med en lille Toft ved Hunding Møllebro, 4 Gaarde i Øster Bording og Kronens Andel af Øster Bording Skov, Gaardene Vester Bording og Overgaard, 9 Gaarde i Balle (hvoriblandt Annexgaarden), 1 Bol og 3 Huse, et Stykke Jord ved Balle Kirke samt Balle Krog og Balle Skov, Gaarden Vester Kejlstrup, et Stykke Eng ved Gubsø, Jordstykket Bellerup, 2 Aalekister ved Gubsø samt Skov her — solgtes med Tilbagekøbsret og Forkøbsret for 50 Rdlr. pr. Tønde Ager- og Eng-Hartkorn, 60 Rdlr. pr. Td. Skov-Hartkorn, og paa samme Vilkaar modtog Chr. Fischer alt det øvrige vidtstrakte Gods under Silkeborg Godset 918 Tdr. 1 Skp. Hartkorn, Skovene 91 Tdr. 1 Skp. $2\frac{2}{3}$ Fdk. Hartkorn. Købesummen blev sat til 51,378 $\frac{1}{2}$ Rdl. 1 Ort. Kongen havde gammel Gæld staaende hos Mundskænken og laante under Krigen store Beløb af ham. Det overdragne Gods kunde ikke paa langt nær dække Chr. Fischers samlede Fordringer.

Bortset fra den nye Godsejers personlige Egenskaber, dem man indtil videre ikke kendte, maatte det paa Forhaand antages, at Skiftet vilde betyde en alvorlig Oplevelse for Bønderne og Egnens Folk. Konge og Lensmand var altid saa store Herrer, at de havde Raad til ved Lejlighed at være milde — sidst erfarede dette, da Landgilden blev saa pænt sat ned. En Herremand af mindre

Format kunde ventes adskilligt strengere. Og Chr. Fischers borgerlige Herkomst, Faderen var Læge i Skanderborg, gav ingen Garanti mod Tyngde, det vidste enhver fra Samkvem med Ride- og Ladefoged.

Foreløbig saa Menneskene paa Balle-Siden med dybeste Eftertanke afventende mod Silkeborg: Hvad vilde der komme?

Maaske en privat Godsejer kunde faa i Sinde at drive Landbruget stærkere frem og til den Ende kræve større Hoveritjeneste med Heste! Det var slem, hvis han tog saadant Skridt. For Køreturen om ad Broen ved Lysaa var rigelig lang, og Hestene havde man Brug for hjemme. Dog helt galt kunde det aldrig gaa, siden Silkeborg Ladegaards Marker da endelig ikke var større, end de lod sig ordne med Hjælp fra Linaa og Funder. Anderledes stort Opbud havde man set fordret til Skovarbejdet. Slottets gamle Ildsteder slugte i kolde Vintre Mængder Favne Brænde, og svære Pramme fragtede hver Sommer store Partier Træ ned ad Gudena til Randers og andre fjerne Byer. Men man var ogsaa mange om Hugsten og Kørselen — denne besværlige Kørsel, der tog saa haardt paa Heste og Vogne. Fra samtlige Verdenhjørner kom Folk til Arbejdet i Skovene omkring Silkeborgs stille Søer. Absolut værst havde Fældningen været af de Tusinder krumme Egekævler, Kongen Gang paa Gang havde Brug for til Skibsbygning. Naar disse Kæmpestammer skulde slæbes og køres, maatte de stakkels Bæster med, og da kunde ingen skaane hverken Hest eller Vogn.

Klapjagter mindedes man, besværlige nok lige i Øjeblikket, men fulde af Oplevelser, herligt at tænke paa og tale om bagefter: springende Hjort, Ulv og Ræv, glimrende Jagtselskab. Nej, alt havde nu slet ikke været lige træls! Ogsaa Tærskearbejdet og Vedligeholdelse af de vidtløftige Bygninger mødte man til. — Der havde været god Brug for Færge og Baad, som bar Balle Sogns Mænd hen om Morgenen og hjem under Aften, Færgen ved Færgbakken, Baaden ved Kærsgaard; stundom, naar Søen laa tillukket, var de gaaet over Isen.

Skulde alt dette blive mere eller mindre, bedre eller værre?

Det blev værre!

Chr. Fischer viste, at han kunde styre et Gods paa mere prak-

tisk Maade end Kronen. Silkeborgskovene trængte til Hvile efter Krigstidens stærke Hugst, Ladegaarden kunde drives med langt mindre Mandskab end hidtil, Bønderne hinsides Langsø og Gudenaå vilde kunne gøre mere Nytte nærmere deres Hjem. Følgelig tog han et Skridt, som ingen nogensinde havde set Mage til: han afbrød Balle Sogns ældgamle Forbindelse med Silkeborg og — lagde det under Vester Kejlstrup. Stor Overraskelse, smertelig Overraskelse i Balle saavel som i Sinding og Sejling, der gik samme Vej. Gødvad kom under Vester Kejlstrup.

Paa Vester Kejlstrup boede jo de fattige Mænd, vi traf 1661, Anders Lassen og Las Pedersen. De fik nu Lov at løbe, og begge havnede vel i et eller andet Gadehus, hvis de da ikke blev sat ind i en af de øde Gaarde, Sognet og Egnen havde nok af. Kejlstrup skulde være Herregaard.

Hvor hurtigt denne Udvikling foregik, ved vi ikke. Men af Hids Herreds Tingbøger fremgaar det klart, at Bøndernes Ydelser er sat op, ligesom selve Hovarbejdet er blevet forøget. Det var maaske ikke saa meget Chr. Fischer som Ridefoged Chr. Christensen, man klagede over. Balle-Mændene paastaar, at Chr. Christensen har »slaaet Laas for deres Ladedøre, forsat deres Rugsæd« og senere ladet Kornet bortføre. Villum Pedersen i Sejling siger, at Ridefogden et Aar tog paa hans Mark 32 Traver Rug, 13 Traver Havre og et Læs Hvede uden at give Kvittering, og fra Poul Nielsen er hentet 2 Køer uden Kvittering. De paastaar, han lader dem gøre lige saa meget Arbejde til Kejlstrup som til Silkeborg Ladegaard, andre fremhæver, der kræves mere nu end før. Chr. Christensen nægter ikke dette, men han lader dem vide, at han til Gengæld har holdt Tyr til deres Køer og Hingst til deres Hopper.

Det var en Række Familiemedlemmer, Chr. Fischer efterhaanden placerede paa forskellige Gaarde, som, hvis de ikke havde været store før, blev ret mægtige nu: Allinggaard, Gravballegaard, Øster- og Vester Kejlstrup — for blot at nævne nogle denne Side Gudenaåen og Langsø, som herefter dannede Skel mellem Fischeres Godsbesiddelser i Nord og Syd.

Vester Kejlstrup tilfaldt Clemen Thomasen Fischer, om hvem man ikke ved andet, end at han var Chr. Fischers Broder og boede i Skanderborg. Clemen Thomasen har dog snart afhændet Gaar-

den til sine to Svigersønner, Ivar Knudsen og Laurids Christoffersen. Iver Knudsen havde kun en kort Tid Gaarden, idet han overtog Silkeborg Kro, og Laurids Christoffersen blev saaledes »Proprietær og Selvbesidder«, som han senere skrev sig for.

Laurids Christoffersen var gift med Anna Clemensdatter Fischer; hun stammede fra Ribe, hvor Bedstefaderen Peder Baggesen var Raadmand og havde 12 Børn, 6 Par Tvillinger; Faderen hed Christoffer Pedersen, var »Litteratus« i Aarhus og drev Studhandel paa Holland. Om Laurids Christoffersen meldes, at han havde tjent Frederik den Tredie »i militær og civil Tjeneste«. Da han blev Godsejer paa Kejlstrup, var han Tingskriver i Skanderup Birk, Hjelmslev Herredsting med Bolig i Skanderborg. Han førte en Del Processer med Bønderne, ud over dette ved vi ikke meget om ham.

En betryggende Ting sørgede Vester Kejlstrups Ejere tidligt for: Værn mod Ulvene. Disse farlige Rovdyr havde i Ufredstiderne faaet stor Udbredelse og voldte megen Skade. Omtrent midt i Sognet byggedes Gludbjergs Hus til Bolig for en Skytte, hvis væsentligste Opgave var at holde Ulvene paa Afstand.

Laurids Christoffersen døde 1693. Hans Enke levede længe. 1721 fik hun overgivet den Tilbagekøbsret, Kronen iflg. Skødet af 1661 havde til Gaarden mod Betaling af 4 Rdl. pr. Tønde Hartkorn. 1773 solgte en af hendes Arvinger, Præsten Peder Lorens Nørholm, Taarup (Søn af Gødvad-Balle Præsten Jens Petersen Nørholm og Mette Harder Fischer), sin Arvepart i Vester Kejlstrup for 400 Sldl. til Chr. Fischer, Allinggaard. En anden Arvepart ejede Laurids Christoffersens Søn Regimentskvartermester Clemens Fischer paa Øster Kejlstrup, og nu har begge Gaardene ligesom flere Gange tidligere fælles Ejer. Clemens Fischer var født paa Vester Kejlstrup 1684, Student fra Aarhus, theologisk Eksamen, deltog i den store nordiske Krig, var med ved »Wismars og Stralsunds Belejringer, Slaget ved Gadebusch og Tønnings Erobring«, Afsked fra Hæren 1720. Han var da »træt af Krigens Besværligheder« og søgte sin »Rolighed paa Øster Kejlstrup, som han i uafbrudt Sundhed dyrkede og beboede i 62 Aar og imidlertid plantede en herlig Skov ved Vester Kejlstrup«. Den gamle Kæmpe giftede sig for 3. Gang 81 Aar gammel, døde 1781, blev 94

Aar. I 1755 havde Clemen Fischer skødet Vester Kejlstrup til sin Søn, Kammerraad Daniel Fischer. Gaardens Hartkorn var da med Bøndergodset ialt 63 Td. 7 Skp. 3 Fdk. 2 Alb., Skovskyld 6 Skp. 1 Fdk. Daniel Fischer døde 1784, og Dødsboet solgte 1786 Gaarden til Niels Hastrup fra Vrejlev Kloster; Købesum 22,707 Rd., Hartkorn: Ager og Eng 107 Td. 3 Skp. 3 Fdk. 2 Alb., Skovskyld 1 Td. 6 Skp. 2 Fdk. 1 Alb., Mølleskyld 1 Td. 4 Skp. 3 Fdk. Niels Hastrup bortsolgte 1804 en stor Del af Godset, og i hans Tid blev Gaardene i Balle Sogn udskiftede; han døde 1815, og paa Auktion efter ham købtes Vester Kejlstrup 1815 af Alb. Stabell, Øster Kejlstrup, og Forvalter Rasmus Pedersen (Hartkorn til V. K. var da 43 Td.). De skødede Aaret efter Gaarden til Brødrene Hastrup, som 1823 overdrog den til deres 3 Søstre, af hvilke den ene ægtede Præsten J. P. Schou, Gødvad-Balle. Han og hans to Svigerinder skødede 1835 Vester Kejlstrup (for 8000 Rdl. Sølv) til den ene af ovennævnte Brødre Hastrup (L. E. T. H.) og en anden Broder, F. N. L. Hastrup. Sidstnævnte døde 1855, L. E. T. Hastrup døde 1866. Aaret før havde han afhændet Gaarden til I. H. Hee (16 Td. Hartkorn, Købesum 54,000 Rdl.). Hee døde 1898, og Vester Kejlstrup tilhørte derefter Brødrene Hee og Enkefru Christiane Hee. Fra 1904 ejede L. C. D. Jørgensen Gaarden. 1916 blev den af et Konsortium (Mehl, Laursen og Jørgensen) solgt for 350,000 Kr. til Løjtnant Neergaard, og 1917 købte A. Mikkelsen Vester Kejlstrup for 400,000 Kr.; han solgte Gaarden til Silkeborg Kommune.

SKOVEN

Saaledes saae jeg Eder! I skønne maleriske Egne, men tvende Aarti have forandret Eders Udseende. Bøgen speiler sig ikke længere i Søen; dens Aske er solgt i Randers. Sangfuglene ere forsvundne og golde Bakker staae som sørgelige Vidner paa Nutidens Ødelæggelser. Vilde dog en kjærlig Haand igjen tage sig af Eder og give Naturen det Smykke tilbage, som vindsyge Pramme have berøvet den!*)

Et stort Antal Stednavne, Trædele i Mosebunden, Traditioner og andre sandfærdige Vidnesbyrd: Oldenregnskaber, Skatte-taksationer og Krigsskadevurderinger siger, at Træsamfund og Skovnatur har haft Hjemsted her hele Sognet over.

Engang dækkede Storskoven hele Landskabet fra Syd til Nord, fra Øst til Vest. Den gik i eet med Silkeborgskovene og med Omraadet ved Moselund-Stenholt, med Kragelund, Sinding og Sejling, ligesom Skov paa Gødvad-Bakkerne lukkede mod Solens Opgang: Hids Herred var hyllet i Skov.

Størstedelen af Balle Sogn er da ryddet Skovland, og Bebyggelsernes Placering tilkendegiver i væsentlige Træk de Aabninger, hvorfra Rydningsværket er udgaaet. Samstemmende hermed fandt vi paa de forskellige Udviklingstrin, vort Materiale hidtil belyste, Skov overalt, hvor Jordbunden ikke var dyrket. Men eftersom navnlig Balle og delvis ogsaa Øster Bording til enhver Tid manglede Jord og derfor stadig søgte at faa Markerne udvidet, fik Skoven kun Lov til at blive staaende, hvor meget ujævn, mager eller særlig fugtig Jord hindrede Kultivering til Agerbrug.

Saaledes forvandlede tidligere Skovtykning til uregelmæssige, tynde Skovstrimler og enlige Skovhoveder; spredt beliggende, dels

*) Ole Bork, Sognepræst i Gødvad-Balle 1796—1805.

I Overgaard Plantage.

Helge Torpe fot.

paa simpel Bund og dels paa udsatte Bakkerygge — hovedsagelig i Skellinjerne mellem de forskellige Ejerlav — var disse Rester nu et let Bytte for Naturens nedbrydende Kræfter: stærke Vinde fra Vest og Øst.

Og Vindene kom. Og ligesom de i fjerne Tider drev Isen bort, fejede de i 15—1600erne Skovene væk. Jorden blev atter bar. Ødelæggelsens Vej kan følges.

Silkeborg Lens Regnskaber taler 1616 om »dend stuer Wind och Storm«, som i Balle Skov har væltet 8 Bøge, knækket 62 andre Bøge og desuden knækket 15 mindre Egetræer. 1619 siger samme Kilde, at der i Balle Skov og Skærkær ligger 3 Vindfælder, 7 væltede Bøge og 8 knækkede Bøge, i Hvinningdal 10 store rodblæste Bøge og 2 rodblæste Ege. Kærsgaard Skov: 6 rodblæste Bøge, Vester Kejlstrup: 1 rodblæst Bøg, tjenlig til Kul og Ved, 3 mindre Bøge, tjenlige til Kul og Ved, 1 rodblæst Eg, tjenlig til Vognavr.

Efter Krigen 1643—45 blev der foretaget en Besigtigelse over den Skade, Skovene havde lidt. En Kommission optalte de røvede

Andreas Jensens Ejendom paa Overgaard Mark. *Helge Torpe fot.*
nu Idyl, før plaget af Sandflugt.

Træer ved at tælle hver frisk Stub. Man fandt i Balle Skov og i Skærkær 247 Egestubbe og 255 Bøgestubbe; Kærsgaard Skov: 13 Ege, 38 Bøge; Hvinningdal: 101 Ege, 94 Bøge; Øster Bording: 434 Ege, 119 Bøge; Vester Bording: 123 Ege, 144 Bøge; Vester Kejlstrup 133 Egestubbe og 35 Bøgestubbe. Det blev 1021 Ege- og 685 Bøgetræer, som de fjendtlige Tropper havde fældet og bortfjernet; og man kan af den Omstændighed, at Smaastubbe udtrykkelig nævnes som Undtagelse, skønne, at det netop er gaaet ud over Skovenes bedste og største Træer, naturligvis. Kommissionen tilføjer, at de store Skove er »temmelig ved Magt«, hvorimod Smaaskovene og Lundene er »noget forhugget«, og denne beroligende Kendelse tyder jo paa, at det store Knæk endnu ikke var indtraadt. Men Svenskekrigen en halv Snes Aar senere stod tilbage, og da fortsattes, hvad her blev saa kraftigt begyndt, da sønderbrødes den sidste Rest af Skovene i Stumper og Stykker. Vi mangler desværre Kendskab til Svenskekrigens Fremfærd overfor Skoven, idet intet Syn over Skaden foreligger. Men der er ingen som helst Grund

til at anse Skaden ringere under denne Vinterkrig, tværtimod taler alt for, at 1657—60 faldt langt tungere end Fejden 1643—45.

Vi lagde maaske Mærke til, at Overgaard forbigaas i Vurderingerne af Storm- og Krigsskaden. Tavsheden betyder ikke, at Ulykkerne er gaaet uden om Overgaard, men blot det, at Skoven paa Overgaards Grund er forsvunden før 1600'erne. Fra gammel Tid havde Overgaard en solid Skov, hvad man bl. a. kan skønne deraf, at der mange Steder i Heden ind mod Funder Skel, før Opdyrkningen blev foretaget, kunde ses Spor af væltede Træer: talrige Huller og Fordybninger i Jorden og ud for disse i Øst tilsvarende Tuer med Rester af Stubbe og Rødder. Altsaa er Skoven faldet for Vestenvind, og den er rimeligvis allerede tidlig gaaet til Grunde sammen med de vestlige Naboer i Kragelund Sogn, hvor Stednavne som »Ødeskov«, »Stanghede« og »Buskhede« minder om svundne Skovpartier — aabne og enligstillede er de faldet for Vinden.

Oldenregnskaberne viser ogsaa den vigende Skov. I Aaret 1615 havde Kongens Part af Øster Bording Skov Olden til 58 Svin, 1642 er Tallet 28; Vester Bording 1615: 36, 1642: 10; Balle 1615: 108, 1642: 86; Skærkær tilsvarende Aar: 18 og 0; Hvinningdal og Kærsgaard 150 og 60; Vester Kejlstrup 80 Svin og 8 Svin samt 10 »Grisser«. 1661—62 havde Øster Bording Skov til 1 Svins Olden, Vester Bording 6, Balle 9, Hvinningdal 30, Kærsgaard 30, Vester Kejlstrup 40 Svins Olden.*)

Ganske vist kan man ikke rent umiddelbart fra Oldensvinenes Tal dømme over Skovens Størrelse, thi Olden falder i Flæng; somme Aar giver Træerne rigelig Frugt, og saa finder mange Svin Føde deraf, andre Somre ringere og ingen. Linjen antyder dog jævnt den Vej, det gaar, nemlig stærkt tilbage.

Matriklen 1688 gav, som vi saa, klar Besked: ingen Skov til Overgaard, Balle havde Skov til 1 Læg Svin, Øster Bording 2, Vester Bording $\frac{1}{2}$, Hvinningdal 30, Kærsgaard 10, Vester Kejlstrup 2 Læg.

Knap hundrede Aar senere — 1772 — fremhævede Sogne-

---

*) Omkring 1740 nævnes en Skovrider i Hvinningdal, Chr. Fr. von Zepelin. (»Skovens Tilstand i Danmark«, Vejledende Arkivregistr. Pag. 185.)

præsten den triste Tilstand: »Olden af Skoven er nu her til Kaldet intet, da Skovene for mange Aar siden har været ophugne.«

Præsten saa dog lidt for mørkt paa Forholdene. Der var da endnu Hestehaven. Om den indeholder »Jordebog paa Vester Kejlstrup« 1805 følgende Udtalelse: »Gaarden har en liden Skov, Hestehaugen kaldet, hvori alene Træerne tilhører Vester Kejlstrup, men Grunden og Græsningen skulle tilhøre 2 Selvejer Bønder.«

Og Buskelund samt et Par andre smaa Skovlodder paa Balle Mark synede ogsaa i Landskabet. Som Skov betragtet regnede man dem imidlertid ikke for ret meget. 1816 siger Ejeren, at Lodderne er af ubetydelig Størrelse, hvorfor man ønsker dem paalagt Hartkorn som Agermark under Gaarden; i Lodderne findes desuden nogle Grønninger med Væld, tjenlig til Høslet. Skærkær findes ret ligegyldig, da »den har lang Fraliggenhed«. »I Fortiden afstod vi Skovgrund, fornemmelig til Vester Kejlstrup.... Paa det tilbageværende Skovareal staar Træerne i saa vid Afstand fra hinanden, at det ikke kan lade sig gøre at indhegne dem; derfor ønsker vi at blive fritagne for at faa det ansat til Fredskov.« (Jens Sørensen og Erik Sørensen, Balle.) Jens Christensen, Daniel Pedersen og Jens Eriksen i Balle siger, at deres Skovgrunde kun er bevoksede med Underskov og nogle faa enkeltstaaende Træer. »Skoven er nu af saa ubetydelig Størrelse, at dens Indhegning ej kan lønne sig«, og derfor ønsker de ingen Fredskov. —

Viljen til at vinde tabt Herlighed tilbage var endnu kun svag. Men omsider vaagnede den. En ny Tid saa det som en Opgave fra bar Bund at give Sognet Skov igen. Længst havde Skov været savnet i Overgaard. Her skabtes da ogsaa Balle Sogns største Nyskov.

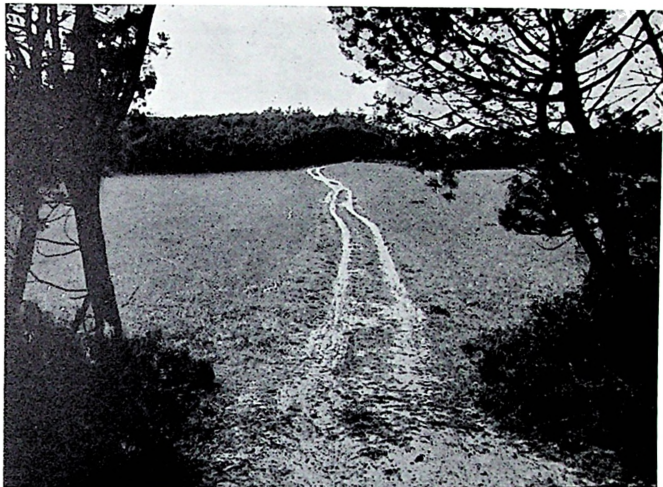
Gaardejer, Medlem af Rigsraadet *Christen Jensen Hul*, Øster Bording, havde 1866 været Medindbyder ved Stiftelsen af *Det danske Hedeselskab*. Han plantede ikke selv, men han betød meget i Sognet, hvor man interesseret fulgte hans Arbejde og Færd, og det kan næppe fejle, at hans Deltagelse i Hedelskabets Oprettelse bidrog til, at Selskabets Virksomhed og Plantnings-sagen i det hele vakte en Del Opmærksomhed i Egnen. Christen Jensens Nabo paa Kærsgaard Mark, *Anders Holm*, Ulvdalgaard, plantede en lille Granskov nedenfor Bavns, og hans Nabo, *Morten*

Vej gennem Tipholt Plantage.

Helge Torpe fot.

Karlsen, frembragte sidst i 1880'erne en vellykket Hegnsplantning omkring Ejendommen Bavns, den første gennemførte Hegnsplantning i Balle Sogn, ligesom han tilkultiverede nogle tømte Grusgrave med Naaletræ. Ogsaa paa anden Maade virkede Morten Karlsen utrættelig for Træplantning, og siden anlagde han Begyndelsen til Tipholt Plantage paa Overgaard Mark. I sin Ungdom tjente Morten Karlsen nogle Aar hos *Niels Jensen*, Overgaard, og allerede her begyndte han sammen med *Niels Jensen* Plantning af forskellige Løvtræer ved Gaarden. *S. P. Sørensen*, Øster Bording, udførte et godt Arbejde med fattige Arealers Tilplantning op mod Overgaard Skel, *Jens Snede* lagde i Nærheden Grunden til en smuk Plantage ved Foden af Hylkær Bakke, og siden beplantede *Andreas Jensen* et Areal Vest for Tipholt paa Overgaard Mark. Flere Steder blev der taget fat, bl. a. af *L. Demuth* og *P. Thøgersen*, Balle. Men ingen fik fuldført en saa omfattende Indsats som *Jens Overgaard*, Ejeren af den gamle Overgaards Hovedparcel.

„Tyvdalen“ gennem det Terræn, Helge Torpe fot.
der engang bar Storskov: Kongens Part af Øster Bording Skov.

Jens Overgaard satte sig det Maal, da han som ung Mand fik Styret paa den gamle Slægtsgaard, at han vilde være fri for Sandflugt. Han forstod, at Midlet mod Sandflugten var Træplantning. I 1893 tog han fat paa efter al Evne at bruge dette Middel. En Del af Heden og de ringere Markjorder beplantedes, og Aar efter Aar øgedes Plantagen, som nu udgør mere end 100 Tdr. Land. Men Jens Overgaard nøjedes ikke med selv at faa skabt Nyskov. Han virkede nidkært for ogsaa at faa Naboerne til at indse Plantnings-sagens store Betydning, og hans Gerning lykkedes. Stadig flere kom med i Arbejdet. Det havde længe været Sædvane at søge til Overgaard om Hjælp, naar Penge og Foder vanskeligt slog til. Jens Overgaard skulde ofte kautionere for Folk, der var i Forlegenhed, han afslog nødig saadan Henvendelse, men mangen Gang betingede han sig, at vedkommende til Gengæld skulde tilplante 1 Td. Land eller lignende, og naar saa Folk saa, at deres lille Plantage tegnede godt, fik de Lyst til at gaa videre. Paa den Maade er der fremkommet talrige Smaaplantager rundt om hos Jens Over-

gaards Naboer og Venner. Man saa jo, at det kunde nytte at plante, og at der skabtes Værdier derved.

Men een Ting er at opelske Plantager, en anden at faa dem passet med Pleje og Vedligeholdelse. Ogsaa paa dette særdeles vigtige Punkt er der blevet givet et godt Eksempel fra Overgaard. Plantagen her er vokset frem til levedygtig Skov, som i vanskelige Tider har faaet stor Betydning for Egnen. Erkendelse heraf vil sikkert bane Vej for Anlæg af flere Plantager, saa Balle Sogn igen kan blive passende skovklædt. Balle mangler Jord, hed det i gamle Dage; Balle mangler Skov, kunde man siden hen fastslaa, og endnu tør det siges: Balle mangler mere Skov.

At den yngre Slægt indrømmer denne Sandhed, viser navnlig *Harald Overgaards* og *Rasmus Snedes* interesserede og dygtige Arbejde for Skovplantning.

Den 23. Juni 1888 stiftedes *Silkeborg og Omegns Plantningsforening*, som fik god Tilslutning fra Balle Sogn. Følgende Mænd i Balle har været Kredsforstandere: Morten Hul, K. Kristiansen, L. Demuth, Jens Overgaard, Rasmus Snede og Harald Overgaard.

Præmier er af Plantningsforeningen uddelt til disse Modtagere i Balle Sogn: Morten Karlsen, L. Demuth, Anton Pedersen, J. P. Skov, N. P. Pedersens Enke, Søren Andersen og Jens Jensen, alle af Balle. Jens Overgaard, Overgaard. P. Frandsen, Thomas Nielsen og Anders Dynesen, Hvinningdal. P. Laursen, Gadkær. Kr. Kristiansen, S. P. Sørensen og J. P. Bording, Øster Bording.

I 1918 blev De samvirkende Plantningsforeningers Sølvbæger tildelt Jens Overgaard, og 1928 modtog han Silkeborg og Omegns Plantningsforenings Sølvbæger.

For Plantningssagen i Balle fik det meget stor Betydning, at Forstkandidat J. C. Hvenegaard Lassen 1884 blev Ejer af Grøndalsgaard ved Funder St. Han anlagde her en Planteskole, hvorfra Egnen gennem mange Aar forsynedes med Hegnsplanter. Kandidat Lassen, som vi altid kaldte ham, var en saare varmhjertet og afholdt Mand, og Folk forstod snart, at Hensigten med Grøndalsgaard Planteskole først og fremmest var at tjene Egnen; derfor søgte de Planteskolen og rettede sig gerne efter den Vejledning, som fulgte hver Udlevering. Fra 1885 til 1913 var Hvenegaard Lassen Formand for Silkeborg og Omegns Plantningsforening.

Vejviser Helge Torpe fot.
Vest for Øster Bording Skole.

VEJE

Et Sogns Vejnet ligger aldrig fast. Det blev jo banet af skiftende Slægter, der havde forskelligt Maal — ikke blot inden for hjemlige Grænser, men endnu mere udefter til nære Omgivelser eller fjernere Punkter bag en vid Horisont.

De gamle Veje har vel i Begyndelsen kun været Stier. Jægeren traadte dem, naar han fulgte Dyrenes Spor over dugget Græs og ind mellem Skovens Træer. Og Stier dannedes, eftersom Mennesker tog Egnen i Besiddelse, fandt Plads og satte Bo og fik Samkvem med Fæller under samme Kaar. Sti blev Vej, hvor Folk slog Følge; mange Fødders samlede Mærke gjorde Vej.

Gennem Landskabet kan vi finde de nedslidte Linjer. Hulveje fortæller om idelig Færdsel, fastholdt af talrige Slægtled paa Rejse hen og hjem ligger saadanne Spor. Tager en Vej Sigte over

Grønning og Vandløb, og har den Tilslutning til Vej paa den anden Side, forstaar vi, at her var et Vadested, hvor færdende Folk fandt Fæste for Fod. Snor der sig Vej i Rester af Hede, kan den have Hundredaars Alder, thi Lyngskorpe holder paa Hjulspor saa nøje som tegnede Kort. Viser en Vej mangefold Sving, tjente den sikkert blot lokale Hensyn; Fjerntrafik gjorde Vejene lige. Med Tillæg og Fradrag i ustandseligt Skifte byggedes Vejnettet op. Vandt et Sted Magt fremfor andre, drog det Vej imod sig. Sank Kulturcentre i Grus, glemtes Vejene fra og til.

Fordi Vejen saa følsomt giver Udtryk for sin Egnns Vækst og Forbindelser, maa vi have Rede paa dens Historie. Opgaven vil vise sig meget vanskelig, fordi der flere Gange er indtruffet Begivenheder, der medførte gennemgribende Ændringer i den herskende Vejføring.

Allerede Grundlæggelsen af Landsbyer og Enkeltgaarde, der jo i det store og hele var en Midtsamling af Sten- og Broncealderens mere spredte Bosættelsesform, skabte Virvar i Vejnettet. Nye Veje maatte nu banes til de nye Centralpladser, medens flere ældgamle Spor blev overflødige. Hvor saadanne Veje førte over uopdyrket Terræn, kan de — eller Rester af dem — maaske spores endnu, dog kun som forladte Brudstykker, om hvis Maal vi intet ved; Hovedparten af Vejstammen er gaaet ind i Landsbyernes og Enkeltgaardenes Marker.

En anden voldsom Forstyrrelse i Vejnettet bragte Udskiftningen af Jordfællesskabet og den paafølgende Udstykning med Bebyggelse ud over Egnen igen. Denne Tilbagevenden til spredt Bebyggelse, hvorunder de yderstliggende Partier af Sognet paany kom i Ære og Brug, nødvendiggjorde atter en fuldstændig eller dog delvis Vejoplægning. Nye Veje fremkom, gamle slettedes ud.

Endelig har den nulevende ældre Generation hørt om eller selv været Vidne til, at flere eksisterende Veje i ret stor Stil faldt bort (tænk blot paa Hovvejene til Vester Kejlstrup, Møllevejene til Hvinningdal og Kærsgaard), medens uvæsentlige Smaaveje og helt nyanlagte Veje ophøjedes til ret vigtige Linjer, fordi Mejeridrift, Jernbanestation, Bilkørsel og lignende fordrede og medførte saadan Udvikling.

Naturforhold og Beliggenhed gjorde, at flere vigtige gennem-

førende Vejlinjer tidligt dannedes i den sydlige og nordlige Del af Sognet, senere samlede Kirken et Bundt Veje mod sig, hvor den stod dragende. Færgestedet under Færgbakken overfor Silkeborg Slot og Broen over Lysaa (Lysbro) fremkaldte ogsaa Vejsamlinger. En Mængde Moser trindt om i Sognet bevirkede livlig Kørsel ad smalle Veje mod Langsø for Udslibning af Tørv til Pramfart paa Gudenaas efter Randers. I Skovtiden fragtedes Træladninger samme Sted hen. Og Kvæget gennedes fra hver Landsby og Gaard paa Græs i Overdrev, Moser og Kær — til dem skulde skaffes bred Vej. Højbjergning fra Enge, der laa langt borte, tvang ligeledes Folk til flittigt at jævne Vej. Tingsteder fordrede Veje, det myldrer med Tingveje.

Vi skal nu følge de spredte Spor, idet vi samtidig tager Kending over Sognets Beliggenhed i Forhold til omgivende Kulturpladser, hvorimellem Rejselivet pulserede og banede Vejruter.

Harbohøj langt i Sydvest var i Hedenold et søgt Offersted og Harbovad nedenfor et Knudepunkt for Færdsel. Herhen og mod Herredstinget paa Sinding Mark peger Balle Sogns nordligste Vej, den Skraavej, der fra Funder gik over Overgaards Jorder nordom Gaarden efter Vester Bording og Sinding. Vejen kaldtes gammel Tingvej og er nu forlængst nedlagt.

»Silkeborg,« siger Arild Berntsen, »er it anseeligt og offuermaade lystigt Slot, liggende 4 Mile westen op udi Landet fra Aarhus, paa it smuckt oc beleiligt Sted aff Skou oc Marck saavel som mange ferske Søer oc Aær. Saa at Kongl. Mayst. derfor der omkring sig en egen Frihed oc Wildbane hafver forbeholdet«. At Kongen færdedes hjemmefant i Silkeborg, vidste vi før, nu ser vi ham oprette »Kongsgaard« i Kragelund og Jagthus i Grønbæk som Støttepunkter for Jagtudfoldelse omkring »det overmaade lystige Slot Silkeborg«. Under Jagter og Rejser søgte Kongen hyppigt Nattekvarter i Kragelund, hvad flere kgl. Breve, daterede Kragelund, tilfulde godtgør. Fra Silkeborg til Kragelund gik Vejen over Lysbro og derfra videre enten op ad Funder Bakke med Svingning i Nordvest, hvor den et Stykke længere fremme passerede et Hjørne af Overgaard Mark — eller fra Lysbro op gennem Hvinning-Dalen, over Hvinningdal Bro (Møllebækbroen ovenfor Errboes Fiskedamme), forbi Gadkær og forbi Skovhus

Syd for Øster Bording mod Overgaard. Da Skovhus og Skoven heromkring jo var Kongens Ejendom, har Majestæten vel ofte tøvet og jaget paa dette Terræn.

Vejen Silkeborg—Lysbro—Øster Bording—Overgaard—Kragelund var en meget befærdet Rute, der skraas gennem Landskabet forbandt den østlige midtjyske Længdevej over Sdr. Vissing—Ry—Linæa—Resebro—Gødvad—Alling Kloster—Grønbæk med den vestligere Længdevej mod Viborg Nørre Snede—Vrads—Funder—Kragelund—Knudstrup.

Men længe før Kongen kom til Egnen, havde Munkene deres Gang her. Naar Øm Kloster ejede Jordegods i Vester Bording og Øster Bording, er Bud gaaet frem og tilbage ad samme Skraavej Øster Bording—Lysbro—Silkeborg. Staaende foran Silkeborg kunde Vandringsmanden vælge mellem Vejen over Virklund—Ry eller Linien Linæa—Ry.

En anden meget befærdet Skraavej mellem nævnte Længdeveje førte gennem Balle Sogn. Kom Folk sydfra over Nørre Snede og Vrads og skulde til f. Eks. Alling Kloster eller Tvilum Kloster, kunde de se en Fordel ved at passere Vadedstedet over Funder Aa nedenfor Harbohøj og forbi Sejlgaard og Funder finde ned gennem Dalen og ved Hvinningdals Bro følge Vejen over Hvinningdal—Kærsgaard—Vester Kejlstrup o. s. v. Det var foruden Overgaard Tingvej de to i sin Tid meget betydende Led i et ældgammelt Vejnet. Udviklingen fjern og nær har medført, at Vejlinjerne nu ligger stille hen, ja Brudstykket Gadkær—Hvinningdals Bro—Lysbro er helt forsvundet fra baade Kort og Terræn*).

En tredie Vejlinje, der tjente gennemgaaende Færdsel, var Funder—Sinding Vejen, hvis lige Retning og Beliggenhed langs Overgaards østre Skel tyder paa høj Alder. Dog er den yngre end førnævnte gamle Tingvej længere i Vest, har afløst denne, ogsaa med Hensyn til Navnet: Funder Tingvej.

*) Et Sted i Hids Herreds Tingbøger omtales Øster Bording—Hvinningdals Bro—Lysbro som »Riberveje«. Udtrykket hentyder dog maaske ikke til Ribe, men til det Forhold, at rivende Vandstrømme stundom gjorde paagældende Vejstykke gennem Dalen ufarbar. Silkeborg Slots Regnskab (Edv. Egebjerg: Silkeborg Slot) har 1649 denne Oplysning: »En liden Broe synden Huundingdall er af Tordenvand gandske bortskult. Og en Runde sydveest for Huundingdall, som er gandske dyb og wild er igen henskult aff samme Vandflod med Sand og Grud.« Det hele skal istandsættes og Broen »gøres aff nye« med Tommer paa begge Sider. Det er nemlig »Adellweij imellem Slottet Wiborg och Rye och Kongens Herresatrede, som her gaar over.«

Omtrent paa det Sted, hvor Funder Tingvej efter at have skaaet en Kile fra af Hvinningdal Marks Jorder mellem et Par Mosepletter naaede Hjørnet af Overgaards, Øster Bordings og Hvinningdals Marker, gik en Vej fra ind efter Overgaard og en anden ned mod Øster Bording.

Fra Kragelund førte der Vej over Vester Bording Grund, den forenedes Vest for Gaarden med Sinding Vej og skraaede op til nuværende Øster Bording Skole. Her optog den en Arm af Kragelund—Overgaard Vejen, som i Hylkærdal skilles ud fra den Linje, der fortsatte syd om Øster Bording By. Den saaledes samlede Vej kaldtes Overgaard Kirkevej og førte forbi Nordenden af Øster Bording By over Gludbjerg og Brunbakke til Buskelund og Balle Kirke.

Mellem de to Veje, der fra Vest omgik Øster Bording, laa Byens langstrakte, brede, stenomsatte Forte pegende i Syd og Nord. Kort uden for Fortens Nordende stak en Drivvej fra i Nordvest, medens Forten fortsattes i en Vej ud efter Skærkær.

Fra Øster Bording førte en Vej forbi Nordsiden af Fladmose over Kærsgaard Hede i Retning af Hvilehøj, Ulvdal og Kærsgaard. I Nærheden af Gludbjerg havde Øster Bording Bymænd fælles Lergrav, og i Brinken ved Sydsiden af Fladmose hentede de Sand.

Kort Øst for Gludbjerg gik en Vej ud fra Kirkevejen. Den førte ned til Balle Forte, dels ad Vesterskovbak og dels ad Lilleballevej, og bragte Vestersognet i Forbindelse med Landsbyen.

Fra Forten i Balle udstraalede adskillige Veje. Storeballevej rundede Bakkedraget og Bebyggelsen til Nordøst. Hulvejen gennemskar i dyb Slugt Kammen af Bakken mod Øst, førte ned over den store Fællesmose under Bakkeskraaningens Østside og delte sig derefter i en Arm, der forbi Bredhøj naaede Vester Kejlstrup, og en anden Landevejen, som stiledede over Sandmarken og endte foran »Silkeborg Landsted«, Færgbakken. Selve Forten blev i Syd til en Vej mod Kærsgaard, forinden drejede en Gren sydøstpaa efter Færge- og Ladepladsen Landsted ved Langsø. Fortens Nordende fortsatte som Byens Kirkevej ud til Balle Kirke. Herfra førte flere Vejforgreninger hen over Markerne.

Balle Bys' Kirkevej havde ogsaa Betydning udenfor Sognet, idet den optog en Vej fra Ebstrup. Denne Vej gik ned over Bellerup og op gennem Hestehaven. Vejen blev brugt, naar Folk nordfra skulde til Kærsgaard og videre i Sydvest. Den var i Virkeligheden kortest mulig Linje fra Omgivelserne her i Syd og Vest til Alling Kloster og gjorde Balle Kirke til et vigtigt Punkt paa Rejseruten.

Mellem Balle Kirke og Sejling gik ogsaa Vej. Den førte fra Kirken ned over Gubvad Vest for Gubsø og derfra i Nord ind efter Sejling By. Jens Skov i Ebstrup fortæller, at Vejen kun var en »Hjulspor« Vej, groet til med Lyng. Men omkring 1850 blev den indkastet, fordi den skulde benyttes af Beboerne i Nisset. Disse havde ønsket en direkte Vej til Silkeborg over Kejlstrup Grund, og i den Anledning var de interesserede Sogneraad samlet med Amtmanden og stedlige Medlemmer af Amsraadet. En Mand fra Nisset udtalte, at hvis de ikke kunde faa Vejen netop der (to Steder over Kejlstrup drøftedes), saa vilde de slet ingen Vej have. Tilstede var ogsaa Kræn Hvol fra Øster Bording, og ham spurgte Amtmanden til Raads. Resultatet blev, at Amtmanden slog fast, det var vis Tale fra Nisset: saa fik de ingen Vej, men de kunde benytte Sejlingvejen Vest om Gubsø.

Sinding Hovvej til Vester Kejlstrup førte forbi Balle Kirke. De seks Gaarde, som 1793 udskiftedes fra Balle, fordeltes langs denne Vej og det sidste Stykke af Kirkevejen fra Overgaard—Øster Bording og Hvinningdal. Mellem Buskelund og Kirken fik denne Vej ved nævnte Udskiftning en underlig siksakformig Retning, en Retning, som da heller ikke blev fastholdt, men ændret til nuværende Skikkelse tværs over Markerne.

Fra Balle Kirke førte en Vej langs Østsiden af Hestehaven op over Bellerup, hvor Vejen fra Sejling mod Kejlstrup stødte til, sammen førte de nordom Gaarden og herfra videre til Gødvad.

En anden Vej, Præstevejen, gik fra Balle Kirkevej omtrent midt mellem Kirken og Pigemosen; den stødte Vest for Bredhøj sammen med Balle—Kærsgaard Vejen og forenedes ved Gødvad Skel med lige nævnte Vej over Bellerup.

Til Balle Sogns gamle Vejnet hørte ogsaa den Vej, der udgik fra Færgbakken og over Kejlstrup Mark naaede Forbindelse med

Kejlstrup Kirkevej. Linjen er ikke angivet paa Kortet, men man kunde, før Alderslyst blev saa tæt bebygget, spore den i Terrænet hen over Mosen forbi det Sted, hvor nu Alderslyst Kirke ligger, og videre op gennem Dalen Øst for Præstebakken. De gamle kaldte den Viborgvej, og saa vist som alle Veje førte til Viborg, kunde den ogsaa benyttes: Balle Kirke—Sejling—Serup Skov—Vinderslev—Knudstrup—Viborg.

Imidlertid: var den ikke Viborgvej i strengeste Forstand, kunde den blive det. Med Silkeborg Bys Anlæg og Fremvækt følte en direkte Vej mod Viborg absolut paakrævet — om ikke for andet saa for at faa inddraget mest muligt af det vidtstrakte nordlige Opland under Silkeborg. Hvad gjorde det, at Vejen fik Navnet Viborgvej, naar den, som Hensigten var, førte Handel og Velfærd til Silkeborg, ingen Ting! Set fra Balle maatte en Handelsplads i Silkeborg og en bred Landevej dertil over Langsø synes ønskelig. Randers havde jo nu længe nok ad Gudenaas været Egnens lettest tilgængelige Købstad, Randers var en god By, men Silkeborg laa nærmere ved. Fra Balle blev der udrettet meget for Silkeborg — og for at skabe bred Vej. Gaardmand Christen Jensen, Øster Bording, som vi før har truffet under Betegnelsen Kræn Hvol, var foruden Sogneraadformand ogsaa Amtsraadsmedlem og Folketingsmand, og han udførte et stort Arbejde for Silkeborgs Sag. I Rigsdagen talte han gentagende for Oprettelse af Silkeborg Handelsplads, hvad Rigsdagstidende viser. Og da Vejen skulde anlægges, Dæmning og Bro bygges, virkede han i Gødvad-Balle Sogneraad, i Viborg Amtsraad og i Rigsdagen afgørende for Vejplanernes Gennemførelse. Ogsaa paa Vejenes Linjeføring fik han Indflydelse. Oprindeligt havde det været Tanken at give Landevejen en østlig Retning over Lemming til Rødkærbro. Men Christen Jensen holdt paa en vestligere Linje over Kellerup, og saaledes kom Vejen om ad Balle Kirke og Skærkær. — Christen Jensen, Øster Bording, fortjener ikke alene godt Eftermæle i Balle Sogn, ogsaa i Silkeborg By!

Lemming fik altsaa ingen Landevej, til Gengæld blev der snart banet ønskelig Vej fra Nisset over Kejlstrup Mark. Der skal jo være Rimelighed i Tingene, ogsaa i Sognepolitik. At samme Vej, der mandede ud i den nye Landevej nær Færgbakkens Vestside,

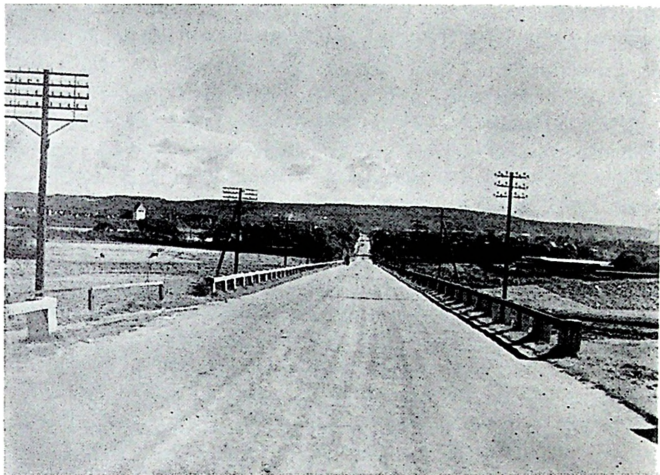
ogsaa bragte Ebstrup og Bjørnholt let Forbindelse med Silkeborg, var kun rigtigt og godt.

Disse omfattende Vejarbejder udførtes i 1850'erne.*) Viborg-vejen ændrede helt det landskabelige Billede af Egnen, og navnlig skiftede Strækningen Balle Bakker—Fægebakken—Langsø—Silkeborg Udseende. Efter Datidens Forhold var Vejbygningen en imponerende Bedrift, og havde Fægebakken ikke ligget lige ved Haanden, vilde Arbejdet have været næsten umuligt. Ikke blot til Dæmningen over Søen skulde der bruges kolossale Masser Fyld, men ogsaa til at danne Bund under Vejen over Mosesumpene ved Fægebakken og paa Sandmarken. Alt dette Fyldmateriale tog man i Vest- og Sydsiden af Fægebakken samt i Udgravningen af Balle Bakke, Præstebakken, hvor Materialet var af væsentlig grovere Karakter. I Vester Kejlstrup Grusgrav og fra Bavns hentedes Grus og lerblandet Sand til Dæklag. Og saa var det forunderlige en skønne Dag sket, at Mennesker fra Balle og Omegn kunde gaa tørskoede over Langsø. Hvilken Vending foran en ny Tid!

Forunderlig var ogsaa den Skønhedssans, Viborg Amts Vejvæsen udviste under Landevejens Planlæggelse og Gennemføring. Naar tænksom Færden mellem Skærkær og Silkeborg nu blev hver Naturelsker en Oplevelse, skyldtes det ikke blot selve Landskabet, men ogsaa de rene Vejlinjers nænsomme Placering hen over Bakker og Dale. Særlig smuk syntes Dæmningens Indførelse i Silkeborg med Svinget ud for Papirfabrikken, hvor grønne Engstykker laa skaaret fra til begge Sider. Paa Gudenaas Bred vogtede altid morgenduelige Fiskere efter Bid og afgav det mest styrkende Vidne om taalmodigt Sind, paa Engstykket ved Langsø græssede gerne Slagter A. Jensens haarglatte sorte Hest. Velvoksne Popler havde i 1880—1890'erne haft Tid til at blive store. De skyggede i Solhede og ydede tiltrængt Vejledning under mørk Himmel. Idyllen blev brat ødelagt, da Gasbeholderen og Slagteriet henlagdes hertil. Harmoni genoprettedes vel nogenlunde siden, idet ny Vejforlægning fandt Sted, men rigtignok kun paa Bekostning af Langsøs Areal, som atter led større Tab.

---

*) Dæmningen lagdes 1854, for Statskassens Regning. Landevejen paabegyndtes 1855 og var færdigbygget 1860.

Viborgvej ned ad Præstebakken mod Alderslyst og Silkeborg.

For Balle Sogn betød Viborg—Silkeborg Landevej, Chausseen kaldte man den ærbødigt, en mærkbar Forrykkelse i Vejnettet, hvis Tyngdepunkt nu afgjort kom til at ligge i det Strøg, der trods Kirke og Herregaard hidtil havde været anset som Udside — ikke for ingen Ting sagde man alle Vegne i Overgaard, Vester- og Øster Bording, Hvinningdal, Kærsgaard og Balle: »ude ved Kirken«. Dette hævdvundne Udtryk ændredes vel ikke, men man fik uvilkaarlig større Respekt for Omraadet, idet den centrale Beliggenhed øgede Ejendommenes Værdi, og desuden vidste man, her passerede noget, ingen andre havde Part i. Den gennemgaaende Færdsel bragte saaledes baade Dagvogn og kørende Post forbi, og derved var en gunstig Forbindelse med Omverdenen aabnet. Naar saa Postvognens rødklædte Fører op ad Bakker og nær Holdepladser blæste festlige Trompetsignaler, virkede ogsaa det mildt oplivende paa Ungdom og Gammelfolk. Rent praktisk betød Chausseen, at Færdselen fra Sinding og Kragelund droges mod den, henholdsvis ved Skærkær og Balle Kirke, medens Sinding Hovvej og Skraavejen Gludbjerg—Balle—Færgebakken blev for-

ladt af kørende Folk og kun brugtes som Trækvej til Marked og Dyrskue i Silkeborg. Endvidere skete der det, at Chausseens faste og glatte Vejbane snart manede til Efterligning. Alle vigtige Sogneveje indkastedes og forsynedes med Dækklag. Grus blev efter aarlige Licitationer harpet paa Bavns («Bavns foroven» og »Bavns forneden» hedder det sædvanligt i Sogneraadets Regnskaber), og der harpedes Grus i A. Vinthers og A. Danielsens Grusgrave. Nærboende Gaardmænd kørte det paa Vejene, men store Partier overdroges ogsaa hver Sommer til mere specielle Gruskørere: Bent Nielsen ved Funder Skel, Søren Jacobsen i Sinding, P. Svendsen og Jacob Ungstrup, Øster Bording. Det kendtes efterhaanden, at der blev slidt mest paa de Veje, som førte til Silkeborg: Krage-
lund—Overgaard—Balle Kirke og Hvinningdal—Lysbro, medens Resten af vore gamle Vejspor kun tjente lokal Trafik.

Saaledes nærmer vi os vore Dage og Kærsgaard Bro.

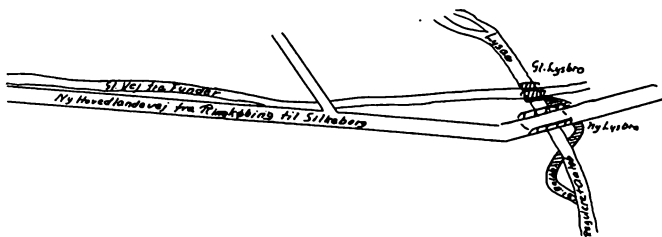
Fra gammel Tid har der været en fast Ladeplads ved Kær-
sd Mølle. Den blev jævnlig brugt af selve Gaarden Kærsgaard,
der var den nødvendig for Møllen, der i visse Perioder, naar
Mølle havde særlig travlt, virkede som en Slags Filial
Silkeborg, og Kornet prammedes for det meste frem og til-
Søen. Ladepladsen betød ogsaa en Del for Balle og
Sinding. Begge disse Byer havde Ret til at bruge Kærsgaard
til Afsendelse af Varer. Korn og Tørv var Produkter,
som kunde gøre i Penge, og ulige lettere var det jo at indlade
Kær end at køre dem til nærmeste landfaste By, Viborg.
Den længe praktiserede Transport over Kærsgaard gjorde i
Silkeborg Ladeplads med Vandmøllens store Betydning Stedet til et Punkt,
hvor Opmærksomhed gennem Aarhundreder var rettet imod.
Det glemtes ikke. Da Silkeborg Handelsplads anlagdes, og Folk
fik Ærinde dertil, vilde man gerne korte Vejen og sejle »over«
ved Kærsgaard. En Baad laa gerne parat. Turen kostede 5 Øre.
Paa store Dage, Markeder og Dyrskuer, og ved højtidelige Lejligh-
heder, Grundlovs- og Skyttefester i »Lunden«, tog løsgaaende Men-
nesker fra Balle Sogns midterste Strøg og fra Kragelund og Sinding
den billige Vej. Helt gratis og endnu mere spændende end kort-
varig Sejlads forekom Vandring over Isen hver Frostvinter, Langsø
lagde til. Vovefærd var saadan Genvej, for det kunde ske, den

endte i en nyslaet Vaage, og da stod Livet paa Spil. Mange ængstelige Kvinder har under største Uro afventet den letsindige Mands Hjemkomst fra Silkeborg over Isen ved Kærsgaard.

Men skønt let Forbindelse med Silkeborg havde været meget eftertragtet før, nærede sikkert intet Menneske i Sognet ovenfor Kærsgaard Planer om Bro nu. Siden Cykler og Biler var kommet indenfor Rækkevidde, betød de faa Kilometer om ad Alderslyst eller Lysbro kun grumme lidt. Saa man hen til det Opsving, Byggeriet i Alderslyst fik ved Hjælp af en Bro, og betragtede man den stadig voksende Bydannelse i Lysbro, kunde det med temmelig stor Sikkerhed ventes, en Kærsgaard-Bro vilde fremkalde et tredie Bykvarter indenfor Sognets Grænser, og herom nærede Landboerne ikke særligt Ønske. Man fandt, at der allerede var tilstrækkeligt at regere med.

Og saa byggedes Broen dog alligevel. Det skete omkring 1927—28. Hele Arbejdet blev udført og bekostet af Silkeborg Kommune, vistnok nærmest for at afhjælpe den herskende Arbejdsløshed. Set fra Silkeborg forekom det gavnligt at gøre Adgangen til Byen saa let som muligt.

En Bro trækker Vej imod sig, navnlig hvis den afhjælper et Savn. Vej var her, men større Færdsel fordrede bredere Spor og færre Sving. 10. Maj 1939 tog Sogneraadet Bestemmelse om Istandsættelse og Regulering af Vejstykket Gludbjerg—Kærsgaard. Samme Aar laante man 55,000 Kr. til Arbejdets Udførelse. En dyrekøbt Vej fører nu gennem Landskabet, en behagelig Vej, der navnlig skaffer Balle By, Midt- og Nordsognet samt Kragelund let Adgang til Vestsiden af Silkeborg, men som ved at føre Færdsel udenom Alderslyst fratager dette Bykvarter en Del Næring.

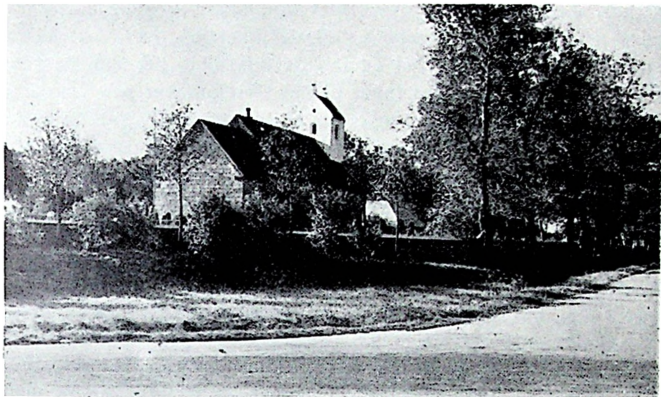
KIRKEN

Undervejs til Balle Kirke falder det naturligt at spørge om, hvorfor Kirken, Sognefolkets vigtigste Samlingssted, netop er blevet opført her saa forholdsvis langt fra Byerne Balle, Øster Bording og Hvinningdal. Vi føler os overbevist om, at Byggestedet ikke er valgt efter Flertalsbeslutning ved et Menigheds-møde, men hvorledes da?

Svaret blev allerede antydet i Indledningen til Kapitlet »Sogn og Sogneskel«. Det er jo for længe siden konstateret, at »nær ved Kirke stander Slot«, man ser det tit. Sagt paa en lidt anden Maade udtrykkes Sandheden maaske tydeligere: tæt op mod Slot ligger ofte Kirke: En oprindelig tilstedeværende Borg, Storgaard eller Kloster har trukket Kirken til sig — ikke omvendt. Den verdslige Magtfaktor betegner Aarsag, medens Kirkens Placering er en Følge af stedfunden Udvikling. Undres man over Balle Kirkes ucentrale Beliggenhed, maa vi pege paa, at Gaadens Løsning sikkert bør søges i den middelalderlige Godsdannelse mellem Hestehaven og Gubsø eller Gudsø, som Navnet lød i gamle Dage.

Vi er tilbøjelig til at tro, Traditionen om et Kloster ved Gubsø taler sandt. Det ofte citerede Udtryk »den hellige Kirkes« Ejendom, Jord og Skov, de talrige Spor af Munkenes Godserhvervelser trindt om i Sognet, Aarhusbispens Nærværelse paa Silkeborg Slot og hans aabenbare Interesse for Balle Kirke, den Interesse, vi snart skal møde Udslag af, viser i saadan Retning. Og tilmed henleder Navnet Røyballe eller Ryeballe Tanken paa Munke, som, hvor de end slog sig ned, altid var ivrige Kulturfrembringere og Rydningsmænd. Gaar vi ud fra, at den Bygning, Ruinen paa Banken nær Gubsøs skovkransede Bred repræsenterer, et kortere eller længere Aaremaal har huset Munkesamfund, der vandt det Strø-

Balle Kirke.

gods, Øm-Munkene blev Arvtagere af, faar vi god Mening og Sammenhæng i flere ellers helt dunkle og uudgrundelige Forhold.

Men i hvert Tilfælde: medens andet Menneskeværk smuldrede hen og lagdes øde, stod Kirken fast og levede videre. Den kunde modtage Ændringer, lide Overlast, nyde Omsorg — den forblev stadig under alle ydre Vilkaar hvad den var og er.

Egnens Folk siger, at Kirken engang har været større, ja, det menes, den fra først af var en Korskirke. Naar man graver i Jorden ud for Kirkens Nord- og Sydside, støder man paa Fundamentsten, Munkesten og Tagsten.

Hvad vi kan se, er dette: Kirken bestaar af Kor og Skib med Taarn samt Vaabenhus mod Syd. Koret og den østlige Del af Skibet er fra romansk Tid af Granitkvadre paa Skraakantsokkel. Eet Vindue og Dørene er bevarede, Syddøren med Tympanon (Kors mellem Fugle) og to Par fritstaaende Søjler findes endnu i Brug, hvorimod Norddøren er tilmuret og delvis ødelagt af et nyere Vindue. Ved Ombygning senere i Middelalderen er Skibet forlænget mod Vest af Granitkvadre, og ved samme eller anden Lejlighed blev Vaabenhuset tilbygget af Granitkvadre og Mursten. Disse Granitkvadre kan stamme fra det oprindelige Taarn eller maaske, som antydes i Trap, fra »en nedbrudt romansk

Kirke«. I Aaret 1703 — Aarstallet findes paa Vestgavlen — opførtes af smaa, røde Mursten et lille Klokketaarn over Vestgavlen, restaureret 1776 (dette Tal og Bogstaverne D F I F, som betyder Daniel Fischer og Hustru Inger Fabick, forekommer paa Taarnet). Skibets og Korets Hvælvinger er fra Slutningen af 15. Aarhundrede, hvilket bl. a. fremgaar af nogle kalkmalede latinske Indskrifter over den østre Gjordbue og over Buen til det søndre Vindue i Koret. Altertavlen er i Renæssancestil, med Christusfigur af Gibs. Romansk Granitfont. Prædikestolen har Renæssancestil; paa Sydhimlen findes Bogstaverne M H — C R K og Høyerens og Rosenkrantzernes Vaaben, under Sydhimlen hænger en forgyldt Figur: svævende Due. Nogle Stolestader bærer Aarstallet 1590. I Koret er anbragt en Trætavle med Indskrift, som siger, at Kalk, Disk og Oblatæske 1763 er skænkede af Daniel Fischer og Hustru, Vester Kejlstrup, hvilke ligeledes har skænket en Lysekrone med Aarstallet 1766. I Vaabenhusestets Mur ses en lille romansk Ligesten.*) Paa den nordre Væg i Kirken hænger en Mindetavle: Jens Laursen, Balle, falden i Kampen for Fædrelandet 18. April 1864.**)

Klokken har, Kronen iberegnet, en Højde af 1,20 m; dens største, nedre Diameter 0,89 m. Klokken, hvis Indskrift væsentlig er i Lapidar, den korte, sammentrængte Skrivemaade, som egner sig til Indskrifter paa Monumenter, maa regnes til omtrent Midten af det 13. Aarh. 2 smalle Snore begrænser det 0,043 m brede Skriftbaand, der har sin Plads paa Huen og ikke om Halsen, og 2 lignende Snore omgiver det kun 0,027 m brede Baand lige over Slagringen. Indskriften, der staar som Spejlskrift, er tildels uforstaaelig, men skal i alle Tilfælde ikke læses, som den gengives i »Danske Atlas«, T. IV, S. 471. I det øverste Skriftbaand staar:

+ TIMA - PRAV - ALDIR. ***)

I det nederste:

+ DEVS : PATER : SIMILIS A QVTRA

*) Jfr. Trap.

**) Jens Laursen var Underkorporal og Broder til Erik Bechmann.

***) Denne Linje er maaske Plattysk. »Tima« er mulig et forkortet Navn, »Prav« en Forkortelse af Præst = Propst(?). Ordet »Aldir« forekommer i den kahliske Stadsret i Betydning »gammel«.

Meddelelser vedr. Klokken er givet af Forfatteren Apoteker Arnold Hansen, Børkop. Se lævrigt Uldall; Danmarks middelalderlige Kirkeklokker, Side 29—30.

Det 1. Kors og enkelte af Typerne har en Antydning af Bladornamenter. En enkelt Rune har forvildet sig ind mellem Typerne i det 3. Ord i den øverste Indskrift. — Klokkens Støber er ikke nævnt.

Den ovennævnte »senere i Middelalderen« foretagne Udvidelse af Skibet i Vest er omtalt i en Undersøgelse af Nationalmuseet: »Den oprindelige Kirke er i ældre Tid, formentlig i det 17. Aarh., i alt Fald før 1703 (Indskriften paa Vestgavlen) blevet udvidet mod Vest i hele Skibets Bredde. Materialet er Granitkvadre — ingen Sokkel — sikkert for en Del tagne fra Skibets gamle Vestgavl; men den store Mængde hugne Sten, som findes dels i denne Forlængelse, dels i Vaabehuset og dels henliggende paa Kirkegaarden, kan ikke alle skrive sig fra den gamle Kirke (Vestgavlen). De er mulig hidførte fra en nedbrudt romansk Kirke, om ikke Balle Kirkes gamle Klokke skulde tyde paa, at den oprindelig har haft et Taarn«*).

Maaske støtter de mange tilhugne Sten Traditionen om en oprindelig større Kirke, »Korskirke«. Det kan vel ogsaa tænkes, at det daglige Syn af overflødige Sten har affødt Traditionen. Paa den anden Side tyder nævnte Jordfund af Fundamentsten og Tegl i Kirkegaardens Jord paa Muligheden af, at en ældre »nedbrudt romansk Kirke« virkelig har eksisteret. For Stenene kan vel ikke stamme fra et nedbrudt Klosteranlæg, være ført hertil fra dette? Vi ved for lidt!

Men vi kan da bevise, at Nationalmuseets Formodning om, at vor Kirke i Middelalderen har været prydet med Taarn, stemmer overens med Virkeligheden: 1616 meddeler Silkeborg Lens Regnskaber, at »Balle Kirke er Bygfældig. Murren paa dend syndre Side paa dend større Kirche Baade østen og vesten Vaabehuset og paa dend vestre Side af Taarnet staar paa Staff og vil falde ned, hvis dend ikke med det første hjælpes. Kirke Gaards Porten er Offueret nederfalden af«.

Og Taarnet nævnes lige saa udtrykkelig i Kirkens Regnskabsbog fra 1645—86, hvor det hedder: »Gifvet Jørgen Nielsen Muurmand udi Lemming for 12 Bindinger at omligge och gandske om

---

*) Nationalmuseets Arkiv.

leckte, 6 Bindinger paa dend nordre Side paa dend lille Kirche, 2 Bindinger paa dend Nørre Side paa dend store Kierche mod dend Øster ende, 1 Binding paa dend samme side mod dend Vestre Ende, saa och 3 Bindinger ved Taarnet paa dend Søndre Side och ellers Kierchen andensteds at reparere hvad fornødne giøris, och samme 12 bindinger gandske at skielne, gifvet hannem siger jeg, derfor efter nøjeste tingning och fremlagte bevis Penge 8 Rbd.«
Desuden: »Gifvet en Kalkslager, som slog Kalk, og hjalp hannem i 8 dage å dag till Kaast och Løn Penge 1 Mk.«

Til Kierchetaarnedts Reparation købt och forbrugt som følger:

4 Bielker a 10 Allen lange for	4	Sdl.	00	Mark	00	Shilling
6 Spændtræer	3	-	00	-	00	-
4 Murræmmer	2	-	00	-	00	-
3 Hahne Bielcker	0	-	1	-	2	-
6 Stivere	0	-	2	-	4	-
10 Tylter Jegj (Eg) Lechter	3	-	00	-	8	-
400 Thagsten à 7½ Mk. er penge	7	-	2	-	00	-
350 Muhrsten à 3 Mk.	2	-	2	-	8	-
3 Lester och 7 Thønder Kalck à 3 Dr. er	10	-	3	-	00	-
1½ pund Staal til Smiden at gøre						
Spiger og Søm af	1	-	00	-	8	-
Smiden for Kul och Arbeidsløn.....	0	-	2	-	7	-
Tømmermanden for Træværket paa						
Thorntet at hugge och opreise	3	-	00	-	00	-
Muhrmanden for Muhrarbeidet paa						
Thorntet er gifuet til Arbeidsløn						
efter nøjeste Fortingning	20	-	00	-	00	-
6 Pund Brun Røt forbrugt til Thorntet	00	-	2	-	4	-
2 Pund Jssen fartue	00	-	00	-	12	-
2 Kalche ballier och 2 Stripper	00	-	00	-	16	-
Gifuet for 2 pund Staal til at forfær-						
dige Klockebindselet med	1	-	2	-	00	-
2 Tdr. Kul	0	-	00	-	10	-
Gifuet Smiden for Klocken at bebinde						
til Arbeidsløn	1	-	2	-	00	-

Gifvet for 2—10 Alen Fyrtræer til en Stie	0 Sdl. 1 Mark 12 Skilling
For en Dør paa den Østerende paa taarnet med Jernhængsler och stab- ler dertil kaastede til haabe Penge	0 - 3 - 00 -

Det var i 1674—75, Kirke og Taarn fik denne højst nødvendige Istandsættelse. Aarene før havde man tættet nogle større Huller paa Taget, og 1663 blev Kirkegaardsmuren rejst, den laa »øde og var paa mange Steder at reparere«. Mere kunde der foreløbig ikke gøres, thi i Aarene 1657—61 havde Kirkekassen ingen Indkomster, »da Fjenden blev Landet mægtig«. Paa Inventarlisten 1651 staar opført, at Kirkens fornemste Klenodier »Kalch och disch af sølff« er borte. Disse Skatte blev iflg. en senere Vedføjelse under Krigen 1643—45 taget i Forvaring af »Søfren Nielsen i Balle, paa den Tid Kirkeværge«. Søren Nielsen skal prises, fordi han saaledes værge de Kirkens Sølv. Desværre fandt Fjenden det alligevel, hvad man kan forstaa af en Regnskabspost under 1669—70: »Som Kalch och disch blef i brandenborgernes Tid Kirchen frarøffuit och Kirchen ingen siden haffuer bekommit, er Kirchen indkiøbt til beste 16 Lod Sølf for 12 Dr.«; Sølvet »findis i beholdning«. Man havde simpelt hen ikke Raad til at gøre mere ud af det. 1681—82 maa man endnu nøjes med »Kalch och disch aff Thin«.

Og ikke blot Sølv, men ogsaa Daabsfadet, Alterfløjlet og hvad andet kostbart Kirken havde haft i Eje, tog de to slemme Krige.

Fattig ser Fortegnelsen over Balle Kirkes Inventarium ud 1661: »En Hagell (aff ny bekosted 1651), en Messe Serck, en Sang Bog, en Graduall, en gammel Bibell, en Alter Bog, en Passionat, en gammel Jernbunden Kiste.«

Aaret efter er Inventaret forøget med »en Messehagel aff grøn Fløyll, en Kiedel paa en half Td. staar i funten«. Og følgende Aar har man fundet Udvej til »Kiøb af 8te Allen Dreil til it Alterklæde à 28 sk. er 3½ Rdr.«

Men nu kommer venlige Mennesker og smykker Kirken: »Anno 1663 paa Paaskedag haver ærlig og velbyrdig Mand Hans Fries til Clausholm, Befalingsmand over Silkeborg samt hans vel-

baarne Frue ærlig og velbyrdig Fru Helvig Marsvin foræret en Dug til Balle Alter. Gud være deres Belønnere.«

»1670—71 haver ærlig og velfornemme Mand Christen Christensen, Kongelig Majestæts Skriver over Viborg Stift og Forvalter paa Silkeborg foræret til Balle Kirke et Par store og sirlige Messing Lysestager, som han til Juleaften paa Alteret lod opstille.«

Anno 1671 »den 11. Febr., Taksigelsens Dag haver ærlig og velfornemme Mand Christen Christensen, Stiftsskriver over Viborg Stift og Ridefoged over Silkeborg, samt dydigste og kjæreste Hustru Barbra Jespersdatter foræret til Balle Kirke tvende herlige Messing Lysestager paa Herreds Alter. Gud være deres høje og store Belønner.«

Daniel Fischer og Hustru har sat sig flere Minder i Balle Kirke. Paa en Tavle paa Kirkens nordre Væg staar: »Den store Gud til Tak og Pris, hans udødelige Navn til Ære er til Balle Kirkes Zirat og samme Menigheds Nøtte, Kalk, Disk og Oblat-Æske af Sølv indvendig forgyldt, vægtig 41 Lod 1 quin givet af Kongelig Majestæts Bygnings Inspektør, Velædle Seignr. Daniel Fischer til Vester Keilstrup, og hans Kone Madame Inger Fabich, hvilket nuværende Sognepræst velædle og vellærde Hr. Morten Reenberg haver i Gjemme, og paa det samme icke udi Tiidens Længde og Ælde skulde forkomme og fra bem. Balle Kirke forrøckes, eller og andre Steder bruges end som udi bem. Balle Sogns Menighed have Giverne til Erindring for Efterkommerne udi Balle Sogn ladet denne Tavle bekoste og udi Balle Kirke opsætte Ao 1764.«

Paa Kalken staar:

Guds Godhed tændte Hjertet an i Andagts hede Lue,
Og tidt indsluttet os i Naadens milde Arme
Med ydmyg Bøjelse den store Gud til Ære
Vi Balle Kirke nu vil Kalck og Disk forære.
D. F. — I. F. 1763.)*

»Anno 1672, Søndagen den 14. Januar haver førnævnte ærlig og velfornemme Mand Christen Christensen og dydigste Hustru Barbra Jespersdatter endnu foræret en sirlig Tavle til at samle

---

*) Her efter Edv. Egeberg: Silkeborg Slot III, 157.

Helsingørs Skolepenge i. Gud lad dem længe leve og give dem deres Hjerters Ønsker og Begæringer. Amen.«

»Anno 1677 til Juledag haver velædle Mette Haarders Sl. Christian Fischers til Silkeborg foræret et Alter Klæde paa Balle Alter af hvid, fin Lærred samt Omhæng omkring Alteret af sort blummet Fløjl med hvid Kappe ved Siderne med den Sl. Mands og hendes eget Navn udi Guldgalonet midt paa satte. Gud være deres store Belønner.«

Og endnu et Kig ind i Kirken: 1794, d. 7. August visiterede Biskoppen over Aarhus Stift Balle Kirke. Han var godt tilfreds, thi »Balle Kirke er i fortrinlig god Stand, fordi Ejerens Gaard hører til dette Sogn«. Gødvad Kirke »er noget ringere og behøver hist og her Forbedring, hvilket blev erindret, og lovedes at det manglende skulde istandsættes. Begge disse Kirker tilhører nu Proprietair Niels Hastrup paa Wester Kejlstrup.« —

Tydningen og Fundet af de forannævnte latinske Indskrifter har en noget vidtløftig Historie. Allerede Danske Atlas og Tegneren Søren Abildgaard omtaler latinske Indskrifter i Balle Kirke, men da Prof. Magnus Petersen 1888 undersøgte Kirken for Nationalmuseet, maatte han indberette, at de angivne Indskrifter ikke kunde genfindes. Nye Undersøgelser, som E. Rothe foretog 1899 og følgende Aar, gav heldigvis bedre Resultat: langs den østre Gjordbue malet med gulrød Farve og Minuskelbogstaver:

Anno domini 1494 die beati augustini episcopi completa fuit testudo tempore reverendi in Christo patris domini Eylero episea fri aruhsiensis promune in Silkeborg cammorantis*).

Her fortælles, at Kirkens Hvælvinger er opført Aar 1494 paa Foranledning af Biskop Ejler af Aarhus, som dengang havde resigneret Bispedømmet og nu boede paa Silkeborg.

Den anden Indskrift, som staar over Buen til det søndre Korvindue, lyder saaledes:

---

*) Tilføjet liber daticus efter Anmodning fra Kirkeministeriet af 23. Januar 1900. (Gengivet her fra Embedsbogen.) — Ejler Madsen Bølle indviedes til Biskop i Aarhus 1483, resignerede, men forbeholdt sig Silkeborg, hvor han døde 1501. Under dette Bispens Ophold i Silkeborg er da, 1494, Hvælvingernes Indbyggelse i Balle Kirke fuldført. Om Ejler Madsen Bølle se Danske Magazin 4. R. II. 207; Hükerts Aktstykke vedr. Aarhus I; Rørdams: Hist. Kildeskr. I. 19; Brickas biogr. Lexik. III. I Magnus Petersen: Kalkmalerier i danske Kirker og i Edv. Egebjerg: Silkeborg Slot I 59,61 og II 10 er der sket en Forveksling mellem Ejler M. B. og Biskop Ulrik Stygge.

Balle Kirke.

Testudo ista completa fuit per manus Laurentii Johannis in Viborg.

Vi faar af Indskriften meddelt, at 1494 er Arbejdet med Hvælvingerne fuldendt af Laurentius Johannis i Viborg.

Paa Nationalmuseets Foranledning blev Indskrifterne i Sommeren 1901 restaurerede, hvad vi maa være Museet taknemlig for. I den Indberetning til Ministeriet, hvor man ansøgte om Tilladelsen til Restaureringen, fremhævede Museumsdirektøren Indskrifternes store historiske og kunstneriske Værdi:

»Det vil nu ses ved Sammenligning af de to Indskrifter, at de danner en Helhed, som giver et væsentligt og vigtigt Bidrag til Balle Kirkes Historie. Der oplyses nemlig, at Kirken i Aaret 1494 paa Foranledning af Biskop Ejler forvandlede fra en romansk Kirke med fladt Bjælkeloft til en overhvælvet gotisk Kirke, og at Bygmesterens Navn var Laurentius Johannis fra Viborg.

Det er sjældent, at man finder autentiske Oplysninger om Tidspunktet for betydningsfulde Omdannelser af vore gamle romanske Kirker. For det meste maa man nøjes med den Angivelse,

at Forandringen er foregaaet i »den senere Middelalder«, men faste skrevne Holdepunkter herfor er yderst sjældne. Der synes saaledes at være Grund til at bevare disse Indskrifter med deres ejendommelige Bogstaver som et interessant Bidrag ikke alene til Kirkens Historie, men ogsaa . . . som et Bidrag til dansk middelalderlig Gejstligheds og Haandværks Historie.

Ligesom det i historisk og arkæologisk Henseende vil have Betydning for Kirken, at disse Minder om dens Bygningshistorie ikke udslettes, saaledes vil det i kunstnerisk Henseende ikke være til Skade for Kirken, at de gamle Dekorationer i Koret fornyes. Erfaring viser, at enhver nok saa ringe Udsmykning af vore ældre Kirkers Hvælvinger giver disse et festligt Præg, som tiltaler Menigheden. . . .«*)

En anden Udtalelse i Nationalmuseets Arkiv lyder saaledes:

»Disse Indskrifter daterer altsaa en Begivenhed i Balle Kirkes middelalderlige Historie, dens Omdannelse fra et romansk Kirkerum med fladt Bjælkeloft til et overhvælvet gotisk. De kaster samtidig et Strejflys over dansk middelalderlig Præsteskabs og Haandværkerlivs Historie, idet den ene hædrer den tidligere Aarhus-Bisp Ejler Madsen ved at bestemme Tidspunktet for Hvælvingens Indbyggelse som det, hvorpaa Bispen i sine sidste Leveaar opholdt sig i Silkeborg — den anden ved at nævne Navnet paa en dansk Bygmester fra en dansk Købstad. Begge Indskrifter har national Interesse foruden den historiske og stedlige.«

Heldigvis tiltraadte Ministeriet Museets gode og varmtføjte Forslag. Menigheden i Balle fik det skønne og festlige Kirkerum, den i Dag har for Øje, og som kommende Slægter forhaabentlig altid vil føle sig hjemme i. Balle Kirke er en sjælden smuk og hyggelig Kirke, og man værner godt om den: 1919 indbyggedes Orgel, 1920 nyt Varmeanlæg.

Desværre maa det tilføjes, at et senere opført Ligkapel skæmmer Vestgavlen og Kirkegaarden.

---

*) Nationalmuseets Arkiv.

PRÆSTERNE

Ved Studiet af Præsteembedets Historie staar vi overfor de samme Vanskeligheder, der mødte os under vore Bestræbelser paa at udrede det kirkelige Jordegods' Forhold i Middelalderen: vi kan ikke komme bagom Reformationen. Skriftlige Kilder tier, fordi der ikke er levnet Bogstav paa Papir fra Tiden før Reformationen; Adkomstbreve, Dokumenter og Navne er af de reformerte Magthavere blevet tilintetgjorte for at hindre, at Beviser kunde komme frem ved mulige Godskrav og Retshandlinger fra Arvingerne efter de Mennesker, der i sin Tid havde bortskænket Jordegodset til Kirken. Vi kan jo slutte os til, at eftersom Balle Sogn Aarhundreder forud for Reformationen havde baade Kirke og Præstegaard, har her ogsaa været Præster, vi hører blot ikke noget om dem. Kun det ved vi: Præstegaarden laa i Balle By, »først i Balleby udi en Bygning icun ringe och slet«.

Saa begynder da Præsternes Historie denne Side Reformationen, og her træffer vi 1540 Hr. *Christiern Jensen*.*) Han er Magister, og det er en stor Ting i en Periode, da mange Sogne maa nøjes med en Smed eller en omvendt Munk. Magister Christen — Navneformen veksler mellem Christiern og Christen — var født i Randers og tjente Balle Menighed gennem 60 Aar. I hans Tid indtraf den for Balle Sogn — og maaske ogsaa for Hr. Christen — kedelige Tildragelse, at Præsten fik Bud om at flytte til Gødvad, idet disse Sogne lagdes sammen. 1558, den 2. Oktober, udstedte Kongen Brev om, at »Giøduad og Balle Sogne skulle herefter altid være under een Præst, der skal bo i Giøduad Præstegaard og maa

---

*) Mange Oplysninger om Præsterne i Gødvad-Balle skyldes Pastor Sommer, Serup. Se Silkeborg Avis for 11/8, 14/8 og 19/8 1925.

oppebære Landgilden af Balle Præstegaard*^{*)}. Allerede tidligere var Kaldet blevet forringet: 23. Oktober 1553 blev Landgilden af Balle Præstegaard givet til Hr. Michel i Sejling, som dog altsaa igen, 5 Aar efter, maa afstaa den til Gødvad. Til Gengæld fik Hr. Michel i Sejling Sinding lagt til sig samt Kongens Part af Tienden der.

At Gødvad-Balle Præstekald trods Sammenlægningen af de to Sogne har været for ringe aflagt fremgaar af den Kendsgerning, at Kongen gentagne Gange maatte meddele Præsten Lønforhøjelse. 1773 udstedtes fra Silkeborg Slot »aabent Brev til Hr. Christiern Jensen, Sognepræst til Balle og Gjødvad« (Balle nævnes endnu først) »at han indtil videre maa oppebære 2 Pd. Korn af Silkeborg Slot, da han klager over, at han kun har ringe Underholdning paa Grund af Kaldets ringe Indkomster, som han ikke kunde leve af.«^{**}) Og 27. August 1578, ligeledes fra Silkeborg, aabent Brev til Hr. Christen Jensen, Sognepræst til Gjødvad og Balle, indtil videre aarlig maa oppebære 3 Ort Korn af Loftet paa Silkeborg Slot.«^{***})

Naar Præsten har for lidt, hænger det vel sammen med, at Sognefolket ogsaa mangler:

»Da Kronens Bønder og Ugedagsmænd i Funder, Balle og Leno skulle være meget forarmede, har Kongen fritaget dem for Halvdelen af den Madskat, de nu skulle svare. Efterdi flere af Kronens Bønder der som andetsteds finder sig besværede af at skulle give saltet Oksekjød og bedre kunne give røget, maa de give røget, der ikke kunne svare saltet«. (Kongebrev af 18. Decbr. 1579, Kanc. Brb.)

Hr. Magister *Peder Melchiorsen Thorning* havde været Medtjener i 7 Aar, da han omkring 1600 kaldedes til Præst her. Han var Præstesøn fra Torning og blev ligesom sin Forgænger gammel i Embedet og gammel af Aar, idet han først døde 1658. Disse to Præster holdt saaledes ud i Tjenesten her i langt over 100 Aar.^{****})

---

^{*)} Præstegaarden ligger »først i Byen paa den nordeste Side. Den er indelukt med 4 Muure, tilsammen 54 Bindinger«.

^{**}) 2 Pund = 4 Ørte.

^{***}) 1 Ørte = 10 Skp. Rug, 12 Skp. Byg el. 20 Skp. Havre. Han har da nu 7 Ørte = 70 Skp. Rug eller 84 Skp. Byg eller 140 Skp. Havre.

^{****}) 1618 hører vi i et Brev fra Kongen til Lensmand Christen Holck, Silkeborg, atter om de 7 Ørte Korn: Hr. Peder Melkorsen, Sognepræst til Gødvad og Balle, har anmodet om, at han paa Grund af sine Sognes Ringhed maa faa 7 Ørte Korn af Silkeborg Slot, ligesom hans Formand har haft. Christen Holck skal erklære sig om, hvorledes det forholder sig

Hr. *Anders Andersen Viborg* var Medtjener hos sin Formand, kom til Gødvad-Balle 1654. Han stammede fra Viborg og blev kaldet til Sognepræst Fastelavns Søndag 1658, døde 1674.

Hr. *Anders Lauritsen Wivild* gik længe under Navnet »Unge Hr. Anders«. Han var Broder til sin Nabopræst, Henrik Lauritsen i Sejling, virkede i Embedet til sin Død 1698, de sidste 9 Aar hjulpet af Eftermanden.

Hr. *Valdemar Pedersen Hissel* fra Salling var først Adjunctus cum spe successionis (Kapellan med Haab om at følge Sognepræsten i Kaldet) hos Anders Wivild. Han døde allerede »ungefær« 1697, Aaret før Hr. Anders Wivilds Død.

Hr. *Jens Pedersen Nørholm* fik dernæst Embedet. Han var her i 40 Aar og oplevede Præstegaardens Brand i Aaret 1719. Hans Hustru hed Mette Harder Fischer, Datter af Laurits Christoffersen og Anna Fischer, Vester Kelstrup. Sønnen Jacob afløste Faderen ved dennes Død 1738 efter i 3 Aar at have været Kapellan her.

Hr. *Jacob Ostenfeld Jensen Nørholm* var født i Gødvad Præstegaard 1703 og døde samme Sted 1745. Han blev Faderens Kapellan 1733.

Hr. *Mikkel Aaboe* kaldedes til Embedet 1745 og døde 1755. Han var Præstesøn fra Velleb og ægtede Jytte Clemensdatter Fischer, Datter af Regimentskvartermester Clemen Fischer til Øster Kejlstrup*). Hun blev efter Hr. Aaboes Død gift med Præsten Peter Koch i Sejling. Af hendes Sønner med Hr. Mikkel blev den ældste, Hr. Peter Aaboe, Præst i Kragelund, hvor han døde 1817; dennes Søn Niels Michael Aaboe var ogsaa Præst i Kragelund. Den yngre Søn, Thomas Aaboe, var Provst og havde fra 1784 Embedet i Serup, fra 1801 til 1831 Præsteembedet i Grønbæk.

Hr. *Peder Horck*, Søn af en Raadmand i Viborg, kom her 1755 og døde som Sognets Præst 1760.

Hr. *Morten Christiansen Reenberg* kaldedes til Embedet 1760. Han var født i København, Søn af Pietismens ivrige Modstander, Chr. Reenberg, Kapellan ved Nicolai Kirke. Hans Virksomhed i

---

hermed, om Kornet har fulgt Hr. Peders Formand, indtil han døde, og om Hr. Peders Sogner saa ringe, at han ikke kan hjælpe sig uden de 7 Ørte Korn. — Erklæring indsendes til Kancelliet. (Kancelliets Brevbøger.)

*) Se Edv. Egeberg: Silkeborg Slot III.

Gødvad-Balle strakte sig over næsten 36 Aar, idet han sad i Embedet, til han døde 1796. Han var gift med Charlotte Annelise Danielsdatter Fischer og Hustru Inger Fabick, Vester Kejlstrup, hvis Minde er knyttet til Kirketaarnets Restauration 1776. Det er Pastor Reenberg vi kan takke for følgende Oplysninger i Hids Herredsbog 1772:

»Balle Sogn har disse Gaarde: Overgaard 1, Westerborring 1, Østerborring 3, Hvinningdal 2, Kiersgaard 1, Balle Bye nu 7, Wester Kielstrup 1 — Summa 16 Gaarde.

Balle Sogn som tilforn har været 9 heele Gaarde, men nu bestaar kun af 7 Gaarde, har i min Formands Tid saavel som i min Tid været accorderet til Seignior Daniel Fischer tillige med hans egen Gaard Wester Kielstrup.

Offer til hver af de 3 store Højtider (af Gødvad og Balle Sogn) naar de kan indkomme, som er aldrig, Øster- og Wester Kejlstrup iberegnet, som til hver Højtid svarer hver 2 Rd., er ialt 16 Rdl.

St. Hans Rente af Balle Sogn af hver hel Gaard i Overgaard, Westerborring og Østerborring og af hver fjerde kvart(!) Gaard i Hvinningdal og Kjærsgaard svares 1 Ost eller 1 Mark og 4 Sk. Af Balle By, som nu bestaar af 7 Gaarde, svares af hver halve Gaard i Stedet for Ost 15 Sk. eller $2\frac{1}{2}$ Snes Æg 10 Stk.(!)

Annex Gaarden er beliggende i Balle Sogn udi Balle Bye; den har altid haft 2 Fæste Beboere, hvis Bygning er maadelig, ansat i Landmaalings Matricul for Hartkorn 3 Td. 2 Skp. 1 Fdk. og svarer aarlig i Matricul Skat alle 4 Kvartaler efter Paabud; Markerne, som bestaar af 9 Fald, er maadelig Jord.

Annex Gaardens Landgilde tilhører Præsten i Gødvad. Herligheden tilhører Daniel Fischer til V. K.

Balle Bye har tilforn været 9 heele eller 18 halve Gaarde, som nu er gjorte til 14. Da Jorden drives af de 14 halve Gaarde, og i Henseende til Gaardenes Aftagelse, mister baade Præsten og Degnen deres Offer og Rettighed. Byen har Mangel paa Hø. Undertiden avles her meget, og undertiden lidet. Ikke desto mindre kunde der avles mere, dersom Fællesskaben blev ophævet, og hver Mand fik baade sine Agre saavel som sin Eng for sig selv, da den ene opæder den andens Korn og Eng med sine Kreaturer.«

Det er jo opmuntrende at høre saadan Tale af den stedlige

Herremands Svigersøn og Sognepræst. Udskiftningen kom da ogsaa nogenlunde tidligt. Daniel Fischers Svigerfader var Præst i Gjern, han har sandsynligvis ogsaa været stemt for Reformen i Landbruget.

Biskoppen over Aarhus Stift visiterede d. 7. August 1794 Gød-
vad og Balle; han skrev følgende herom:

»Endnu den samme Sognepræst Hr. Morten Reenberg, som allerede 1760 er kaldet hertil af Christian Fischer paa Allinggaard, haver altsaa opnaaet 34 Embeds- og 65 Leveaar. Hvilken Alder og især en ham opkommen Tunghørighed haver svækket hans Kræfter noget, saa at han ikke kan arbejde med al den Nytte og Virkning, som han vel selv ønsker, dog anspændende al Flid i sit Embede, og om hans Duelighed og Retsindighed høres heller aldrig nogen Tvivl. — Ved Præstegaarden fandtes i det Væsentligste ingen Fejl, men var hidindtil skikkelig vedligeholdt.«*)

Ole Bork kaldedes til Embedet 1796. Han var født i Aarhus 1772, opkaldt efter Stiftamtmand Ole Bork, hos hvem Faderen, Graver Peder Jensen, havde tjent. Han blev Student 1790, kun 3 Aar senere tog han Embedseksamen med en sjælden høj Karakter, og 3 Aar efter var han, 24 Aar gl., Præst i Gødvad-Balle. Det siges om ham, at han virkede med stor Nidkærhed i Gerningen.***) Nu havde Menigheden da en ung Præst, men han brød Traditionen med, at Præsterne her blev paa Stedet al deres Tid, flyttede 1805 til Borup ved Randers, senere Consistorialraad.

Ved Visitats d. 20. Juli 1798 noterede Biskoppen: Hr. Ole Borks Alder er nu 27 Aar. Alt hvad jeg ved om ham lader haabe meget godt af hans Arbejde og Embedsforhold, da han haver gode Indsigter og stor Lyst til nyttig Virksomhed. Ogsaa maa det fornemmelig tilskrives ham, at Ungdommen fandtes meget forfremmet og forstandig i Kundskab. — 1802: Sognepræst Bork er en meget brav Mand, som fortjener at komme i Betragtning fra dette Kald til et bedre Embede.***)

---

*) Hids Herreds Visitats-Protokol.

**) Wibergs Præstehistorie omtaler ham i rosende Udtryk og fremhæver især hans Arbejde med Ungdommen: det blev udført „med et Liv, der affødte Liv“.

***) Han var ogsaa Skribent og Poet. I en Skildring i Randers Amtsavis for 12. Marts 1827 dvæler han ved Gødvad-Balle-Tiden og siger om Silkeborg: ... I en smilende Krog ved Søens søndre Brede ligger Silkeborg: yndige Skove omgiver den. Røgen, som af Kul-

Ole Tidemand Meldal, født 1766, Præstesøn, Skibspræst i Flaaden, 1806 Sognepræst her, tjente Gødvad-Balle i 17 Aar, Afsked 1822, død 1829.

Jens Peter Schou kaldedes 1823. Han var Købmandssøn fra Esbønderup i Nordsjælland, født 1795. Blev 1824 gift med Frøken Hastrup fra Vester Keilstrup, Datter af Proprietær, Kammerraad Niels Hastrup. I 1834 skete Fraflytning til Ørting.

Jacob Jelstrup fik saa Embedet, men døde en Maaned efter Udnævnelsen.

Ernst Henrik Holt kom hertil 1835, men rejste igen tre Aar senere.

Jørgen Johan Tønning overtog Præstegerningen i Gødvad-Balle 1837. Han var født paa Skagen 1801, Søn af Præsten der. I Tønnings Embedstid opførtes, 1840, de Præstegaardsbygninger, de senere Slægter har kendt. Han døde 1855.

Daniel Heinrich Jacobsen var Sønderjyde, født i Terp, Aabenraa Amt, studerede i Kiel, virkede paa Øen Sild, i Ketting paa Als, kom til Frederiks-Karup og derfra til Gødvad-Balle i Aaret 1855. Forflyttedes 8 Aar senere til sit sidste Embede: Vejerslev-Ajdt-Thorsø. Døde 1868.

Frederik Engelhart Nannestad, født i Nakskov 1822, Præst her 1863, døde et halvt Aar efter.

Mathias Theodor Madsen (født Matzen), Søn af Provst Matzen i Hygum, Sønderjylland, havde i flere Aar været Medhjælper hos den kendte og højtansete Præst og Seminarieførstander Svendsen i Jelling og var 1863 valgt til Landstingsmand for niende Kreds, da han 5. Marts 1864 overtog Embedet her. Han forflyttedes 1874 til Ringe paa Fyn, hvad Menighederne ganske afgjort tog sig nær. En Indføjelse 1874 i Embedsbogen tyder paa, at Pastor Madsen vedkendte sig Svendsens Betydning for ham: »Mathias Theodor Madsen, forhenværende ordineret Medhjælper hos Sognepræst og

---

milerne opstiger mellem Træernes Toppe, kalde Forfædrenes Offerlunde tilbage i Beskuerens Erindring. De unge Ørne øve sig i deres høje Flugt, medens Torsten lokker de frygtssomme Daadyr til Søen. Fuglesang høres fra Buskene, og Faar og Lam græsse i deres Skygge . . . . I det fjerne standse lyngbegroede Høie Synet: skovklædte Dale skjule sig bag dem . . . . Saaledes saae jeg eder! I skønne maleriske Egne! (Det er jo nok ikke Daadyr, men Raadyr, han har set. Derfor er Maleriet lige kont. Her efter Otto Bisgaard: Af Silkeborg Hovedgaards Historie.)

Seminarieforstander i Jelling, H. J. M. Svendsen, som under 5. Marts 1864 allernaadigst blev kaldet til Sognepræst for Gjødvad-Balle, Aarhus Stift, og indsat i nævnte Embede 29. Maj s. A. af Provst Jessen i Grønbæk, blev under 24. April 1874 allernaadigst kaldet til Sognepræst for Ringe, Fyns Stift.« Pastor Madsen var ret en Mand efter Folks Hjerte, og han fik stor Indflydelse, hvad gamle Menneskers Udsagn vidner om. Det var i hans Tid, Friskolebevægelsen i Balle kom frem, og da han rejste, løste de allerfleste af Balle Sogns Beboere Sognebaand til Pastor Møller i Sejling.

Jacob Ludvig Bang kom i Embedet 1874 efter Virksomhed forskellige Steder, bl. a. Dronninglund, en Tid havde han været Rejsepræst for Indre Mission. Vi forstaar, at Pastor Bang er lidt bitter, da han d. 30. Marts n. Aar gør Regnskabet op i Embedsbogen og tilføjer om de mange Sognebaandsløserne til Sejling »... hvilke alle er den forrige Sognepræst Madsens grundtvigske, politiske Parti, som uden nogensomhelst Brud med Sognepræsten eller Forhandling med ham have gjort dette Skridt.«

Men Sognebaandsløsningen fortsatte, og nu synes Pastor Bang, det gaar for vidt. En Pige i Balle har vist ganske overdreven Iver, idet hun i 1880 løste Sognebaand til Møller, det har hun i Hast allerede gjort een Gang før, nemlig den 29. November 1874. Samme Aar, 1880, kan han notere, at 18 Beboere i Balle løste Sognebaand tilbage til Pastoratets Præst.

Pastor Bang var en virksom Mand, og medens han saaledes maatte kedes ved indre Brydninger, som navnlig følte urovækkende i Balle Sogn, kastede han Blikket udad, hvad man forstaar af denne Indførelse i Embedsbogen: Skrivelse fra Provsten 18. Maj 1881. »Biskoppen meddeler, at Ministeriet for Kirke og Undervisning beder ham meddele Sognepræst for Gjødvad og Balle J. L. Bang, at de 7 fremsendte Breve til Gesanterne for Sverige, Norge, Tyskland, Østrig-Ungarn, Frankrig, Storbritannien og Irland, Belgien og Holland om Meddelelse angaaende Folkeoplysningens Standpunkt i de nævnte Skoler under 12. Maj ere tilstillede Udenrigsministeriet for at disse Breve ved dette Ministeriums Foranstaltning kunne blive Adressaterne tilstillede ad officiel Vej.« Hvad der kom ud heraf, ved vi ikke, men det siges, at Pastor Bang interesserede sig meget for Folkeoplysning. Han skrev tal-

rige Artikler derom i Dagblade og gav Stødet til de saakaldte »Rekrutprøver«, hvorved de unge Menneskers Færdighed i Læsning, Skrivning og Regning m. m. kunde underkastes Vurdering. — Bang var her i 8 Aar, forflyttedes 1882 til Fyn.

Frederik Vilhelm Henrik Hansen var født i Odense 1858 og havde en Tid bl. a. været Lærer ved Gedved Seminarium. Han kom her 1882 og mindedes længe for kortvarig, men rig Gerning. Kun 3 Aar fik vi Lov at beholde ham, fra Efteraaret 1882 til Foraaet 1885, da han modtog Valg til Præst for den nystiftede Balle Valgmenighed i Bredsten Sogn ved Vejle.

Aage Bojsen Møller var her fra 1885 til 1893. Ligesom Vilhelm Hansen efterlod han Savn og Taknemlighed hos forstaaende Mennesker i Sognet. Og det samme gælder i fuldt Maal Efterfølgeren.

Anders Larsen, fra 24. Februar 1893 til 29. November 1902, var født i Ørre Sogn d. 3. April 1865, Søn af Gaardejer Lars Jensen og Hustru Kirsten Hansdatter, Ørregaard. Ved Konfirmationsalderen kom han i Herning Realskole (oprettet af Landstingsmand Thomas Nielsen, tidligere Lærer i Øster Bording). 1891 blev han Kandidat, og efter ca. 1½ Aars Virksomhed som Manuduktør og Lærer i Sang og Musik ved Larslejstrædes Skole kaldedes han til Sognepræst for Gødvad-Balle Menigheder.

»Takket være hans naturlige Begavelse og et alvorligt Studium, hvor megen Flid blev lagt for Dagen, gik han ind til Gerningen som en dygtig ung Præst med personlige Ønsker i sit Hjerte om gennem sin Forkyndelse at være de ham betroede Menigheder til Trøst og Gavn. Hans Gerning var præget af Troskab mod Ordet og mod den Kirke, hvis Tjener han var, og i sin Sjælesorg var han .... ærlig, ydmyg og beskeden, og gav dem, han var sat til at hjælpe, Indtryk af, at han selv kendte til Kamp.«^{*)}

Pastor A. Larsens Livssyn var »nærmest grundtvigsk, dog -- hans grundige Studium af Søren Kierkegaard gjorde, at han ofte som Modtræk mod for megen Tale om *Fællesskabet* fremførte Søren Kierkegaards: »Jeg, den enkelte«, og overfor *den glade Kristendom* stillede han Kristenlivets tunge Alvor og store Krav.«

---

^{*)} Fru Valborg Larsen: Levnedbeskrivelse af Sognepræst A. Larsen.

I Gødvad havde Pastor Larsen selv Avlingen, som han overdrog en Karl at passe. Stor Bekostning medførte det at skulle sætte Maskiner og Besætning ind, saa han, der ikke havde Studiegæld, maatte starte som Præst med at gøre et betydeligt Laan.

En gammel Konfirmand fra Balle har givet følgende Vidnesbyrd: »Jeg husker den Dag, Pastor A. Larsen blev indsat i Gødvad og Balle. Mor kom hjem fra Gudstjenesten og sagde, at vor nye Præst talte saa troværdigt og sang saa kønt. Mor satte stor Pris paa Pastor Larsen, og derfor interesserede han og Kirken mig efterhaanden en hel Del. Jeg fik da ret jævnlig Lov til at følge med til Balle Kirke. Vi skulde af Sted i god Tid, for ellers blev der ingen Siddeplads. Naar Hans Rasmussen, den udmærkede Lærer og Kirkesanger, indledede Gudstjenesten, og Sangen lød — rige musikalske Evner ejede baade Degn og Præst — oplevede Menigheden noget, som sent glemtes. Og naar den unge Præst stod paa Prædikestolen, hvor en forgyldt Due svævede over hans Hoved, syntes jeg, Ordene og Symbolets Udsagn smeltede sammen, Aanden virkeligjordes. Præstens levende, bevægede Ansigt, hans lyttende Stilling forekom mig at sige de skønne Ord, jeg kendte fra Bibelhistorien: »Tal, Herre, din Tjener hører.« Maaske havde jeg endnu ikke fattet, hvad Inspiration, Aand eller Tjener betød, men i dette Syn fra Barneaarene har Pastor Larsen altid staaet for mig siden. Men var A. Larsen en aandfuld, alvorlig, mild Præst, var han tillige en fremragende, venlig og klog Vejleder for Ungdommen. Det er mig bekendt, at andre Præster i Silkeborg-egnen interesseret spurgte, hvorledes Larsen bar sig ad med Konfirmandundervisningen, idet de var klar over, at der kunde læres adskilligt af hans Maade at tage Undervisningen paa. Af Erfaring ved jeg, den var meget frugtbar. Præsten kunde bygge paa grundige og dygtige Læreres Arbejde; herfra førte han Eleverne videre. Det Vinterhalvaar, vi to Gange om Ugen sad fire Timer i Gødvad Præstegaard, var en god Tid. Mange af os havde en lang Vej at gaa, før vi naaede Gødvad, men vi længtes efter hver ny »Præstedag«. Ogsaa i Digtingens Verden førtes vi ind, og Pastor Larsen spillede for os og sang med os. Han spillede Violin, spillede paa to Strenger og sang 2. Stemme; heri blandede sig Børnenes lyse Stemmer — det lød meget smukt. Han lukkede sit rige Sind op.

Vi saa ham og anede noget mere bagved og over ham. Vi forstod ham og elskede ham. Fik vi sagt Tak, fortjente han Takken.«

Den 29. November 1902 forflyttedes Pastor Larsen til Jelling, hvorfra han efter Ansøgning meddeltes Afsked 1933. Han blev til sin Død 8. August 1937 boende i Jelling By og Sogn.

Waldemar Julius Bülow kaldedes d. 21. Januar 1903 og forflyttedes 4. December 1912 til Ejlbymelby ved Bogense.

Jens Andersen har været i Embedet fra 19. Marts 1913.

Disse 25 Præster har virket under højst forskellige Tidsomstændigheder, men uanset hvorledes ledende Tanker og sociale Forhold gennem Aarhundrederne kunde veksle, var det Præsternes Gerning at tjene Befolkningen, og det har de vel ogsaa gjort efter Evne — med Fare for at tage fejl og herske i Stedet for at tjene. Særlig vanskelig blev Opgaven, naar Brydninger mellem gammelt og nyt stod paa. Glemte er nu den enkelte Præsts Varetægelse af Menighedens Sag overfor aandeligt og verdsligt Tryk. Vi ved saaledes ikke, hvad det fik at betyde, at flere Præster indgiftedes i den stedlige Herregaardsfamilie, om Bøndernes Kaar derved mildnedes, eller om han tog Herskabets Parti, forsømte en god Lejlighed til at være Beboernes Talsmand og mistede al Respekt i Sognet. Sagnformationen omkring Reenberg tyder paa, at han har kunnet ordne Tingene og vinde Folks Yndest; paa den anden Side kan netop Sagnene opfattes som Udtryk for, at han har ladet Menigmand leve videre i Overtro og Vankundighed trods Kirke og Skole; han var jo ogsaa til sidst en gammel Mand.

Senere i Landboreformernes skelsættende Tid, da Bondestandens Dygtiggørelse var noget absolut fornødent, virkede Ole Bork for Oplysning og Fremskridt. Tidligt begyndte han at skrive til bl. a. Randers Avis, og det ses, at han er fuldblods Rationalist, ivrig efter at sprede Kundskaber, opdrage, gøre Nytte. Som han skrev, har han naturligvis talt, og det kan være interessant at se en Fortegnelse over de Emner, han dvæler ved: »Om forsigtig Behandling af religiøse Fordomme« (Præsten betegnes gerne som »Religionslærer« eller »Folkelærer«, ligesom Kristus omtales som »den store Lærer«, »den største Lærer« og selve Kristendommen som »nyttig Lærdom«). Han ivrede mod Spøgelsesfrygt og Over-

tro, udgav Bogen »Geografisk og historisk Lærebog for Landsby-skolerne« og »Nyttige Breve for Menigmand«. Heri behandles vidt forskellige, men særdeles nærliggende Emner:*)

Om Uredelighed i Handel. — Om Træplantning. — Om et Par Bønderkarles Lyst til at lade sig overhøre i Kirken. — Om den Feil ofte at skifte Tjeneste. — Om de Fordele, Landmanden har af at bruge Stude som Trældyr. — Om at holde, hvad man lover og indgaaer. — Om Løstgighed hos Qvindekønnet. — Om Skadesløsholdelse. — Om Frugthauger paa Landet. — Om en rigtig Benyttelse af den Lejlighed, Soldater, som komme til fremmede Egne, have til at see sig om (Napoleonskrigen!). — Om Troeskab i den tjenende Stand. — Om Madlavning og Reenlighed. — Om Husbondens Pligt, at befordre deres Tjenestefolks Kirkegang. — Om Soldaters Udaad i Krig. — Om Mareridt, Lygtemanden og den flyvende Drage. — Om Spøgelse og Varsler. — Om Kaffedrikning. — Om Gjødningens Formerelse i Hedeegne. — Om Forsigtighed i Tordenvejr. — Om Kreatureres gode Behandling. — Om en Karls Ulyst til Aftenarbejde om Vinteren. — Om Høviskhed. — Om Forhold i smitsomme Sygdomme. — Om den Feil at lade sig ublu betale. — Om en Piges Søvnagtighed ved hendes Aftenarbejde. — Om Ægteskabs Skilsmisse. — Om Ligegyldighed i at følge gode og for Helbredden tjenlige Raad. — Om Sladderagtighed.

Alt dette og meget mere tog først endelig Form efter Gødval-Balle-Tiden, men det har spiret og levet i Præstens Sind, medens han var her, og Problemerne er blevet udviklede overfor det undrende og tænkende Ballefolk. Man kan sige, hvad man vil om rationalistiske Præster — og der er sandelig ikke vist dem Skaansomhed — saa har de dog, da der var Brug for at faa Bondestanden rejst til Bevidsthed om Menneskerettigheder efter mange Slægtleds Mindreværdsfølelse og til Iværksættelse af store praktiske Reforme, udrettet Dagens Gerning, ført Menneskene frem til i Tidens Fylde at kunne modtage Vækkelse og nyt Livsindhold, saaledes som vi ser det i et følgende Kapitel.

*) Ole Borks Skribentvirksomhed, se Søren Vasegaards Undersøgelser om „Nordlys-Perioden“ i Blichers Digtning. København 1917.

SOGNETS BEBOERE OMKRING 1800

Foran var det en Gang imellem nødvendigt at nævne Navnene paa Sognets Mænd. Vi har dog undgaaet alt for mange Navne, da Navn uden Baggrund og Sammenhæng ikke siger særlig meget. Værdifuldt for Slægtforskningen vilde det naturligvis være, om vi kunde skaffe uafbrudt Forbindelse mellem dalevende Mennesker og Slægtninge blandt Beboerne nu, men det er en i større Helhed umulig Opgave, som heller ikke vedkommer Sognehistorie i Almindelighed.

Rigtignok kan det være baade lærerigt og fornøjeligt at se ind til Menneskene i de forskellige Gaarde og Huse. Vi lærer dem bedre at kende derved, og det bør vi altid stræbe efter. Saadant Gæsteri muliggøres af to udførlige Folketællinger 1787 og 1801, og der er saa meget mere Grund til at drage Nytte af disse to første Tællinger og dog i nogen Maade imødekomme Slægtforskeres Krav, som Balle Sogns ældre Kirkebøger gik tabt ved Gødvad Præstegaards Brand 1844. Vel ved vi, et Hul ikke fyldes ved, at der dannes Ophobning ved Siden af, men der skaffes dog en Del Materiale til Veje; mere kan vi ikke udrette. I sig selv har Folketællingerne med deres mange Oplysninger stor Interesse.

Folketællingen 1787.

Vester Bording 2 Familier.

Niels Pedersen, Husbond, 54 Aar. 1. Ægteskab. Bonde og Gaardbeoer og gjør Træsko.

Mette Povelsdatter, hans Kone, 54 Aar, 1. Ægteskab.

Lars Nielsen, deres Søn, 14 Aar.

Ole Christensen, Anna Christendatter og Søren Andersen, Tjenestefolk, 28, 20 og 11 Aar.

Lars Christensen, Husbond, 40 Aar. 1. Ægteskab. Bonde og Gaardbeoer og gjør Træsko.

Kirsten Povelsdatter, Kone, 30 Aar, 1. Ægteskab.

Christen, Rasmus og Povl, deres Børn, 10, 4 og 2 Aar.

Christen Povelsen, Tjenestekar, 19 Aar.

Povel Andersen og Mette Jensdatter nyder Aftægt, begge i 1. Ægteskab, 62 og 56 Aar.

Overgaard 2 Familier.

Povel Sørensen, Husbond, 73 Aar, 3. Ægtesk. Bonde og Gaardbeoer.

Anne Kirstine Povelsdatter, Kone, 75 Aar, 2. Ægtesk.

Christian og Morten, hans Sønner, 25 og 21 Aar.

Anne Kirstine Pedersdatter, Tjenestepige, 30 Aar.

Søren Sørensen, Husbond, 78 Aar. 1. Ægtesk. Bonde og Gaardbeoer.

Margrethe Christensdatter, hans Kone, 67 Aar, 1. Ægtesk.

Peder Sørensen, deres Søn, 26 Aar.

Bodil Hansdatter og Niels Andersen, Tjenestefolk, 17 og 12 Aar gl.

Øster Bording 6 Familier.

Niels Sørensen Overgaard, Husbond, 35 Aar, 1. Ægtesk. Bonde og Gaardbeoer.

Anne Jensdatter, hans Kone, 28 Aar, 1. Ægtesk.

Anne Margrethe Nielsdatter, 2 Aar.

Anders Jensen, Tjenestedreng, 15 Aar.

Niels Sørensen Bundgaard, Husbond, 31 Aar, 1. Ægtesk. Bonde og Gaardbeoer.

Anne Christensdatter, hans Kone, 23 Aar, 1. Ægtesk.

Søren Nielsen, deres Søn, 2 Aar.

Christen Sørensen, Tjenestedreng, 14 Aar.

Søren Christensen og Maren Larsdatter, Husbondens Forældre, nyder Aftægt, begge i 1. Ægtesk., 68 og 67 Aar.

Rasmus Pedersen, Husbond, 65 Aar, 2. Ægtesk. Bonde og Gaardbeboer.

Mette Jensdatter, hans Kone, 58 Aar, 1. Ægtesk.

Peder, Else og Hans Rasmussen, Børn af sidste Ægteskab, 28, 23 og 21 Aar.

Lars Nielsen, Husbond, 60 Aar, 1. Ægtesk. Bonde og Gaardbeboer.

Mette Sørensdatte, hans Kone, 62 Aar, 3. Ægtesk.

Anders Andersen, hendes Søn af 2. Ægteskab, 33 Aar.

Johanne Larsdatter, Datter af sidste Ægteskab, 28 Aar.

Niels Nielsen, Tjenestedreng.

Daniel Mortensen, Husbond, 48 Aar, 2. Ægtesk. Bonde og Gaardbeboer.

Maren Christensdotte, hans Kone, 33 Aar, 1. Ægteskab.

Morten Danielsen, Dorte Kirstin Danielsd., hans Børn af 1. Ægteskab, 19 og 14 Aar.

Povel, Christen og Anders Danielsen, Børn af sidste Ægteskab, 9, 3 og 2 Aar.

Lars Andersen, Mand, 52 Aar, 1. Ægtesk. Bonde og Gaardbeboer.

Karen Jensdotte, hans Kone, 48 Aar, 1. Ægtesk.

Jens og Niels, deres Børn, 23 og 13 Aar.

Søren Sørensen, Mand, 36 Aar, 1. Ægtesk.

Maren Jensdotte, hans Kone, 41 Aar, 2. Ægtesk.

Karen Hansdatter og Peder Hansen, hendes Børn af 1. Ægtesk., 9 og 7 Aar.

Hans Pedersen, Mand, 75 Aar, 2. Ægtesk. Hyrde.

Kirsten Andersdatter, 63 Aar, 2. Ægtesk.

Hvinningdal 11 Familier.

Søren Andersen, Husbond, 63 Aar, 1. Ægtesk. Bonde og Gaardbeboer og gjør Træsko.

Anne Pedersdatter, hans Kone, 60 Aar, 2. Ægtesk.

Christen Larsen og Mette Sørensdatte, Tjenestefolk, 26 og 21 Aar.

Niels Christensen, Mand, 34 Aar, 1. Ægtesk. Bonde og Gaardbeboer og gjør Hjul.

Kirsten Christensdatter, hans Kone, 24 Aar, 1. Ægtesk.

Christen Pedersen, Mandens Fader, 78 Aar, Enkemand efter 1. Ægtesk., nyder Aftægt.

Jens Mortensen, Husbond, 53 Aar, 1. Ægtesk. Bonde og Gaardbeboer og gjør Hjul.

Maren Andersen, Kone, 54 Aar, 1. Ægtesk.

Jens Christensen og Doreth Danielsdatter, Tjenestefolk, 25 og 13 Aar.

Anders Larsen, Mand, 35 Aar, 1. Ægtesk. Bonde og Gaardbeboer og gjør Hjul.

Johanne Nielsdatter, Kone, 34 Aar, 2. Ægtesk.

Maren Erichsdatter, hendes Datter avlet uden Ægtesk., 12 Aar.

Peder Sørensen, hendes Stifsøn af 1. Ægtesk., 13 Aar.

Niels Sørensen, hendes Søn af 1. Ægtesk., 7 Aar.

Lars Andersen, Søn af sidste Ægtesk., 2 Aar.

Anne Nielsdatter, 79 Aar, Enke efter 1. Ægtesk., gaar i Dagleje.

Søren Nielsen, Mand, 44 Aar, 2. Ægtesk. Bonde og Gaardbeboer og gjør Hjul.

Kirsten Rasmusdatter, Kone, 34 Aar, 1. Ægtesk.

Giertrue og Karen Sørensdatter, deres Børn, 10 og 6 Aar.

Peder Christensen, Mand, 47 Aar, 3. Ægtesk. Bonde og Gaardbeboer og gjør Hjul.

Kirsten Pedersdatter, hans Kone, 28 Aar, 1. Ægtesk.

Else, hans Datter i 2. Ægtesk., 11 Aar.

Annine, Karen og Christen, Børn af sidste Ægtesk., 7, 5 og 2 Aar.

Søren Povlsen, Husbond, 38 Aar, 1. Ægtesk. Bonde og Gaardbeboer og gjør Hjul.

Maren Christensdatter, Kone, 49 Aar, 2. Ægtesk.

Maren, Anders, Else og Maren (igen), Børn af sidste Ægteskab, 12, 8, 7 og 3 Aar gamle.

Søren Christensen, 38 Aar, Tjenestekarl.

Niels Larsen, Husbond, 37 Aar, 1. Ægtesk. Bonde og Gaardbeoer og gør Hjul.

Edel Sørensdatter, Kone, 35 Aar, 1. Ægtesk.

Søren og Anne, deres Børn, 6 og 4 Aar.

Søren Larsen, 31 Aar, Tjenestekarl. Ugift. National Soldat.

Thomas Jensen, Mand, 52 Aar, 1. Ægtesk. Bonde og Husmand, har Avl og er Bonde Skræder.

Anne Rasmusdatter, Kone, 48 Aar, 1. Ægtesk.

Anne og Bodil Thomasdatter, deres Børn, 14 og 7 Aar.

Thomas Andersen, Mand, 53 Aar, 1. Ægtesk. Bonde og Husmand, har Avl og er Pottemager.

Maren Sørensdatter, Kone, 38 Aar, 1. Ægtesk.

Johanne Thomasdatter, deres Barn, 11 Aar.

Peder Andersen, Mand, 43 Aar, 1. Ægtesk. Bonde og Husmand, har Avl.

Kirsten Pedersdatter, Kone, 65 Aar, 2. Ægtesk.

Niels Jensen, Mand, 82 Aar, 2. Ægtesk. Hyrde.

Else Povelsgatter, Kone, 65 Aar, 1. Ægtesk.

Lars Olesen, Enkemand efter 1. Ægtesk. 76 Aar. Er Markmand.

Kærsgaard 6 Familier.

Christen Sørensen, Husbond, 32 Aar, 1. Ægtesk. Bonde og Gaardbeoer og gør Hjul.

Berthe Pedersdatter, hans Kone, 31 Aar, 2. Ægtesk.

Anne, Maren og Søren er Børn af sidste Ægtesk., 9, 7 og 2 Aar.

Jens Nielsen, 29 Aar, Tjenestekarl.

Peder Rasmussen, Konens Fader, 77 Aar, Enkemand efter 1. Ægtesk., nyder Aftægt.

Christen Andersen, Mand, 53 Aar, 2. Ægtesk. Bonde og Gaardbeoer.

Grethe Christensdatter, Kone, 33 Aar, 2. Ægtesk.

Lars, Thomas, Søren, Niels og Hans er Børn af sidste Ægtesk., 9, 8, 6, 4, 3 og 1 Aar.

Peder, 19 Aar, Søn af Mandens første Ægteskab.

Hans Jensen, Husbond, 36 Aar, 1. Ægtesk. Bonde og Gaardbeboer og gør Hjul.

Maren Christensdatter, 26 Aar, 1. Ægtesk.

Maren og Kirsten, deres Børn, 5 og 1 Aar gl.

Kirsten Marie Sørens datter, Tjenestepige, 13 Aar.

Rasmus Pedersen og Maren Larsdatter, Konens Forældre, 50 og 60 Aar, nyder Aftægt, han i 1. Ægtesk., hun i 2.

Niels Pedersen, Mand, 58 Aar, 1. Ægtesk. Bonde og Gaardbeboer og gør Hjul.

Margrethe Nielsdatter, Kone, 42 Aar, 1. Ægtesk.

Mette, Anne, Kirsten, Maren, Niels og Peder, deres Børn, er mellem 18 og 2 Aar.

Niels Jensen Huus, Husbond, 68 Aar, 1. Ægtesk. Indsider.

Kirsten Rasmusdatter, Kone, 69 Aar, 1. Ægtesk.

Niels Jensen, deres Søn, 33 Aar, ugift. National Soldat.

Lars Jensen, Mand, 72 Aar, 2. Ægtesk. Hyrde.

Maren Jensdatter, Kone, 63 Aar, 1. Ægtesk.

Maren Larsdatter, Datter af sidste Ægtesk.

Kærsgaard Mølle 1 Familie.

Peder Olesen, 57 Aar, 1. Ægtesk. Fæste Møller.

Karen Andersdatter, 53 Aar, 1. Ægtesk.

Christen Willumsen, 70 Aar, Enkemand, nyder Aftægt og er skrøbelig.

Balle By 30 Familier.

Søren Jensen, Husbond, 54 Aar, 1. Ægtesk. Bonde og Gaardbeboer og gør Træsko.

Anne Rasmusdatter, hans Kone, 54 Aar, 1. Ægtesk.

Jens Maren og Anne er deres Børn: 22, 14 og 9 Aar gl.

Jens Larsen, Tjenestekar, 32 Aar og ugift. National Soldat.

Christen Sørensen, Mand, 47 Aar. 1. Ægtesk. Bonde og Gaardbeboer og gør Hjul.

Zidse l Jensdatter, Kone, 48 Aar, i 1. Ægtesk.

Søren, Maren, Jens og Wellum, Børn, 19, 12, 8 og 4 Aar gl.

Peder Andersen, Mand, 45 Aar, 1. Ægtesk. Bonde og Gaardbeoer.

Johanne Jensdatter, Kone, 46 Aar.

Jens, Anders og Kirsten, Børn, 15, 8, 4 Aar.

Peder Jensen Munk, Husbond, 50 Aar, 1 Ægtesk. Bonde og Gaardbeoer og gør Hjul.

Maren Thomasdatter, Kone, 39 Aar, 1. Ægtesk.

Daniel Pedersen, Maren, Jens, Thomas, Anna Cathrine og Maren, deres Børn, er mellem 15 og 2 Aar.

Thomas Rasmussen og Maren Jensdatter, Mand og Kone, 64 og 66 Aar, nyder Aftægt og gør Hjul.

Søren Pedersen, Mand, 59 Aar, 3. Ægtesk. Bonde og Gaardbeoer og gør Hjul.

Anne Johanne Mortensdatter, 40 Aar, 2. Ægtesk.

Anders Sørensen, hans Søn af 2. Ægtesk.

Anne Sørensdatter, Datter af sidste Ægteskab, 22 Aar.

Niels Larsen, Mand, 38 Aar. 1. Gang gift. Bonde og Gaardbeoer.

Kirsten Christensdatter, Kone, 44 Aar. 2. Gang gift.

Kirsten Nielsdatter, hendes Datter af 1. Ægteskab, 8 Aar.

Christen Nielsen, Søn af sidste Ægteskab, 2 Aar.

Christen Rasmussen, Mand, 56, 1. Ægtesk. Bonde og Gaardbeoer og gør Hjul.

Elisabeth Nielsdatter, Kone, 54 Aar, 1. Ægtesk.

Michel, Rasmus og Niels, deres Børn, 24, 12 og 6 Aar.

Peder Jensen, Husbond, 48 Aar, 1. Ægtesk. Bonde og Gaardbeoer og gør Hjul.

Anne Christensdatter, hans Kone, 38 Aar, 1. Ægtesk.

Else, Kirsten, Jens og Christen, deres Børn, 16, 13, 9 og 7 Aar.

Jens Rasmussen, Tjenestekarl, 20 Aar.

Povl Nielsen, Husbond, 25 Aar, 1. Ægtesk. Bonde og Gaardbeoer og gør Træsko.

Anne Sørensdatte, hans Kone, 30 Aar, 2. Ægtesk.

Erik Sørensøn og Maren Christensdatte, Tjenestefolk, 22 og 13 Aar.

Maren Jensdatte, Enke paa 75 Aar, nyder Aftægt.

Niels Pedersen Overgaard, Mand, 70 Aar, 1. Ægtesk. Bonde og Gaardbeoer og gør Hjul.

Kirsten Pedersdatte, Kone, 62 Aar, 1. Ægtesk.

Maren, Hans, Peder og Anna, deres Børn, er henholdsvis 32, 26, 22 og 20 Aar.

Lars Nielsen, Husbond, 47 Aar, 2. Ægtesk. Bonde og Gaardbeoer og gør Hjul.

Karen Nielsdatte, Kone, 47 Aar, 1. Ægtesk.

Maren, Anne og Peder, deres Børn, 12, 10 og 3 Aar.

Christen Nielsen, Tjenestekar, 23 Aar.

Niels Petersen, Husbond, 48 Aar, 1. Ægtesk. Bonde og Gaardbeoer og gør Hjul.

Zidse Thøgersdatte, Kone, 46 Aar, 1. Ægtesk.

Anne, Thøger, Berthe, deres Børn, 12, 9 og 6 Aar.

Jens Nielsen, Tjenestekar, 28 Aar, ugift. National Soldat.

Søren Rasmussen, Mand, 60 Aar, 1. Ægtesk. Bonde og Gaardbeoer og gør Træsko.

Anne Jensdatte, Kone, 56 Aar, 1. Ægtesk.

Rasmus, Else og Niels, deres Børn, 29, 17 og 12 Aar.

Niels Andersen, Husbond, 35 Aar, 1. Ægtesk. Bonde og Gaardbeoer.

Maren Sørensdatte, 26 Aar, 1. Ægtesk.

Anne Margrethe, deres Datter, 1 Aar.

Jens Niels Sørensøn, Tjenestedreng, 15 Aar.

Kirsten Pedersdatte, 68 Aar og Enke, nyder Aftægt.

Christen Rasmussen, Mand, 43 Aar, 1. Ægtesk. Skoleholder og har lidt Avl i Fæste.

Maren Pedersdatter, Kone, 43 Aar, 1. Ægtesk.

Anne Marie og Rasmus, deres Børn, 9 og 5 Aar.

Jens Michelsen, Mand, 43 Aar. 1. Ægtesk. Bonde og Husmand og har lidt Avl og er Smed.

Mette Pedersdatter, Kone, 39 Aar, 1. Ægtesk.

Niels Laursen, Mand, 37 Aar, 1. Ægtesk. Bonde og Husmand og har lidet Avl.

Anne Christensdatter, Kone, 48 Aar, 1. Ægtesk.

Christen Nielsen, deres Søn, 5 Aar.

Christen Nielsen, Mand, 54 Aar, 2. Ægtesk. Bonde og Husm. og har lidt Avl.

Kirsten Jensdatter, Kone, 30 Aar, 1. Ægtesk.

Thomas Larsen Rose, Mand, 56 Aar. 2. Gang gift. Bonde og Husmand.

Catrine Olesdatter, Kone, 48 Aar, 2. Gang gift.

Lovise Eschiltsdatter, hendes Datter i 1. Ægtesk. 10 Aar.

Peder Sørensen, Mand, 38 Aar, 1. Ægtesk. Bonde og Husmand. Han gjør Hiul.

Kirsten Christensdatter, Kone, 29 Aar, 1. Ægtesk.

Søren og Kirsten, deres Børn, 6 og 1 Aar gl.

Mads Nielsen, Mand, 37 Aar, 1. Ægtesk. Inderste og gaar i Dagleje.

Maren Christensdatter, hans Kone, 37 Aar, 1. Ægtesk.

Christen, Jens, Moust og Niels, deres Børn, 9, 7, 5 og 3 Aar gl.

Hans Christensen, Mand, 55 Aar, 2. Ægtesk. Bonde og Husmand og gaar i Dagleje.

Mette Andersdatter, Kone, 46 Aar, 1. Ægtesk.

Maren, Karen og Christen, deres Børn, 10, 6 og 3 Aar.

Morten Olesen, Mand, 79 Aar, 1. Ægtesk. Bonde og Husmand.
Anne Rasmusdatter, Kone, 78 Aar, 1. Ægtesk.

Søren Nielsen, Mand, 58 Aar, 1. Ægtesk. Bonde og Husmand.
Kirsten Nielsdatter, 41 Aar, 1. Ægtesk.
Margrethe og Niels, deres Børn, 11 og 7 Aar.
Karen Nielsdatter, 56 Aar, ugift, nyder Almisse.

Jens Andersen, Mand, 37 Aar, 1. Ægtesk. Bonde og Husmand.
Kirsten Jensdatter, Kone, 39 Aar, 1. Ægtesk.
Mette, Anders og Jens, deres Børn, 7, 5 og 2 Aar.

Lars Christensen, Mand, 40 Aar, 1. Ægtesk. Bonde og Husmand
og gør Træsko.
Anne Larsdatter, hans Kone, 38 Aar, 1. Ægtesk.

Hans Sørensen, Mand, 40 Aar, 1. Ægtesk. Bonde og Husmand
og Bonde Skræder.
Mette Povelsdatter, hans Kone, 30 Aar, 1. Ægtesk.
Søren Hansen, deres Søn, 3 Aar.

Lars Christensen Bundgaard, Mand, 50 Aar, 2. Gang gift.
Bonde og Husmand og gør Træsko.
Maren Nielsdatter, Kone, 48 Aar, 1. Gang gift.
Mette Larsdatter, Barn af sidste Ægteskab, 6 Aar.
Lene Jacobsdatter, Enke efter 1. Ægtesk., 52 Aar. Huskone og
gaar i Dagleje.
Anne Nielsdatter, hendes Datter, 13 Aar.
Kirsten Pedersdotter, 68 Aar, Enke, Inderste, nyder lidt af for-
hen Fæstegaard.

Niels Andersen, Mand, 58 Aar, 1. Ægtesk. Hyrde.
Karen Hansdatter, Kone, 48 Aar, 1. Ægtesk.
Anders, Peder, Maren og Berthe, deres Børn, mellem 12 og 2 Aar.

Vester Kejlstrup.

Niels Hastrup, Husbond, 36 Aar, ugift. Husbond for hele Balle Sogn.

Anders Sørensen, 25 Aar, Berthel Pedersen, 28 Aar, Søren Didricksen, 60 Aar, Christian Nielsen, 15, Anders Larsen, 15, Anne Christensdatter, 27, og Anne Marie Nielsdatter, 21 Aar, Tjenestefolk.

Tilsammen i Balle Sogn 300 Personer: 165 Mænd og 135 Quinder.*)

Gjødvad Præstegaard d. 28. July 1787.

Reenberg.

Før vi gaar over til næste Folketælling, maa den Bemærkning indskydes, at der ved nøje Eftersyn hist og her vil vise sig nogen Uoverensstemmelse med Hensyn til enkelte Personers Alder. De 14 Aar mellem 1787 og 1801 skulde jo bevirke tilsvarende Alderstigning, men her vakler det stundom en Smule.

Folketællingen 1801.

Balle. By 28 Familier.

Povl Nielsen staar opført som Bonde og Gaardbeoer samt Sognefoged og Lægdsmand; hans Kone hed Ane Sørens datter, og de var 40 og 44 Aar, hun i 2. Ægteskab. Deres Børn hed Jens, Niels og Mette Margrethe, henholdsvis 14, 11 og 4 Aar. Erik Sørensen tjente hos dem, han var 35 Aar.

Jens Sørensen var foruden Bonde og Gaardbeoer Hjulmand, gift med Maren Larsdatter, begge i 1. Ægteskab, 36 og 26 Aar. Børnene hed Søren og Ane, 6 og 3 Aar. Ane Larsdatter og Anton Larsen var Tjenestefolk, 22 og 15 Aar gamle.

Niels Petersen**) lavede Hjul endnu, hans Kones Navn har

---

*) Funder Sogn havde 1787 266 Beboere, Gødvad 206, Kragelund 354 (deraf 21 tyske Kolonist-Familier), Sejlting 155, Serup 173, Lemming 275, Sinding 129 og Svostrup 397 Beboere.

**) Formentlig Ole Borks Fortæller, »gamle Niels Petersen«. Han var 1801 62 eller 63 Aar og kunde efter Datidens Maalestok — der tit gjorde Mænd ældre, end deres Aars Tal strengt taget svarede til — med lidt god Vilje nok kaldes gammel. Gammel var Niels Petersen i hvert Fald, d. v. s. død for længe siden, da Ole Bork 1827-29 nedskrev Minder fra ni lykkelige Aar i Gødvad-Balle: »Ebbe« og »De tre Klokker« og gentagende omtalte Niels

denne Gang Formen Sidsel, Tøger og Birthe er hjemme, 22 og 20 Aar. Jens Nielsen er 9 Aar og Tjenestedreng.

Niels Andersens første Kone er død, gift 2. Gang med Mette Sørensdatte. Anne Margrethe skulde være blevet 15 Aar, men hun staar — galant nok — opført som 13 Aar (hvad ikke kan lægges Reenberg til Last); en anden Ane og Drengen Anders stammer fra den første Kone, de er 12 og 9 Aar. Med Mette Sørensdatte har han Børnene Søren og Jens, 5 og 2 Aar gamle. Ogsaa Niels Andersen har holdt fast ved Hjulmageriet.

Søren Nielsen og Kirstine Nielsdatte, 40 og 26 Aar og begge i 1. Ægteskab, har Sønnen Nils, 3 Aar. Anders Jensen og Kirsten Nielsdatte, 14 og 10 Aar, Tjenestefolk. Hos dem bor Mandens Moder, Lene Jacobsdatte, 66 Aar, Enke efter 2. Ægteskab. B. og G. samt Hjulmand.

Peder Jensen, 63 Aar, Enkemand efter 2. Ægteskab. B. og G. samt Hjulmand. Hans Børn: Kirsten, Kristen, Ane og Else er 26, 19, 11 og 7 Aar.

Søren Rasmussen og Hustru Ane Jensdatte, 69 og 67 Aar, har Sønnen Rasmus hjemme, 43 Aar. Søren Christensen, Tjenestedreng, 16 Aar. B. G. samt Træskomand.

B. G. samt Træskomand Jens Larsen er 48 Aar, Konen Gjertrud Marie Nielsdatte, 36 Aar. Lars Jensen er hans Søn, 10 Aar, Peder Pedersen, hendes uægte Barn, 10 Aar. Hos dem bor Konens Søster Ane Kristine, 35 Aar, og hendes uægte Barn Jørgen Pedersen, 2 Aar.

B. G. samt Hjulmand Søren Pedersen, 62 Aar, gift 3. Gang med Ane Johanne Mortensd., 51 Aar. Anders Sørensen, hans Søn, 33 Aar og ugift, deres Datter Ane, 22 Aar. Ane Mortensdatte, 10 Aar, Tjenestepige.

B. G. samt Hjulmand Kristen Sørensen, 62 Aar, gift med Sidsel Jensdatte, 61 Aar. Børn: Jens Kristensen og Villum Kr., 22 og 18 Aar. Kirsten Rasmusdatte, 15 Aar, Tjenestepige.

Petersen. — Hvis nu nogen vil udpege Efterkommere af Sagmanden, maa han først lægge Mærke til, at Sønnen Tøger Nielsen ikke findes paa Listen over Balle Sogns Beboere 1820 eller siden, og Datteren Anne, som vi mødte 1787, nævnes ikke 1801. Enten er hun død eller bortflyttet Sognet; i sidste Tilfælde kan hun vende tilbage og blive Moder til Børn, der lader sig opspore, ligesom Birthe muligvis stifter Familie. Alt dette har Interesse, men er en Sag for sig — uden for Rammen af nærværende Opgave.

B. og G. Peder Laursen og Kone Maren Sørensdatter, 45 og 28 Aar, har Drengen Lars, 1 Aar. Thomas Sørensen og Jacobine Sørensdatter, 17 og 14 Aar, Tjenestefolk.

B. og G. Daniel Pedersen og Hustru Ane Kristensdatter, 36 og 24 Aar, er i 1. Ægteskab. Konens Broder Lars er hos dem, 8 Aar. Jens Pedersen, 23 Aar, Tjenestekarl.

B. og G. Peder Andersen og Hustru Johanne Jensdatter, begge 59 Aar, har Sønnen Jens Pedersen, 28 Aar, National Soldat. Døtrene: Kirsten, 16 Aar, og Johanne, 14 Aar.

B. og G. Niels Larsen (56 Aar), gift med Kirsten Kristensdatter (58 Aar), 2. Ægtesk., Børnene: Kristen og Lars, 16 og 12 Aar.

Skoleholder med Jord Kristian Rasmussen og Hustru Maren Pedersdatter, havde hjemme Datteren Maren, 25 Aar og ugift. Hendes Datter, Ane Zimmermann, 7 Aar, var ogsaa hos dem.

Husmand med Jord Lars Kristiansen, 52 Aar, og Kone Ane Larsdatter, 62 Aar, begge i 1. Ægteskab.

Husmand med Jord Peder Pedersen, 60 Aar, Enkemand efter 1. Ægteskab.

Husmand med Jord Niels Larsen (53) og Kone Ane Kristensdatter, 60 Aar, begge i 1. Ægteskab.

Husmand med Jord samt Skræder Hans Sørensen, 50 Aar, gift med Mette Pedersdatter (44 Aar) havde Børnene Povl og Kirsten, 11 og 7 Aar.

Husmand med Jord Peder Jensen og Ane Thomasdatter, 64 og 49 Aar, havde Sønnen Niels Pedersen, 7 Aar.

Husmand med Jord samt Smed Jens Mikkelsen og Mette Pedersdatter, 58 og 52 Aar, havde hos dem Konens Søstersøn Jens Pedersen, 13 Aar.

Husmand med Jord Jens Kristensen, 36 Aar, var gift med Maren Hansdatter, 31 Aar. Hos dem boede Konens Fader, Enkemand efter 2. Ægteskab, Hans Kristensen. Desuden var hos dem Konens Søster Ane Hansdatter, »Sengeliggende og nyder Almisse af Sognet«.

Huskone med Jord Kirsten Kristensdatter, 43 Aar, Enke efter 1. Ægteskab. Hendes Børn var Kirsten og Maren Pedersdatter, 15 og 8 Aar.

Husmand med Jord samt Træskomand Kristen Larsen, 38 Aar,

og Ane Marie Pedersdatter, 31 Aar, havde Sønnen Lars, 1 Aar.

Husmand med Jord Lars Thomsen og Kone Lovise Eskildsdatter, 37 og 23 Aar. Mandens Forældre boede hos dem: Thomas Larsen og Ane Katrine Jensdatter, 68 og 65 Aar, han 1. Gang gift, hun 3. Gang.

Husmand med Jord Jens Andersen og Kirsten Jensdatter, 49 og 50 Aar, havde Børnene Jens, Maren og Ane, 15, 11 og 9 Aar gamle.

Husmand med Jord Kristen Nielsen, 66 Aar, 2. Gang gift. Konen hed nu Kirsten Jensdatter. Niels Kristensen, 7 Aar, deres Søn.

Inderste og Daglejer Lars Kristensen, 63 Aar, gift 2. Gang med Maren Nielsdatter, 63 Aar.

Hvinningdal

havde følgende Beboere: Gaardmand Niels Larsen og Edel Sørens-datter, 52 og 53 Aar, begge i 1. Ægtesk. To Børn: Søren og Ane, 19 og 16 Aar.

Gaardmand og Træskomand Peder Rasmussen og Dorthe Danielsdatter, 43 og 30 Aar. Børn: Kirsten og Rasmus, 6 og 3 Aar. Jens Madsen, 16 Aar, Tjenestdreng. Jens Mortensen, Konens Farbroder, 68 Aar, Enkemand.

Gaardmand Søren Nielsen og Kirsten Rasmusdatter, 60 og 50 Aar, han gift 2. Gang, hun i 1. Ægtesk. Børn: Gjertrud Sørens-datter og Karen Sørens-datter, 24 og 19 Aar. Poul Danielsen, Tjenestekar, 23 Aar.

Gaardmand Søren Povlsen, 50 Aar, Enkemand efter 1. Ægte-skab. Hans Børn var Kristen Sørensen, National Soldat, 27 Aar, Anders, Else og Maren, 24, 20 og 16 Aar.

Gaardmand Søren Larsen og Maren Nielsdatter, 49 og 58 Aar, begge i 1. Ægtesk. Niels Madsen, Karl, 20 Aar.

Gaardmand Niels Kristensen og Kirsten Kristensdatter, 47 og 38 Aar. Børn: Kristen, Anne Marie, Else og Maren, 20—3 Aar gl.

Gaardmand Anders Larsen og Johanne Nielsdatter, 49 og 52 Aar, hun i 2. Ægtesk. Børn: Karen, Lars, Anne og Margrethe, 15—6 Aar. Kristen Madsen, Tjenestekar, 18 Aar.

Gaardmand Peder Kristensen og Kirsten Pedersdatter, 60 og 40 Aar, han i 3. Ægtesk. Deres Børn var Ane, Karen, Peter, Inger, Kristen og Thomas, 17, 15, 10, 7, 4 og 1 Aar.

Husmand med Jord samt Skræder Thomas Jensen og Ane Rasmusdatter, 67 og 63 Aar. Deres Datters Barn paa 7 Aar hed Ane Kirstine Pedersdatter.

Husmand med Jord samt Pottemager Thomas Pedersen, Enkemand efter 1. Ægtesk. Datteren Johanne, 25 Aar, holdt Hus for ham; og her virkede desuden Tjenestekarlen Niels Pedersen, 29 Aar, Pottemagersvend samt national Soldat.

Husmand m. J. Peder Andersen og Kirsten Pedersdatter, begge 60 Aar, hun i 2. Ægtesk. Ane Kirstine Pedersdatter, 61 Aar, Konens ugifte Søkendebarn, skrøbelig, Almisse af Sognet.

Inderste og Daglejer Søren Christensen og Maren Kristensdatter, 58 og 56 Aar, Konen i 3. Ægteskab.

Lars Mikkelsen, 78 Aar, Enkemand og blind, nød Almisse af Sognet.

Øster Bording.

Her var 8 Familier, deraf 6 Gaardbeboere, 2 Husmænd med Jord.

Daniel Mortensen og Maren Jensdatter, Manden 64 Aar og i 3. Ægtesk., Konen 44 Aar, i 1. Ægtesk. Hans Børn: Morten, Kristen, Anders, Hans og Jens, 30, 16, 14, 9 og 7 Aar. Maren Kristensdatter, hendes uægte Datter, 16 Aar.

Jens Larsen og Maren Kristiansdatter, 36 og 37 Aar, og Børnene Karen, Ane Marie, Kristian, Lars og Anders, mellem 7 og 1 Aar. Mariane Mathiasdatter, Tjenestepige, 13 Aar. Husbondens Forældre: Lars Andersen og Karen Jensdatter, 67 og 62 Aar, nød Aftægt.

Niels Sørensen og Ane Jensdatter, 51 og 48 Aar. Børnene Anne Margrethe, Jens, Mette og Ane Kirstine 10—1 Aar.

Anders Andersen og Ane Kristensdatter, 48 og 43 Aar, havde Børnene Kristen, Anders, Mette Marie og Lars, 12—3 Aar. Jens Pedersen, Tjenestekarl, 22 Aar.

Mette Jensdatter, 74 Aar. Enke efter 1. Ægtesk., Hans Rasmussen, hendes Søn, 34 Aar. Søren Hansen, Tjenestedreng, 13 Aar.

Niels Sørensen og Ane Kristensdatter, 45 og 37 Aar. Børnene Søren, Kristen, Lars og Peder, 15—4 Aar.

Lars Nielsen og Maren Pedersdatter, 28 og 26 Aar, havde Børnene Mette, Niels og Peter, 8, 6 og 3 Aar.

Søren Sørensen og Maren Jensdatter, 52 og 51 Aar, hun i 2. Ægteskab.

Kærsgaard.

5 Familier, de tre første Gaardbeboere og Hjulmænd.

Kristen Sørensen og Birthe Pedersdatter, 50 og 48 Aar, Konen i 2. Ægteskab. Børn: Søren, Anders, Peder, Kristian og Maren, 16, 14, 11, 6 og 1 Aar. Jens Nielsen, Tjenestekarl, 43 Aar.

Hans Jensen og Maren Kristiansdatter, 51 og 40 Aar. Børnene Maren, Kirsten, Rasmus, Gjertrud, Margrethe og Jens, 19, 13, 11, 4 og 2 Aar. Rasmus Pedersen, Konens Stedfader, 65 Aar, Enkemand.

Rasmus Larsen og Mette Nielsdatter, 37 og 32 Aar, hun gift før. Kirsten Pedersdatter, hendes Barn, 10 Aar. Deres Børn: Peder, Lars og Niels, 5, 2 og 1 Aar. Niels Larsen, 26 Aar, Tjenestekarl og National Soldat. Ane Nielsdatter, Pige, 9 Aar. Konens Forældre Niels Pedersen og Margrethe Nielsdatter, 72 og 55 Aar, han giftbruden og nyder Almisse af Sognet.

Kristen Andersen og Else Sørensdatter, 68 Aar og i 3. Ægtesk., hun 31 Aar og i 1. Ægtesk. Deres Børn: Hans, Rasmus, Thomas, Margrethe og Ane, fra 14 til 1 Aar.

Husmand med Jord og Mølle Kristian Madsen og Kirsten Nielsdatter, 66 og 60 Aar. Deres Datter Ane Kirstine Kristensdatter, 26 Aar, havde Barnet Ane Marie Pedersdatter, 4 Aar.

Vester Bording 2 Familier.

Lars Kristensen og Kirstine Povlsdatter, 50 og 42 Aar. Kristen, Rasmus, Mette, Marie, Povl, deres Børn, 19—3 Aar gl. Niels Kristensen, Tjenestedreng, 16 Aar, Mette Jensdatter, Konens Moder, Enke efter 1. Ægteskab.

Jens Mouritsen og Mariane Hansdatter, 25 og 29 Aar. Han Husmand med Jord samt Skræder og national Soldat. Kirsten Klavsdatter, Konens Moder, Enke, svagelig og nyder Almisse af Sognet.

Overgaard.

Morten Povlsen og Else Rasmusdatter, 35 og 36 Aar. Maren Mortensdatter, 11 Aar.

Peder Sørensen og Johanne Larsdatter, 45 og 43 Aar, havde Sønnen Søren, 12 Aar. Søren Sørensen og Margrethe Kristendatter, Mandens Forældre, 94 og 79 Aar.

Vester Kejlstrup Hovedgaard.

Proprietær og Landvæsenskommissær Niels Hastrup og Kristine Lund, 50 og 29 Aar. Deres Børn:

Mads Micael Hastrup, 12 Aar.

Andreas Laurentius Hastrup, 11 Aar.

Niels Kristian Georg Hastrup, 10 Aar.

Lauritz Emilius Hastrup, 7 Aar.

Frederik Nicolaj Lund Hastrup, 6 Aar.

Larsine Elionora Nicoline Hastrup, 5 Aar.

Michaline Kristence Elisabeth Hastrup, 4 Aar.

Karl Kristian Hastrup, 3 Aar.

Petrius Georgius Zebedæus Hastrup, 2 Aar.

Tjenestefolk:

Peder Hansen, 24 Aar, Student og Informator.

Kristine Blichfeld, 30 Aar, Husjomfru.

Rasmus Sørensen, 33 Aar. National Soldat.

Hans Jensen, 24 Aar. National Soldat.

Søren Kristensen, 23 Aar. Anders Pedersen, 22 Aar. Søren Pedersen, 19 Aar. Kristian Hansen, 15 Aar. Mads Madsen, 15 Aar. Birthe Madsdatter, 29 Aar, Marta Larsdatter, 21 Aar, Johanne Pedersdatter, 21 Aar. Johanne Nielsdatter, 11 Aar.

Balle Sogn havde saaledes 303 Beboere i 1801. Ved Folketællingen 1834 var Tallet steget til 460. I Overgaard boede Jens Nielsen, 40 Aar, gift med Marie Rasmusdatter, 30 Aar. Deres Børn: Morten, 9 Aar, Niels, 6 Aar, Mette Kirstine, 3 Aar, og Rasmus, 1 Aar. Og i den anden Gaard: Peder Sørensen, 80 Aar, Sønnen Søren Pedersen, 42 Aar, gift med Mette Kjerstine Pedersdatter, 39 Aar. Børn: Peder Sørensen og Hanna Sørensdatter.

1840: 481 Beboere, 1845: 519 Beboere i 109 Familier. Under Balle By nævnes en Pramkarl og 2 Prammænd.

UDSKIFTNINGEN OG UDSTYKNINGEN

Landsbygaardenes Jordfællesskab havde været nødvendig engang, og derfor blev Ordningen indført. Fællesskabet gav ogsaa længe Betingelser for tidssvarende Drift, men det var efterhaanden blevet en Hindring for den enkelte Mands Virkelyst og Udfoldelsesevne. De Tider kom, da ingen mere taalte det snærende Baand, og saa løstes det i en gunstig Stund.

Som vi saa det under Omtalen af Præsterne, ivrede Pastor Reenberg 1772 for Fællesskabets Ophævelse; han sagde, der kunde avles mere, hvis hver Mand fik sine Agre og sin Eng for sig selv. Naar Sognets Præst udtaler den Mening, gengiver han sikkert Beboernes Ønsker.

Og Ønsker i Retning af Reformen paa Landbrugets Omraade fandt ubetinget Billigelse i Regeringskredse. Allerede 1759 havde et særdeles vellykket Forsøg, iværksat af en Sognepræst i Koldinghus Amt, vakt levende Interesse Landet over. Vedkommende Præst belønnedes med en Guldmedaille, og Regeringen udtalte overfor Amtmanden, at Kongen havde til Hensigt at søge Fællesskabet almindelig ophævet. Amtmanden modtog Paalæg om at faa modvillige Bønder »bekvemmede til Føjelighed, dels ved at give dem Majestædens Vilje tilkende, dels ved at overbevise dem om, at de selv, om ikke straks, saa dog om en føje Tids Forløb, vil komme til at høste Frugten af denne deres Føjelighed, siden de ved at have deres Ejendom mere til egen og uindskrænket Raadighed langt bedre kunde dyrke den og foranstalte en eller anden nyttig Forandring eller Forbedring, hvori Fællesskabet nu kunde være dem til Hinder.«

Det kendtes paa mange Ting, laa ligesom i Luften, at Udskiftning og Landboreformer i det hele snart vilde komme. Et bræn-

dende Spørgsmaal var, hvorledes Godsejer og Bønderne hvert Sted stillede sig til Sagen; de to Parter skulde gerne være enige, ellers forblev Problemet næsten uløseligt.

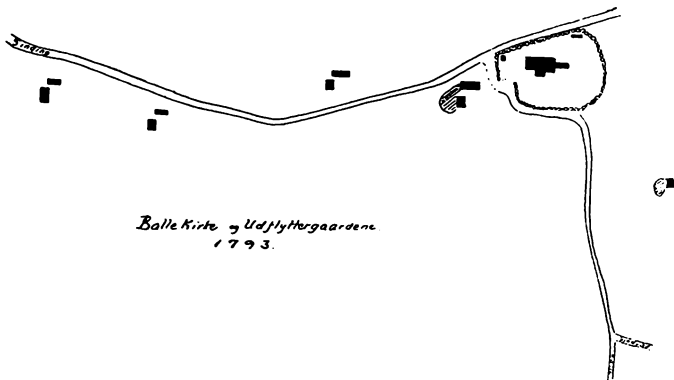
Om Balle Bys' Stilling kunde der næppe herske nogen Tvivl — Balle manglede jo stadig Jord. Og Øster Bording, som efter Skovens Fald havde faaet fri Udsigt mod Sydvest, kunde nok ønske at komme bort fra denne Udsigt. Hvert Foraar mørknedes den af Sandflugt, inden Lyngskorpen fik Sandet bundet. Tyngdepunktet i Øster Bording-Gaardenes Markbedrift laa afgjort i Nord, og det vilde være særdeles praktisk at faa et Par Gaarde flyttet derudad. For Mændene i Hvinningdal syntes Udskiftningen ikke slet saa paakrævet. Efter at Byen var faldet til Ro i Midten af Jorderne, kunde man godt se Tiden an lidt endnu. Det vilde maaske være en gavnlig Foranstaltning, om Jorden blev Privateje, men Udflytning fandt man unyttig. Hvorfor forlade et selskabeligt Byliv, naar det ikke var strengt nødvendigt? Spørgsmaalet havde ogsaa sin økonomiske Side. Der skulde Penge til. Jord stod i høj Pris nu, siden Agerdyrkning, Kvægavl og Handel saa herligt florerede under snart tre Menneskealdres gode Landefred.

For Godsejerne maatte det økonomiske vel overvejende staa i Forgrunden. Vilde Priserne fortsat stige, var det hensigtsmæssigt at vente med Bortsalg af Jord, vilde de derimod falde — slemme Rygter hørte man fra Frankrig — kunde man staa sig ved at sælge snarest belejligt.

En Brand i Balle By 1792 blev det Signal, der standsede Overvejelserne og satte Udskiftningen i Gang.

Branden brød ud en Eftermiddag. Flere af Byens Beboere havde været i Sinding og var paa Hjemvejen naaet til Balle Høj mellem Sinding og Balle Vad, da de saa Røgen og Ilden fra deres brændende By. Et trist Syn mødte dem ved Hjemkomsten: 6 Gaarde, et Hus og Skolen laa i Aske; de straatækkede, tætliggende Bindingsværksbygninger havde givet Ilden rigelig Næring. Det var den midterste Del af Byen, der brændte, og saaledes fremkom den aabne Plads omkring Skolen ved Vejsvinget mod Øst, som op gennem 1800erne prægede Balle By. Skolen rejstes af Gruset igen, de nedbrændte Gaarde flyttedes ud paa Markerne omkring Kirken.

Det fortælles, at den store Brand skyldtes en ældre, drikfældig Kvinde, som i en af Gaardene blev afvist, da hun bad om Brændevin — dengang som før og senere fremstillede Folk selv Brændevin. Hun satte saa Gaarden i Brand. Det tilføjes, at Kvinden blev grebet og lukket inde i Smedien; da man vilde hente hende, var hun død, hængt i et Reb. Hids Herreds Justitsprotokol indeholder tilsyneladende intet vedrørende Branden, og denne Tavshed bekræfter formentlige Traditionen om Brandstifterens Død, for Sagen kunde komme for Retten.

Nu fulgte saa Udskiftningen af Jorderne og Udflytningen af Gaardene til deres bestemte Marker. De syv brandlidte Familier kom foreløbig til at bo i hver sin Vinkelbygning, som med Tiden blev anseelige Gaarde: Skovgaard, Mosegaard, Kirkegaard, Kjærgaard, Damsgaard, Hedegaard og Brunbakke.

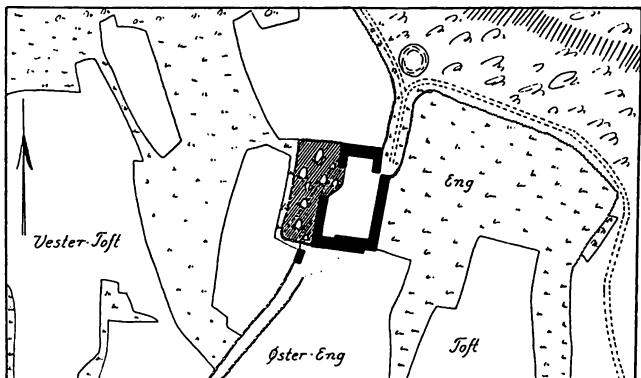
Naar galt skulde være, kunde det ikke have truffet heldigere, at det netop blev Midterbyen, Branden ramte. Nu kunde Vester-skovgaard og Nedergaard blive liggende og faa Jord tildelt i nogenlunde Nærhed.

Øster Bording udskiftedes 1795.

I de følgende Aar udskiftedes det øvrige Sogn, Hvinningdal, Kærsgaard, Vester Bording og Overgaard.

Der var da ialt udskiftet: Balle By 9 Gaarde og 2 Huse med

Kopi fra Matrikelarkivet. Kort over Vester-Kejlstrup, Hids Herred.
Maalt Aar 1791 af Windelev.

Jord (heri indbefattet Gludbjerg), Hvinningdal 8 Gaarde og 3 Huse med Jord, Kærsgaard 4, Øster Bording 6, Vester Bording 2 og Overgaard 2 Gaarde.

I »underdanigst Indberetning« fra Vester Kejlstrup af 8. Marts 1805 giver Niels Hastrup følgende Oversigt:

»Vester Kejlstrup har en stor Strækning Jord udi Lyngegnen beliggende. Den har en liden Skov, Hestehaugen kaldet, hvori alene Træerne tilhører Vester Kejlstrup, men Grunden og Græsningen skulde tilhøre 2 Selvejer Bønder.

Balle har noget ret god Jord foruden skarp og sandig Jord samt Hedejord. Ved Udskiiftningen er set paa, at hvor det var muligt — uden at forarme Beboerne med alt for megen Hedejord i deres Lodder — er Lodderne paa eet Sted, ellers paa 2 à 3, dog i det højeste 4 Steder. Til Balle er kun lidet Eng.

Hvinningdal. Den samme Beskrivelse, der er over Balle, kan ogsaa passe paa Hvinningdal; dog er til Hvinningdal mere Engbjerring.

Øster Bording er alt sammen skarp, bestaar af en Strækning Saa- og Hedejord, ikke lidet Eng. En Mand i Byen har sin Lod paa eet Sted og de øvrige deres paa 2 à 3 Steder.

Overgaard er den skarpeste Gaard i Balle Sogn og har intet Højbjerg.

Til Kærsgaard er Jorden af samme Beskaffenhed som til Øster Bording. Enhver af de 3 Mænd i Kærsgaard har Lodderne paa »tou« Steder og den 4. paa tre Steder.

Sædskiftet i Balle Sogn er almindelig saaledes: Jorden bruges i 3 à 4 Aar, hviler i 5 Aar. Her saas kun lidet Byg. Den første Kjærv er Boghvede, den 2. Kjærv er Giøderug (»Giøderug«: Rug, hvortil der gødes), 3. Kjærv er Boghvede eller Havre.

Enhver af de halve Gaarde, jeg har solgt fra Balle, har kostet tre Hundrede Rigsdaler. Efter den overdrevne Pris, som Jordegods er udi for nærværende Tid, kan dette ikke kaldes overdreven, især maa betragtes, at de forrettede en Del Hoveri.«

Saa var da Balle Sogns Fællesjorder nu delte, holdbar Grund lagt til den Udvikling, hvorpaa Nutiden bygger.

Vi ser, at Traaden fra Matriklen 1688 — med Hartkornet delvis bestemt af Tofternes oprindelige Størrelse, (hvilken Størrelse i de mærkelige Tider, da Bosættelsen samledes til Landsbyer, var blevet fastlagt under Hensyn til hver Mands tidligere Forhold: stor Mand stor Toft, lille Mand lille Toft) — kan knyttes paany. Naar en Gaard ved Udskiftningen maaske fik mere Jord og større Hartkornsansættelse end Nabogaarden, hænger dette sammen med den ældgamle Deling af Værdierne. Der er ingen Vilkaarlighed, intet tilfældigt, men Orden og Sammenhæng, ubrudt Linje. Ved Udskiftningen og Matriklen 1844 tildeltes hver Ejendom sit Løbenummer, Matr. Nr., f. Eks. 16. Ved paafølgende Udstykning fik Ejendommens Hovedparcel Betegnelsen 16a, som den stadig beholdt, medens fraskilte Arealer betegnedes ved 16b, 16c, 16d. Man kan saaledes altid se, fra hvilken Ejendom forskellige Parceler er kommet, ligesom man kan se, hvilke Ejendomme, der har været Genstand for stærk Udstykning.

Efter Jordernes Udskiftning og Overgangen til Selveje fulgte næsten alle Vegne en Række Udstykninger, hvorved Folk skaffe-

des Mulighed for Oprettelse af nye Hjem eller — ved Mageskifte — bedre afrundede Marker. Det siger sig selv, at saadan Jorddeling med paafølgende Bebyggelse og Plantning af Haver og Hegn fortsat gennem mere end 150 Aar væsentlig har forandret vort Sogns Udseende. Trindt om ses nu Gaarde og Huse, hvor tidligere var aabne Vidder.

Det er Udkanterne, der indvindes til Dyrkning og Bebyggelse. En mærkelig Skæbne har disse Strøg haft. Først Hjemsted for Oldtidens Jæger- og Fiskerfolk, saa i Tusindaar forladt, da agerdyrkende Mennesker maatte søge større og jævner Plads til Landsbyer og Enkeltgaarde, nu igen Omraader for Bebyggelse.

Ingen Steder er Ændringen saa paafaldende som i Alderslyst, Lysbro og Skærkær.

Og modsat ser vi Landsbyer næsten rømmede. Balle er ikke mere, hvad Byen engang var, og Øster Bording stod en kortere Periode næsten tom, indtil Jernbanen gjorde Pladsen central igen.

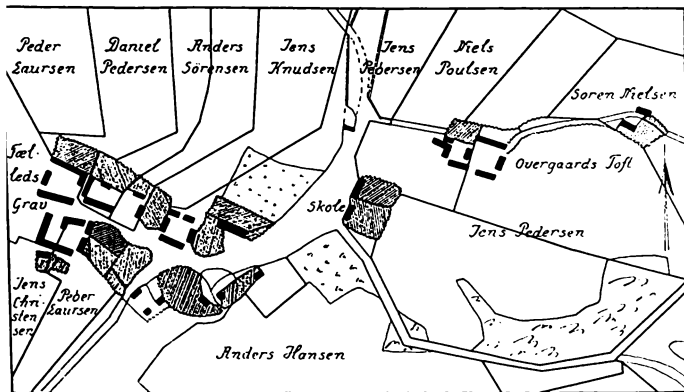
Frem og tilbage viser Linjen, Udviklingen fulgte. Frem og tilbage og frem vil det gaa igen.

Sogneprotokol for Balle omkr. 1820.

Balle.

Matr. Nr. 1. Skolelærer Anders Hansen.

- 2. Selvejer Jens Christensen.
- 3. Selvejer Peder Laursen.
- 4. Selvejer Daniel Pedersen.
- 5. Selvejerne Jens Christensen og Daniel Pedersen.
- 6. Selvejer Jens Pedersen.
- 7. Selvejer Niels Povlsen.
- 8. Selvejer Jens Sørensen Skov.
- 9. Selvejer Erich Sørensen.
- 10. Selvejer Niels Andersen.
- 11. Selvejer Thomas Jensen.
- 12. Selvejer Søren Nielsen.
- 13. Selvejer Jens Erichsen.
- 14. Selvejer Søren Nielsen.
- 15. Selvejer Jens Sørensen.

Kopi fra Matrikelarkivet. Kort over Balle, Hids Herred.
Maalt Aar 1792 af Windelev.

Matr. Nr. 16. Christen Pedersen.

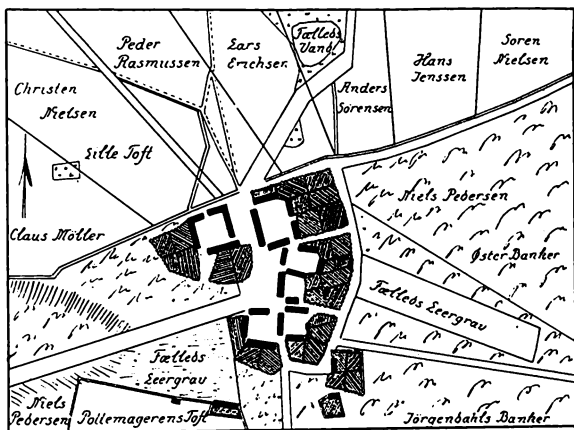
- 17. Peder Herm. Willumsen.
- 18. Rasmus Sørensen.
- 19. Lars Jensen, Sadelmager.
- 20. Palle Brøgger.
- 21. Jens Pedersen, Smed. Hus.
- 22. Christen Laursen. Hus.
- 23. Hans Christensen. Hus.
- 24. Rasmus Christensen. Hus.
- 25. Jens Andersen.
- 26. Jørgen Laursen.
- 27. Ejeren: Forvalter Pedersen paa Silkeborg.
Brugeren: Laus Christensen. Hus.
- 28. Søren Nielsen. Hus.
- 29. Jens Laursens Enke. Hus.
- 30. Jens Jensen. Hus.
- 31a og 31b. To Lodder uden særsk. Hartk. und. Kejlstrup.

Matr. Nr. 2 har Ret til Dyndgravning i Bredmose og i Flintebjergmose. Matr. Nr. 13: I Jordloddens søndre Ende ligger Bredmose, hvor Gaardene Nr. 2, 3, 4, 5, 6, 7, 12, 13 og 15 og Husene Matr. Nr. 17 og 27 samt Gaardene Nr. 1, 2, 3, 4 og 5 i Kærsgaard er forbeholdt Ret til Tørveskær, men Græsningen hører til Nr. 13.

Nr. 19 har Ret til Tørveskær i Hjortmose.

Ejerne af Matr. Nr. 1, 16, 21, 22, 23, 24, 25 og 26 har Fællesmose nordligst i Byen paa Matr. Nr. 32.

Ejerne af Matr. Nr. 8, 9, 10, 14, 18 og 28 har fælles Mose, Matr. Nr. 33. Byens Beboere har en fælles Lergrav vesten for Byen, og Byens Gade er fælles for dem alle.

Kopi fra Matrikelarkivet. Kort over Hvinningdal, Hids Herred.
Maalt Aar 1796 af Wesenberg.

Hvinningdal.

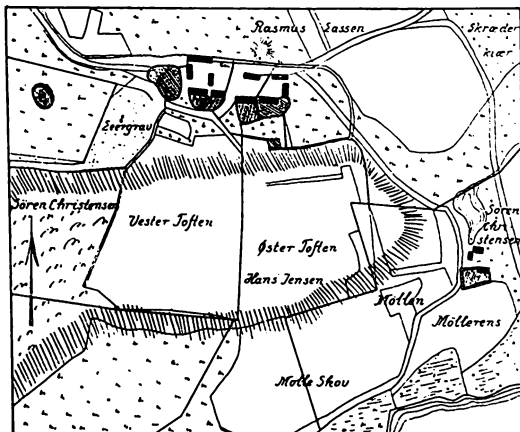
Matr. Nr. 1. Proprietær Stabel paa Allingskovgaard.

- 2. Samme Ejer. Brugerinde: Kirsten Christiansdatter.
- 3. Rasmus Pedersen.

Matr. Nr. 4. Anders Sørensen.

- 5. Ejeren: Forvalter Pedersen, Silkeborg. Bruger: Anders Klodborg.
- 6. Hans Jensen Elling.
- 7. Niels Nielsen Funder.
- 8. Rasmus Pedersen.
- 9. Niels Jensen.
- 10. Niels Pedersen.
- 11. Anders Hansen.
- 12. Lars Nielsen.
- 13. Mouritz Andersen.

Nr. 1 har Ret til Tørveskær i Lysmose.

Kopi fra Matrikelarkivet. Kort over Kærsgaard, Hids Herred.
Maalt Aar 1794 af C. Wesenberg.

Kærsgaard.

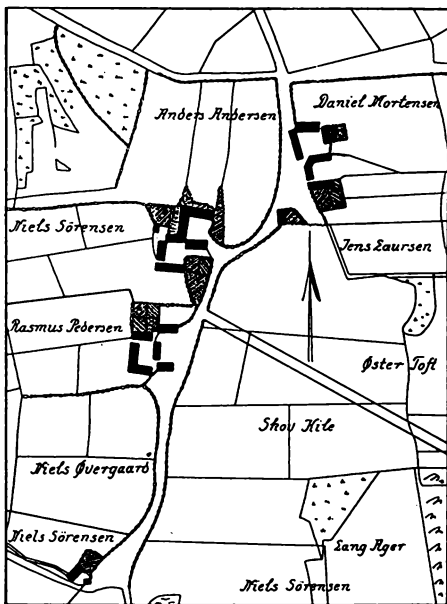
Matr. Nr. 1. Mads Rasmussen.

- 2. Hans Jensen.

Matr. Nr. 3. Søren Christensen.

— 4. Søren Nielsen.

— 5. Johannes Wendelboe (Møllen).

Kopi fra Matrikelarkivet. Kort over Øster-Bording, Hids Herred.
Maalt Aar 1795 af Wesenberg.

Øster Bording.

Matr. Nr. 1. Morten Danielsen.

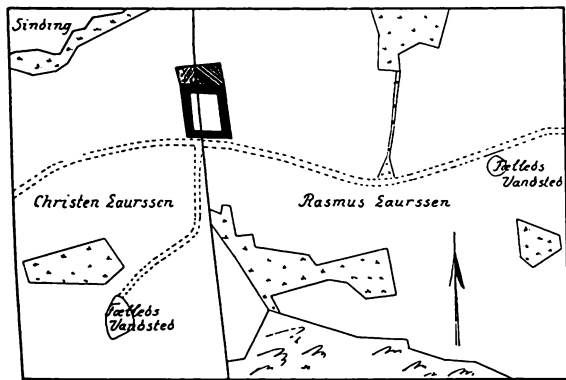
— 2. Rasmus Christensen.

— 3. Christen Sørensen.

— 4. Ejer: A. Stabel. Bruger: Niels Sørensen.

Matr. Nr. 5. Ejer: A. Stabel. Bruger: Jens Larsen.

- 6. Niels Christian Jensen.
- 7. Niels Sørensen.
- 8. Lars Nielsen. Hus.

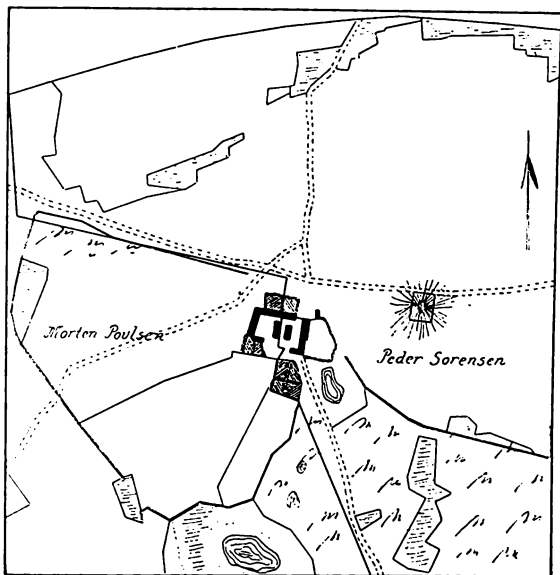
Kopi fra Matrikelarkivet. Kort over Vester Bording, Hids Herred.
Maalt Aar 1810 af N. Grøn.

Vester Bording.

Matr. Nr. 1. Christen Laursen.

- 2. Rasmus Laursen.
- 3. Willum Laursen. Hus.
- 4. Poul Larsen. Hus, uden særsk. Hartkorn.

Kopi fra Matrikelarkivet. Kort over Overgaard, Hids Herred.
Maalt Aar 1876 af A. Hinrichsen.

Overgaard.

Matr. Nr. 1. Morten Povlsen.

— 2. Peder Sørensen.

Til Nr. 1 hører Englodder under Tandskov, Serup Sogn.

Gammelt Billede af Johannes Thøgersen Gaard, Balle. Stuehuset staar endnu.

NUVÆRENDE EJENDOMME OG DERES EJERE SIDEN UDS TYKNINGEN

Balle.

Matr. Nr. 1a. *Gl. Skole*. Udgaet som selvstændig Ejendom.

1d. Laura og Aage Demuth.

2a. *Vesterskovgaard*. Chr. Hul, Jens Christensen, Thøger Jensen, Poul Thøgersen, Petra og Johs. Thøgersen.

2d. Ca. 1860. Jens Svendsen, Th. Jensen, Holbæk Nørgaard, A. Petersen, Chr. Nørgaard, Murer Aage Nørgaard.

3a. L. Demuth, Mikkel Christensen, Asbj. Jørgensen.

3d. *Gl. Hovedparcel*. L. Ladefoged, Kr. Demuth, Laurs Demuth, Aage Demuth, Signe Bæchman og P. Eriksen.

4a. *Neder Buskelund*. Daniel Pedersen, P. Danielsen, Thomas Petersen, Sara og Asbjørn Jørgensen.

4c. Kr. Rasmussen Skræder, Anders Petersen, Th. Petersen, Kristence og Johs. Petersen.

4k. Mourits Sørensen, Amalie og Niels Kr. Sørensen.

- 4l. P. Frederiksen Smed, Troels Petersen, Peter Petersen.
5. Udgaæet som selvstændig Ejendom.
- 6a. *Ballelund*. Ras Foged, Jens Snedker, Peter Hansen, Poul Poulsen, Margretha Poulsen og Ernst Valbjørn.
- 6c. Ras. Petersen, Karl Rasmussen, Johannes Rasmussen, Ellen og Johs. Balle.
- 6x. Beboelse, bygget 1856. Ras Foged, A. Virklund, N. Bundgaard, Darling, Overbetjent Thøgersen, Anna Nørgaard.
- 6ay. Købmandshandel. A. P. Krogh, Anna Hul og Chr. Demuth.
- 7a. *St. Ballegaard*. Niels Poulsen, Jens P. Hul, Anders Thomsen, Kr. Rasmussen, Thøger Vinther, Kirsten og Kristian Vinther.
- 8a. *Balle Skovgaard*, udflyttet 1792. Jens Skov, P. Skov, Jens P. Skov, Johs. Andersen, Karl Andersen, Dagny og Harald Andersen.
- 8b. Oprettet 1848. Ras Skov, Jens Kr. Skov, Andr. Bak, Søren Bak, Gerda og Hans Jæger.
- 9a. *Mosegaard*, oprettet 1792. Erik Sørensen, Søren Eriksen, Mads Jørgensen, Th. Jørgensen.
- 9b. *Hestehaven*, oprettet 1870. Kristian Skovlund, Herdis Petersen og Søren Skovlund.
- 10a. *Kærgaard*, oprettet 1792. Niels Andersen Ladefoged, Anders Nielsen, N. P. Vad, Søren Vad, Metha og Morten Vad.
- 10b. Oprettet 1849. A. Nielsen, Laurs Mikkelsen, J. P. Jensen, N. D. Nielsen, Lysdahl, M. Rasmussen, Anna Skov og Chr. Nielsen.
- 11a. *Damgaard*, oprettet 1792. Thøger Thomsen, Niels Thøgersen, Hans Damgaard.
- 11c. Jens Thomsen, Jens Rasmussen, Rasmus Jensen, Jenny og Niels Pedersen.
- 12b. Søren Nielsen Uhrmager, Hans Kloborg, A. P. Kloborg, Henrik Kloborg, Dorthea og N. Keldsen.
- 13a. *Buskelund*. Glerup, J. N. Boserup, Betak, Holm, Kr. Møller, Th. Jensen, Harald Kristensen, Martha og Sigurd Andersen.
- 13b. *Maaruplund*. Søren Andersen, Jens Jensen, Johanne og Ejnar Nielsen.
14. *Kirkegaard* (Kongsgaard). Kr. Sørensen, Kristen Kristensen, Th. Kristensen, Laura og M. Nielsen Smed.

P. Eriksens Gaard, Balle.
Stuehuset ca. 400 Aar gl., Balle Sogns ældste Bygning næst efter Kirken.

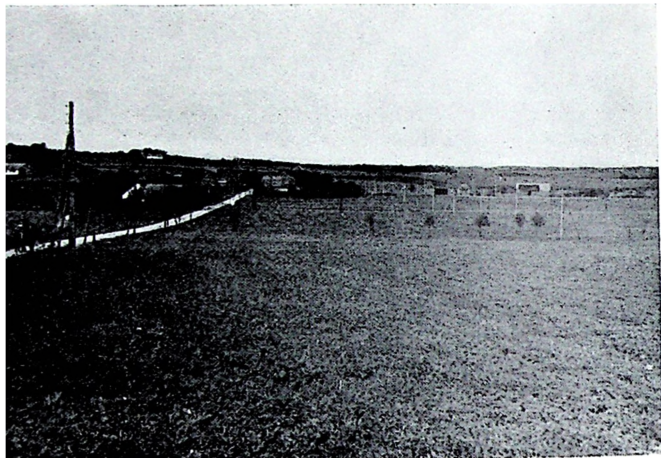
- 15a. *Hedegaard*, oprettet 1792. Niels Hedegaard, N. P. Rom, Jens Bechmann, Mary og Holger Bechmann.
- 15b. S. Kr. Nielsen, Søren Munk, N. Petersen, Stensig Brus, Aage Christensen, Holger Nielsen.
- 15c. L. Bekman, Erik Bekman, Anna og J. Bekman.
- 16a. *Gludbjerg Mølle*. Jacob Ungstrup, Vilh. Lund, Møller Hansen, Niels Lund, Vilh. Rasmussen, Mary og V. Andersen. Møllen nu nedlagt.
- 16b. *Bavns*. Jens Karl Mortensen, Morten Karlsen, Chr. Nørgaard, Ingeborg og P. Nørgaard.
- 16c. Slagter Bomholt, Ole Jensen, An Elsebeth, Jenny og Jacob Langballe.
- 16d. N. P. Pedersen, Birtha og Knud Petersen.
- 17a. Oprettet ca. 1804. Slægten Lysdahl, J. C. Overgaard, Marie og Marius Stenholt.
18. *Kongshus*, 1804. P. Eriksen, Erik Rasmussen, Ane Vad og Niels Hedegaard.
- 19a. *Moesgaard*, oprettet 1805 som Fæste, Skøde 1816. Lars Jensen, Mikkell Laursen, H. C. Christensen, A. Holmgaard, N. Mikkelsen, M. Stenholt, J. Pedersen, Frode Bay.

- 20a. Ca. 1806. Povl Resdal, H. Bak, Marie og Jens Bak.
- 21a. *Højbo*. Chr. Danielsen, Daniel Christensen, H. Nielsen, Hesselund, H. Rasmussen, Ejler Bak, Chr. Andersen, Christine og Aksel Rasmussen.
- 22a. J. Nielsen, Mikael Hejgaard, R. Randlev, Magna Møller og Laurs Sørensen.
- 22b. Marie Drejs, Chr. Salling Møller Iversen, Gartner Johansen.
- 22c. Maren og Ejler Bak, Savskærer.
- 23a. Mariane Brunbak, Søren Eriksen Dam, Agnes og Ejner Dam.
- 24a. Niels Pedersen, Anton Petersen, Frida Bak og Chr. Andersen.
- 24b. Smed Markusen, Smed Sørensen, Smed Møller, Th. Jensen, Mads Laursen, Henny og Knud Bak.
- 24c. Skole-Ann Rebække, Marie Hencel, Jens P. Skræder, Ole Jensen, Marie og Bødskov Andersen. Huset bygget 1856.
25. Stenholt, Friskole. Jens Jensen, Kirstine og Holbæk Nørgaard.
- 26a. P. Nielsen, Jens Pedersen, Chr. Pedersen, Darling, R. Pind, Aug. Vürtz, Gartner Simonsen.
27. H. Andersen, A. Hansen, Niels Hansen, Frida og Chr. Sørensen.
- 31y. P. Laursen, A. P. Laursen, Anna og Mikael Stenholt.

Hvinnigdal.

- 1a. Niels Mouritsen, Kalkbrænder Jens Andersen, Martin Bøgild, Carl Sørensen, Asta og Chr. Lind.
- 1b. Træsko Niels, Niels Malling, Lærer Haraldsen, Anton Nielsen, Marius Nielsen Smed.
- 1d. Oprettet 1880 af Niels Malling, Carl Jensen, J. Klintrup, J. Jensen, Carl Olsen, Kr. Olsen, fra 1926 Olga og Kr. Petersen.
- 2a. *Meldgaard*. Meldgaardslægten,*) Kr. Nielsen, P. Petersen, Rask Th. N. Rask. 1894 Palle Brøgger, Mary Pind og Kr. Brøgger.
- 2d. Oprettet 1850. Hans Nielsen, Kresten Lysdahl. 1918 Carl Peter Mikkelsen.
- 3a. Thomas Hul, Jens Thomsen, Niels Malling, J. Søndergaard. 1905 M. Bøgild. 1920 J. A. Bøgild. 1945 Duelund Hermansen.

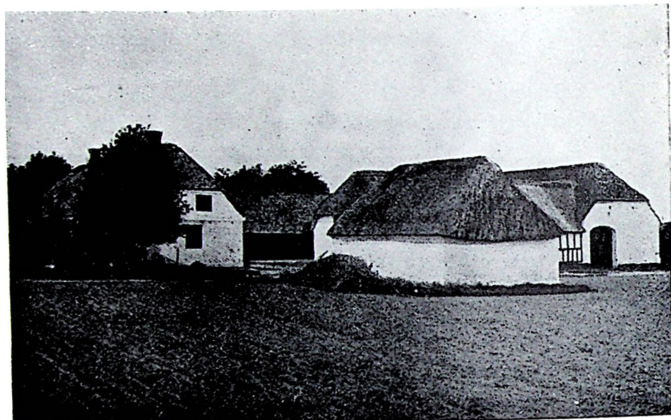
*) Bl. s. A. Jensen Meldgaard, som under Navnet *Sigurd Lind* skrev Fortællingerne »Lyngblomster« og et Par Bøger om Øm Kloster. Døde omkr. 1890, var Lærer i Bjedstrup ved Ry.

Øster Bording set fra Gludbjerg.

- 3b. Oprettet 1838 af Th. Nielsen, Glarmester. 1872 Peter Petersen Rask anlagde *Bøgild Teglværk* 1873, derefter Th. N. Rask og Mathilde Rask og Frands Frandsen.
- 3c. Oprettet ca. 1900. Jens Jensen, Valdemar Hansen, Bomholt, Sigurd Ditlevsen, Niels Olsen, Gerda Olsen og Peder Riis.
- 3d. Marius Bent, Morten Haarup, Skomager Terkildsen, Kirsten og Anton Gustavussen.
- 3e. Bent Nielsen, Anders Henriksen, Anton Gustavussen, Hedvig og Kristen Lysdahl.
- 3f. Teglværk. Christoffer Steiniche, P. Steiniche, N. A. Sørensen, Ingeniør Münther, *Lysbro Teglværk A/S*.
- 3f. Jens Klode, Søren Klintrup, Søren Klode, Dorthea Andersen, Marie og Marius Petersen, Bigaard og Frugtplantage.
- 4a. Kr. Jensen, J. P. Fillipsen, Niels Fillipsen, Jørg. P. Jensen, Sev. Andersen, Maren Brøgger og Carl Andresen.
- 4b. Daniel Vinther, Anders Vinther, Jørg. Hvam, P. J. Pedersen, Slagter Bentsen, Marius Nielsen, Elna og Herluf Jensen.

- 5a. Chr. Jensen Hul, Kr. Højgaard, Kr. Jensen, Snedker, H. P. Johansen, Magnus Stenholt, Marie Brøgger og Alf. Holm.
- 5y. Erik Kloborg, Niels Gadkjær, Gunnar Gadkjær, Aage Gadkjær, Johanne og Edmund Thygesen.
- 6a. Poul Vinther, Anton Lourcing, A. Vinther, Mogens Vinther, Anthon Vinther, Esther og P. Linneberg.
- 6c. Kr. Hansen, Elling, Th. Nielsen, Kr. Nielsen, Marie Lemming og Poul Bak.
- 7a. Johs. Madsen, Mads Johansen, Jens Pind, H. Møller. 1921 solgt til Udstykning, Ejer af Hovedparcel Martinus Andersen, Amalie og K. Haurbak.
- 7b. Martin Thomsen, Ølgaard Andersen, Ejnar Olsen.
- 7u. Johan Jensen, Anna og Mogens Mogensen.
- 7v. A. Korsbakke, P. C. Petersen, H. C. Nielsen, Jul. Petersen, Berg Jensen, Astrid og H. Vammen.
- 7x. Karl Mikkelsen, Ejnar Thomsen, Anna og Kr. Hansen.
- 7y. Aksel Sørensen, Jens Jensen, P. C. Petersen, Elly og Gunnar Hvam.
- 7z. Thyra og Thorvald Nielsen.
- 7æ. Mathilde og M. Neibuhr.
8. Udgaaet som selvstændig Ejendom.
- 9a. »Gadkær« Jens Nielsen Gadkær, P. Laursen, Jens Kr. Kærgaard, Karen Margrethe og P. Kærgaard.
- 9b. Niels Andersen Smed, Hans Jensen, Ejnar Jensen, Sigrid og Anders Mogensen.
- 9c. P. Mikkelsen, Anders Dynesen, Jens Lemming, Niels Hansen, Amalie og Henry Andersen.
- 10a. Niels Thomsen, Chr. Nielsen, Niels Nielsen, Kathrine og Alfred Olsen.
11. *Mølhovedgaard*, nuværende Ejer Løjtnant Dahl.
- 12a. Chr. Lihn, Niels Lihn, Klara Lihn og Aage Kristensen.
- 13a. M. P. Nielsen, H. C. Nielsen, Henrik Rahn, Nelly Rahn og Otto Sørensen.
- 5c. Bolette og R. Jensen Murer, V. Hansen, Stenhugger Jørgensen, C. Hansen, N. K. Sørensen, C. Abildgaard, S. Sørensen.

Karenslund, opf. 1854, Bygmester: Murer Smidt, Øster-Bording.
Stuehus og Lade staar endnu ret uændret.

Hvinningdal By.

- 5ag. Albertine og Martin Bøgild.
- 5af. Marie og Palle Brøgger.
- 5ae. Købmændene Aggerholm, Kirstine Fillupsen, Martin Bøgild m. fl.
- 6b. Sine og Martin Jensen.
- 7k. Skolen, Alvilda og P. Petersen, Laura og J. Vestergaard.
- 10i. Karen og Niels Nielsen (Thomsen).

Østerbording.

- 1a. »Karenslund«. Udflyttet 1854 af Anders Hansen, Johs. Andersen, N. Nørskov. Nuv. Ejer Hestehandler Klemmensen.
- 1b. Opført af Morten Hvam. Senere Ejere: Anders Vinther, Marius Kristoffersen, Ejler Bak. Nedlagt 1921.
- 1d. Gamle Skole. Senere Ejere: Jens Nielsen (Murer), Jens Knudsen, Henrik Knudsen, Mikael Mikkelsen, Helge Jensen, Olga og M. Kristensen.
- 1e. Jens Kristensen, Martin Kristensen.

- 1g. 1910. Johs. Andersen, Ingeborg og Alfred Jensen.
- 1h. Oprettet 1904. J. P. Lemming, 1940 S. Anker Sørensen.
1. *Gartneri*. A. Poulsen, Emma Carlsen og Søren M. Jensen.
- 2a. Gaarden blev fra gl. Tid kaldt *Æ Nargoer* og er ogsaa nu den nordligste Gaard i Østerbording. Ejedes i Pengekrisens Tid af Lars Larsen, som formedelst en Gæld paa 8 Rigsdaler maatte gaa fra Gaarden. Udflyttet 1848 af Mads Jørgensen (Fynbo). Senere Ejere Johan Madsen, Hans Jørgensen, Ernc Berg og Henry Jørgensen.
- 2k. Oprettet 1940 af Thorkild Vad, 1942 Hestehandler Klemmensen.
- 3a. Udflyttet ca. 1850. Ejere Søren Skovby, Daniel Petersen, Familien Darling, Johs. Dam, Elly Overby og Børge Dam. Paa Marken har ligget et Hus, som blev kaldt *Spandvands Kro*, Ejerinde Ma Bertels — efter Sigende var det ikke ene Vand, de drak her.
- 3d. Frederik Knudsen, Andreas Jensen, Marie Kærgaard og Marius Petersen.
- 3e. Omkring 1840 forpagtede Lars Larsen Jorden og købte den senere og overdrog den 1858 til Datteren og Svigersønnen Poul Sørensen. Senere Ejer S. P. Sørensen, Klara og Vagn Larsen.
- 3f. Søren Skovby, Vilh. Vium, Edel og Martin Hedegaard, Astrid og M. Starholt.
- 3g. Jens Svendsen, P. Svendsen, Jakob Ungstrup og Grethe Skovby, Knud Andersen, 1919 Ida Engelund og P. Mikkelsen.
- 2b. Mads Jørgensens forladte Stuehus, ejedes 1860 af Murer Smidt, solgtes til Jens Nedergaard, senere Anders Nedergaard, som drev en stor Tømrer- og Snedkerforretning, bl. a. opførte han Ingesvang Kirke og flere af Egnens Mejerier. Nu er 2b sammenlagt med 3g.
- 4b. Oprettet af Søren Birk, Niels Andersen, Jørg. Jørgensen, A. Chr. Sørensen, Viggo Rasmussen, Dagmar og Egon Rasmussen.
- 4d. Opført 1860 af Murer Smidt, siden Jakob Ungstrup, J. Chr. Dahl, Marthinus Andersen, A. Rasmussen, N. P. Thomsen, Herdis og Arne Thomsen.

- 4e. Mikkel Stenkløver, J. C. Iversen, R. P. Laursen, L. Johs. Sørensen, Valborg og Kristen Pedersen.
- 4f. Oprettet 1860. Ejere Ostenfeld, Jakob Ungstrup, Joh. Thomsen, Christen Christensen, Petra Kærgaard og Alf Sørensen.
- 4h. Oprettet ca. 1860. Morten Præst, L. P. Hansen, P. Iversen, Agnes Hørdum og Alf Hørmann.
- 4i. Søren Birk, N. Søndergaard, Jens Nielsen (Murer), Th. Vad, Margrethe Dam og Hans Chr. Hansen.
- 4l. Oprettet 1900. Niels Andersen, Jørg. Jørgensen, Vilh. Rasmussen, Lovise Henneberg og Anders Andersen.
- 5a. Oprettet 1914. Marius Rasmussen, Jakob Bach, Th. Vad, Helga Vad og Svend Nørgaard.
- 5b. *Kehøjgaard*, sammenlagt med 1b, Robert Pedersen, J. Konrad.
- 5d. 1904 Jens Knudsen, Kathrine og L. Johansen, Murer og Cementstøber.
- 9e, 5h, 4a. Christen Jensen Hul, Morten Hul, M. Rasmussen, 1914 Anna Brøgger og Anker Lemminger.
- 6a. *Hjordkærgaard*, udflyttet 1845. Gaarden brændte 1858 og ejedes da af Søren Skriver, senere Søren Strunge Laursen (Vrold), Marius Pedersen, Chr. Clemmensen, J. P. Frost, Rs. Pind, Johs. Skærbæk, Marie Ladegaard og N. P. Nielsen.
- 6k. *Skolen*. Marie Skovlund og J. P. Torpe, Anna Zetterstrøm og T. Glud Laursen.
- 6b. Oprettet 1850, oprindeligt 2 Ejendomme, S. Larsen og L. P. Sørensen, Jens H. Kristiansen, samlet 1907 af Jens Jensen, Helga Davidsen og Magnus Jensen.
- 6e. *Pindhus*. Oprindeligt langt Stuehus med 2 Familier, Søren Byrde og Søren Smed. 1885 12 Tdr. Land fra Matr. Nr. 6a tillagt af Kr. Petersen, siden Jens Laursen, M. Kristoffersen, nu Asta og Ejnar Juhl.
- 6i. *Forsamlingshuset*.
- 7a. *Skovhus*, ejedes fra 1833 til 1895 af K. Kr. Degn og Søn Kr. Kr. Degn. Gartner Andersen, Mikkel Kristensen, Søren Lysdahl, Marie og Niels Kristoffersen.
- 7b. *Grønhøjgaard*, opført 1851, udstykket fra Skovhuset af Johs. Laursen, Kr. Degns Svigersøn, og har foruden dem kun haft een Ejer, Sønnen Martin Johansen og Hustru Johanne.

- 8a. Opført 1860 af Thøger Lemming, siden Poul Skomager, S. Bødker, Mikkel Bak, siden 1884 Chr. Johansen, Johs. Johansen, Mikka Riis og Poul Johansen.
- 8b. Opført 1887 af Murermester Chr. Christiansen, siden Mikkel Kristensen, Johs. Petersen, Marie Kristensen, Ole Hestbæk, Karen Brøchner og Kr. Petersen. Fra 1892 til 1910 dreves der Købmandsforretning i Ejendommen.
- 8d. Opført 1885 af Kristian Larsen, senere: Markus Sørensen, Nelly og A. Christensen.
- 7c. Opført 1880 af J. P. Bording, siden: Anna Riis, Joh. Bording.
- 7k. Opført 1910 af Niels Jensen, Købmand, siden: Kathrine J. Mogenssen, Gartner.

K æ r s g a a r d.

- 1. *Gl. Kærsgaard* (kaldet saaledes siden Udskiftningen), Hovedparcellen af den gamle Enestegaard. 1820 hed Ejeren Mads Rasmussen, siden: J. P. Wendelboe, cand. jur. Dines Poulsen, Kappel, Hofjægermester Dinesen, L. D. Jørgensen, Rasmus Jørgensen, August Sørensen, G. Nislev, Fru Benedictsens Nislev.
- 1c. Jens Madsen, Karl Jensen, N. Nielsen Rytter, Ane Marie og N. Nielsen Rytter.
- 3a. Jens Laursen, Laust Jensen, Elise og Th. Jensen.
- 3c. Jacob Kristiansen, Karl Olsen, Joh. Pedersen, J. Vendelbo, Svend Toft.
- 4a. Jens Stenholt, hvis Datter blev gift med Anders Holm, derefter: N. P. Holm, Peter Holm, Karen Margrethe Vinther, Aage Holm.
- 4b. Jens Holm, P. Holm, Laust Hjorth, Vagn Hjorth og Ruth Vesterskov.

V e s t e r B o r d i n g.

- 1a. F. Sørensen, Niels Bundgaard, Søren Sørensen, Astrid David- sen, Andre Sørensen.
- 1b. Maren Dyhrberg og Lars Jensen; Ejendommen er siden lagt til Gaard Nr. 2a.
- 1c. Anders Jespersen, Hans Jespersen, Joh. Thomsen, Niels Dyhr-

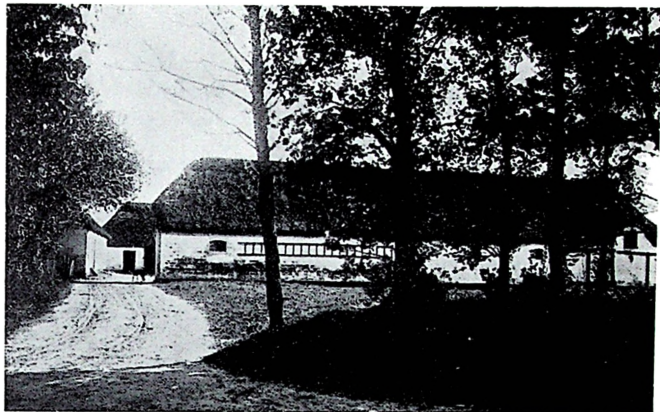

Balle Overgaard 1897.

- berg, Th. Schødt, Alfr. Lemming, Hans Chr. Nielsen, Jens Kusk, J. P. Bach, Anna og Henry Hansen.
- 1d. Niels Dyhrberg, Chr. Andersen, Carl Jensen, Rasmus Sørensen, Anna og Mikael Skov.
- 1e. Niels Hågensen, Knud Kristensen, Karen og Agnus Christensen.
- 2a. Omkring 1840: Rasmus Bording, Stamfader til Bording-Slægten, Ry Højskole, siden: Jens Andersen, Rasmus Hansen, Karl Rasmussen, fra 1897: Forpagterne Jens Jensen og Jens Lemming, 1912 købt af Kr. Pedersen, Ejer nu: Edith og P. Lucas Pedersen.
- 2b. Niels Krogsgaard, Anders Krogsgaard, J. Krogsgaard, Valdemar Mikkelsen, Kirstine og Niels Skov.
- 2c. J. P. Hul, Anders Krogsgaard, Kirstine og Jens Villumsen.
- 3x. Søren Villumsen, J. Sørensen, Kirstine og Alfred Nielsen.

Overgaard.

- 1a. Jens Jensen Overgaard, Niels Jensen Overgaard, Charlotte og Jens Overgaard, Ingeborg og Harald Overgaard.

Gammelt Billede af P. Overgaards Gaard.

- 1b. Jørgen Hvam, Chr. Hvam, Anna Dam og Andreas Jensen.
- 1c. Andreas Jacobsen, Karl Jensen, R. Pedersen, Aage Vinding, Rickard Elkjær.
- 1d. Laust Funder, L. P. Ungstrup, Moust Andersen, N. Pedersen, Gunhild og Otto Pedersen.
- 1e. Laust Madsen, Valdemar Andersen; siden nedlagt: Plantage.
- 1c. Oprettet 1895. Lars Kølkær, Jens Klode, Søren Klode, Hans Steffensen, Esther og Verner Fjeldgaard.
- 1l. Karl Madsen, Bothilde og Søren Bang.
- 1q. Oprettet 1895. A. Jespersen, Klaus Henrik Klavusen, N. Knudstrup, Karl Henriksen, Henriette Vurtz, Viggo Nielsen.
- 2a. Peder Sørensen, Søren Pedersen, Peder Sørensen Overgaard, S. Pedersen Overgaard; 1909: Rasmus Randlev Jensen; solgt til Udstykning, Hovedparcel: N. Brink, Martin Lund, Niels Kristensen, J. O. Jensen, Inger og P. Munk Nielsen.
- 2o. Oprettet 1910. Søren Pedersen Overgaard, Emmy og Peter Overgaard.
- 2c. Jørgen Hvam, Rasmus Geltzer, J. Henrik Klausen, Poul Kristensen, Morten Sørensen, Margretha og J. R. Jacobsen.
- 2d, 2z. Lars Enevoldsen, Niels Nielsen, Kirstine og Morten Karl-

- sen, Peter Mortensen; nu: *Tipholt Plantage*, Ejer: Rasmus Mortensen.
- 2c. P. Nold, Niels Andersen, K. Clemmensen, Jørgen Hvam, nu: *Hvamborg Plantage*, Ejer: Harald Overgaard.
- 2f. Kr. Krogsgaard, Anders Olsen, Joh. Rasmussen, Agda og Agner Rasmussen.
- 2g. Morten Karlsen; nu: Emil Jensen.
- 2d. *Hylkærbakke*; oprettet 1856 af Hans Rasmussen; senere: Jens Snede, Jenny og Rasmus Snede.
- 2r. Jacob Jacobsen, Niels Knudstrup, R. Jørgensen.
- 2t. Hans Andersen, Niels Knudstrup, Mikael Andersen, P. Johansen, Jens Sørensen, Rasmus Sørensen, Else og Peder Sørensen.
- 2ug. Søren Andersen og Anna Brink.

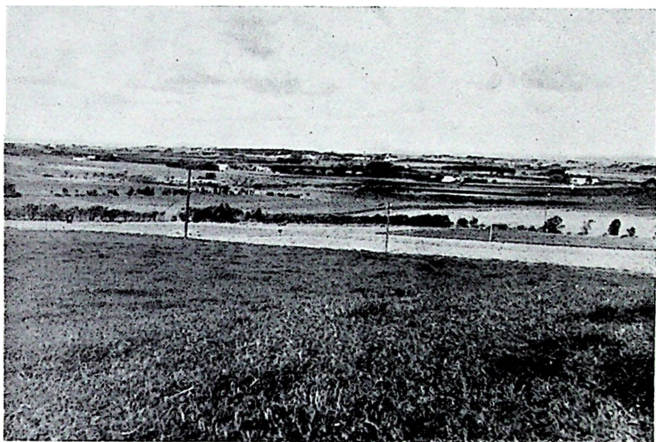
Indenfor Balle Sogns nuværende Omraade er der i senere Aar vokset tre samlede Bebyggelser frem: Balle Kirkeby, Øster Bording og Skærkær, de to sidstnævnte omkring Stationerne Øster Bording og Skærkær.

Balle Kirkeby.

- 14c. Margrethe og Hermann B. Christensen. Landpost.
- 14b. Esther og Otto Jensen. Vejmand.
- 14f. Erna og O. Balle. Uddeler.
- 9k. Edith og Dines Jensen. Graver.
- 9l. Kirstine og M. Mortensen. Centralbestyrer.
- 9a. Marie og A. Pedersen. Smed.
- 11b. Anna og Bech Jensen. Lærerpår 1907—38. Karna og Ejner Kristen Knudsen. Lærer.

Øster Bording.

- 1c. Ketty og Hans Steffensen.
- 1y. Kirstine og J. Kr. Poulsen.
- 1n. Sigurd Dideriksen. Cyklehandler.
- 1o. Margrethe og Kr. Lysdal.
- 1ø. Madsine og S. P. Overgaard.

Øster Bording set fra Højgaard, 1945.

- 1æ. Kirstine og Jens Villumsen.
- 1ag. Gudrun og Henning Carlsen.
- 1x. Henry Olsen.
- 1s. Juliane Pind.
- 1t. Kirstine Jeppesen.
- 1u. Grethe og Søren Overgaard.
- 1v. Nielsine og Thorkild Vad.
- 1am. Marie Christensen.
- 1aq. Alma og Thorvald Jensen. Møller.
- 1an. Ane og Hans Jensen.
- 1p. Edith og Alf. Olsen. Brugsforeningen.
- 1q. Anna og N. Overgaard. Tømrer.
- 2x. Edith og Aksel Sørensen. Stationen.
- 2f. Anna og Hans Jørgensen.
- 2m. Karen og Kr. Pedersen.
- 2c. Esther og Bernh. Jensen. Smed.
- 2e. Christiane og Søren P. Sørensen.
- 3h. Sigrid og Johannes Dam.
- 2n. Sidsel og R. Jørgensen.

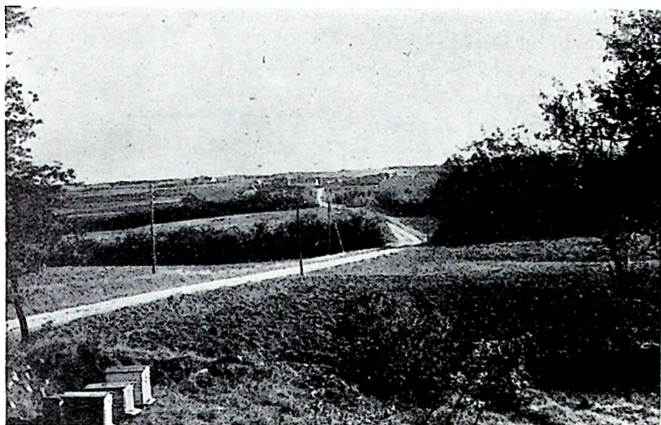

Skærkær set fra Syd, 1945.

S k æ r k æ r .

- 19b. Laura og Th. Rahn. Slagter.
- 19c. Valborg og Elv. Rasmussen.
- 19h. Nanna og Jørg. C. Brønning.
- 19l. Nora og Nørskov Hansen. Købmand.
- 19k. Agnete og Alfr. S. Nielsen. Skræder.
- 19n. Holmslykke. Brøndborer.
- 19ø. Kathr. og Knud Nielsen. Bilejer.
- 19sq. Kirstine Laursen.
- 19t. Mine og Carl Vürtz.
- 19r. C. Christensen. Snedker.
- 19g. N. M. Andersen.
- 19x. Esther og Martin Hou.
- 19æ. Chr. Jepsen. Bager.
- 19. Kristine Hansen.
- 19v. Thrine og Povl Nielsen.
- 19ac. Asta og Johan Vürtz.
- 19u. Karen og Th. Pedersen.

Statsejendomme udstykket fra Vester Kejlstrup.

- 19. Gerda Kristensen.
- 19ø. Anna og Mikael Stenholt.
- 19æ. Asta og Joh. Vürtz.
  - 5a. Cathr. og Frands Nielsen.
  - 5æ. Karen og J. P. Rasmussen.
  - 1ah. Signe og Aage Petersen.
  - 1ai. Emma og Chr. Rasmussen.
  - 1ao. Maren og Agner Petersen.
  - 1au. Dagmar K. Sørensen.
- 1. Skærkær Station.
  - Petrine og H. Holst Mortensen.
  - Matr. Nr. 1 og 5 ligger paa Ø. Bording Grund.

Ved Udstykning af Vester Kejlstrup blev der 1936 oprettet 16 nye Landbrugsejendomme:

Vester Kejlstrup.

- 1hi. Edith og P. Søgaard.
- 1ho. Agnes og Henry Hansen.

- 1hp. Sofie og Niels Krogh.
 1he. Maren og Carl E. Jensen.
 1hi. Hermine og Herluf Sørensen.
 1hv. Dagmar og H. J. Appel.
 1hg. Vita og H. Just Petersen.
 1hn. Magda og Henry Petersen.
 1hr. Sine og Anton Mikkelsen.
 1hu. Edith og K. A. Nørremark.
 1hx. Anna og Otto Thomsen.
 1hk. Stinne og J. P. Vestergaard.
 1hæ. Mary og Asger D. Jensen.
 1hø. Vanda og S. Jensen.
 1hm. Sigrid og P. Jacobsen.
 1hs. Anna og M. Kristensen.

Slægtsejendomme.

Med foranstaaende Udredelse af Ejerforholdene som Grundlag vil man kunne se, at der i Balle Sogn findes en Del Ejendomme, der har været i samme Slægts Eje gennem flere Generationer, nu tilhørende følgende:

- Johannes Thøgersen, Balle.
 Peter Nørgaard, Balle.
 Chr. Andersen, Balle.
 Jens Bechman, Balle.
 Holger Bechman, Balle.
 Hans Damgaard, Balle.
 Morten Vad, Balle.
 Niels Hedegaard, Balle.
 Jens Bak, Balle.
 Harald Overgaard, Overgaard.
 Alfred Olsen, Hvinningdal.
 Aage Christensen, Hvinningdal.
 Frands Frandsen, Bøgild Teglværk.
 Aage Holm, Kærsgaard.
 Th. Jensen, Kærsgaard.

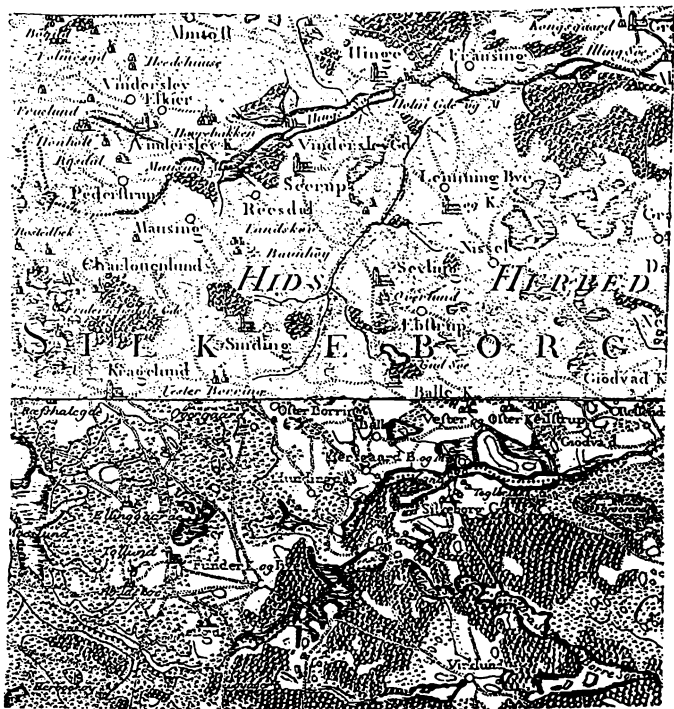
P. Kærgaard, Gadkær.
M. Johansen, Grønhøjgaard.
H. Jørgensen, Ø. Bording.
Rasmus Snede, Overgaard.
Agner Rasmussen, Overgaard.
E. Valbjørn, Ballelund.

Endvidere tilhører P. Overgaards og S. Skovlunds udflyttede Gaarde samme Slægt, der boede paa de oprindelige Gaarde, henholdsvis Overgaard og Hestehaven.

LANDBRUGETS UDVIKLING I NYERE TID

Det var en betydningsfuld Vending, der ved Udsiftningen indtraf, da saa mange Bønder forlod Fællesskabet og Landsbyerne og bosatte sig paa egne, private Ejendomme. For en stor Del var det jo sikkert Tidens driftigste Mænd, der sagde den forholdsvis trygge Landsbytilværelse Farvel og lagde deres Gaarde fjernt fra Naboer i den rygende Blæst. De nøjedes ikke med skikkeligt at pløje Agrene nærmest ved Gaarden, men greb videre om sig: ny Jord blev brudt, rensed for Sten, merglet og grøftet og lagt til Gammelmarken. Naar en saadan Stridsmand havde naaet sin Alders Grænse, var han ogsaa gerne kommet nær Ejendommens Skel med Opdyrkningen og kunde overlade Børnene til Deling et flere Gange større kultiveret Areal og en mange Gange værdifuldere Gaard end modtaget. Da saa mange tog fat — hver Udflyttergaard og adskillige gamle Hjemmegaarde blev Udfaldsporte for Opdyrkning af øde Jord, Hede, Mose og Kær — kendtes det snart, at Landvindingen skred frem: Lyngen veg for Korn og Græs, Egnens Farve skiftede fra mørk til lys.

Maaske vil man mene, Balle Sogn ikke havde særlig store uopdyrkede Arealer paa den omhandlede Tid. Vore mange Stednavne med Endelsen »Hede« og Videnskabernes Selskabs Kort fra 1700'ernes Slutning tyder imidlertid paa noget andet; Kortet har, som vi ser, Lyngsignatur helt ind til Overgaard, der er Lyng Vest, Syd og Øst for Hvinningdal, Lyng i et bredt Bælte fra Kærsgaard op mod Øster Bording By og Lyngstrækning mellem Frøbæks øvre Løb og Kejlstrup Bakker. Endvidere har mangfoldige uregelmæssige Jordstrimler ind imellem og langs med de forskellige Ejerlags-skel samt Dele af det gamle Skov- og Overdrevsterræn været lyng-

dækket. Hertil kommer Moser og Kær i større og mindre Udstrækning, Balle Sogn havde saa mange af. Det er alle disse uproduktive Arealer, vore Olde- og Bedsteforældre ved slidsomt Arbejde fik omdannet til frugtbart Agerland. Nutidens Børn aner slet ikke, hvad denne Omdannelse, der gjorde Sognet rigere og større, mere frugtbart og smukt, har kostet deres Fædre af Arbejdsindsats og Savn. Ingen, som ikke selv har oplevet det, kan forestille sig det Slid, der ligger bagved tilendebragt Opdyrkning. Endnu lyder i vore Øren, hvordan Rødder brast, naar Studeforspandet langsomt, men sikkert trak Ploven frem gennem sivgroet Kær — Heste duede ikke til saadan Brug, da de blev ureger-

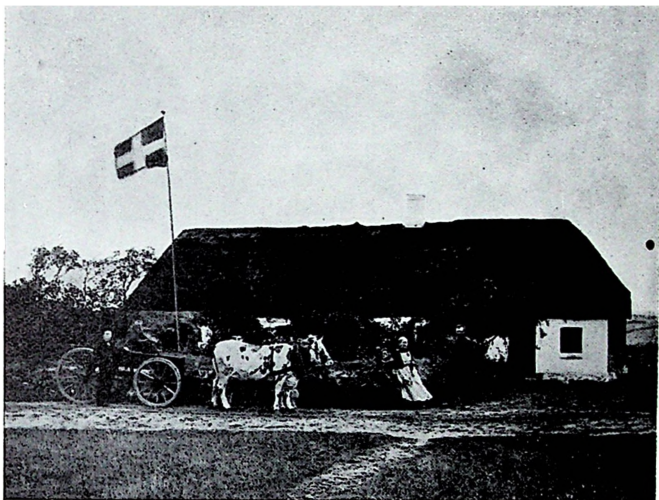

Opdyrkning af stenet, raa Jord.

lige paa blød Bund, derfor havde hver Gaardmand foruden Heste ogsaa et Par solide Trækstude. Stadig hører vi Spadens Klang og Hamrens Slag, idet vi mindes, at Mosehuller planeredes, og opvæltede Storsten kløvedes sønder. Slog en lang Dag ikke til, tog man maaneklare Aftentimer til Hjælp. Grøfter gravedes, Diger kastedes. Mergel blev hentet i Langsø paa Silkeborgsiden under Søgade (prammedes over) eller i Serup og Hinge Sø; 5½ Time tog en Kørsel fra Overgaard til Hinge Sø efter Mergel.

Kærlighed til Hjem og Eje var Drivkraften bag denne Gerning, hvorved egen Velfærd, Sogn og Landsdel byggedes op. Havde Hovbonden været langsom og træg, var hans Efterfølger, den frie Mand, en helt anden, ganske som forvandet. Saa meget kan Frihed virke.

Men ikke alene opdyrkedes større og mindre Hedestrækninger ud fra bestaaende Gaardbrug. Mange Steder henlaa afsides Smaalodder, overflødige eller uhensigtsmæssigt skiftede Jordarealer, hvoraf der Tid efter anden oprettedes nye Ejendomme, mindre Gaarde eller Husmandsbrug. Betegnelsen Husmand kendes allerede før Landboreformerne og dækkede da i de fleste Tilfælde Haandværkere, der ved Siden af deres gode Erhverv havde en lille Jordlod med Avl og Græsningsret til en Ko eller to samt et Par Faar. Deres Stilling var forholdsvis gunstig, og ved Adgangen til

Johannes Bordings Ejendom 1905. Bygningerne opført 1880.

Selveje var de ofte i Stand til straks at købe sig Gaard og Grund. Efter Landboreformerne skabte Mangelen paa Arbejdskraft ude paa de store Gaarde en ny Type Husmænd, som blev Daglejere, idet den Jord, man overlod dem, gerne var utilstrækkelig til Familiens Underhold. Det er disse Husmænds Stræben mod bedre Kaar, der har affødt den saakaldte Husmandsbevægelse, hvis Virkning bl. a. har givet sig Udslag i talrige Udstykninger af Gaarde med overflødige eller daarligt beliggende Jorder. Hele denne Udvikling har sammen med lettere Adgang til Grundforbedring ved Mergling, Afvanding, Tilførsel af Kunstgødning og Rodfrugtdyrkning givet Kultiveringen og Bebyggelsen et Opsving, hvis Kraft endnu er helt usvækket i vor Tid, Udstykningstiden.

Naar Arbejdet i indeværende sidste Opdykningsperiode nu snart kan meldes tilendebragt saa fuldstændigt, at Sognets Jord ganske er gjort Menneskene underdanig, staar vi, som foran antydet, hvor Oldtidens Folk begyndte: i det gamle Boplads-Område ved Vandløbene og Søbredderne. Vi ender Opdyrkingen

En Mose tommes for Dynd.

i det Udkant-Terræn langs Sogneskellet, som Landsbysamfundets Grundlæggere vendte Ryggen, da de drog ind mod Skovfladernes Midtpartier og ryddede Træstubbe og Stenblokke bort fra en genstridig Jordbund.

Linjen indad og udad er Folkets Vej til Sognets Bebyggelse. To Gange gik vore Forfædre Opdyrknings trange, men velsignede Vej — to Gange vandt Slægten indefra det Landskab, det altid har ejet og besiddet. En Oplevelse er det at høre Historien fortælle herom, en endnu større Oplevelse blev det at være Vidne til og Parthaver i den skete Landvinding nu sidst.

Vi forstaa endelig godt, at Skoven maatte forsvinde under de gentagne Rydnings-Togter frem og tilbage, vi indser ogsaa, hvorledes der ved skiftende Brug blev efterladt Jord, som, da ændrede Forhold indtraf, kunde nyttegøres, opdyrkes og grundforbedres — Sognet og Landet til Gavn, nu og i Fremtiden.

Det bedste ved det hele var, at Menneskene under alt dette Slid bevarede aabne og modtagelige Sind. De forstod, at materielle Værdier var Midler, ikke Maal i sig selv. Man kunde f. Eks. glædes ved og tale om, naar Bjørnson eller Ibsen havde udsendt en ny

Bog. Da Balle Skole en varm Sommerdag tog paa Udflugt til Himmelbjerget og nogle Mænd fulgte med, nyttede flere af disse Lejligheden og gik ned til Emborg for at se Ruinerne af det Kloster, hvor Lovgiveren Biskop Gunner i sin Tid virkede. Bagefter var de meget interesserede i at finde ud af, om man fra Bjerget kunde øjne Niels Ebbesens Nørreris. Og da Thor Langes Mindestøtte over Kong Svens Grav paa Graahede i Torning Sogn en Efteraarsdag 1892 skulde afsløres, vandrede to Mænd fra Balle Huse den lange Vej til Graahede for at overvære Afsløringen og deltage i det historiske Stævne. Det huskes ogsaa, at Skjoldborgs »Naar Vinteren rinder« vakte Glæde hos Folk i Balle Sogn. De syntes, Sangen var dem Løn og Paaskønnelse. Digteren havde vurderet deres Indsats, givet rigtigt Udtryk for Hensigten med Arbejdet: mere Sædejord, bedre Samfund, et rigere Danmark, en lykkelig Fremtid for Land og Folk. Uovervindelig var dette Slægtled, fordi dets Kærlighed var stor.

SKOLEVÆSEN

Det første urokkelige Vidnesbyrd om Skole i Balle Sogn aflægges Hids Herredsbog 1772:

»Udi Balle Bye er en grundmuret Skole, som holdes nu ved Lige af Seign. Daniel Fischer til Wester Kejlstrup, og efter oprettet Fundatz nyder Skoleholderen aarlig i Løn 6 Tdr. 4 Skp. Rug og i Penge 9 Rd. 1 Mk., hvoraf 4 Rd. Lysepenge fra Allinggaard er iberegnet samt 32 Læs Tørv; desforuden Græsning til 2 Køer paa Balle Mark og fornøden Høe og Halm. Skolens Inventarium er en gammel stor Bilægger-Karkelovn.«

Det er Pastor Reenberg, der indberetter, og alt synes i saa selvfølgelig Orden, at vi maa tro, Skolen allerede har ligget her en Del Aar. Navnlig antyder Ordet »nu« en vis Fortid. Og det er vel sagtens en af Fischerne, rimeligvis Clemens Fischer, Vester Kejlstrup, vi kan takke for Skolens Opførelse. Edv. Egeberg siger, at »Clemen Fischer paa flere Omraader satte sig et smukt Minde, følgende det gode Eksempel, som mange større Jordbesiddere i den Tid gav, kalder og lønner han en Degn i Balle, Jens Lauridsen.«*) Naar han kalder og lønner, har han nok ogsaa bygget — oprettet en Skole her, rimeligvis i 1740'erne.

Efter Skolefundatsen var Degnens Indkomster følgende:

Balle By har bestaaet af 9 hele Gaarde, og var da Degnen tillagt i Degne-Kiærve af hver Gaard 7 Kiærve Korn, $3\frac{1}{2}$ Kiærve Rug, $3\frac{1}{2}$ Kiærve Byg og $3\frac{1}{2}$ Kiærve Havre. Men nu samme Gaarde er gjorde til 7, svarer dog de 7 Gaarde ligesaa meget Korn i Kiærverne som de 9 Gaarde tilforn har svaret. Af Balle Udsogn, nemlig: Overgaard 1 Gaard, Westerbording 1 Gaard, Østerbording 3 Gaarde, Hvinningdal beregnes kun for 2 Gaarde og Kiærsgaard

*) Silkeborg Slot III, 157.

1 Gaard, af hver Gaard en halv Trav Korn, 5 Kiærve Rug og 5 Kiærve Byg.

St. Hans Rente af Balle By Mælk til 1 Ost, men hver halve Gaard i Overgaard, Westerbording og Østerbording og hver fjerde kvart Gaard i Hvinningdal og Kiærsgaard en liden Ost.

Juule Rente af hver halve Gaard og af hver fjerde kvart Gaard i hele Sognet 1 Brød til 7 à 8 Pd. og 1 Faarelaar til 5 à 6 Skilling.

Paaske Rente af hver halve Gaard og af hver fjerde kvart Gaard i Udsognet svares med 4 Skil. i Stedet for 1 Snes Æg. Men i Balle Bye af hver halv Gaard nu 5 Sk. i Stedet for Æg. Hver Huus Mand og Inderste skal svare i Nannest til Juul 3 Sk. og til Paaske 3 Sk.

Af Wester Kielstrup nyder Degnen 4 Skp. Rug, 3 Skp. Byg og 3 Skp. Boghvede og for S. Hans-, Jul- og Paaskerente 1 Rd.

Mere ved vi ikke om Skolen foreløbig. Og om Degnen ved vi kun, at han altsaa hed *Jens Lauridsen* — maaske var han begyndt her ved Skolens Oprettelse.

1794 hedder det i Aarhus-Bispens Visitatsbog: Balle Sogn har nu en Skole, hvis Lærer, saa vidt vides, passer sin Tjeneste, som han bør.

Biskoppen var her igen 1798, og da siger han, at Ungdommen fandtes meget forfremmet, »kun af Skolerne er alt for faa tilstede, ligesom der og endnu klages meget over Skolernes Forsømmelse«. Det gælder baade Gødvad og Balle.

Fire Aar efter: En anden Lærer — i Forvejen er talt om Gødvad — holder Skole for Balle Sogn, og »paa ham er ej heller noget at udsætte. Ungdommen var talrig forsamlet. Store og smaa gjorde vel Rede for deres Kundskaber, som fandtes meget forbedrede siden den forrige Tid.«

Denne hæderlige Omtale gælder, forstaar vi af Folketællingen, Skoleholder *Kristian Rasmussen*. Han var 1801 57 Aar og skulde efter menneskelig Beregning kunne hævde Stillingen adskillige Aar endnu.*) Men 1814 træffer vi en anden Mand i Embedet, og han er allerede mærket af Alderen:

---

*) Det gjorde han ogsaa; 12 Aar senere, altsaa ca. 1813, findes vedføjet en Fortegnelse over konfirmerede Børn i Balle Sogn: »Min Navn er Kristian Rasmussen. Og min Aløer er 69 Aar. Og ieg har været Skolelærer udi 47 Aar«. — Han siger ikke, at alle disse strenge

»Da Skoleholderen i Balle *Christian Larsen* formedelst Alder og Svagelighed og tillige af ringe Kundskaber, kan ingen Forandring med den Skole foretages, førend hans Afgang enten ved Dødsfald eller paa Pension, hvilket ærbødigst er tilmeldt den høje Amts Skoledirektion.«

Det er Præsten Meldal, der skriver dette i en ny anskaffet Skoleprotokol, og vi synes jo, hans Sætningsbygning kan kritiseres. Til Fremme af Sognets Skolevæsen er 1814 valgt en Skolekommission paa 5 Medlemmer med Præsten og Skolepatron, Kammerraad Hastrup i Spidsen. De andre Medlemmer kaldes Skoleforstandere, og »disse hæderlige Sognemænd« er Gaardmændene Peter Larsen, Niels Christensen og Daniel Pedersen, alle af Balle.

»Eksamen i Balle Skole d. 28. April 1815 i Overværelse af Commissionens Medlemmer undtagen Patronen, der formedelst Upasselighed ikke kunde komme. Børnene blev examinerede i indenadslæsning, Cathekismus og lidt i Lærebogen, og befandtes kuns maadelige, formedelst Skolelærerens Uduelighed; her blev ingen Examensliste forfattet, da han ikke forstaar det, ifølge min herom givne Beretning om ham.«

Kammerraad Hastrup har altsaa med eller uden særlig Grund holdt sig borte fra denne pinlige Eksamen, og Gaardejer P. Larsen undlod at underskrive den af Præsten forfattede Udtalelse.

»Skolen skal have de fornødne Materialier til en bedre Undervisning«, skriver Skoledirektionen Oktober 1815, »saasom Læsebøger, Psalmebøger etc. samt at de anordnede Bøger overalt findes, saasom Holms Lærebog, Nielsens Regnekunst, Bircks danske Sproglære og Jørgensens Materialier til Forstands-Øvelser.«

1815: »Formedelst den gamle Skoleholders Sygdom blev ingen Examen afholdt i Balle Skole; denne Sygdom blev og hans Død, som indtraf den 27. November.« Underskreven: Meldal. Det maa beklages, at vi ikke kan meddele Præstens Ligtale-Manuskript.

Aar er tilbragt i Balle, men det tør vi vistnok regne med de er, og da kan han være Jens Laursens direkte Efterfølger.

Naar Biskoppen ynder Kr. Rasmussens Undervisning, maa det skyldes Dygtighed i de mundtlige Fag, og Bedømmelsen gælder naturligvis navnlig Religion. Som Dansk lærer kunde han neppe blive rost efter Samtidens Maalestok, dersom ovennævnte Prøve og et Par andre lignende er Typer paa hans Retskrivning: »Læst udi Catekismussen ... Læst indena i forklaring ... fligtig søgt Skolen ...« o. s. v. — Hvorfor man lige efter en alderstegen Skoleholder antager en allerede gammel Mand, det er ikke let at vide.

En Skoleplan for »anstundende Sommer« 1816 fastlagdes i Enkeltheder saaledes: 1. Anden Klasse søger Skolen 2 Dage ugentlig 3 Timer daglig fra 5 til 8 om Morgenen eller fra 11—12 om Middagen eller fra 5 til 8 om Aftenen. Disse 6 Timer ugentlig bestemmes til Skrivning, Regning og Forstands-Øvelser, Historie, Indenadslæsning og Bibelhistorie. Da Religions Kundskabens Vedligeholdelse maa bevirktes om Sommeren ved Cathechisation i Kirken, har denne Klasse under Mulkt at møde, naar de tilsiges. 2. Første Klasse søger Skolen i næste Sommer 4 Dage ugentlig i de anordnede Timetal, da de fremtidigen som Smaa kun faar 2 Dage ugentlig om Vinteren, fordi Vejen til Skolen er dem for denne Aarens Tid besværlig.

»For at modvirke for tidlige Opflyttelse fra 1. Klasse til 2. Klasse skal det paases, at Børnene i 1. Kl. erholder tilbørligen forberedende Dannelse og Undervisning med en færdig, tydelig og rigtig Indenadslæsning — Forstandsøvelse — Udenadsstavning — Hovedregning — Skriven samt de første Grunde til Religionsundervisning. At fra Dato intet Barn forflyttes i 2. Klasse, der ikke ved Hovedeksamen for hver Del har erholdt Caracteren *got.*« — Hvor er det dog vanskeligt at komme godt igennem Skolen og Livet!

Skoledistriktets Inddeling approberedes 1815: Til Balle Skole skal fremtidig høre Balle By, Øster Bording, Hvinningdal, Kærsgaard og Vester Kejlstrup. Lærerlønnen er 5 Td. Rug og 6 Td. Byg in natura, 12 Td. Byg betalt efter hvert Aars Capitel Taxt, Skolejord, Ildebrændsel, Hø og Halm samt 5 Rdl. for Kirkens Rengørelse, Altertøjets samt Kirkevinduernes Vask.

Fra 1. November 1817 kaldes den nye Skolelærer *Anders Hansen*. »Blev han den 19. November introduceret i det nye Embede, efter at han i tvende Dage forud havde haft Distriktets samtlige Skønningdom samlet for nogenledes at inndele dem i de befalede Klasser efter deres Kundskaber, og efter den Inddeling, han havde forfattet, befandtes 38, som efter Alder og Duelighed for det første kunde være i anden Klasse; til første Klasse var 28 indskreven, hvilke alle vare tilstede og kortelig examineredes for det meste i Indenadslæsning og Forstands-Øvelse. Ved samme Lejlighed overleverede Skolepatronen til Skolens Brug 6 Skrive Tavler med Grifler og 4 Regne Kasser.«

»Den 11. Februar besøgte jeg, Meldal, Skolen i Balle for at undersøge Børnenes Fremgang og fandt dem svært gode i Indenadslæsning, Udenadstavning og Udenadsregning. Skolelærerens Flid og Arbejdsomhed er rosværdig; efter tilendebragt Prøve blev tillige holdt Commissionsmøde, hvor alle Medlemmerne var tilstede og blev da forhandlet som følger.

Patronen meldte at have siden sidste Commissionsmøde leveret Skolelæreren til Brug i Balle Skole 100 Penne og en Flaske til Blek.«

Eksamen i yngste Klasse 1822 antyder, hvor ængstelig man har været for at faa Eleverne for tidligt op i ældste Klasse: af 9 Piger er den ældste 16 Aar, den yngste 8 Aar, de andre 7, 11 og 12 Aar; 5 har faaet Karakteren Godt, 2 Temmeliggodt, 1 Maadelig og 1 Slet. Sædeligheds-karakteren er jævnthen 5, hvilket vel maa kaldes nogenlunde, men det ser ikke godt ud for den stakkels Maren, der har faaet Slet, og hun er næsten 16 Aar, tjener i Balle, har hjemme i Torning; hun forlanger at blive konfirmeret, men det »henskødes«.

Den 8. Oktober 1828 Skolekommissionsmøde i Balle Skole; hvorledes Skolen var besøgt det sidste Aar blev undersøgt, og ingen Forsømmelse fandtes. Skolepatronen lovede at anskaffe en smal Snor til Springmaskinen, den skulde være paa 6 Alen; og der stilledes i Udsigt at Skolen skulde faa overladt 70 Stk. Springreb og 2 Al. Blaarlærred til Sandposer. Tillige vedtoges at lade Snedkeren fremstille et Ligevægtsbræt til Springmaskinen. En Øvelsesplads udenfor Skolen blev udset og dens Istandsættelse aftalt.

Under alle disse styrkende Legemsøvelser, Anders Hansen satte Ungdommen i Gang med, faldt han selv sammen. »Skolelærer Hansen er svag og affældig«, ser vi 1836, »saa at han ofte er ude af Stand til at besøge Undervisningen. Øverste Klasse er kun ret god i det hele, mindste Klasse er maadelig, og den indbyrdes Undervisning føres aldeles fejlagtig«.

1837 valgtes til Skolepatron »Gaardmand Christen Jensen Hvol i Hvinningdal«, da »han er en forstandig og retsindig Mand og tillige øvet i at skrive og regne«.

Eksamen d. 29. Marts 1837: »Det var øjensynlig, at det skyld-

tes Forældrenes Omsorg og Vejledning, at Udfaldet af denne Eksamen var ret god«.

»Mandag d. 12. Marts 1838 blev holdt en Skolekommissions Samling i Balle Skole for at modtage af afdøde Skolelærer A. Hansens Enke det Skolen tilhørende Inventarium, som befandtes i antagelig Forfatning i det hele. Dette Inventarium blev derefter overleveret den ny ansatte Kirkesanger og Skolelærer *Lyngbye*, som derover forfattede en Fortegnelse og nu tilsvarende det Modtagne«.

Ved samme Lejlighed foretog man Opgørelse af Embedets Indtægter, for at Kirkesanger og Skolelærer Hansens Enke kunde faa Pension beregnet. Gaardmand Jens Sørensen Schou varetog Enkens Interesse, og man fandt, at Lønnen alt i alt udgjorde 113 Rdl. 4 Mk., deraf fast Løn 110 Rdl. Jens Schou gjorde gældende, at Skoleløden blev vurderet lovlig lavt, men de andre mente Nej, og saa blev det derved. Enkepensionen fastsattes til 12 Rdl. aarlig.

I 1843 var Skoleudgifterne i Balle Sogn 66 Rdl. 4 Mk. 10 Sk., Gødvad Sogn: 49 Rdl. 1 Mk.

1844 tales der om en mulig Udflytning af Balle Skole, men Skoledirektionen foreslaar at stille denne Sag i Bero, »da store Vanskeligheder vil flyde deraf.« Sogneforstanderskabet tiltraadte.

1845: Seminarist *Niels Mortensen* kaldes til Kirkesanger og Skolelærer i Balle i den fratrædende Christen Michel Lyngbys Sted.

I Juni 1845 blev det bestemt, at der snarest muligt skulde bygges 1 Fag til Skolen og »hele Bygningen undergives en Hovedforbedring paa billigste og bedste Maade«. Men den 10. Oktober samme Aar stod det Forstanderskabet klart, at det endnu kan have lange Udsigter med Reparation. Man vedtog, »at dersom denne Skole ikke er i brugbar og behørig Stand saavel for Skolebørnene som for Læreren og hans Familie inden d. 26. Oktober førstkommende, saa skal uophødeligen fremskaffes et Lokale lejet paa Commissionens Regning, hvori der kan holdes Skole; og det overdrages da til Sogneforstanderne Peder Danielsen og Jens Nielsen Overgaard paa billigste Maade at forskaffe et saadant lejet, som maa være beliggende i Nærheden af Skolen, i det mindste i Balle By«.

Balle Skole ca. 1898. Nogle Aar senere jævnet med Jorden.

Da Skolens Tørv er ubrugelige, skal Beboerne paalignes og levere 96 Tørv af hver Td. Hartkorn.

Skolelærer Mortensen ønsker og faar 25. Novbr. 6 Stk. Hjorts Læsebøger, 2 Stk. Therkelsens Regnebøger og 4 Blækglas. Aaret efter bevilges ham 1 Sæt Læretabeller.

1847: »Paa Grund af Dyrtiden i Sommer finder for denne Gang ingen Multering for Juli Maaned Sted.«

12. Februar 1849: Det vedtoges, at et nyt Udhus til Balle Skole skal bygges, dersom Krigen ender inden næste Foraar. Men vedbliver Krigen, og Tiderne for Landmanden ikke forbedres, da skal Bygningen først opføres i Foraaret 1850.

Man samledes hos Hans Kloborg d. 22. Maj 1857 og bestemte Oprettelse af en Pogeskole. Underste Klasse deles i to Afdelinger, øverste ligeledes. Husmand Erik Hansen erklærede at ville for 1 Aar paatage sig at give Undervisning i Pogeskolen og betoste Lokalet opvarmet for 75 Rd. aarlig, hvis Skolehus kunde lejes i Nærheden af hans Hjem. Ministeriet godkendte Pogeskole-Ordningen, men imidlertid var en ny Plan udtænkt: enten udvide Balle Skole eller opføre en helt ny selvstændig Skole i Øster Bording.

Den 10. Febr. 1858 var Sognets Beboere indbudt til Møde i

Øster Bording. Der blev spurgt, om man skulde bygge Pogeskole, og i saa Fald 1 eller 2. Planen forkastedes. Det blev dernæst sat under Afstemning, om Balle Skole skulde udvides, og en 2. Lærer ansættes, naar Børnetallet fordrede det. Nej! Endelig udspurgt, om der i Sognet skal ordnes en liden selvstændig Skole foruden Skolen i Balle og ansættes en ugift Lærer, svarede alle Ja; og til den Ende blev Husmand Niels Peder Munk, Øster Bording Mark, afkobt hans Parcel Ejendom med paastaende Bygninger for 150 Rdl. samt Aftægt til P. Munk og hans Kone, saa længe de lever. Det vedtoges, at til denne Skole skulde henlægges Byerne Hvinningdal og Øster Bording med alle deres Afbyggere, ligesom man vilde søge Overgaard og Vester Bording, som hidtil havde været under Sinding Skoledistrikt, inddraget i Øster Bording Skolekreds.

Øster Bording Skole skulde saa bygges 1858, Lærerlønnen fastsattes til 6 Tdr. Rug og 10 Tdr. Byg, betalt efter Kapitelstakst, desuden »80 eller 100 Rdl.« — samme Aar ændret til 15 Tdr. Byg og 150 Rdl. samt anordningsmæssig Brændsel. Ministeriet fandt ogsaa dette for »saa ringe, at sandsynligvis ingen Seminarist vil søge om dette Embede og endnu mindre blive tilsinds at forblive flere Aar«. Forstanderskabet faar Valget: enten straks at opføre 2 Pogeskoler eller lægge 10 Tdr. Byg til Øster Bording-Planen. »Man vedtog at forhøje Lønnen med de 10 Tdr. Byg.« Skolen skal være 21 Alen lang, 12 Alen bred og $4\frac{1}{4}$ Alen høj: Grundmur, Lyngtag.

Gaardmand Poul Winther, Hvinningdal, blev ved Licitation d. 1. Aug. 1859 lavestbydende med 1000 Rdl. Hans Bud modtoges straks, og d. 2. Novbr. 1859 kunde han melde færdig, hvorpaa Sogneforstanderskabet »tog saavel Skolebygningen som Udhuset i Øjesyn. Man fandt alt saare godt, og Skoleplan udformedes med ikke mindre end 119 Ferie dage, deriblandt 6 Markedsdage og 13 Lørdage à 2 Timer. Skoledirektionen ændrede Planen til 106 Ferie dage. Skoletiden Kl. 6—12, 31 Børn. Der bevilgedes Skolen 12,000 Tørv, anskaffet ved offentlig Opraab«.

Øster Bording's første Lærer var *Thomas Nielsen*, den senere kendte Politiker og Bladmand. Han blev til 1862 og efterfulgtes af *O. A. A. Pries*.

Kommunen var nu kommet i Gæld. Man havde købt Jordlod til Øster Bording Skole, 250 Rdl., og andet var løbet paa, Hans Klo-

borg skyldte man Penge, og Lærer Mortensen, Balle, havde 150 Rdl. tilgode for sidste Aars Løn m.m. Der optoges da et Laan i Viborg, 500 Rdl., og det blev nødvendigt at paaligne hver Tønde Hartkorn 4 Rdl., ligesom man i ekstra Skat af Formue og Lejlighed tog 44 Rdl.

Under disse trykkende Forhold fandt Sognestyret det betænkeligt, at Overgaard og Vester Bording vedblivende hørte under Sinding Skoledistrikt og saaledes med ca. 11 Tdr. Hartkorn svarede Skat til Sinding Kommune. Et udførligt Andragende blev sendt Ministeriet, men dette svarede, at Overgaard og Vester Bording fremdeles skal henhøre under Sinding, »indtil den Sinding Skolekasse paahvilende Gæld, stor 298 Rdl. 38 Sk. er betalt«. Og saafremt Balle stadig skulde staa fast paa Kravet, forventes et nyt Andragende indsendt.

Da Ministeriet kræver visse Foranstaltninger truffet vedrørende Undervisning i Gymnastik, svarer Sogneforstanderskabet, at »uoverstigelige Vanskeligheder hindrer Gymnastikundervisningens Fremme«.

Kort efter at Sognets Skolevæsen skulde have faaet betryggende Ordning med Skolen i Øster Bording, aflastedes Balle Skole yderligere derved, at en Friskole oprettedes ved Balle Kirke (senere Balle Huse), og nu gik nogle Aar hen uden særlige Forandringer. Til Lærer og Kirkesanger kaldedes 1880 *Hans Rasmussen*. 1883 havde Alderslyst saa mange skolesøgende Børn, at man mente, der var Brug for Skole i Alderslyst. 30. Marts 1885 vedtog Sogneraadet imidlertid Lærer Hans Rasmussens Plan om Udvidelse af Balle Skole. Et Medlem, Jacob Ungstrup, ønskede i den Anledning tilført Protokollen, at han »ikke skønner rettere, end at Balle Sogns Skolegang bedst ordnes paa den Maade, at der bygges Skole i Alderslyst, og Balle Skole flyttes ud i Nærheden af Kirken«. Derved blev det muligt for Børn fra Skærkær, som nu paa Grund af Afstanden søger Sejling Skole, at blive undervist inden for Sognet. Sogneraadet fik Paalæg om Opførelse af Pogeskole i Alderslyst, men da det protesterede herimod, frafaldt Ministeriet Kravet. Alderslyst søgte saa selv at danne Skole: 15. Novbr. 1887 forelaa Ansøgning fra Privatlærer Hvorslev af Alderslyst om en Understøttelse af Kommunekassen paa 200 Kr. for et Aar. Sogneraadet

svarede, at man ikke fandt Anledning til at inklade sig herpaa. Aaret efter besluttede Sogeneraadet dog at ansætte en Pogelærerinde i Alderslyst, saafremt Skoleraadet vil yde en væsentlig Del af hendes Løn, i modsat Fald kan man ikke gaa med til Planen, før Balle Skole bliver overfyldt.

Det blev Balle Skole snart; 5. April 1889 hedder det i Forhandlingsprotokollen: Da Balle Friskole til Efteraaret bliver nedlagt, og altsaa Børnetallet i Balle Skoledistrikt til den Tid vil udgøre ca. 120, tænker Sogneraadet sig som endelig Ordning at skaffe Lokale til en Lærerinde ved Balle Skole.

Ministeriet godkendte 1889 Planen om Tilbygning og Oprettelse af et Lærerindeembede. Indtil videre maatte man antage en ueksamineret Lærerinde til Skoleundervisning i lejet Lokale. *Eline Kloborg* antoges, senere *Trine Vad*. Murer Kr. Kristiansen og Snedker A. Jensen, Øster Bording, byggede det nye Skolehus, Murerarbejdet kostede 1185 Kr., Snedkerarbejdet 1490 Kr. Kr. Salling flyttede Vejen og planerede Jorden for 19 Kr. 75 Øre.

Skrivelse fra Povl Thøgersen, Balle, om, at det ønskes paalagt den Lærerinde, der kaldes, som Pligt at undervise i Haandgerning. »Det vedtoges at anmode Skoledirektionen, at det ej alene paalægges Lærerinden som Pligt at undervise Pigebørnene i Balle i Haandgerning, men ogsaa de fra Øster Bording Skoledistrikt.«

I Efteraaret 1890 kaldedes *Sofie Geltzer*, Datter af Højskoleforstander Rasmus Geltzer, Hylkærdal, tidligere Sinding.

Saa havde Balle Sogn da et godt fungerende Skolevæsen. Hans Rasmussen og Sofie Geltzer var hver for sig fremragende dygtige, deres Undervisning og Personlighed uforglemmelig. Tilsvarende lyst Minde efterlod Lærer *Pedersen* i Sindet hos den Elev, der en Sommer søgte Øster Bording Skole, og som nu skriver dette.

Desværre for Balle overtog Sofie Geltzer efter et Par Aars Forløb Lærerindestilling i Silkeborg, men 15. Novbr. 1893 indstillede Sogneraadet *Dagmar Geltzer* som Nr. 1 til at efterfølge Søsteren ved Balle Skole, og det var igen et heldigt Valg. Gik saa Tiden paa allerbedste Maade indtil 3. Febr. 1898, da der for Sogneraadet forelaa Meddelelse om, at *Dagmar Geltzer* opsagde sin Plads, idet hun skulde rejse til Silkeborg.

Flytningen bevirkede, at en Del Beboere i Skolekredsen sendte

Sogneraadet og Ministeriet Andragende om Ansættelse af en 2. Lærer i Stedet for en Lærerinde. Sogneraadet anbefalede, men tilføjede, at man ikke kunde godkende Andragendets Indhold i dets Helhed. Hen paa Sommeren 1898 kaldedes *J. R. Jacobsen*, Sall, til 2. Lærer i Balle.

Det var Alderslyst, der hidførte Ordningen med en 2. Lærer, for Børnene herfra krævede stadig større Opmærksomhed, og Alderslysts Indflydelse øgedes med det stigende Folketal. Men Lysbro voksede ogsaa, og Hensynet til Lysbro dikterede 10. Juli 1899 en Henvendelse til Skoledirektionen angaaende Deling af Øster Bording Skoledistrikt med 2 Skoler. Direktionen svarede, at imod saadan Plan havde man intet at erindre, naar blot Lærertilønnen blev tilfredsstillende.

Tydeligt nok trak det op til store, helt gennemgribende Forandringer. Medens man arbejdede paa at faa hidført en Deling af Øster Bording Skoledistrikt, med Skole et Sted nær Hvinningdal og Skole i Nordvestsiden af Øster Bording for Øje, maatte man af Hensyn til Kommunens Økonomi og for at skaffe det nye Øster Bording Skoledistrikt rimeligt Omraade søge Overgaard og Vester Bording frigjort for Forbindelsen med Sinding og lagt under Øster Bording Skole. Alt dette voldte Vanskeligheder, og hertil vilde saa uvægerlig komme Krav fra Aldersyst om selvstændig ny Skole, hvilket kunde medføre, at Beboerne ude ved Kirken ogsaa fremkom med deres Skoleønsker. Lærer Rasmussen var alvorlig syg, og med hans Bortgang mistede Balle — det forstod man meget vel — den stille Magt, der hidtil havde virket samlende paa Helheden.

Sogneraadet vedtog i April 1902 at sælge Balle Skoles Jordlod til Daniel Kristensen og Lauritz Demuth for 2500 Kr.

Hans Rasmussen døde den 28. December 1904, og efter at Lærer Jacobsen havde været konstitueret i Embedet, medens *P. K. P. Grejs* konstitueredes i 2. Lærerembede, kaldedes 1905 Lærer *H. Skou* til Førstelærer i Balle.

Samme Aar blev der købt Byggegrunde til Hvinningdal og Øster Bording Skoler. I Hvinningdal købte man $5\frac{3}{4}$ Skp. Land af Morten Thomsens Enke, Købesum 825 Kr. (*P. Pedersen*, Lysbro, havde foreslaaet en Plads 400 Alen Nordvest for Frederikslunds

Mølle). Til Øster Bording Skole købtes $\frac{5}{8}$ Td. Land af Gaardejer Frost, Hjordkærgaard, 600 Kr. (en Plads ca. 1000 Alen østligere ved Enden af Øster Bording gamle Byvej var foreslaaet).

Saa modtog Sogneraadet 15. Juni 1905 Tilbud paa Opførelse af Hvinningdal og Øster Bording Skoler, henholdsvis 7766,50 Kr. og 7932 Kr.

Og saa kunde man ikke længere modstaa Alderslyst: »Aar 1905 den 30. September afholdt Gødvad-Balle Sogneraad i Forbindelse med Skolekommissionen Møde paa Forsamlingsbygningen i Alderslyst. Regeringens Konsulent i Skolesager, Professor Larsen, overværede Mødet. Paa Forslag af førnævnte Professor Larsen vedtoges det at anmode Ministeriet om Tilladelse til at ændre den indsendte Skoleplan og anmode Direktionen om Tilskud til Flytning af Balle Skole til et Sted ved Viborg Landevejen Vest for Sandholdt. Den omhandlede Flytning agtes foretaget i Sommeren 1906.«

Øster Bording gamle Skole blev den 10. Novbr. 1905 solgt til Boelsmand Jens Nielsen, Øster Bording, for 3200 Kr.

1906, 11. Januar: »Til et fra Beboerne ved Balle Kirke fremkommen Andragende om en Skole dersteds vedtoges det at svare:

Den i foranstaaende fremsatte Ordning af Skoleforholdene i Balle maa paa Grund af Distriktets uheldige Form og Bebyggelsesforhold kaldes den bedste, men i Betragtning af Kommunens daarlige økonomiske Stilling turde man ved et den 30. Septbr. f. A. afholdt Møde ikke gaa videre end til at vedtage et af Regeringens Konsulent fremsat Forslag om at flytte Dobbeltskolen i Balle til et ved Silkeborg—Viborg Landevej nærmere betegnet Punkt, hvilket forøvrigt kan siges at være en noget uheldig Plads for Alderslyst. Men under Forudsætning af, at Befolkningen er villig til at bære de med den omhandlede Plans Realisation forbundne finansielle Byrder, har man intet at erindre imod en Ændring af den vedtagne Bestemmelse som i Andragendet anført, dog maa man bemærke, at Dobbeltskolen i Alderslyst er nødvendig, selv om der bygges en Skole ved Balle Kirke.«

Skolen ved Balle Kirke kom. 1906, 13. Januar: »Det vedtoges iflg. Skrivelse fra Skoledirektionen at udarbejde en Skoleplan, hvori

anføres 1 Dobbelt skole i Alderslyst og en enkelt do. ved Balle Kirke, hvilken Plan man, efter at den stedfundne Folketælling har vist, at det eventuelle Distrikt hvad Folketal angaar staar Maal med Gennemsnittet for Kommunens øvrige Skoledistrikter, ikke mener at kunne modsætte sig.« En Maaned senere blev det vedtaget at bygge Skole ved Kirken, og Alderslyst Skole kunde som Følge heraf i Stedet for ved Sandholt blive opført længere mod Syd i Bebyggelsens Centrum. Den 27. Juni 1906 købtes Byggepladser ved Kirken og i Alderslyst: henholdsvis 850 og 1950 Kr. To Maaneder senere afholdt man Licitation: Alderslyst Skole 13,951 Kr., Balle 7150 Kr.

1907 stod Alderslyst Skole og Balle Kirkeby Skole færdige til Brug. Det store Skolebyggeri i Balle Sogn havde dermed fundet sin Afslutning — for en Tid.

I de forskellige Skolestuer og Skolekredse virkede nu og siden indtil Dato følgende Lærere og Lærerinder:

Hvinningdal: *P. Pedersen* (tidligere Øster Bording gamle Skole);
Jørgen Vestergaard 1921—

Øster Bording: *J. P. Torpe* 1906—40; *T. Glud Lavrsen* 1941—

Balle Kirkeby: *S. Bech Jensen* 1907—39; *E. K. Knudsen* 1939—

Alderslyst: Herved flyttede 1907 fra Balle gamle Skole *H. Skou* og *Grejs*. *Grejs* blev 1909 Førstelærer i Nørre Snede, *Skou* 1929 Overlærer i Alderslyst, død 14. Septbr. 1936.

Niels M. Larsen 1910—1942.

Signe Margrethe Jensen 1915—18.

Ole P. Olesen 1918—45.

Karen Jensen 1918—

Edvind Bille Pedersen 1929— (Kordegne ved Alderslyst Kirke).

Johanne Kathrine Sloth 1929—

Holger Kristiansen 1930—

Jenny Christine Tonsgaard 1930—36.

Karen Knudsen 1933—35.

Overlærer *N. P. Storm Sørensen* 1935—

Eva Constance Sand 1936—

Karen Pedersen 1937—

Bodil Helga Nedergaard Larsen 1936—

Fortegnelsen over Lærerinderne og Lærerne ved Alderslyst Skole viser denne Skoles Vækst, der ikke mindst siden 1929, da Skolebygningerne udvidedes væsentlig, har været mærkelig stor.

Imidlertid vedblev ogsaa Lysbro at vokse, og omsider kunde Hvinningdal Skole ikke rumme Distriktets Børn. Man delte saa Skoledistriktet, oprettede en selvstændig Skole i Lysbro og kaldede *O. Mathiasen* til Lærerembedet. Den 2. November 1930 indviedes Lysbro Skole. Under Lærer Mathiasens Ledelse er Skolen siden yderligere udviklet; 12 Aar efter den første Skoleudvidelse havde Forholdene nødvendiggjort en større Udvidelse af Rammen om Skolelivet i Lysbro, og den 5. November 1942 kunde man igen holde Skoleindvielse. Lysbro ejede nu en moderne og smuk Skole.

AANDELIGT LIV OMKRING 1860—80

Friskoler i Balle og Overgaard.

Geografiske Forhold medførte, at eftersom Balle Sogns nordlige Omraader siden Udskiftningen blev bebygget, fik Beboerne her nær Tilknytning til Sinding og Sejling, hvorfor ogsaa Børnene fra Overgaard-Vester Bording søgte Sinding Skole, medens Skærkær-Balle Nørremark blev underlagt Sejling. Vistnok bragte denne Ordning, som vi har set, nogen Uro omkring Balle Sogns Skolevæsen, men paa den anden Side skabtes ogsaa netop derved Mulighed for frugtbar Paavirkning udefra. Forbindelsen gav saaledes nævnte Dele af Balle Lejlighed til at faa Part i det rige Kirkeliv, der gennem 1850—60'erne voksede frem i Sejling-Sinding, efter at en stedlig Vækkelse havde banet Vej for villig Modtagelse af Præsterne Kampmanns og Møllers levende Forkyndelse. Og naar Mennesker i Overgaard og Vester Bording var grebne, kunde det ikke være anderledes, end at ogsaa Folk i det øvrige Sogn blev opmærksomme.

I Balle Sogn sluttede Rasmus Hansen, Vester Bording, Niels Jensen, Overgaard, Peder Vad, Balle, og flere sig nær til Pastor Møller, Sejling; og da Pastor Madsen 1863 kom hertil, voksede ogsaa i Balle en selvstændig Kreds op omkring Kirken. Menighedslivet fik større Dybde og Fylde. »Det blev Menneskers Lyst og Trang, deres høje Maal og ærlige Stræben at leve som Kristne. Lovsangen var præget af dette: en dejlig Dag er oprunden. Det var en Sangens og Synernes Tid. Hele Menneskelivet droges med ind under Kristentroen. De nye Salmer og Sange blev sungne ved Møder i Hjemmene, og i de enkelte Hjem lød Sangen i Fællesskab saavel som ved Arbejdet — i Sorg og Glæde.«*)

*) A. Bobjerg: Det grundtvigske Livsrøre i Silkeborgegnen. Kbh. 1927.

Møller i Sejling-Sinding, Madsen i Gødvad-Balle, Hostrup i Silkeborg, Geltzer paa Højskolen i Sinding — det var store Tider.

Og under Forventning arbejdede man hen til, at endnu større Tider skulde komme over Folk og Land. Det var jo i Folkestyrets haabefulde Ungdomsaaar. Fremgang sporedes alle Vegne. Nederlaget 64 var blot foreløbigt og forbigaaende: snart skulde Duen slippe af Ørnens Klo, lyttende Drengene vilde gaa ud som helstøbte Mænd. Vidunderlige Tidsalder med Tro og Haab, med Respekt for Fædrenes Minde, det, man søgte givet Grosted i Barnets Bryst. Skoler rejstes, Forsamlingshuse byggedes, Skytteforeninger startedes. Foraar var inde, en langvarig gylden Sommer skimtedes forude.

Aldrig glemtes den lykkelige Oplevelse at deltage i dette Livsrøre. Frejdigt sang man Birkedals »Jeg saa ham«, helst dvælede man dog ved de to første Vers: befriet fra Lænker vilde Mennesker ikke igen lænkes, ikke vide af hverken ydre eller indre Nedgang.

Meningen var god, Evnen maaske noget ringere. I den aandeligt interesserede Peter Vads og Hustrus gæstfri Hjem, der længe tjente Kirkefolket som Samlingssted, fik en Friskole til Huse. Balle Friskole begyndte Efteraaret 1867. J. P. Lillesø, senere Præst i Amerika, holdt Skole her hveranden Dag; de øvrige Dage underviste han i Sejling Præstegaard. N. P. Stensballe, siden Højskoleforstander, Lærer ved Silkeborg Seminarium, Driftsbestyrer i Tørring, overtog Skolegerningen det følgende Aar: Bolig i Sejling, Skole hveranden Dag i P. Vads Storstue. Vistnok særlig af Hensyn til nogle Familier i Sognets Sydside flyttedes Friskolen til Balle Huse, som var et mere centralt Sted. Som Lærere virkede efterhaanden Kjems, P. Larsen, Ole Gregersen og Jens Jensen. Da Gregersen forlod Skolegerningen og rejste til Amerika, hvor han blev Præst (sidst Sognepræst i Vemb), sygnede Friskolen hen. Skønt Kommunen støttede den — det var dog kun med 35 Kr. aarlig — havde den næppe nogensinde haft synderlig gode økonomiske Kaar; men den egentlige Aarsag til Friskolens Nedlæggelse var sikkert, at en Friskole i det lange Løb vanskeligt kunde trives, medens Hans Rasmussen (Søn af Rasmus Hansen, Vester Bording) sad som Lærer i Balle. Hans Undervisning var baade fri

og grundig, ja saa god, at næppe nogen Skole kunde naa den, end-sige være bedre. 1889 ophævedes da Balle Friskole.

Overgaard Friskole havde lignende Skæbne. Den begyndte 1873 i Niels Jensen Overgaards Storstue med Sønderjyden Martin Holst som Lærer. Han var kun 17 Aar gammel, da han kom her-til, rejste senere til Amerika og blev derovre Redaktør af Bladet »Dannevirke«. Baade Overgaard og Vester Bording hørte, som vi ofte nok har hørt, under Sinding Skoledistrikt, hvor Lærer Munk virkede paa fortrinlig Maade. Hans Undervisning kunde hverken Holst eller Efterfølgere erstatte. Senere Lærere ved Friskolen var bl. a. Fynboen Mads Pedersen, som flyttede til Kragelund og blev Husmand og Sogneraadsformand.

Overgaard Friskole modtog aarlig 15 Kr. fra Kommunen. Den sluttede 1. August 1884.

Pastor Madsen forlod Egnen 1874. Samme Aar løste 10 Familier i Overgaard og Vester Bording Sognebaand til Møller i Sejling. 21 Familier i Balle, 1 i Kærsgaard, 6 i Øster Bording og 11 Familier i Hvinningdal tog tilsvarende Skridt, 49 Familier var der mindre til den nye Sognepræst, Bang, at betjene. Det blev han ked af, men Bevægelsen bredte sig fremdeles. I Løbet af 1875: 3 Familier fra Øster Bording og Balle Sognebaand til Pastor Møller, 2 til Vi-berg i Silkeborg, 2 Familier paa Overgaard Hede, 1 i Vester Bor-ding til Sejling. Og det bliver ved. 1877: 2 Familier paa Balle Mark til Møller. 1878: 1 Familie i Øster Bording til Møller. 1878: 1 Familie i Hvinningdal, 1879: 7 Familier Sognebaand til Møller, 1 Pige i Lysbro søger Pastor Bruun, Levring. 1880: 3 Familier i Øster Bording og Balle løser Sognebaand til Pastor Møller, Sejling. Der var nu snart ikke flere Familier, Balle Kirke stod tom. Da ud-sendte Pastor Bang følgende Rundskrivelse til Egnens Præster, ret-tet mod Møller:

»I Erkendelse af det vanskelige i at lede en Bevægelse paa Af-stand, naar ikke særegne store Evner dertil findes, uden at tilside-sætte andre ønskelige og berettigede Hensyn; endvidere i Erken-delse af, at den saakaldte »Grundtvigianske« Bevægelse her i Egnen saa let finder Dem som sin Fører, uden at der altid an-vendes fornøden, besindig Kritik saavel over dens ejendommelige, noget usunde Natur som over dens Tilhængere; samt i Erkendelse

af den Partiaand og Splid, som den — maaske Dem ubevidst, hvorom De aldrig har søgt nogen Oplysning hos os — vækker og nærer iblandt Egnens Befolkning, hvilken Partiaand med al dens Hovmod, Tvang og Intolerance De synes ikke tilstrækkelig at kende eller tage Hensyn til; endelig i Erkendelse af den agiterende Maade, hvorpaa Tilskyndelse og Tvang til Sognebaandsløsning drives i Deres Parti, som vrager vor Forkyndelse af Ordet og vor Forvaltning af Sakramenterne — henvende vi os herved til Dem en af berettiget Hensyn til vor Embedsstilling dikteret Anmodning til Dem om for Følgenes Skyld at iagttage al fornøden Besindighed og Kritik, forinden Bevægelsen afstedkommer en Strid og Splid i Egnens Befolkning, som De vil med os fortryde ikke i Tide at have modvirket. — Undertegnede Bang i Gjødvad, som i længst Tid og mest har lidt under den tilsyneladende Mangel paa Hensynsfuldhed, hvormed Agitationen i Partiet i al Hemmelighed er dreven for at løsrive Befolkningen fra Sognekirken, tilføjer, at jeg anser det fornødent — for egen Embedsæres Skyld — at gøre Henstilling til Biskoppen om Bevægelsens ejendommelige Natur, dersom det skulde vise sig, at den næres og tiltager som hidtil.«

Hvor mange Underskrifter denne ejendommelige Skrivelse fik, hvad Pastor Møller sagde til den, og om Klagen sendtes Biskoppen — derom ved vi intet.*) I 1880 kom 18 Beboere hjem igen, rigere vel end da de gik. Og saa faldt Sindene til Ro. Gødvad-Balles nye Præst 1882, Vilhelm Hansen, samlede Menigheden den altfor korte Tid, han var her. Efter ham fulgte Møller og Larsen, gode Præster begge to.

Naar Vækkelsen og den paafølgende Modtagelse af Livsindhold blev en saa frugtbar Oplevelse, at Mindet derom har holdt sig friskt til vore Dage, skyldes det jo ikke blot Glansen fra vedkommende Slægtleds Lykke, men ogsaa den Omstændighed, at vi dybest inde kan længes efter lignende Fylde til os og vore Børn. »Det var af den største historiske Betydning, at der, da Bønderne arbejdede sig frem fra at være »Almue« til at tage deres egne og efterhaanden ogsaa Landets Sager i deres Haand, stod en levende

---

*) Biskop Branner i Aarhus fik en Henvendelse tilsendt, »men Aktionen mislykkedes, da Biskoppen var klog nok til at lade Klagen gaa i Papirkurven« (J. P. Lundo: Et Blad af Hids Herreds Historie, fra Viborg Amt, 1945).

kristelig og folkelig Bevægelse rede til at give dem det aandelige Indhold, uden hvilket Fremdriften vilde være blevet til blot Mad- og Magtstræb. Hvilken Forskel ved det næste store Opvæld i det danske Samfund: Arbejderbevægelsen, hvor Kirken stod uden Forstaaelse og derfor uden Indflydelse!«*)

Det er denne Forskel, Pastor Anders Larsen tænkte paa og bekymret gav Udtryk ved Bortrejsen fra Menigheden 1902:

»Den kirkelige Bevægelse gaar nærmest i grundtvigsk Retning. Befolkningen er som Helhed kirkeligt sindet. I en Arbejderby ind mod Silkeborg hersker for en Del aandelig Interesseløshed. . . . De sociale Forhold er nogenlunde sunde og Befolkningen som Helhed nøjsom og nogenlunde velstaaende. Kun i ovennævnte Arbejderby findes en Del mere eller mindre bevidst Socialisme, der væsentlig har den Betydning at gøre Bondestanden stærkt politisk interesseret i antisocialistisk Retning.«**)

Vi forstaa, at Pastor Larsen har erfaret en ujævnlig Modsætning indenfor Menigheden, d. v. s. mellem Landsognet og Alderslyst.

Hvor skæbnesvangert, at Kirken lod Arbejderne sejle deres egen Sø — en Sejlads, der for Alderslyst og Lysbros Vedkommende som synligt Resultat førte bort fra Balle til Optagelse i Silkeborg.

*) Knud Hee Andersen: Vækkelse og Afkristning. Nationaltidende, 7/10 1943.

***) Liber daticus.

POLITIK I PROVISORIETIDEN

Følgende Uddrag af Panteprotokollen for Balle Sogn giver et tydeligt Billede af den selvstændige Holdning, Beboerne indtog overfor Provisoricaarenes politiske Tilstande:

Aar 1886 Mandagen d. 9. Aug. mødte undertegnede Sognefoged for Balle med tvende Vidner hos følgende Beboere i Balle Sogn for at foretage Udpantning for resterende kongelige Skatter og Afgifter for første halve Aar 1886. Ifølge Amtstuens Restanceliste af 1. Juli 1886 og Lysgaard m. fl. Herreders Kontors paategnet Udpantningsordre af 3. Juli og bekendtgjort ved Balle Kirkestævne d. 11. Juli 1886. Restancelisten var tilstede og blev forelagt.

1. Gaardejer Povl Thøgersen, Balle, der skylder efter Restancelisten 45 Kr. 61 Øre.

Manden var hjemme og blev underrettet om Hensigten med denne Forretning, men han erklærede ej at ville betale bemeldte Restance og fremkom med følgende Protest:

Da Finansloven af den lovgivende Rigsdag for Tiden ikke er vedtaget, og Grundlovens § 49 udtrykkelig bestemmer, at forinden Finansloven er vedtaget, maa Skatterne ej opkræves, saa nedlægger jeg hermed min bestemte Protest mod Udpantningens Lovlighed og forbeholder mig min Ret i enhver Henseende og videste Omfang. Bidrag til Amtsrepartitionsfonden og Brandpenge er jeg villig til at betale, naar disse kan modtages, dog ikke som Afdrag paa Statskassen.

Til Dækning af Restance med paaløbende Omk. blev af Vidnerne vurderet saaledes:

- 1 Sølv Potageske til 25 Kr.
- 1 do. Strøske til 10 Kr.

1 do. Flødeske til 8 Kr.

3 do. Teskeer til 4,50 Kr.

Det udpantede forblev i Mandens Eje. Forretningen sluttet.

2. Gaardejer Lauritz Demuth i Balle, der skylder 35,68 Kr. Manden var tilstede og blev underrettet. Og han fremkom med Protest enslydende med Poul Thøgersens.

Til Dækning af Restance med paaløbende Omk. vurderedes:

1 rød Plag 1½ Aar gl.: 200 Kr.

3. Husmand Daniel Kristensen, Balle, der skylder 13,93 Kr.
1 amerikansk Stueur ansat til 10 Kr.
1 Sybord ansat til 5 Kr.
4. Gaardejer Johan P. Hansen, Balle, skylder 34,48 Kr. (samme Tekst).
1 sort 2 Aars Kvie — 80 Kr.
5. Husmand Jens P. Chr. Nielsen, Balle Mark, skylder 1,17 Kr.
1 Strygejern til 3 Kr.
1 Spejl til 1 Kr. 50 Øre.
6. Husmand Mads Rasmussen, Balle Mark, skylder 6,14 Kr.
1 2-Etages Kakkelovn til 20 Kr.
7. Husmand Niels Kristian Sørensen, Balle, skylder 9,61 Kr.
1 Regulerings-Kakkelovn til 50 Kr.
8. Husmand Erik Rasmussen, Balle, skylder 9,24 Kr.
1 sortbroget Kalv, ¾ Aar gl., ansat til 30 Kr.
9. Gaardejer Mads Kristian Jørgensen, Balle, skylder 40,06 Kr.
1 brunt Hestføl, 80 Kr.
10. Gaardejer Søren Pedersen Vad, Balle, skylder 49,67 Kr. Manden var ikke hjemme, men Konen var tilstede og foretog Protest som Poul Thøgersen.
1 Amerikansk Stueur 15 Kr.
1 Lommeur ..... 15 -
1 Bogskab ..... 15 -
1 Kommode ..... 15 -
11. Husmand Niels Pedersen, Balle, skylder 4,75 Kr. Manden var ikke hjemme, men Konen var tilstede og protesterede som Poul Thøgersen.
1 Amerikansk Stueur ansat til 15 Kr.

12. Husmand Mikkel H. Hejgaard, Balle Mark, skylder 4,56 Kr.
Manden var hjemme og erklærede ej at ville betale og fremkom med følgende Protest: »Jeg henviser til Grundlovens Paragraf 49 og haaber, at Retten vil indrømme, at der for Tiden ikke foreligger nogen vedtaget Finanslov. Jeg ønsker, hvis Udpantning skal foretages, at faa angivet i Kendelsen, med hvilken Lovhjemmel denne sker; jeg ønsker at kende Fogdens Grunde for derefter at overveje, om Appel er fornøden eller ej.«
Og blev til Dækning vurderet 1 hvid Kalv, 4 Md. gl. 16 Kr.
13. Husmand Jens Pedersen, Balle Mark, skylder 5,63 Kr.
1 to-etages Kakkellovn 20 Kr.
14. Husmand Thomas Jensen, Balle Mark, skylder 2,12 Kr.
1 Fyr Bord 5 Kr.
Forretningen fortsat d. 10. August.
15. Gaardejer Karl Rasmussen, Vester Bording: 50,60 Kr.
1 hvid Stud, 2 Aar gl., 50 Kr.
1 5 Md. Kviekalv 25 Kr.
16. Gaardejer Niels Sørensen, Vester Bording: 19,64 Kr.
1 Sekretær Klædeskab 30 Kr.
17. Husmand Niels Dyrberg Kristensen, Vester Bording: 5,43 Kr.
2 Messingkedler 7 Kr.
18. Gaardejer Niels Jensen, Overgaard: 42,60 Kr.
1 sort Stud, 2 Aar gl., 60 Kr.
19. R. Geltzer, Overgaard: 5,31 Kr.
1 to Etages Kakkellovn 10 Kr.
20. Husmand Hans Rasmussen, Overgaard: 4,50 Kr.
1 Griseholt, 3 Mdr. gl., 20 Kr.
21. Gaardejer Jens P. Fillupsen, Hvinningdal: 38,14 Kr.
1 Arbejdsvogn 50 Kr.
22. Gaardejer Kristian Nielsen, Hvinningdal: 42,96 Kr.
1 tostolet Fjedervogn vurderet til 150 Kr.
23. Gaardejer Jens Kr. Thomsen, Hvinningdal: 77,63 Kr.
1 Griseso vurderet til 80 Kr.
24. Jens Abildskovs Enke, men nu Ejer Morten Thomsen, Hvinningdal: 6,01 Kr.
1 Fjedervogn vurderet til 150 Kr.

25. Husmand Mogens P. Sørensen, Hvinningdal: 1,60 Kr.
 1 Standkiste 2 Kr. ·
 1 Pibe 1 Kr.
26. Gaardejer Kristian Nielsen, Hvinningdal: 23,58 Kr.
 1 rød Plag, 1 Aar gl., 100 Kr.
27. Gaadejer Mads Johansen, Hvinningdal: 40,65 Kr.
 1 Arbejdsfjedervogn 150 Kr.
28. Teglværksejer Kristoffer Steinicke, Hvinningdal: 28,40 Kr.
 4000 Stk. Mursten af Nr. 1 50 Kr.
29. Teglværksejer A. P. H. Winther, Hvinningdal: 35,29 Kr.
 4000 Stk. Mursten Nr. 1 50 Kr.
30. Teglværksejer P. Pedersen, Hvinningdal: 32,36 Kr.
 Manden var ikke hjemme, men hans Kone var tilstede og erklærede ej at ville betale Restancen, og hun nedlagde Protest mod Udpantningen som følger: »Under Henvisning til Grundlovens § 49 protesterer jeg mod Udpantningen for den mig afkrævede Landskat. Skal Udpantning imidlertid finde Sted, saa anmoder jeg om i en Kjendelse at faa angivet, med hvilken Lovhjemmel det sker, haabende at Retten vil indrømme, at der fortiden ikke foreligger nogen af de samtlige lovgivende Faktorer vedtagen Finanslov. Bidrag til Amtsrepartitionsfonden og Brandpengene er jeg til enhver Tid villig til at betale, naar disse kan modtages uden at betragtes som Afdrag i Landskatten. Jeg forbeholder mig forøvrigt min Ret i enhver Henseende og i videste Omfang.
 1000 Stk. Tagsten 50 Kr.
31. Teglværksejer Kristen Jensen, Hvinningdal: 44,29 Kr.
 1000 Stk. Tagsten 50 Kr.
 Forretningen sluttet.

Th. Pedersen.

Vidner: *F. Pedersen. J. Rasmussen.*

SAGN OG OVERTRO

Naar de gamle sad bænkedede omkring Arnen eller kom sammen ved Gæstebud, faldt Talen let paa Sagn og hvad dermed staar i Forbindelse. Atter og atter gentoges Beretningerne, og lyttende Børn optog Indholdet og bragte det siden videre til deres Kredse. Saaledes blev Overleveringerne baaret fra Slægtled til Slægtled. At al denne Fortællen skabte Øvelse, og at Øvelse gjorde Mestre, mærker vi hos Jens P. Skov — hvor malende er ikke hans Skildring med Pavser og Overgange og Gentagelser, hvor alvorlig hans Ræsonnement!

Hvis vi ikke opfanger et Glimt ogsaa fra denne Side af Forfædrenes Livsudtryk, vilde der mangle noget i vor Fremstilling. Saa tager vi da Sæde med et Selskab Balle Mænd og faar en hel Aften ud af det. Vi lærer næppe at gyse, hvad heller ikke just ønskes, men vi kender disse Mænds Tankeverden lidt bedre end ellers, og dermed er Hensigten naaet.

Sydøst for Balle Kirke ligger Tinghøj, og her er i gammel Tid holdt Ting. Dybe Hulveje førte gennem Tingdal til Stedet; nu gaar Landevejen forbi Tinghøj.

Balle Kirke var i gamle Dage en Korskirke; Sinding Kirke er bygget af Sten herfra.

Nordøst for Gubsø har der ligget en Gaard. Jorden kaldes Bellerup. Da Heden blev pløjet, var her tydelige Spor af Grundsten til flere større Bygninger. En Lavning i Midten kaldes Romandskælder. Stoffers Kælder laa ned efter Søen til.*)

*) E. Tang Kristensen har Sagnet i lidt omstændeligere Form, og det tilføjes, at der »lige ved Søen« er kendelige Spor af en Smedie. Disse Spor er spredte Slaggede fra Jernudvinning af Myremalm.

Tæt ved Hestehaven er der et Kær og Øst herfor en Bakke. En Nat for mange Aar siden græssede her nogle Heste. Pludselig saa Vogterne tre gloende røde Tyre staa paa Bakken. Hestene blev bange og løb, men en af dem kom ud i Kæret og druknede. Hesten hed Bent. Deraf kommer Navnene Bents Kær og Tyrebakke.

Hvor de store Tjørnebuske i sin Tid stod paa Balle Kirkegaard, laa Hvinningdals Beboere begravede. En Pest havde raset, og alle Mennesker i Hvinningdal var døde af den.

Der var en Løngang mellem Klosteret ved Gubsø og Balle Kirke.

Fra Skovgaard i Balle stammede en Mand, som blev kendt og berømt langt ud over den hjemlige Kreds. Manden var Smed og udmærkede sig især ved at forfærdige ualmindelig godt Træsko-Værktøj. Han havde sin egen Maade at hærde Jern paa, og den Kunst drev han til sjælden Fuldkommenhed. Smedien var indrettet i en hulet Høj, og en Sten var hans Ambolt.

Engang blev Balle By hjemstøgt af en ondartet Sygdom, saa der ikke var en Gaard eller et Hus, uden at Folk jo laa syge. Ingen af Sognets og Egnens kloge Mænd eller Koner kunde faa Bugt med Sygdommen, og der maatte saa sendes Bud til Viborg efter Læge. Han kom ogsaa og gik omkring til de syge i hele Byen. Da var der i Byen et lille Hus, hvor Manden laa tilsengs; Konen var ikke syg, men et Ærinde borte, medens Lægen behandlede Manden. Idet hun kom hjem, fortalte Manden, at Doktoren havde været der. Konen spurgte, hvad han havde sagt, og hvad der skulde bruges. Manden, han hed Mons, svarede, at det var lige meget, han kunde jo ikke faa det, han skulde have. Konen forsikrede, at om hun saa skulde gaa mange Mil efter Medicinen, vilde hun skaffe den tilveje. Mons indrømmede nu, at Midlet var al den Brændevin, han formaaede at drikke. Han fik den, skønt modstræbende, og — blev rask. Alle de andre døde.

En Mand fra Balle var gaaet til Gødvad Præstegaard for at melde Barnefødsel. Præsten vilde have, at Manden overnattede,

thi det var farligt at færdes om Natten for Ulve. Men Manden syntes, han skulde hjem til Familien, og han turde nok gaa, for han havde en god Bøsse med og Hagl til mange Skud. Han gik, men da han ikke var kommen hjem om Morgen, sendtes Folk ud at lede efter ham. De fandt hans afgnavede Knogler ved Gød-vad Bakker, og her laa ogsaa Bøssen sammen med Skeletterne af 15 dræbte Ulve.

I 1849 sad en gammel Hjuler til Leje hos Søren Birk, Øster Bording. Da Tyskerne trængte op gennem Jylland, ængstedes Hjuleren for sine Penge. Han borede saa et dybt Hul i en afkvistet Træstamme, gemte en Del gode Speciedalere heri og sænkede Skatten ned i Fladnose. Desværre blev det Hjulerens Ruin, bagefter kunde han ikke finde Gemmestedet eller Træstykket med Specierne. De ligger her endnu.

Vester Kejlstrup er ligesaa fuldkommen en Herregaard som nogen gammel Ridderborg, hvad Sagn og Pusleri angaar. Saaledes siges det, at der er et Hul i Muren i den store Lade, og det Hul kan ikke lukkes. Blev det tilmuret om Dagen, var det om Morgen derefter atter nedrevet. Og til visse Tider forekom det ved Midnat, som om en Karet i skarp Trav kørte ind i Gaarden, men naar nogen kom ud og saa efter, var der alligevel intet at se. Til lige skulde der være en Baas i Kostalden, hvor Kreaturerne aldrig kunde trives, hvilket skyldtes, at en Røgter paa Gaarden var dræbt ved en Bæk, der hed Frøbæk. Han blev hjemført og lagt i nævnte Baas. Paa det Sted ved Frøbæk, der drak hans Blod, kunde heller ikke siden noget Græs gro. Men nu er saavel Stalden som Laden borte og erstattet med andre Bygninger, saa nu er der forhaabentlig Fred paa Vester Kejlstrup.

Overgaard Mark grænser mod Syd til den nu udtørrede Knud Sø. Sagnet fortæller, at her i længst forsvundne Dage har ligget en mægtig Borg, som er sunket i Jorden, fordi Borgherren misbrugte den hellige Nadver.

Dengang Sogneskellet blev afsat mellem Kragelund og Balle Sogne, foregik det ved Rebning. En Mand fra Balle og en Mand

fra Kragelund havde hver sin Ende af Rebet. Det var jo Meningen, at Skellet skulde sættes i nogenlunde lige Linje, men begge var de begærlige efter Jord. Ballemanden trak mod Vest og Kragelundmanden i Øst, og Resultatet blev, at Skellet kom til at gaa ud og ind. Derfor sagde man i Kragelund: »Begærlighed hævner sig, som da de satte Sogneskellet mellem Kragelund og Balle.« Uoverensstemmelsen satte dybe Spor i Fremtiden.

Andreas Davidsen, der bor nær Balle Sogneskel ved Sindingvejen, har til Gaarden et Stykke Jord af Balle Sogn, men oprindeligt hørte Jordstykket ind under Kragelund. Det kom nemlig til Rettergang om, hvem Jordstykket tilhørte. En Mand fra Balle mødte da paa den omstridte Jord, men i Forvejen havde han taget Jord af sin egen Mark og lagt ind i sine Træsko og taget Løv af sin egen Skov og lagt under sin Hat. Saa svor han paa, at han stod paa sin egen Jord og under sit eget Løv.

Dette, at han tager Løv under sin Hat, peger paa, at Overleveringen er meget gammel, nemlig fra den Tid, der endnu var Skov paa Stedet.

Paa Vester Kejlstrup Mark ligger Bredhøj. Vejen fra Balle til Gødvad gaar lige forbi.

Om Bredhøj fortælles, at en Skat er skjult i Højens Indre. Men Skatten kan kun hæves af Folk, som kan tie stille, ihvad der end sker. Nu skete det, at nogle Mænd i Balle besluttede at vove et Forsøg. De gravede, og alt gik godt. Allerede saa de Skattekisten og var ved at bakse med den for at faa den op, da en af Mændene kom til at se hjemefter. Da saa han til sin Forfærdelse, at Balle By stod i lys Lue, og raabte: »Vor By brænder!« I samme Stund sank Kisten til Bunds igen, og Mændene lod den ligge og skyndte sig hjem.

Vist er det, at der oven i Bredhøj den Dag i Dag ses en stor Fordybning, som ganske sikkert skyldes Gravning, og at Balle By en Gang ødelagdes af Ildebrand, det er ogsaa rigtigt.

Jens P. Skov fortæller.

Det, jeg nu skal berette, stammer fra den Tid, da Hr. Reenberg var Præst her i Gødvad og Balle, og det er virkelige, passerede Begivenheder.

Straks efter at Hr. Reenberg var flyttet ind i Gødvad Præstegaard, udtalte han ved Lejlighed følgende:

»Man fortalte mig, da jeg kom hertil, at der gik Spøgeri i Storstuen her i Præstegaarden, og jeg besluttede da at undersøge dette nærmere, for om saadant fandt Sted, da vilde jeg prøve, om det ikke skulde være mig muligt at faa sligt standset.

Jeg lod saa min Seng flytte ind i Storstuen og laa der den første Nat, men af Spøgeri mærkede jeg ikke noget. Jeg laa der den anden Nat, og Spøgelset lod sig ikke mærke. Jeg laa der den tredje Nat, og intet skete.

Jeg antager nu, vi i Fremtiden faar Fred; det vilde muligvis ogsaa gaa Spøgelset ilde, hvis det vovede at begynde igen.«

Hvor nu Silkeborg Papirfabrik ligger, var forhen ved Aaen en Strimmel Eng, som kaldtes Lille Maen, medens den større Eng paa den anden Side af Aaen kaldtes Store Maen. Engen var meget morasig, og der maatte nedrammes en Mængde Bøgepæle, før der blev fast Grund at bygge paa. Silkeborg Slot var bygget paa en Ø, hvor Aaen mundede ud i Langsø. Det laa østenfor Aaen. Silkeborg Ladegaard blev opført et Stykke sydligere Vest for Aaen. Tæt ved den nordlige Side af Gaarden er en Ø midt i Aaen, hvorfra der var lagt Bro til begge Sider. Den vestre Bro kaldtes Aalebroen, den østre Møllebroen, fordi Møllen laa ved østre Side af Aaen. Derfra gik Vejen om ved omtalte Engstrimmel ved Foden af den skovbevoksede Bakke, om ved Tudsedammen og Gammel-Have, ikke langt fra Ruinen af Slottet, og derfra fortsatte Vejen videre i østlig Retning.

Efter Sagnet skal der i sin Tid være sket en Forbrydelse paa nævnte Silkeborg Slot, og saa skete det i den Tid, Hr. Reenberg var Præst i Gødvad-Balle, at Forbryderen ikke havde Ro i Graven, men maatte gaa som Genfærd paa nævnte Stykke Vej ved Lille Maen om Natten. Flere troværdige Mennesker berettede om Møde med Spøgelset, naar de om Aftenen gik deres lovlige Ærinder. Og grumt var det at møde, især naar man var ene, grumt var det at skue og frækt til at komme efter dem, der ikke hurtigt nok sørgede for at komme bort fra Spøgelsets Omraade. Uhyggen bredte sig ikke blot til Gaardens Folk, men ogsaa til Omegnen, og man vidste

saa ingen anden Udvej end at henvende sig til Præsten Hr. Reenberg. Han lovede at tage sig af Sagen og gøre, hvad han formaede for at bringe Spøgelset til Tavshed. Han kaldte sin Karl ind i Studerekammeret og sagde, at han havde tænkt sig en Køretur til Silkeborg den Aften for at undersøge Spøgeriet — om Karlen turde være med. Det turde han nok. »Godt,« sagde Præsten, »saa kører vi i Jesu Navn.«

Karlen blev nu af Præsten nøje foreskrevet, hvorledes han skulde forholde sig i alle mulige Tilfælde. Hemmelige Ord, hvorved de kunde kende hinanden blev aftalt — det skulde være »i Jesu Navn«. Karlen ordnede alt til Køreturen. Vejene var dengang slette, Vognene stive Fjælevogne. Præsten havde sin Stol hængt paa Sidefjælene i Læderremme bag Kusken. Hestetøjet bestod den Gang af tykflettede Sivpuder, hvorpaa Stavtøjet til Trækket blev lagt, efter at Pudden var bragt over Hestens Hoved ind til Forparten. Sjældent brugtes i hin Tid Bringesele.

I Mørkningen lod Præsten saa Karlen spænde for. Selv satte han sig op i Vognen og sagde: »Kør saa i Jesu Navn,« og saa kørte de ad Silkeborg til. Den i saa Tilfælde trekantede Egepæl var nok ogsaa med, og Præsten har nok haft Præstedragten paa.

Man maa indrømme, at Præsten ikke har været bange af sig ved at køre $1\frac{1}{2}$ Mil i Mulm og Mørke for at give sig i Kast med et Spøgelse. Ganske vist havde han en paalidelig Karl med som Reserve, men han skulde jo have Hest og Vogn under Varetægt.

Ankomsten til Gammel Have blev der gjort Holdt paa en Plads, som Præsten bestemte. Karlen skulde saa blive hos Hesten og maatte kun fjerne sig efter de aftalte Regler og Ord, hvis Forholdene gjorde det nødvendigt. Præsten undersøgte nu meget nøje de nærmere Omgivelser og fjernede sig længere bort. Længe hørte Karlen intet, men noget efter syntes han at skimte Præsten, der ligesom drev en Skygge foran sig. Skyggen veg, men Præsten veg med, saa Skyggen ikke opnaede at komme bag ved ham. Endelig efter pinlig Venten kom Præsten og sagde de aftalte Ord. Da han var kommet til Sæde og havde sagt: »Kør saa i Jesu Navn«, kørte de.

Hjemkommen til Præstegaarden sagde Præsten: »Denne Gang fik jeg ikke Magt over Spøgeriet, men vi forsøger i Morgen igen,

spænd fra, sæt Hestene ind og giv dem deres Foder, og naar du har det nødvendige besørget, gaar du straks til Sengs.«

Aftenen efter modtog Karlen en Del nye Instruktioner, og Turen gentoges. Resultatet blev omtrent som før, kun syntes Karlen, at Præsten var nok saa længe borte og havde nok saa megen Mas med Spøgelset som forrige Aften. Da kom der pludselig en, som lignede Præsten og sagde flere Gange: »Kør nu, kør nu.« Men da det ikke var de rette Ord, gjorde Karlen ikke Spor af Mine til at køre, og saa forsvandt Skikkelsen — Præsten har sagtens villet paa den Maade forvisse sig om Karlens Paalidelighed!

Langt om længe kom da Præsten, den virkelige Præst, der kunde sige 'de rigtige Ord, og som ogsaa kunde sige, da alt var parat: »Kør saa i Jesu Navn.« De kom saa atter hjem i god Behold. »Ja,« sagde Præsten, »vi fik heller ikke i Aften Bugt med Spøgeriet, saa vi maa afsted en Gang igen, og da haaber jeg, det skal lykkes mig at tumle Genfærden, faa Hestene ind og gaa i Seng uden at varetage andet.«

Aftenen efter blev alt atter ordnet til Turen. Der var noget mere, Præsten forlangte medtaget, og særlig bad han Karlen at tage en ny Hestepude med i Reserve. Kørselen begyndte som sædvanligt i Jesu Navn.

Ankomsten til Pladsen ved Gammel Haven ordnedes alt som foregaaende Aften. Præsten undersøgte Omgivelserne og sagde derpaa til Karlen, at han skulde tage Reservepuden om sin Hals og gaa i Forvejen, »men vær fuldstændig tavs. Jeg skal følge efter og tage Affære, naar det gøres nødig, du behøver ikke at frygte noget, og saa ved du iøvrigt Besked.« Karlen gik med Hestepuden hængende om Halsen for at møde Spøgelset. Det varede heller ikke længe, før han i Mørket saa Genfærden komme sig i Møde, og da det blev klart for Spøgelset, at det ikke var Præsten, men derimod Karlen, kunde det ikke dy sig, men sagde: »Er du blevet Præst i Aften.« Straks traadte Præsten frem med de Ord: »Ja, er han ikke Præst, saa er jeg,« og dermed begyndte Præsten at læse Spøgelset Teksten, saa Karlen aldrig havde dertil hørt Magen. Præsten havde nu Magten over Spøgelset, og han benyttede den saaledes, at Spøgelset blev fuldstændig overvundet og maatte underkaste sig hans Vilje og adlyde ham og gøre, som han ønskede.

Da Præsten var færdig med Spøgelset, og den trekantede Egepæl var sat ned i Morasset i Lille Maen, begyndte Hjemturen. Men da de var kommet et Stykke fra Gammelhaven, hvor Vejen gik noget opad, blev Vognen meget svær at trække for Hestene. Det var, ligesom noget tyngede eller holdt igen bag i Vognen. Præsten bad saa Karlen holde, give sig Tømmen, staa af Vognen og tage det nærmer Baghjul af og lægge det i Vognen. »Saa vil vi prøve, om vi ikke skal komme hjem paa den Maade.« Kørselen begyndte igen i Jesu Navn, og nu var der intet i Vejen for at køre. De kom uden videre Hændelser hjem til Præstegaarden. Her fik Karlen Besked om at forholde sig som foregaaende Aften, men lade Vognen staa urørt, indtil Præsten sagde til. Før Dagen gryede, kom Præsten ud og bad Karlen sætte det aftagne Hjul paa og sætte Vognen ind. Idet Karlen nu stod op og saa ud gennem Vinduet, syntes han bestemt, der stod en sort Skikkelse ved Vognen, hvor Hjulet manglede, men da han kom derhen, var Skikkelsen borte. Han satte paa Hjulet paa Plads og kørte Vognen ind. —

Det er meget sandsynligt, at Præsten ikke har givet Spøgelset fri, før det havde været med ham hjemme og faaet en sidste Forelæsning. Muligvis har Spøgelset selv ved Hjælp af en Slæber kunnet erstatte det manglende Hjul. Sikkert er det imidlertid, at Præsten fik Genfærdet ved Silkeborg saa godt nedmanet, at det aldrig siden viste sig mere.

»Saaledes,« slutter Jens P. Skou sin udførlige og veltalende Skildring, »fortalt af min Bedstemoder, min Fader og mine Onkler. Min Bedstemoder lagde altid Vægt paa, at alt blev foretaget i Jesu Navn.«

KLOGE MÆND OG KONER

Balle Sogns Fattigprotokol nævner 1842 en Læge i Linaa. Før den Tid maatte der, naar alvorlig Sygdom truede, hentes Læge saa langt borte fra som Viborg.

Under disse vanskelige Forhold var Folk henvist til egen Hjælp, en mere eller mindre kraftig Natur, hjemlig Erfaring og taalelig Pleje. Men trak Svagheden i Langdrag, og havde den særegen Karakter, hentedes gerne en stedlig Udøver af Lægekunst, den kloge Mand eller Kone.

Enhver Egn, ja vel næsten hvert Sogn havde sin kloge Mand, som nødstedte Mennesker tyede til. Han kaldtes klog, var maaske ogsaa klog, fordi han havde samlet, optaget og bevaret i sig mangfoldige Slægtleds Erfaringer paa visse bestemte Omraader. Man gik til ham efter ældgammel Sædvane. Forfædrene søgte jo Spaamænd og Spaakoner, Sejdmænd og Sejdkoner, Troldmænd og Troldkoner, hvad hele Vrimlen nu hed lige siden Kains Dage. Med Tiden var Kraften nok blevet svagere, eller ogsaa voksede den Trold, der bor i Menigmands Bryst, for efterhaanden blev Menneskene omtrent lige kloge allesammen baade paa godt og ondt. Det er sidste Slægtled af »de kloge«, vi træffer i Balle Sogn. Den Hærskare, der var her tidligere, kan vi ikke bringe Meddelelse om.

Kræn Væver boede paa Hvinningdal Mark nær Overgaard Skel. Han tog sig særlig af Dyr. Niels Moselund i Kragelund fortæller, at engang for ca. 60 Aar siden havde de paa Komose ved Kragelund Skov Uheld med Svinebesætningen og sendte saa Bud efter Kræn Væver. Han kom og beordrede, at et levende Svin skulde nedgraves i Gaarden, hvilket skete.

Medens Konsul Stenberg havde Moselundgaard, fik de Kalvekastning i Besætningen. Kræn Væver blev hentet, og han borede Hul i alle Dørkarmene, puttede noget deri, stoppede for det og slog Kors. Det hjalp.

Anders Winther, Hvinningdal, var klog Mand. Han kurerede baade Mennesker og Dyr, og der gik Bud efter ham langvejs fra.

Hald Doktor kaldtes en Mand, som omkring 1890 gik rundt i Egnen og søgte Patienter op. Han kom ogsaa tit til Balle, og var der saa en eller anden Svaghed, tog han sig af den. Hald Doktor gik ogsaa under Navnet Den svenske Doktor fra Hald, og man sagde, han havde kureret gamle Krabbe paa Hald, ja endnu højere staaende Personer, derfor nød han stor Anseelse og modtoges gerne. Hans rigtige Navn var Niels Christenson.*)

---

*) Om Kræn Væver, Anders Winther m. fl. se isøvrigt H. P. Hansen: Skovlovringer, Folkes minder fra Silkeborg Vesteregn, Kbh. 1936.

Mollebæk 100 Meter fra Kilderne.

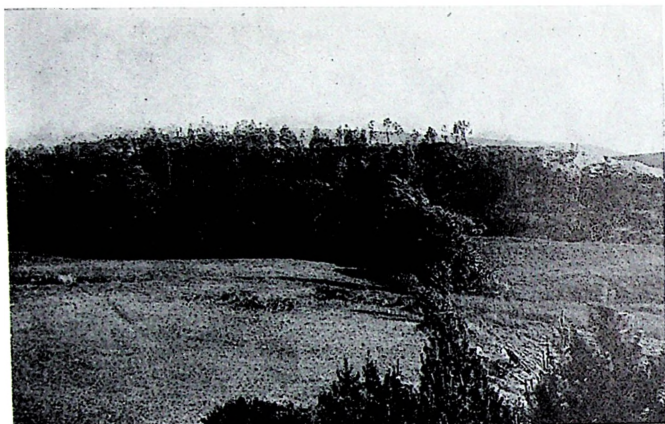
J. Errboe fot.

MØLLEDRIFT

Ligesom Mændene overalt i Balle havde forstaaet at udnytte den Rigdom, der var givet dem i Skoven og Moserne, vidste man Tid efter anden ogsaa at gøre Brug af Kraften fra de iltre Vandløb, der strømmede ned ad Sognets forskellige Sydskraaninger. Naturrigdommen lod sig misbruge — det saa man desværre — Skove kunde borthugges, Moser tømmes, men Vandkraften flød evindeligt. Saa meget hellere spændte man den for og gik over til Mølle drift i det store Format.

Hunning Mølle nævnes 1489 og ofte siden indtil op i 1600'erne. Den laa ved Mollebæk ovenfor Møllehoved ved Funder—Hvinningdal-Vejen, faa Meter fra nuværende Bro. I Lenstiden hørte Vandmøllen under Silkeborg. Mere ved vi ikke med Sikkerhed.

Efter gammel Tale var Vejstrækningen mellem Funder og Hvinningdal tit noget usikker. Rejselivet stagnerede, idet den nord—sydgaående Færdsel fandt andre Baner, og Følgen var, at Gadkær—Lysbro faldt bort. Færre Vejfarende betød flere Røvere.

Stedet, hvor Hunning Mølle laa. (Efter Edv. Egeberg: Silkeborg Slot I, 110.)

Tæt Skov ind under Brinkerne gjorde Dalbunden skummel, dybe Slugter frembød et godt Skjul for fredløse Mennesker. I Undren over Møllens Forsvinden har senere Slægtled fastholdt Sagn om, at Møllen blev nedlagt og Stedet jævnet med Jorden, fordi Møllefolkene havde Del i Røveres Ufærd.

Kærsgaard Vandmølle omtales 1596 og 1597, og da er den ikke helt ny, idet Dammen paa den Tid længe havde været udbrudt. *Kærsgaard Mølle* har velsagtens afløst *Hunning Mølle*. 1610 hed Mølleren *Ambrosius* — ligesom kort forinden en *Portner* paa *Silkeborg Slot*, og noget senere en *Halvgaardsmand* og en *Smed* i *Balle By*, maaske er det samme Mand, eller det kan være *Fader* og *Sønner*. *Ambrosius Møller* efterfulgtes af *Laust Jensen*, og 1631 fæstede *Christen Jensen* Møllen for 12 Daler aarlig. 1649 »neste Fredagh for S. Hanns Midsommerdag« hjemsogetes *Kærsgaard Mølle* af »en farlig og forskrechelig *Thorden Wandfald*«. Møllens Dæmning med alt Træværket er gaaet »ganske thilgrunde, udbrøtt och bortschuld«. Vandstrømmen har taget 3 Bindinger af den østre Side af »*Brøgershuset* nedenfor Dæmningen, och *Stolperne* med *Lederen* er sønderbrøtt och bortthagen«. »*Møll* hiullet och *Quern*

Werchitt er ødelagt. Sand och offuenfaldt Thømmer och Three af Windfelder aff Skouffuen och Marchgierder« er strømmet ned fra de høje Hvinningdals og Balle Bakker og igen dæmmet op. Det hele ligger i et syndigt Roderi, og saavel ovenfor som nedenfor Møllen ser det sørgeligt ud. En Istandsættelse er paakrævet, og Slottet maa træde til.*)

Kærsgaard Mølle svarede 1658 5 Ørte Mel i aarlig Afgift. Henimod 30 Aar senere, da Mølleren kaldes Christen Møller og var Fæster til Daniel Fischer paa Silkeborg, faar vi denne gode Beskrivelse af Kærsgaard Mølle og dens Omgivelser:

En liden Vandmølle, 1 of. r. fald quern. Wandet møllen driffues med kommer af 1 weldspryng; kommer nede aff Kiersgaard march, och en velspryng fra Balle march, kaldis Sillikierd bech, som maa med arbeide och omkostning ledes till møllen, eller 1 liden damb och liden damsted, naar det er tørre aar om sommeren, eller bestandig frost om vinteren, kand han ey maalle.

Men paa de bequommelig tider kand maalles ungefehr ti eller tolf schip korn dag och nat, 1 wandhiul, 1 inderhiul, dend offuer steen er 6 quarter bred 1 quarter tyck, wundersteenen opslit och nær øde.«**)

Noch findis een Wandmølle, som kaldis Kiersgaards Mølle, til samme Mølle er een Ofuerfaldsquern med ringe Wand; saa de Nat och Daug kand malle halfanden Tønde Korn, naar det er iche Tørche, mens om Winteren, naar det er sterch Frost, da formeenis ham Wandet formedelst Frosten Schyld. Steeneene til samme Quern, dend øfuerste er nogetleedis wed Magt, mens dend vunderste Steen er gandske brøstfeld.

Træverket til samme Mølle er nogetleedis wed Magt inden i, mens udentil noget brøstfeldig. Findis til samme Mølle 2de Huuse med Møllehuuset, och udj samme Møllehuus er 7 Binding Huus, och i det andet 4re Binding Huus.

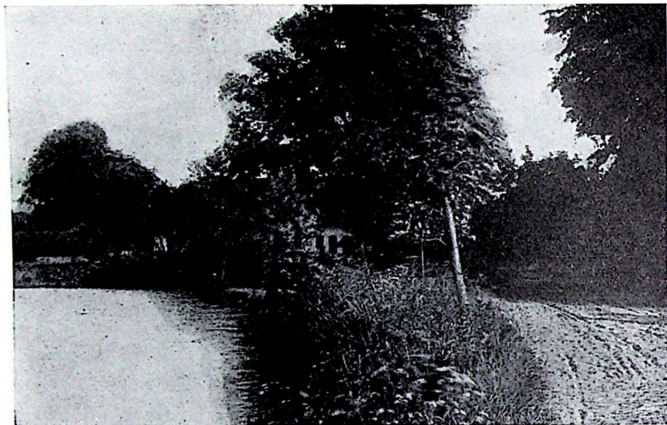
Och schylder aarlige af samme Mølle til Silkeborg Slot 4 Tønder Rugmel och trej Schepper udj Landgilde.

Och i Schatt til Kongen 1 Daller och 12 Sk. huer Quartal. Foruden andre smaa Schatter, som der kand paafølge. Noch findis til samme Mølle nogen Jord.«

Det var Kærsgaard Mølle i 1600'erne. Op gennem 17- og 1800'erne gik dens Historie ind i det øvrige Sogns Saga. Møllen

*) Edv. Egeberg: Silkeborg Slot, I, 116—17.

**) Takseringen til Matriklen 1688.

Kærsgaard Mølle. (Efter Edv. Egeberg: Silkeborg Slot I, 117.)

gjorde god Nytte, og der var altid nok at bestille, thi med bedre Dyrkning af Jorden blev der stadig mere Korn, og Oplandet var stort: ingen Mølle paa denne Side Langsø og Gudenaå før Resendal, Mavsing, Vinderslev og Holms Vandmøller.

For at kunne imødekomme Kundernes stigende Krav — Vandrakraften var jo aldrig særlig stor — opførtes i sin Tid en Vindmølle ved Kærsgaard; den stod oppe paa Højdedraget mod Vest, men den blev nedrevet for 60—70 Aar siden og flyttet til Gravballe. Omkring 1890 var der til Vandmøllen knyttet Bageri, hvorfra Folk kunde forsynes med Rugbrød. Men Kunderne svigtede; flere Vindmøller rejstes i Egnen, efter at Møllerivirksomheden 1852 var blevet fri Næring (saaledes Gludbjerg), og da Hvinningdal Vandmølle (Frederikslunds Mølle) og Kejlstrup Vandmølle anlagdes, sygnede Kærsgaard Mølle hen. Den bestod til 1894, omdannedes da til Fabrikation af Kartoffelmel, Kartoffelmelsfabriken var forpagtet af Konsul Ollendorff, Aarhus, og i Perioder, hvor der ikke arbejdedes med Kartoffler, fremstilledes Rørvæv til Kalkpuds paa Bræddevæg. Disse Industrigrene kunde dog ikke trives her, og Fabrikationen standsede omkring Aarhundredskiftet. En Tid benyttedes Kærsgaard Mølle nu som Træskofabrik, men da man

fandt Transporten af Bøgekævlernerne temmelig kostbar, ophørte ogsaa denne Industri paa vor gamle Plads. Senere, ca. 1917, indrettedes Elektricitetsværk for Strømforsyning til Alderslyst. Heller ikke Elektricitetsværket fik lang Levetid, det flyttedes til Kejlstrup Mølle. Kærsgaard var forladt. Vandkraften trak nu kun Gl. Kærsgaards Kværn og gav Strøm til Gaardens Brug. I Mølledammen sattes Fisk. Ak, hvor forandret!

Lille Mølle huskes ikke af nogen i Egnen, og det har — kedeligt nok — været os nægtet at finde dens Plads. Men Møllen har været her, den nævnes endda saa tidligt som 1596, og den findes ogsaa under Balle Sogn omtalt i »Mølletaksten« 1683, derimod ikke i Matriklens »Møllebog« — hvordan det nu skal forstaas.*) Naar Møllen kaldes »lille«, er det vel i Forhold til andre, som er større! Man kunde tænke, den har været drevet sammen med Kærsgaard Mølle, som stundom næppe magtede de Fordringer, der blev stillet til den. Men 1598—99 ses det,**) at Slottet maatte »udgive til Niels i Lille Mølle 10 Dal. og 6 Skpd. Osmund« (d. v. s. hjemmelavet Jern af Myremalm) som Hjælp til Møllens Istandsættelse, og det ser nogenlunde selvstændigt ud. En Antydning vedrørende Lille Møllens Beliggenhed i Terrænet giver Engtakseringen 1683; under Kærsgaard siges: »Fra Balle Skel vesterpaa ud med Langsø til Lild Møl. . . .« Udtrykket er dog meget lidt lokaliserende, thi Balle Skel ligger jo temmelig langt Øst for Kærsgaard. Hvis Lille Mølle skal findes ved Tudkær eller ved det Sted, hvor Frederikslund Mølle (nuv. Lysbro Fabriker) langt senere anlagdes, hvorfor siger Engtakseringen saa ikke i Stedet for »fra Balle Skel vesterpaa«: fra Kærsgaard Skel (nemlig Skellet til Hvinningdal) vesterpaa? Maaske laa Lille Mølle ved Lilleaa, som nævnes foran; men hvem ved saa nu, hvor Lilleaa skal søges?

Mølletaksten udtaler om Lille Mølle: »Haver en Quern som drives af offuerfaldende Hiul, Haffuer Tilløb af Wand, som kommer af 2 smaa becke, der udbryder af nogen væld strax ved Møllen, som ikkun giffuer føje (svag) Wand, og derfor ofte icke kand maale (male), Særlig i Tørcke och Frost, Haffuer for Omløbet

*) Lille Mølle er uden Jord, maaske derfor Matriklen uvedkommende.

***) Silkeborg Slot I, 115.

Kejlstrup Vandmølle. Efter Maleri af Jens Bomholt.
(Maleriet tilhører De gamles Hjem i Alderslyst.)

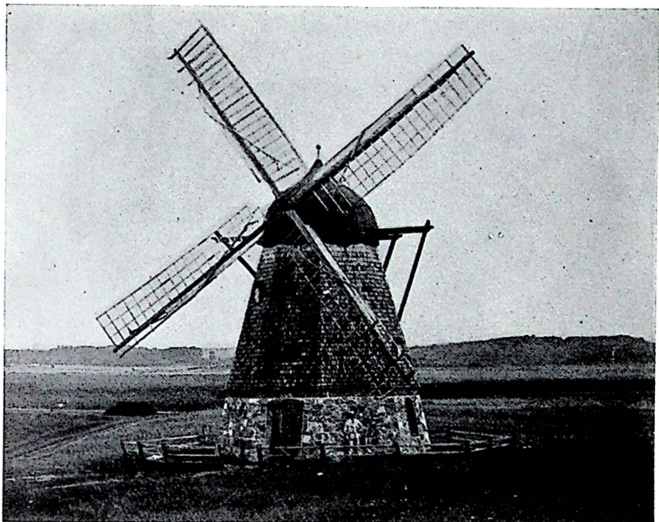
3 Stiborner, Dæmningen er brøstfældig, besuerlig at holde vedlige, at den icke skal nedbryde, naar stor Regn kommer och nedflyder af Marken. Agtes icke at kand svare, naar Indfæstning for den at vedligeholde fradrages, uden af Hartkorn 1 : 4.*)

Kejlstrup Vandmølle opførtes kort før 1860 af Proprietær Hee, Vester Kejlstrup, i Vinklen mellem Viborgvej (nu Borgergade) og Vejen efter Bjørnholt og Nisset. Vandkraften var ikke særlig stor, og den blev ganske utilstrækkelig, da Møllen fik øget Arbejde med Formaling af Korn for Kornhandlere i Silkeborg, hvorfor der snart byggedes en Vindmølle ovenfor i Øst. Saavel denne som Vandmøllen mistede Betydning, idet Oliemotorer og elektrisk Kraft overalt indførtes. Først nedlagdes Vindmøllen, saa Vandmøllen. En Tid var Kejlstrup Mølle Elektricitetsværk, indtil en Ordning blev truffet med Silkeborg om Strømforsyning til Alderslyst.

En ældre lille Vandmølle har der været Spor af kort Nord for Vester Kejlstrup. D. Joh. Pedersen, Alderslyst, fortæller, at han

*) Resendal Mølle sættes til 1 : 2, Klode Mølle 3 : 0, Holms Mølle 4 : 0 — saa helt ubetydelig har Lille Mølle ikke været.

Kejlstrup Vindmølle.
Efter Billede_tilhørende Overretssagfører Bisgaard, Silkeborg.

i sin Barndom kendte Rester af Stemmeværk og Mølledam her. Formentlig betegner det fundne en privat Gaardmølle, maaske kun kortere Tid i Brug. Skriftlige Udsagn om denne Mølle findes ikke.

Frederikslund Vandmølle byggedes 1860 af Jørgen Lund. Den laa paa det herlige Sted, hvor Hvinningdal Bakke skraaner ned mod Langsø, og Vejen nordfra drejer i Syd efter Lysbro. Mølleriet blev nedlagt 1908, og den nuværende store Virksomhed, »Lysbro Fabriker«, startedes paa Grunden.

Gludbjerg Vindmølle kort Vest for Balle Huse midt i Sognet blev opført 1884 af Vilhelm Lund, en Søn af ovennævnte Jørgen Lund. Den betjente navnlig Øster Bording, Overgaard og Gaardene ved Balle Kirke. Disse sidste havde dog tit Ærinde til Silkeborg og tog da gerne Møllesække med til Kejlstrup Vandmølle. Købmand Grove i Silkeborg lod en Række Aar større Kornpartier

Gludbjerg Mølle. Efter Billede tilhørende Chr. Nørgaard, Ballø.

male paa Gludbjerg Mølle, men Søgningen indskrænkedes i samme Maalestok, som motordrevne Møller vandt Fremgang. 1925 standstedede Møllen, hvorefter den nedreves.

Kradsmøllen.

J. Errboe fot.

Kanalen til Kradsmøllen.

J. Errboe fot.

Kradsmøllen i Lysbro. Købmand C. Knap, Silkeborg, erhvervede 1865 ved Købekontrakt med Gaardejer Hans Winther, Hvinningdal, for 100 Rigsdaler et Par Tønder Land Syd for Møllebæk til Anlæg af en Kradsmølle med Karte- og Spinderi. Denne var i Drift til omkring Aarhundredskiftet. Spinderiet brugtes af Fabrikant Commichau, inden han flyttede til Silkeborg.

Lysbro Mølle. Da Møller Sørensen 1908 solgte Frederikslund Mølle, købte han Kradsmøllen, som derefter deltes i to Ejendomme. Paa den nederste, østlige, oprettedes 1909 Lysbro Mølle, der til 1917 dreves som almindelig Kornmølle. Fra 1917 til 1931 var her Kornmølle og Savskæreri (Ejer V. Nielsen). Efter nogle Aar uden anden Udnyttelse af Vandkraften end Forsyning af elektrisk Lys til Møllens Beboere paabegyndtes sidst i 1930erne Tilvirkning af »Roskildejord« (knuste Teglstensbrækker) til Tennisbaner.

TRÆSKO OG HJUL

Folketællingen 1787 afslørede en omfattende Husflid ved Siden af Landbruget. Ikke mindre end 28 Mænd arbejdede i Træ, 8 lavede Træsko, 20 tilvirkede Hjul. Der var 59 Familier, og naar Enkekonen med Jord, Smeden, Pottemageren, de 2 Skrædere og 4 Hyrder samt Mølleren, Skoleholderen og 2 Daglejere, som alle havde nok at gøre med deres forskelligartede Sysler, regnes fra, bliver der 46 jorddyrkende Mænd tilbage at tage i Betragtning; af 46 er 28 et stort Tal, mere end 60 %: 3 af hver 5 Mænd i Balle n var paa den Tid enten Træsko- eller Hjulmænd.

Idet her fandtes saa udbredt Interesse for Træarbejde, efter den forlængst var faldet, og Kævlerne nu skulde købes og Silkeborg bag Langsø og Lysaa, kan vi være nogenlunde paa, Husfliden er meget gammel og indgroet; den gaar gansevel tilbage til Skovtiden, da man havde Raamaterialet lige fra Døren; det vil med andre Ord sige, den er en stærkt medvirkende Aarsag til Skovenes Fald.*)

Det vigtigste betegnet er Virksomheden mere end Husflid, den har givet sig af blomstrende Industri. Samme Opfattelse møder vi i en Kildring fra 1802:

Ligesom den Del af Hids, Gjern og Vrads Herreder i Aarhus Stift, der ligger nærmest Gudena, i Besynderlighed udmærker sig ved at have gjort Forfærdigelse af alle Slags Træarbejder, saasom Træsko, Vognhjul, Kjepstokke, Axelstokke, Skovle, kortsagt alt hvad der af sligt udfordres til en Gaards Nødvendigheder, til en egen Industrigren, saaledes udmærker Balle Sogn sig især ved

*) 11. Novbr. 1581 fik Lensmanden paa Silkeborg, Mandrup Parsberg, kgl. Befaling til, at han som hidtil skulde lade Kronens Bønder i Lenet faa Tømmer til Købs fra Kronens Skove til at lave Hjul og andre Trævarer til Salg paa Markederne, »da det er manges vigtigste Næringsvej«.

Hjulmagerarbejdet. Næsten hveranden Gaardmand i dette Sogn er Hjulmand, og Hjulene, de forfærdiger, har alle de Egen-skaber, Mekaniken fordrer; de er lige saa lette i deres Gang som nette og varige. Den største Del af disse Hjul forfærdiges til Skive Markeder (ogsaa Holstebro), da man ved Hjælp af Træstokke forener 8 à 10 Par i Rad med hverandre, spænder tvende Heste for dem og kører saaledes til Skive, hvor Sallingboerne møder og køber Hjulene.

Spørger man, hvor de har faaet fat paa denne Industrigren, bliver Svaret, at de har lært den af deres Forældre, disse igen af Bedsteforældrene o. s. v.

Træet, de bruger, hentes i Silkeborg Skov, og det føres over den imellem dem og Skoven liggende Sø baade Sommer og Vinter. Det er tungt for dette i Træarbejde saa vindskibelige Folk, at de ingen Skov har paa deres egen Grund, hvilket foraarsager megen Ulejlighed og Tidsspilde. Skylden er ikke hos Egnen, der i forrige Tider har haft Skov i Mængde.

Formedelst denne Mangel paa Skov i Sognet var det ønskeligt, at Balle Hjulmænd ikke gjorde flere Hjul, end de kunde afsætte hjemme. Forfatteren mener, at naar man lægger den Tid, de øder ved Skovningen, til den, der medgaar til saa mange Hjuls Forfærdigelse, og dernæst regner med den 8 Mil lange Transport med Hjulene fra Balle til Skive, hvilket sker mindst 3 Gange om Aaret og hver Gang med næsten 2 Uger (fire Dage med den egentlige Markedstid, en Uge med at bringe Hjulene til Afsætningsstedet), saa er der kun lidet vundet, selv om hver Mand bringer mindst 24 Par Hjul til hvert Marked.

Der er da ogsaa nogle faa af Hjulmændene, som omsider har indset dette og nu kun laver Hjul til eget Forbrug eller kun til at sælge hjemme, hvorved de desto bedre kan passe deres Avl og Kreaturerens Røgt, hvilket af de andre overlades deres Koner og Tjenestefolk. *) — —

---

*) Se Nord. Landvæsens og Husholdn. Magaz. 1802, 3. Kvart., p. 254. — G. Begtrup har (Beskrivelse over Agerdyrkingens Tilstand i Nørre-Jylland, 1. B., p. 518—19) ogsaa en Om-tale af Træindustrien i Balle; den staar blot lidt drilagtig under Hads Herred, Aarhus Amt, i Stedet for under Hids Herred, Viborg Amt. — Bag begge Skildringer øjner vi »Stedets Præst Hr. Bork«. Som Bøndernes sande Ven maa Ole Bork naturligvis misbillige, at Gaardmændene vedblivende arbejder i Træ og derved forsømmer deres egentlige Erhverv.

Ja, noget var Trævareindustrien jo gaaet tilbage. Folketællingen 1801 havde 5 Træskomænd og 9 Hjulmagere, en Nedgang paa henholdsvis 3 og 11; i Forhold til 1787 er Halvparten faldet fra. Men 1801 arbejdede dog 14 Mand hermed. Og man maa næsten ønske, de fortsatte nogle Aar endnu, for snart kom fattige Tider, hvor Bierhverv kunde være nødvendige.

Ellers var det naturligt, at Markfællesskabets Ophævelse og Overtagelse af Gaardene til Selveje bevirkede større Interesse for det egentlige Landbrug. Udflytningen af Gaardene til disses fremtidige Pladser ude paa Markerne levnedes næppe heller hverken Tid eller Kræfter til Fabrikation af Træsko og Hjul, og var Fremstillingen først forladt og Afsætningsmarkederne tabt, har man maattet lade Træværket ligge og taget fat paa Ploven, den bedste Støtte i det lange Løb.

Under alle Omstændigheder maa det indrømmes, at opfindsomme og særdeles flittige har Menneskene her været, siden de kunde præstere saa ualmindeligt ekstra Arbejde med de forholdsvis faatallige Husstande, Tællingen fremviser. Og velgørende er det at høre Balle-Hjulene berømmede som lette i deres Gang, nette og varige. Bedre Skudsmaal kunde ikke gives.

EGEBARK OG SLAGLER

Et Par andre Virksomheder med Træ omtales fra Egnen, sidst kendt i Kragelund og Sinding, men ogsaa praktiseret i Balle, saa længe her var Skov og Krat.

Saa snart Saften ved Valborgtide for Alvor begyndte at stige, og unge Eges Knopper aabnedes, fik Skovboerne travlt: »I Dag løber Barken«, sagde de og mente, at nu laa Saften mellem Bark og Ved og gjorde Barken løs. Straks gik Manden til Skovs og huggede og hjemkørte Læs efter Læs, medens Gammelfolk, Kvinder og Børn fik travlt med at flaa Bark af. Hertil brugtes en »Pilpind«, et krumt Jern paa Skaft. Hver tog en Gren eller Raft, gav den med Pilpinden en Flænge langs op gennem Barken, og saa flængedes Barken af. Det var ikke hver Dag lige let at faa Barken af, men Arbejdet fortsattes, indtil Bladene voksede ud, og Barken sad fast. Om Dagen blev den grønne Bark lagt ud til Tørring. Den skulde være saa tør, at den knækkede »som Sukker«, og man maatte nøje paase at faa Barken ind, hvis det trak op til Regn, thi Fugt gjorde Barken rød og blød og tog noget af Garvesyren bort. Efterhaanden som Egebarken nu blev tør, bandt man den i Knipper og lagde disse ud i Laden, hvor der var Træk. Naar saa hele Udbyttet var tilstrækkelig tørt, snakkede Naboer sammen og bestemte en Dag, de skulde køre Barken til Garveriet i Ringkøbing. Tidlig om Morgenen knirkede Vogntoget afsted paa den lange Rejse; hver Vogn fragtede gerne ca. 4 Skippund. Prisen var mod Slutningen omkring 10—12 Kr. for 1 Skipp. Ringkøbingturen tog 3—4 Dage.

Naar saa Slet og Høst var forbi, gik man atter til Skovs, nu gjaldt det igen Hugst af unge Egetræer, denne Gang til Slagler. Det var jo i Plejlens lange Tidsalder, og Slagler havde man alle

Vegne Brug for. En Slagle skulde hugges af under Jorden, saa et godt Stykke af Rodknuden kom med, og derefter afkortes til passende Længde. Naar da et Parti var kørt hjem, fyrede man op i Bageovnen som til Bagning, og en 25 Stykker Slagler lagdes ind. Lidt efter begyndte de grønne Slagler at koge og sprutte, Saften flød ud af Ender og Knaster, og naar Saften saaledes var kogt ud, begyndte Afretningen; et Bundt varme Slagler spændtes sammen ved Hjælp af Ringe og Klodser, og saaledes fortsatte man, til Ovnen var tømt, og et nyt Hold Egespir lagdes ind i den paany opvarmede Ovn. Imidlertid blev første Hold koldt, Baandene om dem løsnedes, og Slaglerne hævledes og pudsedes glatte. De lagdes endelig i Knipper, en Snes i hver, og var færdige til Salg.

»I samme Egn« (Balle), siger Blicher, »har man og gjort sig en dobbelt Fordel ved at føre Baand (af Hesselvoller) til Viborg, men endnu længere, lige til Nibe, hvor man før brugte dem til Sildefjerdinger. Hidsherredsboerne have da — naar saadant var at faa — taget Sild til Retour og solgt med betydelig Fordel især mellem Viborg og Hjemmet. At denne Binæringsvej er meget gammel i Eggen, kan sluttes deraf, at disse Træhandlere i de Egne, hvørheden de droge, kaldes »Skovlouringer« eller slet og ret Louringer, hvilket uimodsigeligt henviser til den Tid, da Hidsherred udgjorde en Del af Lou Syssel.« (St. St. Blicher: Viborg Amt, 1839).

TEGLVÆRKERNE I LYSBRO

Da Landsbyfællesskabet ophævedes, og den spredte Bebyggelse efter henvend tusinde Aars Forløb atter vandt frem, blev der pludselig Brug for nye Byggematerialer i meget store Mængder. Før havde man til de almindelige Bindingsværksbygninger anvendt lerklinet Grenefletning som Væg mellem Stolpesætningen, men siden den stærkt reducerede Skov ikke længere kunde afgive Egetræ til Husbygning, var man nødt til at finde Midler, der erstattede Stolpewærket og muliggjorde, at Bæreevnen lagdes over paa selve Væggene: disse maatte mures af Sten. I Erkendelse af, at Marksten ikke forsløg synderligt til det omfattende Byggeri, der stod for Døren, begyndte man at fremstille Mursten af Ler, Teglsten.

Teglindustrien er gammel herhjemme og har i vor Bygningskunst faaet en enestaaende Betydning. Danmark er saa fattig paa Natursten, men til Gengæld saa rigt paa Ler, at Teglen, da den fremkom, maatte anses for et Klenodie, og siden har vi i Tidens Løb gjort saa stærk Brug af den som næppe noget andet Land i Europa. Kunsten at brænde Tegl blev kendt i Danmark omkring 1160. Indkaldte eller indvandrede Munke byggede Tegl-ovne, brændte Mursten og Tagsten til Opførelse af Klostre og Kirker, deraf Betegnelsen Munkesten. Konger byggede Forsvarsværker, Stormænd Borge, Købstædernes Handelsherrer Stenhuse. Teglen præger hele det middelalderlige Byggeri, kun Landsbyerne staaar udenfor dens Paavirkning.

I det 17. og 18. Aarhundrede gik Teglbrændingen imidlertid en Del tilbage, forsvandt flere Steder helt. Kirkebyggeriet var standset, Fæstningsværker havde mistet deres Betydning, siden Ildvaaben kom til Landet, og skulde et enkelt Slot gøres større, tog man Stenene fra nedlagte Klostre. Det er betegnende, at Pon-

toppidans »Danske Atlas« og Arent Berntsens »Danmarks og Norges frugtbare Herlighed« tier om Tegltilvirkning. Først henimod 1800 ser vi Teglen faa en ny mageløs Udfoldelse, vakt til Live af ivrige Landøkonomer og patriotiske Skribenter, der fandt det paa krævet at skaffe den almindelige Landbefolkning bedre Boligforhold. I Hids Herred og Omegn stod man ikke fremmed overfor Kendskab til Teglen. Den højtagede Provst Hurtigkarl, Grøn-bæk, havde mere end nogen anden virket for Brugen af Teglsten; han talte og skrev om Teglsten, han opførte Teglovn og byggede af selvlavede Mursten en prægtig, vidtberømt Præstegaard i sit Sogn*). Regeringen lønnede Provstens Indsats og gik i Spidsen for den gode Sag ved at indrette Teglovne og fabrikere Sten til Opførelse af Alhedens Kolonigaarde. Alt dette gjorde, at Balle Sogns Mænd var fast besluttede paa selv at lave Mursten, da deres Gaarde skulde flyttes ud paa Markerne. Teglovne dannedes flere Steder, saaledes ved Overgaard og Vester Kejlstrup, men navnlig i Lysbro; her fandtes jo overflødig Ler, Ler til hele Værker.

De første Teglværker var sædvanligvis ganske smaa, kun beregnede til eget Brug og nogle faa Hundrede Sten for hver Brænding, Konstruktionen meget primitiv: Ovnen gravet ind mod en Bakkeside og sat med raa eller halvbrændte Sten, der efterhaanden hærdedes af Ilden. Viste det sig, at Produktet var godt, kunde Naboer, hvis Ejendom manglede Ler, købe Sten her, og Teglbrænderen vinde Biindtægt af sin Flid. Gik Afsætningen godt, forblev Værket i Drift, ellers faldt det bort. Adskillige Smaaværker er ikke mere, deres Tal kendes knap, andre voksede sig store — som vi nu ser det.

Medens Virksomheden havde Karakter af Husflid, var Fremgangsmaaden denne: Leret blev opgravet om Efteraaret og laa Vinteren over, for at Frosten kunde skørne det. Ved indtrædende Foraar kørtes saa Leret hen til Trossen, en rund Fordybning i Jorden med Stengulv og lodret Kant, ca. 6 m bred og ca. 0,40 m dyb. Midt i Trossen stod en svær Egepæl nedrammet, og fra den udgik Bommen, hvortil en tung tohjulet Vogn var fastgjort. Bommen

---

*) Wiberg citerer i sin »Præstehistorie« en Udtalelse om Provst Hurtigkarl: »brav og berømt, dygtig i adskillige smukke Videnskaber og Mechanik, Chymi, Landhusholdning og Byggekunst«. Præstegaarden i Grøn-bæk staar endnu som et smukt Minde om ham.

Gammelt Teglværk i Lysbro (Christoffer Steinicke).
Efter Billede tilh. Lærer H. Elling. Emborg.

naaede lidt udenfor Trossens Kant, og her virkede Trækraften. Naar Leret var fyldt i Trossen og havde henstaaet nogle Dage under hyppig Vanding, fandtes Leret blødgjort, og Æltningen kunde begynde. En sindig Hest spændtes for, en tilsvarende Person fungerede Kusk; han sad paa Vognen, Hesten gik paa Trækgangen langs Trossen. Kusken havde det let, eftersom Hesten holdtes i tilbørlig Rundkreds ved en tynd Stang, der førte fra Trossepælen til Hestens Hoved. Rundt og atter rundt gik det i en Uendelighed; ingen blev dog svimmel, thi Farten var ringe. Æltevognen kunde ved en snild Mekanisme automatisk bevæge sig fra Yderkanten ind mod Midten og tilbage igen, saa alt Leret blev bearbejdet. Naar Æltningen endelig var færdig, blev et bredt Bræt fæstnet til Bommen og Lermassen dermed trykket sammen og glattet af. Derpaa dækkedes Trossen til ved Hjælp af Halmmaatter, saa det ikke tørrede for hurtigt. Leret var nu færdigt til Brug.

Saa fulgte Strygningen. Strygepladsen var et passende stort

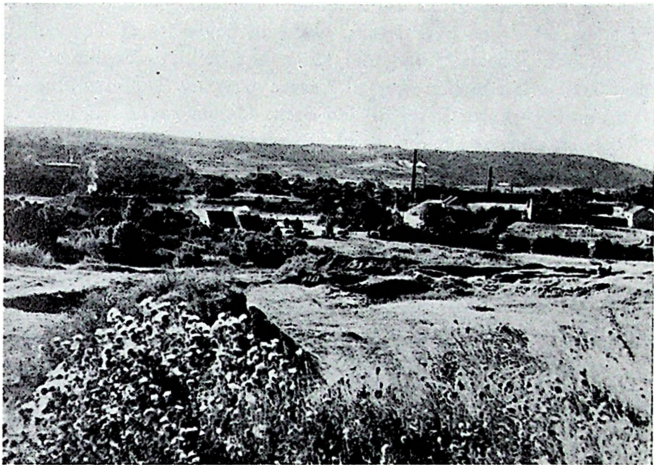
firkantet Areal, fuldstændig jævn, fri for Sten og dækket af fint Sand. Ved et firkantet Træbord, »Disken«, arbejdede Strygerne, een paa hver sin Side. Disken skraanede svagt bagud og støttedes her af et Par solide, lave Ben, medens den foran hvilede paa to smaa Tromler. Saaledes indrettet lod Disken sig let skubbe fremad paa Pladsen. Fortil var Disken forsynet med to læderbetrukne, skraat siddende Træplader, og lige under hver af disse stod et Vandtrug, hvori Formene dyppedes; en Form rummede to Sten. De vaade Forme blev anbragte paa nævnte skraa Træplader, og hver af Strygerne tog med begge Hænder en Klump af det bløde Ler, som »Diskentrilleren« kørte fra Trossen op paa Bordet. Lermassen klaskedes haardt i Formene, Formen stillede paa Højkant, blev derefter af Strygerne lagt i Rækker hen over Pladsen. I hurtigt Løb ilede Strygerne tilbage for at forme, stryge og sætte næste Form Sten (to Sten i Formen). Man regnede med, at en øvet Stryger skulde kunne lave 3000 Mursten daglig.

Efterhaanden som Pladsen sattes fuld, tørrede de første Sten, og Drengene tog fat paa at kante Rækkerne. Nogle Dage senere skulde, dersom Vejret holdt ved, Stenene skæres. Det var Kvindearbejde. Siddende paa smaa trebenede Stole fjernede Kvinderne med hver sin store, flade Kniv alle fremstaaende Kanter og satte Stenene op i lagdelte Rækker, saa Vinden kunde paavirke størst mulig Overflade og fremskynde Tørringen.

Naar saa Stenene var tilstrækkelig tørre, foregik Brændingen. Paa et ret sent Tidspunkt for den i Lysbro stedfundne Udvikling antydes Teglovnens Indretning saaledes: »I store, firkantede Ovne med fire Fyrhuller forneden paa hver af de to Sider blev Stenene sat op lagvis med smaa Mellemlag, for at Ilden kunde trække helt op igennem. Øverst blev der lagt Sten paa Fladen, som igen dækkedes af et Lag vaadt Ler. Saa snart der var Ild under Ovnen, skulde der fyres Nat og Dag; hertil skiftedes ogsaa Mandskabet. Naar Brændingen var forbi og Ovnen kold, blev Stenene taget ud, sorteret efter deres Godhed i halvbrændte, mellembændte og helbrændte og hensattes i Stabler paa Oplagspladsen.*)

Disse Stabler er iagttaget af mange vejfarende Folk, og ikke mindst huskes store Opstablinger Drænrør. Nogle Rør havde kun

*) Herløv Elling, Silkeborg Avis 14/6 1928.

Lysbro set fra Hvinningdal Bakker.

ringe Vidde og henstod længe uhentede, de har vistnok været lidt for smaa. Men bortset herfra kom Lysbro-Drænrørene til at betyde meget for Sognets og Egnens Landbrug. Jorderne var jo mange Steder vandmættede indtil Skadelighed, og de talrige Kær og afgravede Mosearealer trængte ogsaa til Dræning. Et meget omfattende Afvandringsarbejde paabegyndtes i 1850—60erne, og da var det en Lettelse, at Drænrørene kunde hentes nær ved i Lysbro.

Saa længe Teglbrænding blev drevet i det smaa, unddrager dens Historie sig nøjere Udredning. Lysbro-Jorderne var, som vi ved, gamle afdrevne Skovlodder og Græsgange under Hvinningdal og som saadan ikke synderligt regnede. Ejerne oppe paa Gaardene har ved Lejlighed lavet Sten til eget Forbrug her og fik vel af og til lidt Sten fra til Salg. Ellers kunde de leje en Lergrav ud til stræbsomme Mennesker, som med nogle Ovnfulde Sten kom paa Fode. Men derom ved vi intet bestemt. Først omkring 1850 kan vi faa fastere Hold paa Tingene, og da møder vi Navnene paa en Række Mænd, som grundlagde eller videreførte storstillede Virksomheder.

Hans Pedersen (Hans Teglblænder) startede egentlig paa Silkeborgsiden af Broen over Lysaa, idet han begyndte et Teglværk i Lysbro Skov paa det Sted, der siden har heddet »Teglkær«. Af Statsskoven lejede han Ret til Lergravning og Teglblændering — Prisen var 1 Mk. for Leret til 1000 Sten. Ovnene havde han i 5 Aar, og det kan noteres, at den gamle Præstegaard i Silkeborg er bygget af Sten herfra. Saa købte Hans Pedersen Ejendom ved Foden af Funder Bakke, og et nyt Teglværk opførtes. Han solgte mange Sten til Randers og andre Gudenaabyer. Stenene prammedes ned ad Gudena fra en Ladeplads ved Lysbro. Da saa Silkeborg fik Jernbane, sendte han store Partier Mursten med Banen østpaa, f. Eks. Ry og Aarhus, bl. a. leverede han Lars Bjørnbak alle de Sten, hvorefter »Den folkelige Forsamlingsbygning« opførtes.

Jens Pedersen, Hans Pedersens Søn, byggede i Aaret 1900 sammen med Chr. Jensen det nuværende store, moderne Værk: *De forenede Teglværker*. Tre Højovne blev ved denne Lejlighed lagt sammen, idet Niels Lund ogsaa var med nogle Aar. Jens Pedersen byggede 1908 Ejstrupholm Teglværk, og i Forening med P. Petersen Rask startede han 1908, da Langaa—Silkeborg—Bramminge-Banen anlagdes, Gjern Teglværk. I 1912 solgte han til Ingeniør Münther, men tilbagekøbte siden Værket, som han driver endnu.

Chr. Jensen (Kræn Teglblænder) kom til Egnen fra Bælum ved Aalborg, hvor han var født 1826. Han kastede sig tidligt over Teglblænderiet og havde først en mindre Ovn paa den Ejendom, P. Pedersen Rask købte 1873. Siden anlagde han et Teglværk Vest for nuværende Lysbro Station — det laa, hvor Funderholmevejen drejer fra Silkeborg—Herning Landevej. Teglværket nedbrødes omkring Aarhundredskiftet, og sammen med Jens Pedersen byggede han »De forenede Teglværker«. Chr. Jensen døde i Silkeborg 1917.

Christoffer Steinicke (og Broderen Gothard Steinicke) anlagde først et Teglværk umiddelbart Øst for Vejen og 2—300 m Syd for Gaarden, som endnu ligger paa samme Sted. Siden opførtes det store og moderne Værk Vest for Vejen, idet Christoffer Steinickes Enke overdrog Teglværket til Sønnen P. Steinicke og Svigersønnen Købmand N. A. Sørensen, Silkeborg, der førte Værket videre og byggede Ringovn. P. Steinicke døde ung, og Købmand

Lerprofil ved De forenede Teglværker.

N. A. Sørensen solgte 1911 Værket til Ingeniør *Münther* — nu: *A/S Lysbro Teglværker*.

P. Petersen Rask arbejdede i sine yngre Aar hos *Christoffer Steinicke*, og efter at han saaledes havde lært Teglbrænderi fra *Bunden* af, begyndte han for sig selv. For 1600 Kr. købte han Ejendom og byggede herpaa i 1873 *Bøgild Teglværk* (opkaldt efter *Bøgild Høj*). *P. Rask* var den første Teglværksejer i *Lysbro*, der gik over til moderne Drift, idet han 1897 byggede Ringovn og i det hele udvidede Virksomheden stærkt. Den omfattende Bedrift arvedes siden af *Thomas Rask*, der videreførte Værket og overdrog det til sin Svigersøn *F. Frandsen*, Teglværkets Ejer nu.

Hans Vinther og senere Sønnen *Anders Vinther* havde Teglværk mellem nuværende *Lysbro Skole* og *Fiskeriejer Errboes'* Ejendom. Teglværket købtes siden af *Niels Lund*. Det blev nedlagt, da *Münther* overtog *Steinickes* Værk.

Som det er gaaet andre Steder saaledes ogsaa her: mindre Virksomheder er blevet nedlagte, enten helt forsvundne eller gaaet op i tilsvarende store. Der kan paavises 10—12 nedlagte Teglværker

i Lysbro. Tilbage staar disse tre Værker i fuld Kraft: *De forenede Teglværker, A/S Lysbro Teglværker og Bøgild Teglværk.*

Ligesom Hans Pedersen sendte ogsaa de andre Teglværksejere Sten til Ladepladser langs Gudena, især Tvilum, Kongensbro, Bjerringbro og Randers. Der var et Ladested ved Aaen lige nedenfor Teglværkerne, kort Syd for P. Rasks Værk. Her stødte Prammene til og indladede Stenene, som kørtes til Ladestedet med Hestevogne. Det skulde altid gaa hurtigt, for Prammene maatte ikke ligge stille ret længe. Tre Mænd førte hver Pram, een til at styre og to til at stage. Der var et Par brede Fjæl ved Siden af hinanden langs Prammens Sider, og paa disse stod Mændene og stagede; med lange Stænger drev de Prammen frem gennem Siv og Rør, indtil Strømmen naaedes, og Sejladsen blev lettere. Endnu i Slutningen af 1880'erne var Pramfart almindelig. Og med Jernbanen gik Lysbro-Stenene mod Øst og Vest — især Vest. Hver Stationsby med tilhørende Opland mellem Silkeborg og Skjern tog deres nødvendige Partier, ikke mindst Silkeborg og Herning. »Underligt er det at tænke paa,« siger den gamle erfarne Teglværksejer Jens Pedersen, »at Silkeborg By og alle disse Stationsbyer herfra og til Skjern har siddet i Bakken her.« Og Thomas Rask tilføjer: »Hundrede Millioner Mursten er lavet paa Bøgild Teglværk til nu, og der er Ler nok til andre 100 Millioner Sten. 300,000 Sten lavede P. Rask hvert Aar, nu 2 Millioner aarlig.« 15—16 Kr. pr. 1000 kostede Mursten i den første Tid, Th. Rask kan huske, og han har solgt mange til 18 Kr. pr. 1000. Nu er Prisen 80—90 Kr. Men Jens Pedersen erindrer den Tid, da Daglønnen var 1 Kr. for hver 1000 Sten. Omkring 1900 gav han den dygtigste Mand 65 Kr. om Maaneden, nu ca. 120 Kr. ugentlig.

Den lykkelige Udfoldelse, vi har set vor stedlige Teglintustri præstere, skyldes stor Indsats af dygtigt Arbejde, men først og fremmest hviler Fremgangen paa selve Lerets Beskaffenhed. Raa-materialet er udmærket fint plastisk Ler, lignende det, hvoraf de berømte Flensborgsten produceres. Fordum hed det gerne, naar Kirker og Skoler maatte bygges, at Stenene skulde være fra Lysbro. Den Dag i Dag er det saaledes: Lysbro Mur- og Tagsten staar højt i Anseelse.

Damme ved Møllebæk.

J. Errboe fot.

FISKEDAMMENE I LYSBRO

Damme nævnes de Grave / som en eller anden god
Mand / hos hans Gaard lader opkaste / Vand udi at
samle / derudi adskillige Slags Fisk at sætte / samle og
beholde / saa han deraf kan have at Spise.

Urent Berntsen.

„Danmarks oc Norgis fructbar Herlighed“, 1656.

Damme behøvede man ikke i Kejlstrup eller Balle og ej heller i Kærsgaard eller Hvinningdal, for Langsø var mere end mange Damme, og saa længe Lodsejere frit maatte fiske, kunde Spise nok skaffes til Fasten og anden skellig Tid. Ringere stillede var Menneskene i Vest- og Nordsognet; en god Mand paa Overgaard opkastede da Grav og samlede Vand, satte Fisk deri og fik Spise.

Det ser saa let ud, men ogsaa den Ting har haft sine Problemer. Der kom Forbud mod upriviligeret Fiskeri i Søer og Vandløb, og havde der, da Matriklen gik over Landet, været Fiskedamme, Aalegaarde og lignende Herligheder ved en By eller Gaard, var der lagt Skat paa dem. Det vidste enhver, og Følgen blev, at privat

Initiativ hævmedes. Længe laa Muligheder for samfundsgavnligt Erhverv unyttede hen. Men endelig sattes et interessant Foretagende i Gang, og Skuepladsen var vort kendte gamle Omraade ved Møllebæk, hvis Vand havde flydt forgæves, siden Hunding Mølle blev øde.

I 1903 købte Bankbogholder Th. Nielsen Ejendommen med den kort forinden nedlagte Lysbro Kradmølle og begyndte her at anlægge Fiskedamme. Ejendommen udvidedes 1905 og 1906 ved Køb af tilgrænsende Arealer. Efter Th. Niensens Død købtes Møllen og Fiskedammene af Møller Sørensen fra Frederikslund Mølle. Han delte Ejendommen i to og solgte selve Kradmøllen og de øverste Fiskedamme til Jens Jensen, kaldet Post, medens han selv beholdt de nederste Fiskedamme, der omdannedes til Mølle-dam for Lysbro Mølle. Jens Post solgte 1912 Kradmøllen med Fiskedamme og 2½ Tdr. Land til Fiskeriejer J. Errboe, som siden ved yderligere Køb har udvidet Ejendommen og Fiskedammene.

Fiskeriejer Errboes Forretning er hovedsagelig baseret paa Tilvirkning af Ørred-Øjneæg, d. v. s. halvklækkede Æg, som paa dette Stadium af Udviklingen kan taale Transport paa indtil 8 Dages Varighed uden Vand.

LYSBRO FABRIKER

Den landskendte Virksomhed *Lysbro Fabriker* ejes af Fabrikant Holger Madsen, der kom hertil fra Skanderborg, hvor Faderen var Købmand.

Efter endt Handelsuddannelse begyndte Holger Madsen i sin Faders Forretning og Navn en lille Fabrikation af forskellige Lædergenstande til Hestebindinger og Forspand, noget han allerede som Dreng havde faaet Interesse for. Da han var blevet klar over, at der herhjemme og ude omkring kunde oparbejdes et Marked for fabriksmæssigt fremstillet Seletøj, købte han i Foråret 1908 Frederikslunds Vandmølle i Lysbro.

Det var Hensigten at tage Vandkraften i Brug, og denne Vandkraft i Forbindelse med Ejendommens skønne Beliggenhed gjorde, at Lysbro Fabriker anlagdes her. Der blev foretaget adskillige Ombygninger, og den 17. Oktober 1908 paabegyndtes Værket, der bestod af en Seletøjsfabrik med tilhørende Smederi, hvor de mange forskellige Beslag til Hesteforspand og Bindinger skulde fremstilles. Fabriken startede med 4 Arbejdere.

Snart kom der Fart i den nye Virksomhed. Sadelmagermestrene Landet over, som nu regelmæssigt blev besøgt af Fabrikens Rejsende, stillede sig nok straks afvisende til at blive Forhandlere af en Færdigvare, idet de mente, Fremstillingen betød et Indgreb i deres Felt, hvad den dog ikke var, da det færdige Fabrikat ikke solgtes direkte til Forbrugerne, men kun gennem Forhandlere. Modstanden faldt imidlertid snart, og lidt efter lidt gled Mestrene ganske stille ind som Kunder og erklærede sig meget tilfredse med at faa den færdige Vare til Forhandling og indrømmede, at de i Virkeligheden ikke kunde tilvirke saa smuk og ensartet en Vare, som den Fabrik, der havde specialiseret sig med moderne Maskiner, leverede.

Et Par Aar efter Starten begyndte den danske Hærforvaltning at vise Interesse for Virksomhedens Fabrikat og gav adskillige betydelige Ordre; det varede saaledes ikke længe, inden Arbejdernes Antal steg stærkt. Saa kom den store Krig i August 1914. Der blev pludselig ganske stille, indtil den danske Hær for Alvor iværksatte Rustning og kom med store Bestillinger baade i Beslag og Bepændinger og meget andet. Dette resulterede i, at alle Fabrikens Arbejdere blev fritaget for Militærtjeneste, hvilket selvsagt var en væsentlig Fordel i en Tid, hvor mange unge Mænd indkaldtes til Bevogtningstjeneste ved Hæren.

Alt var saaledes i god og støt Fremgang, og Udviklingen fortsatte et Par Aar efter Verdenskrigens Slutning i November 1918. Men saa kom Nedslaget. Der begyndte at indføres Biler til Danmark, og Motorkørslen slog Hestene bort fra vore Landeveje; alt hvad der hed Stads kørsel med Heste forekom pludselig gammel-dags, og det varede heller ikke længe, før Forretninger og Vognmænd ombyttede deres Hesteforspand med Lastbiler. I Løbet af Aarene 1920—23 faldt Fabrikant Madsens solide Foretagende til Jorden som en knækket Blomst. Seletøj havde ikke længere Interesse. Den danske Hær skulde heller intet have nu, mangfoldige andre Kunder Landet over gik rask væk fallit, alene dette bragte betydelige økonomiske Tab.

Efter at have set paa Ødelæggelsens Værk et Par Aar fattede Indehaveren Planer om Opbyggelse af ny Virksomhed. Varelagrene og de fleste Maskiner realiseredes, alt, hvad der ikke kunde bruges, blev solgt til Spotpriser ved Auktion og paa anden Maade.

Holger Madsen, der dengang var midt i Fyrrerne, havde mistet store Kapitaler, men han gav ikke fortabt. Paa sine mange Rejser havde han lagt Mærke til, at der blev solgt en Mængde Haveriver i Danmark af tysk Fabrikat, og ved at tænke nærmere herover kom han ind paa, om denne Artikel ikke kunde laves her i Landet. Heraf spandtes den Traad, som senere skulde udvikle sig til et moderne Hammerværk, og i 1924—26 gik det løs igen i Lysbro. Nye Maskiner blev indkøbt, nye Bygninger rejst og frisk Kapital laant. Men da det skønnedes, at Vandkraften ikke vilde slaa til, blev der paa grundig Maade opført en Dæmning af Jern og Cement, hvorved større Vandmasser kunde opsamles og Vand-

faldet gives mere Kraft. Samtidig skaffedes betydeligt mere Vand ved artetiske Boringer, der virker udmærket den Dag i Dag.

De Artikler, som nu skulde fabrikeres, var Haveriver, Roe-hakker, Skuffejern, Skovle, Spader, Forke, Grebe og mange andre Haandredskaber til Mark- og Havebrug.

Det var selvsagt ikke nogen let Opgave saaledes at begynde paa bar Bund, og vanskeligt nok blev Arbejdet at føre igennem, thi de allerede eksisterende Fabriker i denne Branche gjorde naturligvis, hvad de kunde, for at hindre en ny Konkurrent i at opstaa, hvad der forretningsmæssigt set heller ikke var noget at sige til. Men lidt efter lidt — og efter adskillige Fejltrin — blev der skabt en ny Virksomhed, som ikke alene skulde tage Hensyn til den hjemlige Konkurrence, men ogsaa, hvad der i højeste Grad interesserede Ejeren, den udenlandske, thi til Trods for at der var flere Redskabsfabriker herhjemme, indførtes fra det sydlige Udland mange Haandredskaber til Danmark; denne Indførsel lykkedes det dog efterhaanden at faa Bugt med, en stolt Sejr for Fabrikant Holger Madsen personlig og for Lysbro Fabriker og Egn.

Det tog 6 Aar med at opbygge Virksomheden og finde planmæssige Retningslinjer for de mange forskellige Haandredskaber, som skulde samles under et Hele, saaledes at der kunde bydes Kunderne et Sortiment, der i handelsmæssig Henseende egnede sig til Salg.

Først omkring 1932 begyndte Forretningen at gaa fremad, og Fremgangen er fortsat siden. Ordre fra Udlandet, fra Sverige og Norge og i Særdeleshed fra Holland indløb, og en udmærket Eksport kom igang — indtil den brat standsede den 1. September 1939 ved den nye Krigs Begyndelse.

Arbejdernes Antal svinger nu fra 100 til 130 Mand, og Vandkraften har forlængst maattet suppleres med Indkøb af Elektricitet i stort Omfang.

SKATTELISTEN 1890

Skattelisten 1890 (40 Kr. pr. Td. Hartkorn, $\frac{1}{3}$ paa Formue og Lejlighed) ser saaledes ud:

Balle. Thomas Pedersen 26 Kr., Poul Thøgersen 60 Kr., Laurids Demuth 13 Kr., Thomas Jensen 4 Kr., Joh. P. Hansen 30 Kr., Hans Kr. Pedersen 0,50, Kristen Rasmussen 55, N. P. Kloborg 20, Jens Skov 33, Mads Jørgensen 35, N. Kr. Sørensen 6, Kr. Sørensens Enke 30, Søren Vad 20, Niels Thøgersen 50, Buskelund 0, Søren Andersen 22, E. L. Bekmand 20, N. Pedersen Rom 11, Søren Munk 10, A. Steffensen 0, Mourids Sørensen 1, P. Frederiksen 0, Rasmus Pedersen 50, Hans Kr. Kristensen 22, Hans Bak 30, A. P. Lysdal 10, Jens Rasmussen 15, Laust Mikkelsen 1, Erik Rasmussen 14, Jens Kr. Skov 8, L. Skov 4, A. P. Foged 0,50, Mads Rasmussen 0,50, Mads Kristensen 1, Jens P. Jensen 2, Mourids Pedersen 2, Niels Jørgen Sørensen 4, Knud Jørgensen 0, Jens Kr. Iversen 0, Th. Skov 0, Jens Thomsen Skov 2, Daniel Kristensen 10, Søren Eriksen Dam 4, E. L. Bekmands Hus 0, Lærer H. Rasmussen 18, Jens Pedersen Væver 1, Friskolen 0, Niels Pedersen Murer 4, N. Huls Hus 0, Morten Karlsen 2, Ole Jensen 0,50, Niels P. Pedersen 0,50, Hans Jørgensen 3, Vilh. Lund 2, Mikkel Hejgaard 2, Niels Anton Hansen 1, Møller Iversen 1, Kristian Salling 0,50, Jens Gadkær 0.

Alderslyst: Damaskvæver Kristensen 0, P. Lund 6, Jens Hjortballe 0, Møllebygger Larsen 2, Niels Nielsen Rod 0, J. S. Bomholt 0, Kr. Kloborg 0, Hans Kr. Nielsen 2, Jens Kr. Iversen 3, N. K. Nielsen Post 2, Jens P. Nielsen 4, Søren Jensen 2, Søren Skov 1, Kr. Sørensen 0, Søren Bomholt 2, Anton Laub 2, Erik Jensen 0, Laur Bomholt 1.

Hvirringdal: Jens Andersen 0, Kristen P. Nielsens Gaard 0, Hans Nielsen 0, Jens Thomsens Gaard 0, Thomas Jensens Enke

15, Niels Bent 1, Bent Nielsen 5, Jens P. Fillipsen 32, Anders Danielsen 1, Ant. Lovring 1, Mogens P. Vinther 5, Niels Gadkjær 0, Erik Kloborgs Enke 2, Kristian Pedersen 0, Kr. N. Thomsen 16, Thomas Laursen 0, Mads Johansen 64, Niels Lund 32, Peder Laursen 18, Smed N. Andersen 0, A. Dynesen 0,50, Rasmus Jensen Tudkjær 1, Thomas Nielsen 15, Kr. Rahn 2, Morten P. Thomsen 6, P. Frandsen Dal 4,50, Anders Vinther 27, Knap 0, P. Pedersen 60, Christoff. Stejnike 52, Kr. Jensen 55, Chr. Lihn 0,50, Jørgen Virklund 0, Kr. Kristensen 2, Niels Malling 9, Andr. Schmidt 2, Rasmus Jensen 0,50, Jens Kr. Jensen 2.

Øster Bording: Johannes Andersen 55, Jens Iller 2, Anders Jensen 3, Mads Jørgensen 70, Morten Hul 35, Darling 15, Jens Krajbørgs Hus 0, Jens Svendsens Hus 0, Poul Sørensen 1, Morten Madsen 4, Knud Petersen 0, Lærer Petersen 13, Søren Birk 0, M. Sørensen 0,50, Rasm. Skræder 0, Kristian Kristensen 1, Kr. Kristiansen 5, Kr. Johansen 0, Joh. Laursens Enke 0, J. P. Bording 0, P. Davidsen 0,50, A. Vinthers Enke 2, Marius Pedersen 15, Jørgen Pedersen 4, Sinding Østergaard 0, Søren Larsen 1, Jacob Ungstrup 8, Henrik Pedersen 3.

Kærsgaard: L. C. Jørgensen 80, Kr. Sørensen 60, A. Holm 4, J. Holm 4, N. P. Holm 23, L. Jensen 26, N. N. Rytter 2, Jacob Kristensen 0,50.

Vester Bording: Karl Rasmussen 60, Niels Sørensen 24. Knud H. Kristensen 1, Niels Dyrberg 25, Joh. Thomsen 15, J. P. Kristensen 14, A. N. Krogsgaard 1,50, Søren Jensen 10, Hans P. Jensen 0.

Overgaard: Niels Jensen 75, P. Sørensen 125, L. P. Ungstrup 0, Jørgen Hvam 0, R. Geltzer 2, H. Rasmussen 15, Andr. Jacobsen 0, Lars Nielsen 0, A. Jespersens Enke 0, Niels Andersen 0, A. Olsen 0, L. Madsen 0.

Vester Kejlstrup: J. H. Hee 380.

Jordlose Husmænd, Indsiddere og Tjenestefolk, Balle: S. P. Jensens Enke 30, Niels Hedegaard 3, P. Vads Enke 3, S. Vads Karl 1, Anton Stræder 2, Thøger Thomsens Enke 3, Hans Kloborg 3, P. Danielsen 3, Rasmus Foged 2, Smed Markussen 2, Kr. Rasmussens Karl 1, P. Skov 1, R. Skov 3, Kr. Tr. H. 1, Kr. P. Skov 2, Kr. Sørensens Enkes Søn 2, do. 1, do. Datter 0,50, do. do 0,50, Anders Møller 3,50, P. Skov 1, Kr. Danielsen 3, Kr. Demuths Enke 1, Poul

Resdal 2, Poul Thøgersens Karl 1,50, do. Pige 0,50, Niels Thøgersens Karl 1, do. Pige 0,50, Frederik Prammand 2, S. Andersens Husholder 1, Vilh. Lunds Møllesvend 1,50, Bestyreren i Buskelund 2, Husholderen do. 2, P. Hansens Karl 1, hans Pige 0,50, Ane Mikkelsen 1, Laurs Mathiesen 1, Th. Pedersens Karl 10, hans Pige 6,50, Jomfru Kloborg 8, Martha Rasmussen 0,50, E. E. Henchel 1, Karl Madsen 0,50.

Alderslyst: C. Nielsen Skomager 2, Karl Busborg 2, Niels Mikkelsen 1, Mikael Nielsen 5, N. Lyngaa 8,50, N. Stenholt 3, M. P. Sørensen 2, Niels Krajberg 2, Dræningsmester Madsen 2, Hans Melgaard 0,50, Kr. Klemmensen 2, Væver Madsen 12, Kr. Andersen 2, L. Graversen 4, Gartner Jensen 0,50, Thimer 1, Poul Rasmussen 3, Kristian Top 1, P. Pedersen 0,50, N. Kr. Andersen 1, P. Dehn 1, P. Nissen 1, Hans Jesper Andersen 1, N. Nielsen 1, Madam Jensen 1, Th. Nielsens Enke 0,50, Joh. Jessen 8, Skomager Johansen 0,50, Skræder I. P. Sørensen 0,50, Knapfabrikant Børglumsen 15, P. Jensen 0,50, Peder Svendsen 0,50, Bundtmager S. Sørensen 0,50, Kr. Lyngaa 2.

Hvinningdal: Peder Melgaard 40, Mads Johansens Moder 3, Datter 0,50, Banevogter J. Povlsen 3, Kr. Hansen, Kradsmøllen, 0,50, Kr. Elling 2, A. J. Ebertsen 2, Chr. Jensens Karl 1,50, Pige 1,50, Ole P. Nielsen 9, Jørgen Lund 2, Hans Vinther 1, A. Vinthers Karl 1,50, Thomas Rask 4, A. Holck 5, P. Kjærgaard 0,50, Jens Chr. Kjærgaard 2, Ane Marie Sørensen 0,50, Maren Vinther 0,50, Mejeribestyrer Møller 12, Mejerske Petrine 1, Mejerske Ane 1, Thøger Thomsen 8, Line Mikkelsen 0,50, Valdemar 1,50, Jens Hansen Væver 0,50, J. P. Eriksen 3, Jens P. Filipsens Karl 1, Pige 0,50, Mads Mouridsen 0,50, Niels Elling 3, P. Laursens Datter 0,50, Lovrings Husholder 1, Jens Andersens Karl 1,50, P. Johansen 0,50, Christoff-Steinickes Pige 0,50.

Øster Bording: Morten Huls Moder 1, Johan Madsen 1,50, Hans Jørgensen 1,50, Mads Jørgensens Pige 0,50, Darlings Sønner 3, Datter 0,50, Johannes Andersens Karl 1, Pige 0,50, A. Vinthers Enkes Karl 1, Jens Nedergaard 1,50, Jens Birk 1, Henrik Pisk 1, M. Madsens Søn 1, Peter Svendsen 1,50.

Kærsgaard: L. C. Jørgensens Møllesvend 3, Møllekusk 2, Husjomfru 2, Røgter 1, Pige 0,50., cand. pharm. Laursen 85, sammes

Pige 0,50, Peder Holm 10,50, N. K. Frederiksen 0,50, Jens Holms Pige 0,50.

Vester Bording: Rasmus Hansen 5,50, Jens Villumsen 9, Karl Rasmussens Karl 1, Pige 0,50, Jens Krogsgaard 2.

Overgaard: P. Sørensens Karl 1,50, Pige 0,50, Niels Jensens Søn 1,50, Søn 1,50, Datter 0,50, Pige 0,50. Jens Snede 1,50, N. E. Andersen 1.

Vester Keilstrup: Forvalter J. Hee 4, J. C. Hee 1,50, pens. Training 20, Forkarlen 1,50, Karl 1, do. 1, do. 1, do. 1, do. 1, Mejeriske 2, Pige 0,50, Pige 0,50, do. 0,50, Gartner 2,50, Mejerist Povlsen 2, Møller Petersen 12, Møllesvend 3, Pige 0,50, Jens Væver 1, Daniel Petersen 1, Chr. Kramer 1, Niels Kristensen 1, Peter Balle 3, Rasmus Ungstrup 1,50, Anders Sørensen 1.

Det Budget, der ligger til Grund for denne Skatteligning, er spinkelt mod efterfølgende for 1939—40, som med runde Tal viser os Kommunens Udvikling i de paagældende 50 Aar.

Balle Kommunes Budget 1939—40.

Indtægt:

Beholdning fra forrige Aar:

Kassebeholdning	100,000,00	
Skatterestancer	25,000,00	Kr. 125,000,00

Indtægt af Kapital, Ejendomme m. v. .... - 9,247,00

Optagne Laan .....

	-	117,400,00
--	---	------------

Ekstraordinært Tilskud .....

	-	35,000,00
--	---	-----------

Andre Indtægter (herunder Motortilskud) .....

	-	33,035,00
--	---	-----------

Skatter:

Erhvervsskat .....

	500,00
--	--------

Aktieselskabsskat .....

	1,500,00
--	----------

Ejendomsskat .....

	84,133,00
--	-----------

Personlig Skat .....

	198,585,00
--	------------

÷ uerholdelige Beløb ved Fraflytn. o.l. 20,000,00 - 264,718,00

Vederlag for Opkrævn. af Stats- og Udligningsskat - 1,205,00

Kr. 585,605,00

Udgift:

Renter af Laan	41,800,00		
Afdrag paa Laan	66,600,00		
÷ Refusioner fra private m. fl.	35,000,00	Kr.	73,400,00
Udgifter til offentlig Forsorg	214,200,00		
÷ Tilskud fra Refusionsforb.	70,000,00		
Tilskud efter § 79	3,000,00		
	141,200,00		
÷ Tilskud fra fælleskomm. Udlign.	77,000,00	-	64,200,00
Arbejdsanvisning og Arbejdsløshedsforsikring		-	10,200,00
Udgift i H. t. Lov om off. Forsorg:			
Sygeforsikring	5,000,00		
Invalidereente	6,000,00		
Ndersrente	55,000,00		
Eldershjem	10,000,00	-	76,000,00
Bidrag til Foreninger		-	7,295,00
Forsikringskassen	68,380,00		
Bidrag fra den fælleskomm. Udlignf. ..	31,000,00	-	36,380,00
Andelen af:			
Landsvej, Lundsgade m. v.	97,400,00		
Jord. Vedligeholdelse	51,300,00	-	148,700,00
Belysning af Gader og Veje		-	350,00
Andel i Kjellerupbanens Underskud		-	4,000,00
Brandvæsen		-	600,00
Vand- og Hegnsyn		-	80,00
Afløst Pligtarbejde		-	100,00
Bestyrelse		-	29,200,00
Andre Udgifter		-	10,100,00
Beholdning ved Aarets Udgang	100,000,00		
Skatterestancer	25,000,00	-	125,000,00
			Kr. 585,605,00

AF JENS CHRISTENSENS, THØGER JENSENS OG POUL THØGERSENS SKINDBOG*)

1807: Vi begyndte at høste den 17. August, og vi fik det sidste af det hvide Korn hjem den 2. September.

Indavlet: Rug 24 Traver, Byg 12 Traver, Havre 30 Tr., Hvede 24 Traver.**) Jeg solgte Sæde-Rug 3 Tønder og 6 Skp. Derfor fik jeg 15 Dl.

1810: Den 27. Augusti begyndte vi at høste, den 14. September fik vi det sidste af det hvide Korn hjem.

1811: Den 31. Juli begyndte vi at høste, og 10. Augusti fik vi det sidste hvide Korn hjem.

1811: Indavlet Rug 25 Traver, Byg 10 Tr., Havre 22 Tr., Hvede 10 Traver.

1812: Den 2. September begyndte vi at høste, og den 29. September fik vi det sidste af vort Korn hjem. Indhøstet: Rug 20 Traver, Byg 9 Tr. 5 Kiærve, Havre 30 Traver 9 Kiærver.

Aaret 1814. Den 26. Augusti begyndte vi at høste, og den 10. Sepb. fik vi det sidste af det hvide Korn hjem: Rug 22, Byg 10, Havre 26, Boghvede 0 Traver.

I Aaret 1815 varede Høsten fra 25. Aug. til 8. Sepbr. »Boghveden meget ringe«.

Aar 1825 d. 9. August begyndte vi at høste, og 29. August fik vi det sidste Korn hjem: Rug 26, Byg 16, Havre 26 Tr. 8 Kiærv. Boghvede 16 Traver.

Aar 1829 d. 9. August begyndte vi at høste, og d. 1. September fik vi det sidste af det hvide Korn hjem. Indavlet Rug 30 Traver, Byg 24, Havre 50, Boghvede 40 Traver.

*) I Gaardejer Johannes Thøgersens Besiddelse.

**) Boghvede, kaldet mørkt Korn — modsat nævnes Rug, Byg og Havre som lyst Korn.

»1845 blev Overmarken solgt.«

Aar 1846 varede Høsten fra 3. Aug. til 24. August. Indavlet Rug 29 Tr. 11 Kiærve, Byg 24 Tr., Havre 55 Tr. 6 Kiærve, Boghvede 18 Tr., ialt 127 Traver. 1 Td. Rug kostede 15 Rdl. »Da fik jeg Skøde paa Gaarden.« T. Jensen.

Aar 1854 tilendebagtes Høsten 3. Aug.—30. Aug.: Rug 57 Tr., Byg 36½ Tr., Havre 85½ Tr., Vinterhvede 1 Tr. 6 Kiærve, Boghvede 19 Tr. 14 Kiærve, ialt 200 Traver.

Det følgende Aar gav 2 Traver Vinterhvede, hvad man rimeligvis fandt for lidt, thi Vinterhvede nævnes ikke foreløbig.

Aaret 1860: »en meget vaad Sommer«, 182 Traver Korn.

1866: Rug 74, Byg 50, Havre 103, Boghvede 12 Traver, ialt 239 Traver. Tilføjet: »meget«.

1868, »meget tør Sommer«, dog avlet 198 Traver Korn.

1869: Rug 62 Tr. 16 Kiærve, Byg 46, Havre 119 Tr., Boghvede 8 Tr., ialt 236 Traver 12 Kiærve.

»Den 17. Maj 1871 sneede det saa Jorden var hvid og Vinduerne var frosne og der var 8 Tommer Frost i Mosen. Skrevet af Poul Thøgersen, Balle.

1873, »da var jeg Soldat« og 1874: »da var jeg i Lejren ved Hald«. 1876: »meget tør Sommer«. Avlen: 163 Traver. Til Gæld var Sommeren 1877 »meget vaad«: 223 Traver Korn.

Niels Jensen fra Sinding fæstet fra 1. Nov. 1846 til 1. Novbr. 1847 for 22 Rdl. 1 Pd. Uld og 2 Par Træsko.

Igen fæstet fra 1. November 1847 til 1. Novbr. 1848 for 23 Rdl. 1 Pd. Uld og 2 Par Træsko.

Thomas Jensen fæstet fra 1. Novbr. 1847 til 1. Novbr. 1848 for 10 Rdl. Tøj og Lat til en Skjorte.

Mette Marie fæstet fra 1. November 1847 til 1. Novbr. 1848 for 15 Rdl.

Niels Jensen fra Sinding og Thomas Jensen fæstet et Aar længere frem for henholdsvis 25 Rdl. 1 Pd. Uld og 2 Par Træsko og 12 Rdl. 1 Pd. Uld og 2 Par Træsko. Maren Jensdatter i Balle fæstet et Aar for 14 Rdl., Lærred til en Særk og »stribet til en Forklæde«.

Jens Christensens, Kalle i D. del

1000 Stk 1/2 alm 4 1/2 km summer 0/10 - 7 - 3
 3 Stk 1/2 alm de 0/10 - 3 - 3
 19 Stk 1/2 alm de 0/10 - 12 - 4
 11 Stk 10 alm de 0/10 - 11 - 4
 8 Stk 10 alm de 0/10 - 6 - 4
 38 Stk 1/2 alm de 0/10 - 21 - 4
 8 Stk 4 fersk Kogler 0/10 - 16 - 4
 3 Stk 5 alm Rand 0/10 - 6 - 3
 4 Stk 5 alm de 0/10 - 15 - 4
 2 Stk 1/2 alm 2 km Plantee 0/10 - 1 - 1 - 8
 2 Stk 1/2 alm 1 km de 0/10 - 4 - 8
 1 Stk 12 alm de 0/10 - 2 - 4 - 8
 800 Stk 3 alm de 0/10 - 1 - 4 -
 400 Stk 4 alm de 0/10 - 1 - 2 -
 500 Stk 5 alm de 0/10 - 4 - 4
 1 Stk 1/2 alm Rand 0/10 - 2 - 4 - 7

112 alm af 3 f

Jens Christensens 9 Juni 1845

B. Petersen
 H. Jens Nielsen
 Christens

2 Stk 1/2 alm - 2 - 4
 2 Stk 1/2 alm - 3 -
 1 Stk 1/2 alm - 7 -
 5/11
 2 Stk 1/2 alm - 112 - 1/3
 113 - 2/4

Regning over Tømmer m. m. til Jens Christensens Stuehus (se S. 268).

Niels Jensen Overgaard fæstet fra 1. Novbr. 1850 til 1. Novbr. 1851 for 26 Rdl. 1 Pd. Uld og 2 Par Træske.

Carl Nielsen Enevold fæstet fra 1. Novbr. 1850 til 1. Novbr. 1851 for 14 Rdl. 1 Pd. Uld og 2 Par Træske.

Sidsel Marie Rasmus Datter fæstet fra 1. Nov. 1850 til 1. Nov. 1851 for 14 Rdl. 1 Pd. Uld og 1 Par Træske.

Carl igen et Aar frem, Løn 17 Rdl. 1 Pd. Uld 2 Par Træsko og Lærred til en Skjorte.

Niels Nielsen Overgaard igen et Aar for samme Løn som sidst.

Mærkeligt nok har Jens Christensen ikke skrevet noget om, at han i Juni 1845 tog til Randers for at købe Tømmer til et nyt Stuehus. S. 267 findes Regningen. Den viser jo ogsaa, at han efterhaanden har husket at faa andre gode Sager med hjem. Stuehuset staar endnu — Johannes Thøgersens Gaard, se foran.

FATTIGVÆSEN

Hvor et Samfund opstaar og finder Udvikling, vil der altid blive svagelige og fattige Mennesker, der skal hjælpes. Man kan undres over, at de gamle Tider kun melder forholdsvis lidt herom, men det kommer for en Del af, at enligt stillede Fattigfolk gerne tav stille med deres Nød, og talte de, naaede Klagen sjældent ret langt ud; var den fattige Medlem af en bedre stillet Familiekreds, ordnede Slægten i de fleste Tilfælde en væsentlig Part af den Kærlighedsgerning, man fandt fornøden, og saa kom Sagen som jo stundom kunde være pinlig nok, ikke andre ved. Kirken tog sig paa flere Maader alvorligt af Fattighjælp, Klostre og Stiftelser udførte omfattende Hospitals- og Fattigpleje. Og ellers var Betleri godkendt af baade Kirke og Stat.

Reformationen medførte en Forringelse af Fattigforsorgen. Kirkeordinansen 1539 bestemte ganske vist, at Biskop, Lensmand og Præst skulde bestyre de fattiges Anliggender, men nogen fast Ordning kom ikke til Udførelse.

Dog ser vi, at Lensmanden i Silkeborg 1596 til »nogen gamle Quinder i Balle« udleverede »3 Lispund Blaar at spinde til Lysegarn«. Og det skal jo opfattes som Hjælp til Selvhjælp.

1708 forordnede Frederik IV, at hver Kommune skulde bistaa de fattige, som havde haft 3-aarigt Ophold der. Alle helt eller delvis arbejdsudygtige samt Børn omfattedes af denne Foranstaltning, hvorimod arbejdsføre Personer skulde sættes i Arbejde, og hertil oprettedes i følgende Tid Tugt- og Arbejdshuse, bl. a. i Viborg (1743). Denne Lov fremkaldte de fleste Steder en Række betydelige Gaver fra gode Mænd og Kvinder, for hvem det var magtpaaliggende, at Nøden indenfor det Kommune-Område, de havde med at gøre, blev lindret.

Her fik vi følgende Legater:

- Christian Fischers store Stiftelse*, Fundats 7. Januar 1803, konfirm. 8. Juli s. A. og ny Fundats konfirm. 16. April 1850. Givet til: Hospitalet i Grønbæk. Fattige i Grønbæk, Svostrup, Serup, Lemming, Sejling, Gødvad og Balle Sogne, samt til Trængende af den Fischerske Familie. Stiftelsens Bestyrer: cand. jur. Johan Fischer. Stiftelsens Kapitalformue: 150898,68 Kr.
- Det mindre Fischerske Legat*, Gavebrev 3. Juli, konf. 27. Sept. 1743. Fattige i Grønbæk, Svostrup, Hinge-Vinderslev, Serup-Lemming og Sejling-Sinding samt Kragelund og Balle Sogne. Legatets Bestyrelse: Sognepræsterne og Sogneraadene. Legatets Formue: 4781,75 Kr.
- Ungkarl af Hvinningdal Rasmus Peder Thomsens Legat*, Fundats 30. Decbr. 1884, stadfæstet 24. Marts 1885. Værdige Trængende i Balle Sogn, som ikke er under det offentlige Fattigvæsen. Bestyrelse: 2 af Sogneraadet valgte Mænd. 1000 Kr.
- Peter Petersens og Hustru Mette Marie Thomsens Sølvbryllupslegat*. Fundats 27. April 1895, stadf. 24. Maj 1895. Værdige Trængende i Gødvad-Balle Kommune. Sogneraadet. 500 Kr.
- Teglværksejer af Lysbro Peter Petersens 50 Aars Fødselsdagslegat*. Fundats 19. Oktbr. 1896, stadf. 3. Marts 1897. Værdige Trængende i Gødvad-Balle Kommune. Sogneraadet og Bestyrelsen for Hjælpekassen. 500 Kr.
- Peter Rasmussen Meldgaards Legat*. Fund. 11. Febr. 1909, stadf. 10. Marts s. A. 3 værdige Trængende i Balle Sogn, som ikke nyder Fattighjælp eller Alderdomsunderstøttelse. Sogneraadet og en i Hvinningdal bosiddende Mand. 1391,25 Kr.

Fattigvæsenet reformeredes ved Lov 1803. Herefter gjordes det til Pligt for hver Kommune at forsørge de trængende Personer, som havde haft fast Ophold i 3 Aar indenfor Kommunen eller trængte til øjeblikkelig Hjælp, dog skulde for de sidstes Vedkommende Udgifterne udlignes paa Amtets samtlige Kommuner. Fattigvæsenets Bestyrelse overdroges til Præsten, Kommunens største Lodsejer og 3—4 Sognemænd.

Forordningen vedrørende de 3 Aars Ophold i Kommunen som Betingelse for Støtte var vel praktisk nok i 1708, da Stavnsbaandet

endnu laa over Landet og hindrede vilkaarlig Omflakken, men idet Bestemmelsen medtoges i Loven af 1803, førte den til en uhyggelig Kappelstrid mellem Kommunerne indbyrdes om at frigøre sig for saadanne Mennesker, om hvem det kunde ventes, at de før eller senere vilde falde Kommunen til Byrde. Der fandtes Kommuner, hvis Styrelse ansaa det for sin væsentligste Opgave at holde ubemidlede Mennesker paa længst mulig Afstand. Denne rent negative Sognepolitik gjorde, at mange fattige Mennesker blev jaget fra Sted til Sted, og den voldte Sogneforstanderskaber og Sogneraad uendelig Plage et Aarhundrede igennem.

En Fattigvæsens-Protokol fra 1841—50 foreligger, og her findes forskellige Oplysninger af Interesse. Bogen begynder trist og ender ikke bedre.

1841 var der i Vester Bording 4 Drengene uden Forældre. De leledes ud mod følgende Godtgørelse: 10 Rdl., 10 Rdl. 4 Mk., 10 Rdl. 5 Mk., 3 Rdl. 2 Mk.; til den ældste ydedes mindst, han var 13 Aar og kunde tjene Føden.

En Enke i Balle er 72 Aar, meget svagelig, men viser god Opførsel; hun faar 150 Snese Tørv, 1 Td. Rug, 1 Td. Byg samt 2 Rdl. 3 Mk.

En ung Mand i Øster Bording er vanvittig. Han faar: 1 Td. Rug, 1 Td. Byg, 4 Rdl. 3 Mk. dette Aar. En anden Mand samme Sted er blind og modtager 4 Skp. Rug, 4 Skp. Byg og 6 Rdl. foruden det store Fischerske Legat. En 72 Aar gl. Mand i Hvinningdal er »meget svagelig og desuden Brokshade«: 150 Snese Tørv, 1 Td. Rug, 1 Td. Byg, 6 Rdl. 3 Mk.

I Balle Fattighus sidder en Mand med Kone og Børn, meget trængende: 75 Snese Tørv, 1 Td. Rug, 1 Td. Byg, 2 Rdl., desuden Fischers Legat.

80 Aar er en Mand i Balle, har Aftægt og frit Hus, faar 1 Td. Rug, 1 Td. Byg og 10 Rdl. Det er jo forholdsvis rigeligt og tyder paa, at den gamle er under vanskelig Pleje.

En Kvinde i Balle, 74 Aar gammel og svagelig, faar 4 Skp. Rug, 4 Skp. Byg, 1 Rdl. 3 Mk. En lignende i Hvinningdal, dog knap saa alderstegen, faar til et Barns Opdragelse 2 Skp. Rug og 2 Skp. Byg. En Enke i Balle er svagelig, men faar dog kun 4 Rdl. aarlig, saa hun ejer jo nok lidt selv. En Enke i Øster Bording er 71 Aar og

svagelig; hun modtager aarlig 4 Rdl. En Pige i Balle, 30 Aar gl. og svagelig, faar 2 Skp. Rug og 2 Skp. Byg.

Balle havde altsaa et Fattighus, forstod vi. Det var lejet og laa paa Gaardmand Grundtvigs Jord. Fattighuset opsagdes til Røming 1843, da Grundtvig solgte Gaarden til Hr. Brückelmann. Et fælles Fattighus for begge Sogne »skal opbygges, og denne Foranstaltning paabegyndes saa snart ske kan.« Fattiggaard byggedes i Gødvad, den blev nedlagt og solgt 1898.

En Pige i Øster Bording fik 2 Mk. for at vaske Lagner og Linned for en Mand dersteds.

Læge Kauffmann i Linaa skulde tilse de fattige syge. Nærmeste Sygehus laa i Viborg.

Linned og Ligkiste kostede i 1849 4 Rdl. 4 Mk. 2 Sk. »Opvartning« ved paagældende Begravelse kostede 6 Rdl. 3 Mk. — Maden til Gæsterne iberegnet.

Lærred til et Lagen bevilges den og den. En Særk syes, en Kjole af Hvergarn o. s. v. o. s. v.

Aftægten til en Kone nævnes: 4 Skp. Rug, 2 Pund Smør og 1 Td. Kartofler aarlig i hendes Levetid, »at betale med Halvdelen hver 1. November og 1. Maj og leveres i gode og forsvarlige Poser og afhentes hos Yderen af Modtageren.«

— — —

I 1880—90erne vandrede en halvgammel Kvinde omkring paa Balle Sogns Veje. Graa af Snavs, forstumlet af Svir fumlede hun rundt, barfodet fra Foraar til Vinter. Altid strikkede hun Blonder, som solgtes, ellers tiggede hun; altid smaasnakkende med sig selv undgik hun Samtale med ordentlige Folk, men let kom hun i daarligt Selskab. Man kaldte hende Sølle Karen, og det blev fortalt, at en Karl havde narret hende, da hun var ung, derfor var hun blevet den, hun nu var. Karen Pedersen hed hun, og gennem flere Aar holdt hun til i et Hus paa Nordsiden af Brunbakke, Omegnens Børn til Ængstelse, skønt hun aldrig gjorde andre end sig selv Fortræd. I Sogneraadprotokollerne kunde hendes Historie læses:

Aar 1885, d. 20. Januar, fremstillede Karen Pedersen fra Alderslyst sig for Sogneraadets Formand og begærede Fattigunderstøttelse, da hun intet havde til Føden og ej heller til at købe Brænd-

sel for; hun udtalte, at hendes Skudsmaalsbog var borte, og hun havde kun det yderst nødvendige Bohave, hvorfor der straks toges Afhøring over hende; den lyder som følger:

»Hun forklarer at være født i Bording Sogn og flyttede derfra til Silkeborg, da hun var 16 Aar. Her var hun $\frac{1}{2}$ Aar, tog saa Tjeneste hos Anders Skeel i Virklund og var der 6 Aar, tjente derefter i 3 Aar hos N. P. Hansen, Virklund, derefter igen $5\frac{1}{2}$ Aar hos Anders Skeel, Virklund. Hun opholdt sig dernæst i Silkeborg ca. 4 Aar; derfra tog hun til Bording og var der i ca. $3\frac{1}{2}$ Aar, flyttede da til Funder og opholdt sig her i 3 Aar, hvorfra hun d. 1. Maj 1880 flyttede til Balle Sogn, hvor hun for Tiden bor.« — Man understøttede hende med 2 (to) Kr. Underskrevet Karen Pedersen.

»Fornævnte Karen Pedersen (Sølle Karen) er under 22.—1.—85 erkendt Forsørgelsesberettiget i Them Kommune, og forsaavidt hun ikke i Fremtiden kan ernære sig selv, forlanges hun hjemsendt til Them Fattiggaard.«

»Under 5. Februar 1897 har Formanden skrevet til Viborg Stiftamt, om det ej kunde paalægges Them Kommune at forsørge Karen Pedersen (kaldet Sølle Karen) paa en eller anden Maade i deres egen Kommune, da det er noget forargeligt og beklageligt at se den Tilværelse, hun fører; gaar stadig og betler og ligger tit beruset i Vejgrøfter.«

1892 kom Loven om Alderdomsunderstøttelse, og i de følgende Aar prægede Gennemførelsen af denne Lov i høj Grad Sogneraadets Arbejde — ved Siden af Vejvæsen og Skolevæsen. Understøttelsen udrededes af Opholdskommunen, men denne havde, naar den understøttede ikke var forsørgelsesberettiget der, Ret til at faa $\frac{3}{4}$ af Kommunens Udgifter dækket af Forsørgelseskommunen, hvad der i en Kommune som Balle med talrige indflyttede Familier gav Anledning til vidtløftige Undersøgelser af paagældende Ansørgeres Forhold.

SOGNESTYRE

Hvor Mennesker søger sammen om noget fælles, vil der altid være forskellige Interesser, som skal varetages og forliges. Allerede Organisationen af Ejerlag- og Sogneinddelingen forudsætter Tilstedeværelse af en mægtende og bydende Myndighed, og under Sognesamfundets videre Trivsel blev der stadig Brug for en styrende Institution, et Sogning. Flere Sogne dannede et Herred med Herredsting, mange Herreder udgjorde et Syssel, hvis Sager afgjordes paa Sysseltinget. Over alle Ting stod Lands-tinget.

Egnen her hørte til Lover Syssel, »Løfversyssel«, siger Arent Berntsen, »strecker sig fra Jellingsyssel mellom Obsyssel oc Harsyssel til Ommersyssel oc med den Norder Ende sig ungefær i Nordvest langs Silkeborg Aa i spitz Hiørne mod Randers henbøyer. Des westre Side underskedis fra Harsyssel ved en Aae. Men fra Ommersyssel skilles dette Sysseles norder Ende ved en liden Beck, som kommer fra Østen oc løber i forommeldte Aae noget Norden fra den Landsby Karup udi Lysegaard Herred«.

Lover Syssel strækker sig — tydeligere sagt — fra Horsens Fjord til Hald og omfattede Lysegaard-Hids, Tyrsted-Vrads, Voer-Nim og Bjerge-Hatting Herreder.

Oprindelig laa Paarup, som nu hører til Funder Sogn i Hids Herred, under Vrads Herred, Mavsing og Mavsing Mølle hørte til Serup Sogn, maaske først Sinding Sogn, i Hids Herred, ligesom Bøgelund og Vallerbæk, der nu hører til Karup Sogn, fra først af hørte til Lysegaard Herred — og altsaa Lover Syssel.

Denne Inddeling i Sogne, Herreder og Sysler er meget gammel. I Middelalderen fremkom en anden Inddeling, Lenene. Hids Herred hørte til Silkeborg Len. Af Lenene oprettedes 1661 Amter.

Lysgaard og Hids Herred laa under Silkeborg Amt. 1821 henlagdes Hids Herred til Viborg Amt.

Syslet styredes af Sysselmænd, Herredet af Herredsfogder. Saavel Sysselmandens som Herredsfogdens væsentligste eller fornemste Gerning var at forestaa Retsplejen. Som Herredsfoged fungerede ofte en Bonde. 1548 nævnes Herredsfoged Søren Jensen i Balle, 1583 var Thomas Poulsen, Øster Bording, Delefoged, d. v. s. Lensmandens Stedfortræder.

Ved Delagtighed i disse Retsfunktioner vandt mangan Bonde sig værdifuld Indsigt i Styre og Administration, og han var da velskikket til at forestaa den lokale Retspleje — og hvad dermed stod i Forbindelse — som øvedes hjemme i Sognet.

Sogninget faldt efterhaanden bort, idet Bøndernes frie Stilling svækkedes, men Landsbyens Forsamling af Bønder, Naboer, »Grander«, overtog siden Tingets mere praktiske Opgaver, som røgtedes, naar Mændene samledes til Grandestævne, hidkaldt af Byhornets Lyd. Ofte var Grandestævnet indrettet omkring et Bytræ med rundsatte Sten paa Byens Gade eller Forte. Her drøftedes Byens fælles Anliggender, foretoges Valg af Oldermænd, Byhyrde og Bysmed; man traf Bestemmelse om, hvem af Granderne der skulde holde Bytyren, Byornen og lignende, Markernes Rebning (Opmaaling ved Reb), Hegnsætning, Skadeserstatning for Kvæg, der var grebet paa anden Mands Jord, den fælles »Opgiven af Ævret« ved Høstens Slutning o. s. v. Navnlig i Foraars- og Sommertiden kom mange Forhold til Drøftelse og Vedtagelse. Og naar alle alvorlige Forretninger var ført til Ende, holdt Bymændene fælles Ølgilde. Omkostningerne ved Ølgildet dækkedes gerne gennem Bøder for Overtrædelser af Landsbyens Love og Regler (»Byens Vide og Vedtægter«) — en Retfærdighedshandling, der rimeligvis gjorde Gildet end mere tiltrækkende. Naar et nyt Medlem af Bysamfundet kom til, en ny Mand paa en af Gaardene optoges i Fællesskabet, maatte han give »Igang«, d. v. s. Velkomstgilde, ligesom den fraflyttende gav Afgang. Kredsens Medlemmer, Byens Folk, dannede et paa gensidig Hjælpsomhed bygget sluttet Brodersamfund, som vistnok i Middelalderen har haft et vist religiøst Tilsnit. Landsbyvedtægterne indeholder i Almindelighed talrige Bestemmelser, der skulde vaage over sømmelig Adfærd under

Drikkelaget, men ogsaa den Omstændighed, at Kvinder overværede Gilderne, borger for Sømmelighed og god Orden; det hele svarer ganske til vore Dages fælles Kaffebord i Forsamlingshusene, kun at man ikke drak Kaffe, men godt hjemmebrygget Øl.

Et vigtigt Forhold i det lille indre Samfund var den fælles Pligt til at tage fattige, brandlidte og syge under Værn. Det ses ogsaa, at Bylovene paalagde Bønderne at følge en Fælles Lig hæderligt til Graven. Betlepinden og med den Pligten til Fattigforsørgelse gik paa Omgang mellem Granderne. Ofte fandtes en Stodderkonge i Menigheden, en Slags Ordenshaandhæver til at tage Vare paa udensogns omstrejfende Tiggere.

Desværre kendes ikke nogen Bylov for Balle Sogns Ejerlag. Helt sikkert har en saadan eksisteret, maaske endda for hver Landsby. De ovenfor antydede Træk er gerne fælles for alle, og har da ogsaa været Hovedindholdet af Vedtægterne her. Ifølge Danske Lov kunde Landsbyens Folk alle Vegne tage Bestemmelse om »Hegn og Gærde og Grøft og Led samt om anden Byens Nytte og Tarv«, og for Brud paa saadan Varetægt sattes Bøder, der skulde overleveres til vederhæftige Mænd i Landsbyen, som saa havde at aflægge Regnskab for Bødernes Anvendelse.

Dette Selvstyre indenfor Landsbyen og Sognet blev fra Bøndernes Side overvaaget med allerstørste Nidkærhed; ingen fremmed Indblanding taaltes — hverken fra Herremænd eller Retsmyndighed. En samlende og mæglende Indflydelse udgik fra Bystyrets Idé og Organisation, og Arbejdet hermed har uden Tvivl bidraget ganske væsentlig til at dygtiggøre Bonden og vedligeholde den Selvstændighedens Aand hos ham, som trods al ydre Modgang og Standssvækkelse findes i Behold langt op gennem Tiderne. Det er sikkert nok ogsaa dette nedarvede, aldrig helt forsvundne Selvstyre i Byens indre Liv der gjorde, at Bønderne saa hurtigt og sikkert magtede den nye Tids mangeartede Opgaver. Stillet overfor Kommune- og Kirkestyre, Andelsforetagender og Foreningsanliggender var de ikke uden gavnlige Forudsætninger, Aarhundreders Træning laa forud.

Reformationen lagde Hvervene som Kirke-Regnskabsfører og Kirkeværge i Sognemændenes Hænder, og vi saa, at Sognemændene ogsaa meget godt magtede Hvervet som Taksationsmænd ved

Forarbejderne til Matriklen 1668; og der mærkes heller ingen Vanskeligheder, da Opgaverne efterhaanden voksede i Tal og blev mere udviklede. 1803 kom Loven om Fattigvæsen paa Landet, 1814 Forordningerne vedrørende Skolevæsenets videre Ordning i Sognekommunerne. I Administrationen af disse betydningsfulde Sager skulde nu foruden Præsten stedlige Folk medvirke, og man har Indtryk af, at de paagældende Personer er gaaet til Arbejdet med største Alvor. Alene den Kendsgerning, at Opgaverne delvis lægges over paa Bønderne, vidner om en Tillid hos Regering og Myndigheder, der maa have Rod i tidligere Erfaring om fornøden Evne.

Det medførte da heller ingen indre Revolution, at Kongen den 13. August 1841 ophøjede til Lov den Betænkning, Stænderforsamlingerne i Viborg og Roskilde havde afgivet over det af Regeringen — ved A. S. Ørsted udarbejdede — forelagte Udkast til en Sogneforfatning, hvorefter der blev givet Bondestanden kommunalt Selvstyre og oprettet Amtsraad.

Valgberettiget og valgbar var enhver, der raadede over en Ejendom med 1 Td. Hartkorn. Sognepræsten blev selvskrevet Medlem af Forstanderskabet, men dog ikke som selvskrevet Formand. Sogneforstanderskabets Medlemmer fik Ret til selv at vælge deres Formand. I mange Tilfælde valgte Forstanderskabet naturligvis Præsten til Formand. Han havde fra gammel Tid haft Ansvar for Kirken, Menighedens Hjælp til Fattigfolk og for Ungdommens Undervisning, og det syntes naturligt, at han fortsatte, saa længe Fattigvæsen og Skolevæsen var Forstanderskabernes vigtigste Virkeomraade. Snart kom imidlertid en tredje betydningsfuld Sag paa Forstanderskabernes Arbejdsprogram, nemlig Vejvæsen, og her overtog Bønderne straks Føringen, ligesom de helst selv ordnede det efterhaanden stærkt voksende Skattevæsen. Sognepræsten gled ud af Styret, og det samme skete ogsaa med Sognefogeden, der længe, foruden meget andet, havde været Øvrighedens vigtigste Hjælper og Bindeled i den almindelige Forvaltning; han var ikke nu selvskrevet, men kunde selvfølgelig vælges.

Medens Stænderforsamlingerne drøftede Oprettelse af Amtsraad og Sogneforstanderskaber, var der fra flere Sider udtalt stor Betænknelighed ved at give Bondestanden kommunalt Selvstyre; man ansaa endnu ikke Bønderne for modne nok hertil, og man gav det

ogsaa Udseende af, at Ordningen kun skulde være en foreløbig Prøve. Det viste sig dog ret snart, at de bange Forventninger kunde været sparede. Arbejdet blev rundt om udført saa tilfredsstillende, at det kunde konstateres, Prøven fuldt ud var bestaaet. Ved Lov af 6. Juli 1867 organiseredes Sogneraadene, hvorunder det lidt kedelige Navn »Sogneforstanderskaber« faldt bort, og Selvstyret øgedes, bl. a. kendetegnet derved, at Sognepræsten ikke længere var selvskrevet Medlem af Raadet. Ellers bygges der videre paa samme gamle Grundlag: hver Gang Arbejdet øges, staar Kræfter tilrede, som kan føre over Vanskelighederne — gøre Dagens paa-krævede Gerning i det offentlige Tjeneste.

Ser man nu hen til, hvorledes Sognestyret er røgtet, møder vi selve den stedfundne storstilede Udvikling paa mangfoldige Omraader ude i det praktiske Liv som et helt sikkert Vidnesbyrd om, at Prøven, ofte nok en meget haard Prøve, er bestaaet. Og det Virkefelt, Sognestyret Tid efter anden har faaet, oprindelig ganske uanet og uforudset, siger ligeledes, at Arbejdet som Helhed er lykkedes vel.

Alt taget i Betragtning danner Folkestyret i Sognene Grundlaget for Folkestyret i Landet. Sejr og Nederlag det ene Sted betyder Sejr og Nederlag det andet Sted — i denne Vekselvirkning ligger stort Ansvar, men ogsaa stor Løn.

Undres man over, at Datidens Sognemænd virkelig magtede saaledes at lægge Grund, maa det jo erindres, at der har eksisteret Skolevæsen gennem mere end to Hundrede Aar. De havde ikke mange Fag i de gamle Skoler, men Ungdommen fik Undervisning i Læsning, Skrivning og Regning, og der var altid Elever, der lærte disse gavnlige Ting til Fuldkommenhed, eller dog til nødvendig Fuldkommenhed, og som formaaede at fastholde Lærdommen Livet ud. Saadanne Folk blev Medlemmer af de første Sogneforstanderskaber og Sogneraad, naar den anden Betingelse, Hartkornet, ogsaa var tilstede. En Undersøgelse i Sogneforstanderskabernes og Sogneraadenes Forhandlingsprotokoller vil vise, at da Præsterne lidt efter lidt havde faaet Arbejdet sat i System, overtoges det af Menigmand, og Mændene genvalgtes atter og atter — samme Navn og samme Haandskrift i mange Aar. Adskillige af disse Navnes Bærere træffes ogsaa indvalgte i Amtsraadene, og

Gødvad-Balle Sogneraad, 1890'erne.

Staaende: Hmd. Søren P. Post, Gødvad, Grd. Poul Poulsen, Balle, Sognetoged N. Boye, Gødvad, Grd. Joh. Andersen, Ø. Bording, Kreditforeningsrepræsentant M. A. Madsen, Alderslyst. Siddende: Boelsmand Rs. Petersen, Gødvad, Gdr. Th. Jensen, Gødvad, Grd. Amtsraadsmedlem Mørtén Hull, Ø. Bording, Grd. Th. Nielsen, Hvinningdal.

en enkelt som Christen Jensen Hul blev tilmed Deltager i Rigets Styrelse. Højt naaede han, og den allerede præsterede Virksomhed hjemme i Sognet gjorde, at han taalte Stigningen.

For Bønderne og Landboerne som Stand og for Nationen og Folket har Sognestyret betydet en almindelig Højnelse. Med den Indsigt i sociale, økonomiske og politiske Spørgsmaal, det kommunale Arbejde gav Anledning til, fulgte udbredt Forstaaelse af Samfundets Anliggender, og derved underbyggedes sidste Menneskealders store Reformværk.

Sognestyrets Historie viser os, at der paa dette som paa saa mange andre Omraader eksisterer en fast og ubrudt Linje fra fjern Fortid til vore Dage.

Vi vilde ønske, det havde været muligt nu at meddele Navnene paa de Mænd, der blev Medlemmer af Gødvad-Balle Sogneforstanderskab og første Sogneraad. Medens vedkommende levede og virkede, har deres Navn haft en god Klang i Sognet og ud over dette, maaske endog syntes unddragne den almindelige Forglemelse. Men Digteren har Ret: vore Navne glemmes som Sne, der

faldt i Fjor. Beboerne husker kun dunkelt og uden Sammenhæng, hvad det lokale Sognestyres Mænd hed og udrettede, og skriftlige Kilder tier, fordi de ikke er mere: Protokoller og ældre Papirer kan i hvert Fald ikke opspores. Ingen ved, hvor Materialet er blevet af, bortkommet vel ved en af de mange stedfundne Flytninger fra den ene Formand til den anden.

Sikkert er det, at Gødvad ledede Udviklingen under Sogneforstanderskabet med Præsten som Medlem og sædvanlig Indehaver af Formandsposten, men efterhaanden flyttede Tyngdepunktet vestpaa og forblev omsider liggende fast i Balle. Balle havde jo længe, maaske altid, haft det største Folketal*), og naar der saa ogsaa opstod tilstrækkeligt dygtige Mænd her, var Betingelserne tilstede for Overtagelse af Ledelsen.

Folkemængden i de to Sogne var:

1787.....	Gødvad	206	Balle	300
1801.....	—	217	—	303
1850.....	—	385	—	640
1860.....	—	459	—	852
1870.....	—	550	—	918
1901.....	—	540	—	1177
1921.....	—	641	—	2088

Sogneraadformænd i Gødvad-Balle Kommune.

Gaardejer Christen Jensen Hul var 1842—45 Medlem af Sogneforstanderskabet, 1848—51 dets Formand.

Gaardejer Mads Johannsen, Hvinningdal	indtil 1879
Teglværksejer P. Petersen, Lysbro	1879—1891
Gaardejer Morten Hull, Øster Bording	1891—1894
Sognefoged Th. Petersen, Balle	1894—1897
Gaardejer A. P. Kloborg, Balle	1897—1900
Gaardejer Morten Hull, Øster Bording	1900—1902
Gaardejer Poul Poulsen, Balle	1902—1910
Overlærer H. Skou, Alderslyst	1910—1925
Gaardejer, Amsraadsmedlem Th. Jørgensen, Balle	1925—1926

*) I Aaret 1660 udgjorde Befolkningen i Balle, saa vidt man kan skønne, 151 Personer, hvilket var det højeste Tal i Herredet; Gødvad: 39, Sinding: 40, Sejling: 44, Serup: 65, Funder: 142, Kragelund: 127 Personer.

Balle Kommune.

Gaardejer, Amdsraadsmedlem Th. Jørgensen	1926—1933
Maler V. Lund, Alderslyst	1933—1937
Lagerforv. Jens Jensen, Alderslyst	1937—1941
Gaardejer, Amdsraadsmedlem Th. Jørgensen, Balle	1941—1943
Gaardejer Ernst Valbjørn, Balle	1943—

Christen Jensen omtales udførligere andetsteds.

Mads Johansen blev født i Hvinningdal d. 12. Juni 1840 og døde 14. Oktober 1924, godt 84 Aar gl. Allerede som ganske ung overtog han Fødegaarden. 1863 blev han indkaldt som Soldat og laa dels i Rendsborg, dels i Altona og Slesvig. Han var med i alle Kampene 1864, men slap fra det med Liv og Helsen i Behold. I 1867 blev han gift med Marie Bøndergaard, Datter af Sognefoged Bøndergaard i Lemming. I 27 Aar boede de i Hvinningdal, og Mads Johanssen beklædte i den Tid forskellige Tillidshverv. En Tid var han saaledes Formand for Sogneraadet og sad i Bestyrelsen for Lysbro Mejeri. I 1894 afstod han Gaarden til sin Svigersøn Jens Pind og købte en mindre Ejendom paa Silkeborg Mark.

Mads Johansen var en politisk og kirkelig interesseret Mand, der ved sin redelige og støtte Optræden vandt sig mange Venner, som nu vil modtage Meddelelsen om hans Bortgang med Vemod.*)

Peter Petersen, ogsaa kaldet Pe' Rask, var med til at præge Livet i Balle Sogn, og som Grundlægger af et solidt Teglværk og Stifter af forskellige Legater vil han blive mindet og æret i overskuelig Fremtid. P. Petersen begyndte smaat, men naaede ved Flid og Dygtighed at opbygge en stor Virksomhed. Han var meget vellydt, og idet Folk saa, hvor godt han forstod at administrere sine egne Sager, tog man snart hans udmærkede Evner i Brug i Offentlighedens Tjeneste. Kort efter Aarhundredskiftet overdrog han Teglværket til sin Søn, Thomas N. Rasch og flyttede til Silkeborg. Her døde han paa Villa »Bøgild« den 3. Juni 1914, 67 Aar gl.

Morten Hull, f. $\frac{1}{2}$ 1850, Søn af Gaardejer og Folketingsmand Christen Jensen og Hustru Ane M. Jensen, Øster Bording. I 1884

*) Silkeborg Avis, 1°/10 1924.

overtog han Fødegaarden, som han udvidede væsentlig ved Tilkøb af Naboejendom, blev Medlem af Sogneraadet og Sogneraadshovedmand, var nogle Aar sammen med Svogeren Gaardejer Carl Rasmussen, Vester Bording, Ejer af en Korn- og Foderstofforretning i Silkeborg, kom tilbage og valgtes paany ind i Sogneraadet, blev Formand igen og snart Medlem af Viborg Amtsraad. I omtrent 20 Aar var han en af dette Raads mest betydende Medlemmer; ikke blot sad han i mange Udvalg, men som Formand for Kasse- og Regnskabsudvalget udførte han et særlig dygtigt og anerkendt Arbejde. Blandt Morten Hulls andre Hverv var ogsaa Stillingen som Formand for Viborg Amts Skatteraad. Da han afhændede Gaarden, byggede han Hus ved Lysbro. Her døde han 70 Aar gl. En Sten ved hans Grav paa Balle Kirkegaard har denne Indskrift: Morten Hull. R. af Dbg. $\frac{9}{2}$ 1850, $\frac{27}{2}$ 1920.

Morten Hull var en prægtig Mand, varmhjertet og hjælpsom. Ven med alle, respekteret som faa. Naar vi nu samler Minderne om ham, staar den stoute, brede Skikkelse lyslevende for os. Vi husker hans djærve Aabenhed og ligefremme Væsen, hans muntre Lune og rige Sind. Ogsaa Børn gav han sig Tid til at tale med. Det betød stor Opmuntring at træffe dette trofaste, kloge og i god Forstand barnlige Menneske, Morten Hull.

Thomas Petersen, f. 4. Novbr. 1847, Gaardejer, Sognefoged, Dbm., tilhørte en af Balle Sogns gamle Slægter. Han var fra sin tidligste Ungdom levende interesseret i Tidens Spørgsmaal og Op-gaver, og hans store Arbejdskraft, der var parret med Paalidelighed og Redelighed til det yderste, bevirkede, at hans Evner blev taget stærkt i Brug i det offentliges Tjeneste. I næsten 40 Aar, fra Nytaar 1882 til Nytaar 1921, var han Sognefoged i Balle, og Beboerne husker endnu den humane Maade, hvorpaa han røgtede sit ofte nok vanskelige Hverv. Desuden var han Lægdsmand i 42 Aar. I 6 Aar var han Medlem af Sogneraadet, deraf 3 Aar som Formand. Endvidere: Medlem af Skolekommission og Værgeraad, Medlem af Silkeborg Banks Bankraad, Vurderingsmand i Den alm. Brandforsikring for Landbygninger (i 36 Aar). Han var i Direktionen for Silkeborg Sparekasse i 45 Aar.

Th. Petersen var en livlig Fortæller, og det var interessant at høre ham skildre Forholdene i gamle Dage.

I sin høje Alder boede Th. Petersen i Alderslyst; her døde han den 16. Januar 1935.*)

A. P. Kloborg, f. 2. Decbr. 1846, død 13. Marts 1904, var en meget kendt og agtet Mand i sin Tid. Han varetog trofast og godt en Del Tillidshverv i Kommunen, saaledes var han i nogle Aar Sogneraadsformand. Han drev sin Gaard med stor Dygtighed og var almindelig afholdt.**)

Overlærer i Alderslyst H. Skou, Søholt, afgik ved Døden paa Silkeborg Sygehus den 14. Septbr. 1936, 62 Aar gammel.

Silkeborg Avis skrev 14. Septbr. 1936:

»Hermed er et rigt og virksomt Menneskeliv afsluttet. Kun 18 Aar gammel tog afdøde en smuk Lærereksamen fra Vesterbro Seminarium i København, og efter at han havde været Lærer i Skellerup Nygaarde, Nøvling og Vadum, blev han i 1905 ansat som Førstelærer i Balle og flyttede derfra til Alderslyst 1907, da den store Omlægelse af Skolerne blev foretaget. Her kom Overlærer Skou til at øve en stor og fortjenstfuld Manddomsgerning i en Tid, da Alderslyst Skolevæsen var i en meget stærk Udvikling. Og hans dygtige, grundige og hensynsfulde Ledelse af hele Skolevæsenet fik Anerkendelse fra saavel Forældrenes som Lærerpersonalets Side.

Overalt hvor Overlærer Skou fik en Opgave at udføre, blev Arbejdet præget af solid og grundig Viden og maalbevidst, behersket og stilfuld Optræden. Han nød derfor en udstrakt Tillid, og gennem 15 Aar var han en særdeles dygtig Formand for Balle-Gødved Sogneraad. Flere andre Hverv blev ham betroet, men her skal kun mindes om, at han var et virksomt Medlem af Byggeudvalget for Alderslyst Kirke, og at han i en lang Aarrække har været Medlem af Repræsentantskabet for Silkeborg Handels- og Landbrugsbank.

Overlærer Skous Helbred har i flere Aar været svagt, og til Nytaar 1935 maatte han søge sin Afsked. For et Aars Tid siden fik han en Hjerneblødning, og siden da var han legemlig set en nedbrudt Mand. Nu tilsidst blev han angrebet af en Nyrelidelse, og i Morges sov han stille hen.

*) Jfr. Silkeborg Avis, 17/1 1935.

***) Silkeborg Avis, 14/3 1904.

De mange Venner, han vandt sig ved sin trofaste og venlige Færden, baade i og udenfor Skolen, vil med Vemod modtage Budskabet om hans Død. Han efterlader sig Hustru og to Børn, en Søn og en Datter.«

Sogneraadsmlemmer 1945:

Gaardejer Ernst Valbjørn, Balle, Formand.

— **Marius Stenholt, Balle Nørremark.**

— **Poul Bach, Hvinningdal.**

Husmand Alfred Sørensen, Hvinningdal.

— **Andreas Jensen, Overgaard Mark.**

— **Poul Johansen, Vester Bording.**

— **N. Bødschou Andersen, Balle.**

POLITIKERE FRA BALLE

Christen Jensen, født 1. Marts 1809, var Søn af Gaardmand Jens Christensen, som 1807 havde købt den sydvestligste Gaard i Balle By, nu kaldet Skovgaard. Christen Jensen voksede op i Pengekrisens Tid, da Folk maatte søge deres Indkomst øget ved Bierhverv, og ligesom andre Balle-Mænd lavede Jens Christensen saa Hjul, hvilket Haandværk ogsaa Sønnen lærte og stundom siden drev. 21 Aar gammel kom Christen Jensen i Tjeneste hos Herredsfoged Holm, Lysgaard-Hids, førte en halv Snes Aar dennes Pram og deltog som Herredsfogedens Tillidsmand i Kontrollen med Pramfarten paa Gudena.

I 1837 købte Christen Jensen Ejendom i Hvinningdal, han solgte den 1842 og købte Gaard i Øster Bording. Allerede i 28 Aars Alderen valgtes han til Medlem af Gødvad-Balle Skolekommission, var 1837—45 Skolepatron, 1842—45 Medlem af Sogneforstanderskabet, 1848—51 dets Formand, Sognefoged 1847—50, Medlem af Viborg Amtsraad 1856—59 og 1862—71, Repræsentant i Landbygningernes Brandforsikring 1858—67 og 1870—83, Medindbyder til Oprettelse af Det danske Hedeselskab 1866, Repræsentant i Hedeselskabet 1866—80, Medlem af Bestyrelsen for Silkeborg Sparekasse siden dens Oprettelse 1860 og Taksationsmand i Kreditforeningen og ved Udlaan af Umyndiges Midler siden 1869.

Ved det første Folketingsvalg i Levring, senere Kellerup-Kredsen, 4. Decbr. 1849 valgtes han ved Kaaring, den 4. Aug. 1852 genvalgtes han med 262 Stemmer af 478, den 26. Febr. 1853 med 397 St. af 418, den 27. Maj 1853 med 341 St. af 490, den 1. Decbr. 1854 ved Kaaring. Ved Valget den 14. Juni 1858 fik Venstremanden Gaardejer Niels Albertsen, Astrup, 483 St., medens Chr. Jensen

kun fik 227; han var derved væltet. Chr. Jensen søgte ikke senere Valg til Folketinget; han blev derimod Medlem af Rigsraadets Landsting fra 1864 til 1866, men faldt, da han i Oktober 1866 søgte Valg i 9. Landstingskreds.*)

Han døde i Øster Bording den 12. Maj 1888. Silkeborg Avis bragte følgende Nekrolog:

»Som det vil ses af omstaaende Bekendtgørelse er Gaardejer, Dannebrogsmænd Christen Jensen af Øster Bording i Torsdags afgaaet ved Døden, 79 Aar gl. Den afdøde var en i vide Kredse særdeles agtet og anset Mand; forekommende og tjenstvillig, som han var, havde han mange Venner, selv om disse ikke altid kunde sympatisere med hans politiske Retning. Han var nemlig ivrig Højremand, hvilket han søgte at lægge for Dagen ved enhver Lejlighed. I tidligere Dage var han dog ret frisindet, men efter at han havde skiftet Standpunkt, og Venstre havde sat ham ud først af Rigsdagen, senere af Amtsraadet, blev han stedse mere og mere bitter overfor tidligere Venner, indtil han tilsidst havnede i Reaktionenens Favn. Han beklædte indtil sin Død forskellige offentlige og private Hverv — han var bl. a. Forligskommissær, Medlem af Aabestyrelsen, Medlem af Direktionen for Silkeborg Sparekasse o. s. v. o. s. v., hvilke Hverv han røgtede med samme Dygtighed og Nidkærhed som i yngre Dage.«**)

Christen Jensens Hustru, Ane M. J., født i Lysbro 1819, døde i Lysbro 1908.

Søren Jensen, f. 24. Septbr. 1835 i Overgaard, 1858 Lærer i Aarslev, Medlem af og Formand for Aarslev Sogneraad 1886—91, Formand for A/S Randers Venstreblad fra dets Start til hans Død. Han valgtes 1890 som Landstingsmand for 9. Kreds, tilh. Venstre-Reformpartiet, Medlem af Finansudvalget, Medlem af Rigsretten. Han blev efter Valget til Landstingsmand kaldet Jensen-Aarslev.

Rasmus Geltzer, Overgaard, tidligere Højskoleforstander i

---

*) Gødvad-Balle Skolekommissions Forhandlingsprotokol. J. C. Hansen: Trækstien og Framfarten paa Gudenaas, Fra Viborg Amt 1936. C. Nyrop: Det danske Hedeselskab 1866—1916. Velvilligt Medd. af Bibliotekar V. Elberling, Rigsdagens Bibliotek.

**) Silkeborg Avis, 12. Maj 1888.

Sinding, valgtes 1890 som Kellerupkredsens Folketingsmand. Venstre-Reformpartiet.

Julius Bomholt, cand. theol., Forfatter, Lærer ved Frk. Langs Skole 1921, ved Askov Højskole 1921—22, ved Arbejderhøjskolen i Esbjerg 1922, Forstander for samme 1924—29, Folketingsmand (Socialdemokratiet, Esbjergkredsen) 1929, Formand for Radio-raadet 1940, Folketingets Formand 1945 — er født i Alderslyst d. 11. Juni 1896, Søn af M. Bomholt og Hustru Karen Marie, f. Roed.

MEJERIBRUG

I ndtil op i 1880erne kærnedede vore Bønder selv Smør af deres Fløde. Oversteg Produktionen eget Forbrug, gik man til Silkeborg eller Sinding med det tiloversblevne og tog rede Penge eller Kolonialvarer, Kaffe og Sukker, Ris og Krydderier, Tobak og Spirituosa, med hjem. Ret meget af hver Slags kunde der ikke blive Raad til, for Smørret kostede kun lidt, og af den Grund gjorde man sig heller ikke særlig Umage med at drive Mælkeydelsen og Smørfremstillingen i Vejret.

Naar Smørret var saa billigt, kom det af, at baade Producenten og Købmanden behandlede det temmelig skødesløst. Mange Steder lavede man naturligvis rigtig godt Smør, men somme Tider — og det mest i smaa Brug — maatte Fløden ofte gemmes lovlig længe paa støvede Hylder under lave Lofter i snævre, røgfyldte Rum, inden der var samlet tilstrækkeligt Parti til Kærning, og da havde Produktet gerne faaet en harsk Smag, som aldrig forlod det, men tværtimod øgedes med Alderen. Og hos Købmanden blev Kvaliteten ikke bedre. Ingen Købmand dristede sig til at foretage Smagsprøve; gjorde han det, risikerede han blot, at hans eget Helbred og Kundens Humør ødelagdes. Efter Vejningen klaskede han Smørret ned i en stor Tønde, hvor godt og ondt blandedes og henstod, til Tønden var fuld og Helheden spoleret. Først da sendtes Varen ud til Forbrugerne i Købstæder og fjerne Lande.

Sinding Andelsmejeri oprettedes 1885, og hertil sluttede sig Beboerne i den nordvestlige Del af Balle Sogn. Mejeribestyrer Jens Andersen, der gennem 40 Aar holdt Sinding Mejeri i høj Anseelse, var født i Øster Bording. Som Formand for Mejeriet virkede Morten Hull, Øster Bording, en længere Aarrække. Fra 1925

har Gaardejer Kr. Pedersen, Vester Bording, nu Øster Bording, været Formand og Kasserer.

Lysbro Mejeri byggedes 1888 af de øvrige Landmænd i Balle Sogn sammen med Beboerne i Funder Sogn. Formand for Byggeudvalget var Teglværksejer P. Petersen, Lysbro, og A. Nedergaard, Øster Bording, forestod Tømrer- og Snedkerarbejdet. Formand for Mejeriet var Gaardejer Rasmus Laursen, Rustrup, Kasserer Andr. Rydahl, Funder. Den første Bestyrer ved Lysbro Andelsmejeri var Lange, Søholt, en kort Tid derefter N. P. Møller. Fra 1895 bestyrede P. Skorstensgaard Mejeriet. I 1899 flyttedes Lysbro Mejeri til Silkeborg under Navnet *Silkeborg Andelsmejeri*, og hertil leverer stadig Hovedparten af Balle Sogns Landbrugere deres Mælk.

Det var slet ikke med udelt Begejstring, Folk lige straks saa hen til denne Mejeridrift i stor Stil. Man ængstedes noget for Fællesskabet og frygtede, at den totale Fjernelse af Fedtstofferne skulde fratage Skummetmælken al Næringsværdi. Svære Udgifter til Vejenes Vedligeholdelse kunde vel ogsaa paaregnes. Herom førtes indgaaende Drøftelse. De mest forsigtige vilde først se, hvad der kom ud af det hele, inden de gik med. Snart stod det dem dog klart, at Foretagendet som Helhed var lagt rigtigt an og lykkeligt førtes igennem. Da kom alle med. Men Lysbro Mejeri blev flyttet til Silkeborg — ganske holdbar havde den første Ordning altsaa ikke været.

JERNBANEN KOMMER

Det var en meget forsinket Jernbane, der 1920—23 førtes ind paa Balle Sogns Grund. I fyrretyve lange Aar havde man ventet paa Tog, og da det saa endelig naaede frem, var Rejse-godset og Publikum lige netop kørt bort med hidkaldte Automobiler.

Allerede kort efter 1880 undfangedes Tanken om Jernbane-anlæg Syd—Nord gennem vor Egn, og man gjorde gældende, at intet Strøg vilde være naturligere end Linjen Lysbro—Gadkær—Øster Bording—Skærkær. Ældre Mennesker paastod, der var »set Lys« langs Vestkanten af Fladmose, og saadant Syn kunde ikke opfattes anderledes end som et sikkert Varsel for Ildvognes og Togstammers fremtidige Farten forbi Øster Bording. Før eller senere skulde Banedrømmen nok blive Virkelighed. Det blev desværre senere, skønt Udsigterne snart tegnede helt lyse.

Den 6. Juni 1896 behandlede Sogneraadet en Henstilling om at yde Bidrag til »Jernbanen Rødkærsbro—Silkeborg over Kellerup«, og i Sogneraadsmødet den 20. Decbr. samme Aar meddeltes det, at Sogneraadet havde ansøgt Amtet om »at maatte garantere for en Sum af indtil 18,842 Kr. til den paatænkte Rødkærsbro—Kellerup—Silkeborg Jernbane«. Da Garantisummen var regnet saa nøjagtig ud, at Kommunens Part netop kunde blive nævnte Beløb, skønnes det, at Planerne maa have haft nogenlunde fast Form. Og dog skrinlagdes Sagen for lang Tid. Der hændte jo det kedelige, at der gik Politik i Banespørgsmaalet, ikke Sognepolitik, men »Storpolitik«, Politik langt borte bag Kulisserne. Langaa—Silkeborg-Banen kom i Forgrunden og blev fremmet. En Tid drøftedes elektriske Baner, hvorefter man gled ind i Perioden med Verdens-

krigen. Først da denne var endt, blev de gamle Planer gennemført. 1920 afsattes Linjen og Stationerne Lysbro, Øster Bording og Skærkær, Holdeplads ved Gadkær. 1923 aabnedes Banen for Drift.

Men selv om man vel kan sige, Banen vilde have faaet væsentlig større Betydning for Egnen, hvis den var kommet en Menneskealder før, i hvilket Tilfælde Økonomien sikkert ogsaa havde været bedre funderet, gjorde den dog absolut god Nytte nu under sidste Verdenskrig. Og Øster Bording fik ligesom Skærkær ved Jernbanen en ny Blomstring. Bl. a. opførtes 1921 Smedie og 1922 Brugsforening i Øster Bording. Brugsforening havde man paa-tænkt oprettet i 1890erne, og Plads dertil udpegedes kort Øst for Gludbjerg Mølle paa Trekanten mellem Kirkevejen og Balle Vej. Øster Bording ønskede imidlertid en vestligere Beliggenhed, og medens Drøftelserne herom trak i Langdrag, afgjorde Murermester Kr. Kristiansen Sagen ved at aabne Købmandsforretning i Øster-Bording. Nu 30 Aar senere fik Stationsbyen endelig sin Brugsfor-ening. Alting følger sig, naar man blot kan vente.

SPILLEMÆND

De gamle Tidens Mennesker kunde arbejde og stride, bære egne Byrder og tage Del i andres. Men de kunde ogsaa være glade og give Glæden synlige Udtryk. En yndet Form for Glædesudtryk var Dansen. Den greb man til ved enhver Lejlighed, naar Livets festlige Stunder skulde fejres. Dans kaldte paa Selskab, og var man fælles om saa meget andet under Aarets og Tilværelsens tit nok trælsomme Gang, fulgte det af sig selv, at ogsaa Højtiderne oplevedes i Fællesskab. Bryllup og Barnedaab, Høstgilder og Rejsegilder, Legestuer og lignende krævede Dans, og da kom det an paa at have gode Forsangere eller Spillemænd. Længe havde man danset til Tonerne af Folkevisesang, siden optraadte stedlige Spillemænd med særlige Dansemelodier.

I de sidste hundrede Aar har Balle Sogn været Hjemsted for en Række Musikere, hvoraf flere var rigt begavede Personligheder, der bar Tonekunsten fra Slægt til Slægt og spredte Musikkultur langt ud over Egnen.

Rasmus Hansen, Vester Bordinggaard, begyndte 1850 at spille til Dans, og omtrent ved samme Tid søgte Laurs Mikkelsen, Balle, Uddannelse hos den kendte Musiker Bech i Randers. Da han kom hjem, spillede han og Rasmus Hansen sammen i mange Aar, Rasmus Hansen (Ras Bording) 1. Violin, Laurs Mikkelsen (Laurs Sadelmager) 2. Violin. Det var, sagde Folk, god og taktfast Musik, værd at danse efter, og det kan tilføjes: værd at lytte til for de der sad i Krogene og maaske fik varigst Minde ud af det oplevede. Laurs Mikkelsen blev ogsaa snart Medlem af et 4 Mands Orkester i Silkeborg, kaldet »Drewsens Musikkorps«, som ofte spillede udenfor Drewsens Villa, saaledes ved en Lejlighed, da Kongen var Fabrikejerens Gæst. Kongen gav hver en Specie og takkede for

Rasmus Bordings Vals.

den fine Musik; han havde, sagde han, ikke hørt en falsk Tone. Senere bosatte Laurs Mikkelsen sig i Balle, og Samarbejdet med Rasmus Hansen fortsattes. De gik ofte flere Mil ud til omliggende Sogne og maatte som Regel spille til den lyse Dag. Rasmus Han-

sen var Egnens berømte Spillemand til omkring 1880, og saa traadte Laurs Mikkelsen i hans Sted som den førende.

En ganske særlig stor Betydning for Musiklivet fik Lærer Hans Rasmussen, Rasmus Hansens Søn. Hans Rasmussen blev 1880 Lærer i Balle og oprettede snart her et Musikkorps, som han dirigerede, idet han spillede 1. Violin, Laurs Mikkelsen 2. Violin, Lærer Petersen Bratsch, Søren Vad Violoncel, Carl Rasmussen Kontrabas, Niels Lund Fløjte, Vilhelm Lund og Mogens Vinther Klarinet.

Senere opøvedes andre Hold, og nye Kræfter afløste ældre: Mikael Mikkelsen, Søren Skovlund, Niels Hedegaard, Thorkild Vad, Peter Mikkelsen, Morten Vad og flere kom efterhaanden til. Balle Sogn har været et Kulturcenter paa Musikens Omraade.

Og lignende Udvikling havde Sangen under Hans Rasmussens fremragende Ledelse. Saa stor en Indsats øvede han, at den kendes levende endnu. Hans egne Børn fortsatte Traditionen, hans Elevers Efterkommere gør det samme. Det er Arv, men det er ogsaa Troskab, Troskab overfor Fædrene, Troskab overfor den Kunst, de har faaet kær.

FORSAMLINGSHUSE OG FORENINGER

Da det folkelige Foraar endelig kom, og Tegn paa aandeligt Livsrøre brød synligt igennem med Sognebaandsløsning, Opretelse af Friskoler og vaagnende politisk Interesse, følte man Trang til efter den lange ørkesløse Indestængen at myldre ud og faa begyndt at dyrke og pleje de mange nye fælles Anliggender, der meldte sig til Varetagelse. Det var godt nok, at passende store Endestuer gæstmildt aabnedes som Mødesteder, men bedre vilde det være at faa bygget et særligt Hus, hvor nødvendige Sammenkomster kunde finde fri Udfoldelse.

I Vinteren 1887 besluttede en Kreds at skaffe Balle Sogn et Forsamlingshus. Der blev valgt nogle Mænd til at foretage de ønskede Skridt i den Retning, og Komiteen holdt den 2. Maj 1887 Møde hos Mads Johansen, Hvinningdal. Det vedtoges at bygge i Hvinningdal, Tegning og Konditioner udarbejdedes, og Murer Schmidt, Øster Bording, fik Opførelsen overladt for Tilbud paa 1335 Kr. Materialet skulde Bygmesteren selv skaffe med Undtagelse af Sten og Sand. Stenene leverede Teglværkerne i Lysbro, og Prisen var for helbrændte Mursten 14 Kr. pr. 1000, mellembrændte 12 Kr., halvbrændte 10 Kr., Figursten 20 Kr. Morten Hull, Kr. Rasmussen, Th. Petersen, Poul Thøgersen, Mads Johansen, J. P. Fillipsen og P. Petersen Rask tilsaa Opførelsen og ordnede Økonomien. Ved Afleveringen bevilgedes Haandværkerne 60 Kr. som Paaskønnelse for vel udført Arbejde. Forsamlingshuset blev indviet 8. Septbr. 1887 — Grundtvigs Fødselsdag.

Naar man valgte at lægge Sognets Forsamlingshus ved Hvinningdal By, som ikke var geografisk Midtpunkt for Balle Sogn, kan man tænke, det skyldtes en Slags Oprejsning eller Erstatning til

Hvinningdal, der havde langt baade til Kirke og Skole, hvad Mænd som Mads Johansen, N. P. Fillipsen og — ikke mindst — P. Petersen nok kunde gøre gældende, men den egentlige Aarsag maa ganske afgjort søges deri, at Hvinningdals Krav om Forsamlingshus var stærke, fordi de aandelige Interesser paa den Tid var dybere her end andre Steder indenfor Sognegrænsen.

»Beboerne fik megen Glæde af Forsamlingshuset,« siger en troværdig Meddeler, og deri vil enhver stedkendt sikkert give ham Medhold. »Det blev flittigt brugt til Møder, Foredrag og Svingom. Huset staar fremdeles i næsten samme Skikkelse som for 59 Aar siden og er jo ikke moderne mere, men det rummer mange gode Minder for vi ældre fra dets Glanstid.«

»Fra dets Glanstid« — er der da ikke Glans endnu, om ikke i det ydre saa dog inde? Hvor kedeligt, at vor Fortæller maa tilføje: »Da Øster Bording Forsamlingshus byggedes, gled Hvinningdal Forsamlingshus noget i Baggrunden.«

Øster Bording Forsamlingshus blev opført 1905. Et udbredt Sagn siger herom:

Ved Høstfesten i Hvinningdal 1904 ytrede en af de Øster Bording Piger Misfornøjelse, fordi hun havde maattet sidde en hel Nat over uden at faa en eneste Dans. Da hævdede en Hvinningdal-Mand sin Røst og sagde (for Spøg), at følte Øster Bording Ungfolk sig tilsidesat, kunde de faa Trine Roms Hus til Tumbleplads. Men eftersom Trine Roms Hus kun var en liden Rønne, vakte saadan Tale Forargelse, og Tanken om selvstændigt Forsamlingshus for Øster Bording opkom.

Det er den gamle Historie med Draaben, der faar det fulde Bæger til at flyde over. Vi lytter nødig til overfladiske Sagn og Historier, men søger den gode Sandhed, som fører helt anden troværdig Tale:

Øster Bording havde faaet sin egen ny Skole, og Overgaard og Vester Bording var vendt tilbage fra Skoleforbindelsen med Sinding. I selvfølgelig Glæde over saadan Berigelse og Genforening var det naturligt, at man i Distriktet ogsaa ønskede rejst et Hus, hvor Fællesskabet kunde blive yderligere fæstnet ved Møder og Sammenkomster.

Da en iværksat Aktietegning gav tilfredsstillende Resultat, ned-

sattes et Byggeudvalg, og i dette forberedte Søren P. Overgaard, Rasm. P. Laursen og Anders Johansen Forsamlingshusets Opførelse. Det var paa Forhaand vedtaget, at Byggesummen ikke maatte overstige 3000 Kr., hvad den dog kom til; da Huset 26. Okt. 1905 indviedes, havde det kostet 3145 Kr. 37 Øre. 1929 opførtes en Tilbygning, som kostede godt 5000 Kr. Man havde saa ogsaa nu et fuldtud tidssvarende Forsamlingslokale, og det er gennem Aarene blevet meget benyttet.

Ikke mindst har Lærer J. P. Torpes Virksomhed præget Livet i Øster Bording Forsamlingshus. Den Tryghed, Børn, unge og ældre uvilkaarlig maatte føle i Torpes Nærhed, skabte ham modtagelige Tilhørere, saa ofte han talte, og idet han af et rigt Sind delte Kundskaber og Vejledning ud i sin Kreds, blev hans Arbejdstid meget frugtbar.

Balle Sogns Syge- og Hjælpeforening oprettedes omkring Nyt-aar 1881. Allerede i 1870erne havde man nogle faa Aar en Sygekasse, som gik under, uden at vi ved Grunden dertil. Syge- og Hjælpeforeningens Formænd var følgende: A. P. Kloborg (fra Stiftelsen til 1891), Søren Vad (til 1901), A. P. Kloborg (til 1904), Lærer P. Petersen, Lærer Torpe, Murer L. Johansen. Kontingentet var længe kun 65 Øre pr. Kvartal, og ingen kunde blive Medlem, som ikke havde haft Ophold i Sognet i 5 Aar. 1908 deltes Foreningen, idet Alderslyst fik sin selvstændige Sygekasse. Ved Indlemmelsen 1941 fraskiltes ogsaa Lysbro.

Jysk Husmandsforenings Balle Kreds stiftedes ved et Møde i Balle Friskole 22. Marts 1883. Til Bestyrelse valgtes Jakob Ungstrup, Laurs Mikkelsen og Niels Andersen, Overgaard. Foreningens Formaal var Alderdomsforsørgelse samt Sygdoms- og Begravelseshjælp. Som Formænd virkede Jacob Ungstrup, Laurs Mikkelsen, Kr. Rasmussen, Jens Pedersen Væver, Kr. Salling (i 25 Aar). Friskolelærer P. Larsen og Væver Madsen udfoldede stor Virksomhed for Foreningen. 1897 ophævedes Hjælpekassen, og Midlerne deltes; der blev 45 Kr. til hvert Medlem. Gennem de senere Aar har følgende været Formænd: J. P. Bording, Thøger Thøgersen, Hans P. Nielsen og Hans Jensen.

Øster Bording Husmandsforening oprettedes 1907 i Øster Bording Skole og omfattede indtil 1914 hele Sognet, fra 1914 to Foreninger: Balle og Alderslyst. Medvirkende ved Stiftelsen var bl. a. Jens P. Bording, Anders Dynesen, Andr. Jensen, Rasmus P. Laur sen, Jens Nielsen (Murer), Søren Eriksen, Morten Karlsen og Chr. Nørgaard. Husmandsforeningen har arbejdet støt gennem Aarene, ydet Tilskud til Have- og Læplantning, afholdt forskellige Kursus og Udstillinger af Mark- og Haveprodukter m. m. Nuværende Formand: Kristian Pedersen, Hvinningdal Mark.

Efter Krigen 1864 dannedes i Balle Sogn en Skytte- og Gymnastikforening, og det unge Mandskab tog fat paa de forskellige Øvelser.

Skydningen indleddedes Søndag Morgen med Eksercits og foregik en Tid i Tudkær, senere paa Bane Syd for Bavns, hvor Rester af tre Skydevolde endnu kan ses. Det var en stor Oplevelse for Egnens Dreng e baade at iagttage Øvelserne og ved Lejlighed bag efter at samle Blykuglerne; de kunde sælges i Silkeborg for 16 Øre Pundet, men man syntes jo ogsaa, det var morsomt at smelte Blyet og støbe eller hamre det til Figurer og Legesager.

Gymnastikøvelserne blev ledet af Niels Andersen fra Kærsgaard. Som Lokale brugtes længe Johs. Andersen Gorritsens Lade. Midt i 1870erne rejste Niels Andersen til Amerika, hvorefter Laurs Andersen Gorritsen fortsatte, til ogsaa han rejste til Amerika. Da der blev bygget Forsamlingshus i Hvinningdal, overtog Niels Gadkær Kommandoen; han havde været Underkorporal (maaske var det endog Korporal) og var en særdeles dygtig og interesseret Skytte og Gymnast. Niels Gadkær ledede Øvelserne gennem mange Aar, og rundt om i Sognet talte Folk om, hvad Ungdommen kunde præstere. Almindelig Begejstring vakte navnlig Knud Nielsen fra Balle, nu Sagfører i Fakse. Mejeribestyrer Skorstensgaard, Lysbro, var ogsaa Leder, medens han boede i Egnen. En Gymnastikforening, som 1905—06 oprettedes i Øster Bording, satte Lærer Torpe saa godt i Gang, at den blomstrer endnu.

GØDVAD OG BALLE SKILLES

Da Kong Christian den Tredie 2. Oktober 1558 udstedte Brev om, at »Gødvad og Balle Sogne herefter altid skulle være under een Præst« med Bolig i Gødvad, maatte Balle jo finde sig i det som i saa meget andet.

De første to Hundrede Aar betød Ordningen hovedsagelig, at Dagliglivet gled hen uden Præstens Indblanding, hvad maaske stundom kunde være et aandeligt Tab og hidføre en Tilstand, under hvilken de gode græd, og de onde lo.

Følelig syntes den lange Vej fra yderste Balle til Gødvad Præstegaard, naar Bud efter Præsten var nødvendig, og Afstanden voldte da ogsaa Tab af Menneskeliv — jævnfør Sagnet om Ulve, der ihjelbed en Balle-Mand nedenfor Gødvad Bakker.

Konfirmationens Indførelse øgede Vanskelighederne. Nu paa lagdes det Ungdommen at gaa til Forberedelse hos Præsten, og navnlig Vinterholdene kunde møde alvorlige Hindringer hen og hjem. Igennem skulde disse vandrende Smaaflokke, og medens det stod paa, var det tit strengt nok; bagefter glemtes Besværlighederne dog gerne snart, hvorimod Oplevelser i Følge og selve Undervisningen ofte blev en Kilde til gode Minder. De fleste Ting, ogsaa Færden ad lang Vej, kan ses fra flere Sider.

Imidlertid oprettedes Sogneforstanderskaber og Sogneraad, Samfundet fik nyt Indhold, blev stedse mere indviklet. Det gamle Begreb Sogn spaltedes i sine Funktioner til et kirkeligt Omraade og et kommunalt med hver sine særlige Opgaver og Gøremaal.

Snart henlagdes et stort og vidtløftigt Administrationsarbejde under Kommunen, og her viste det sig ved flere Lejligheder, at Gødvad og Balle havde ganske modsatte Interesser, saaledes da

Jernbanerne kom. Langaabanen vilde kunne gavne Gødvad, i mindre Grad Balle. Silkeborg—Kellerup Banen førtes gennem Balle, medens Gødvad laa udenfor. Længst mulig rettede man sig efter hinanden, hvad sammenføjede Parter er nødt til, naar Livet skal være taaleligt. Men Baand brister, hvor Belastningen bliver for svær. Alderslyst blev Aarsag til Skilsmisse. Alderslyst, den stærkt voksende Bydannelse indenfor Balle Sogn, forekom Gødvad Sogn ret uvedkommende, dens Krav til Landkommunen kunde Gødvad ønske sig frigjort for. Skridt toges til Adskillelse, og i Foraaret 1926 fuldbyrdedes en Ordning, der hævede Forbindelsen mellem Gødvad og Balle og gjorde Balle og Gødvad til hver for sig selvstændige Kommuner.

I kirkelig Henseende var Stillingen ogsaa blevet uholdbar. Alderslyst maatte se det som en paatrængende Sag at faa bygget egen Kirke og skaffet Plads til en længe savnet Kirkegaard. Planerne virkeliggjordes i Sommeren 1929, og tilbage stod saa Spørgsmaalet om Præsteembedet.

At omlægge Præsteembeder er ligesom Ændringer af Kommuner noget, der kræver Tid og Arbejde. Men endelig var man naaet saa vidt, at Kirkeministeriet under 30. April 1937 sanktionerede den tilsigtede Ordning, hvorefter — gældende fra 1. Maj samme Aar — Alderslyst og Balle udgjorde et Pastorat, medens Gødvad og Svostrup lagdes sammen. Pastor Andersen, hidtil Gødvad-Balle, blev Sognepræst for Alderslyst-Balle. Til Præstebolig var købt Villa »Solbakken« paa Solvangsvej i Alderslyst.

Gødvad og Balle Sogne, som »altid« skulde have holdt sammen, var nu helt skilte. Fra 1558 til 1937 er lang Tid, dog ikke altid. Mennesker spaar, men Gud raar, siger et gammelt Ord — det kom til at passe ogsaa her.

ALDERSLYST

Det var med store Forventninger, de første Nybyggere paa Balle Sandmark saa Fremtiden i Møde, da Staten 1854 lagde Dæmning og Bro over Langsø. Bestyrelsen for Pramfarten paa Gudenaan havde faa Aar før ved sin Formand, tidligere Herredsfoged Holm, Hids- og Lysgaard Herreder, indgivet Andragende til Regering og Rigsdag om Bevilling til Gudenaans Uddybning og Anlæg af en Trækvej langs Vest- og Nordsiden af Aaen (før var der en Træksti paa Aaens østlige og sydlige Side) støttende sig til Langsø-Dæmningen, der skulde danne Forberedelse til Anlæg af Silkeborg—Viborg Landevej. Herredsfoged Holm, hvem Egnens Velfærd laa meget paa Sinde, kunde være nogenlunde tryk med Hensyn til Udfaldet af Sagens Behandling i Rigsdagen, eftersom dens Talsmand var Christen Jensen, Øster Bording. Som ung Menneske havde Christen Jensen i tolv Aar, fra 1830 til 1842, været i Herredsfogdens Tjeneste og ført hans Pram paa Gudena. Christen Jensen var »et opvakt og meget forstandigt Menneske og til en vis Grad vellært og veltalende«. Han havde tit været brugt ved Kontrollen med Pramfarten, ligesom Holm ofte fik gode Raad af ham i Spørgsmaal vedrørende Pramfarten. Nu var Christen Jensen Folketingsmand, valgt i Kellerupkredsen, og han skulde nok støtte nævnte Sag. Christen Jensen talte da ogsaa saaledes for den, at Bevillingen blev givet. Arbejdet kunde begynde i Juni 1851. Det fuldførtes følgende Aar under praktisk Medvirken fra Folketingsmandens Side, idet han, da ingen meldte sig ved Licitationen, resolut selv bød det første Stykke ind — endog under Overslagssummen. Fra Balle Sogn havde Christen Jensen hentet

Bekjendtgjørelse.

At vi Undertegnede, saavel Eiere som Beiere af de allerede færdigbyggede, saavel som af de endnu ubebyggede indkjøbte Byggepladse paa Balle Mark, ere blevene enige om, at vor saaledes ubyggede By kaldes ved Navnet „**Ulderslyst**“, bekjendtgjøres herved.

Ulderslyst paa Balle Mark, den 4de September 1873.

**N. Mathiasen. J. Nielsen Hjorsballe.
Jens Sørensen. Jesper Nielsen.
Cl. Peterjen Ravn. P. Jensen.
N. Nielsen Rod. P. Abrahamsen.
Eans Chr. Simonson. J. Mathiasen.
N. Gede Andersen. N. Mikkelson.
Wilhelm Steinecke. J. Michaelsen.**

Arbejdere, og disse gjorde siden god Tjeneste som Formænd og Ledere af nytilkomne Folk*).

Opmuntrende syntes dette omfattende Værk til Fremme af Vandvejs- og Landevejstrafik med Silkeborg som Udgangspunkt. Det kunde jo — maaske — lige saa godt blive Udgangspunkt og Grundlag for den nye Tilværelse, Sandmarkens og Færgebakken Folk ventede. Paa deres Side laa da i hvert Fald Trækstien, Viborgvej og den planlagte Ansvej, hver pegende forjættende ud mod en Verden, der pludselig var blevet stor og kommet dem indenfor Rækkevidde.

*) J. C. Hansen: Trækstien og Framfarten paa Gudena. Fra Viborg Amt, 1936, 27—94.

Her har vi Baggrunden for Alderslyst's Lyst til Foretagsomhed. Nybyggere er gerne — eller bliver snart — stærke Borgere i et Samfund. Erkendende dette maa man nu snart hundrede Aar efter give Bager Stenholt Ret, naar han fandt Alderslyst-Navnet lidet betegnende for en Plads i spirende Udvikling. Alder er ikke noget, man starter med, Alder faar man, hvis man lever saa længe. Men der var jo heller ikke rigtig Horisont over Stenholt's Forslag til Navn: Nørrebro. Imidlertid, Navnet tiltrods gik Bebyggelsen Fremvækst og blomstrende Ungdomstid i Møde.

Alderslysts første Opsving skyldes Pramfarten, de omfattende Vejanlæg og Arbejdstilbud fra Silkeborg Papirfabrik.

Ved Udgravningen til Sejlrenden og Trækvejens Anlæg var der skabt Mulighed for større Varetransport, og denne udeblev ikke. I 1840erne opgives Prammenes Antal paa Gudenaas til 76, 1860 var der 120 og kort efter omkring 200*). Rigtignok gik ikke alle disse Pramme helt op til Silkeborg, men en større Flaade passerede dog Stedet her, med Strømmen drevet hurtigt frem af stagne Mænd samt Vind- og Vandkraft, mod Strømmen trukket af Heste. Ligesom den lettede Afsætning bragte Landbrugerne Pristigning paa deres Produkter, gav Losning og Indladning Arbejdsfortjeneste til mange Mennesker. Grundejerne ved Aaen rejste nye Ladesteder, Øster og Vester Kejlstrups Ejere havde hver to Ladepladser, og under Aldershvile var der ogsaa et Ladested. Dæmnings- og Vejbygning betød stadigt Arbejde i flere Aar. Men sikrest Levebrød kunde dog den nyanlagte Papirfabrik byde. Paa saadant Grundlag trivedes Alderslyst foreløbig helt vel.

Saa kom der nogen Modgang. En Skuffelse led Egnen, da Birke-dommer Drechels Forslag om at indføre Dampskibsfart — et Dampskib skulde trække Prammen i Konvoj — paa Gudenaas ikke blev realiseret, fordi Langaa—Struer Banen 1864, men navnlig Skanderborg—Silkeborg Banen 1871 (med dens Forlængelse til Herning 1877) lidt efter lidt konkurrerede Pramtrafikken ud. Værre var det dog, at Silkeborg Papirfabrik standsede Driften 1889 og stod stille nogle Aar. En lokal Ulykke flød heraf, slem for Silkeborg, der dengang ikke var større, end Alderslyst er nu, men særlig haard for Folk i Alderslyst, som pludselig ikke havde noget

*) J. C. Hansen: Fra Viborg Amt, 1926.

at leve af, da andet Arbejde manglede. Disse Aar skaffede Fatigdom, og Kommunen fik Problemer, hvis Udstrækning man aldrig før havde set. Det blev Morten Hulls Sag som Sogneraadsformand at raade Bod paa Nøden i den Arbejderby, hans Fader, Christen Jensen Hul, direkte og indirekte havde været med til at kalde frem. En stadig Strøm af Henvendelser saa vi rettet mod hans Gaard i Øster Bording. Der er ingen Grund til at tvivle om, han efter bedste Evne søgte at faa Ulykken mildnet. Alligevel kunde det ikke undgaas, at der i denne triste Periode blev skabt et vist Modsætningsforhold mellem Arbejderbyen og Sognet.

Men atter bedredes Tiderne. Papirfabrikkens Drift genoptoges i større Stil end før, og andre Virksomheder saa Dagens Lys. Glædeligt var saadant Syn af Naboens Held, nærliggende forekom snart den Tanke: hvorfor ikke ryste Mismodet af sig, hvorfor ikke selv tage fat og øve Stordaad i Alderslyst!

Chr. Mehl var en af dem, der viste Vej. Hans Fader, Niels Lyngge, havde aabnet en Købmandshandel i et lille vedbendgroet Hus Øst for Landevejen modsat den nuværende Brugsforening. I samme lille Hus oprettede Chr. Mehl et Propskæreri, som han ikke undlod at reklamere for. Tilvirkningen af Propper gik snart rigtig godt, og Mehl bekendtgjorde overfor en undrende Kunderskare, at han var Indehaver af Europas største Fabrik i sin Art, hvilket ogsaa antydedes af den Omstændighed, at Kolonialhandelen, som Moderen passede, maatte fortrække ud i Køkkenet. Siden byggede Chr. Mehl en stor Butik Vest for Vejen, og Forretningen gik ganske udmærket, skønt Samtiden havde spaaet ham Undergang, naar han saadan greb om sig. Mehl solgte til Købmand Madsen og var siden med i flere Forretninger, bl. a. Medejer af Vester Kejlstrup, da Gaardens Jorder ned mod Alderslyst blev solgt fra og udstykket til Byggegrunde.

Møllebygger Mikael Nielsen drev en Tid Virksomhed i en Ejendom ved Sandvejen; siden (ca. 1890) flyttede han til Chausseen, nu Borgergade, hvor han — lidt Nord for Mehls Forretning — anlagde et Møllebyggeri, der nød velfortjent Ry over store Dele af Jylland. Møllebygger Nielsen beskæftigede gerne 4 Mand.

Kendt langt ud over Egnen var ogsaa Bager P. Lund, af hvis Frembringelser navnlig Honningkagerne skattedes højt. Lunds-

Færgehuset paa Færgbakken, malet for ca. 50 Aar siden af Frederik Troelsen. Silkeborg Museum ejer Billedet. Stedkendte Folk mener, det er Huset oppe paa Bakken, der var Færgehus; Forf. antager, Færgemanden boede i det nederste Hus.

gade er opkaldt efter Bager Lund. Dennes Søn Chr. Lund begyndte omkring Aarhundredskiftet Købmandsforretning paa Hjørnet af Lundsgade.

Murermester Axel Jørgensen grundlagde ca. 1904 Færgbakkens Cementvarefabrik.

Ved den Tid begyndte Byggeriet i Alderslyst for Alvor at gribe om sig. Byggegrunde var endnu forholdsvis billige her, Beliggenheden saa nær Købstaden den bedst mulige, Udsigten mod Silkeborg kort sagt vidunderlig, Pladsen rolig og fri, Skatter og Afgifter ret lempelige — alt talte for Bosættelse i Alderslyst. Og Tilstrømningen kom. Silkeborg-Folk rejste Privatboliger og Ønskehuse paa Skrænten langs Søens Bred, Landboerne fandt Stedet tillokkende, siden Selskabet havde faaet finere Præg, og for Arbejderne saa det ud, som sikker Løn altid flød fra ustandselige Virksomheder inde i Byen. Det var jo i de stadigt opadgaaende Konjunkturers gyldne Aartier før første Verdenskrig, da Arbejdsløshed var et ukendt Begreb for villige, duelige og stærke Mænd.

Medens den store Krig 1914—18 stod paa, og endnu et Tiaar gik

haabefuldt hen, fortsattes Udviklingen i stigende Tempo. Nye Virksomheder saa Lyset indenfor Alderslysts Omraade, saaledes en Række Savværker og Imprægneringsanstalter. Jenssen-Tusch startede omkring 1910 Savværk og Tømmerhandel paa Hjørnet af nuværende Sølystvej og Ægirsgade, som siden overgik til R. Møballe, men som efterhaanden blev indeknebet af Byggeriet, hvorpaa Møballe flyttede ud paa Kejlstrup Mark. Jenssen-Tusch begyndte saa Savværk og Tømmerhandel paa Østsiden af Borgergade. Nielsen-Duelund anlagde ca. 1920 en Imprægneringsanstalt, der snart voksede og blev for stor til Pladsen, hvorefter den mageskiftedes med Kommunen og flyttedes op paa Kejlstrup Mark. Hans Buchreitz anlagde 1941 Savværk og Imprægneringsanstalt paa Viborgvej ved Sandholt nedenfor Præstebakken. Sidst i 1920erne oprettede Hauge en Fabrik for Tilvirkning af Trikotage og Arbejdstøj, senere overgaaet til Firmaet Wissing & Jensen.

Disse og flere Virksomheder fik ikke ringe Betydning for det lokale Næringsliv, og Folketallet vedblev at stige. Men da Nedgangsperioden gennem 1930erne kom med Landbrugskrise og Arbejdsløshed, blev det i uhyggelig Grad kendeligt, at Alderslyst delvis var bygget paa Sand. Idet hver enkelt Kommune saa sig nødsaget til først og fremmest, ja snart udelukkende, at varetage egne Interesser, maatte Silkeborg afvise det sædvanlige Arbejdstilbud fra Alderslyst. Deraf fulgte store Vanskeligheder, og Balle Kommune stedtes i svær økonomisk Prøvelse.

Forinden havde man dog taget Tiden saa vel iagt, at flere vigtige Opgaver var blevet heldigt løst, deriblandt Skoleudvidelse og Kirkebygning.

Alderslyst Skole var jo, hvad de mange Lærerkræfter, vi kunde notere i Kapitlet om Sognets Skolevæsen, tilstrækkeligt vidner om, undergaaet en helt mærkelig storstilet Udvikling. Der skulde nu skaffes yderligere Plads. Og Beboerne ønskede en Kirke. Man fik — i rette Tid — begge Dele. Den 4. Juli 1929 saa man Kranse hejst over Skole og Kirke.

»Det var et højtideligt Øjeblik for Alderslysts Beboere, da det rødhvide Flag paa den første Krans vajede over Kirkemurene,« siger et Referat,*) hvorefter vi gør nogle Uddrag: »Kirkeklokken.

*) Silkeborg Avis, 5. Juli 1929.

der bærer følgende Indskrift: »Aaret 1927 støbtes denne Klokke til Alderslyst Kirke af M. O. Ohlsson, Ystad«, lod sin rungende Tone lyde, og Folk begav sig ind i Kirken, hvor Pastor Andersen, Gødvad, udtalte:

Den, der ret vil se Silkeborgs Skønhed, maa komme nordfra. Naar man staar ved Randen af det store Bakkedrag og ser ud over den mægtige, dybe Dal, hvor mange Veje samles, med de grønne Skove i Baggrunden, Langsoens skinnende Flade, Alderslysts og Silkeborgs røde Tage, de dybe Slugter, der blaanende taber sig i det fjerne, kan man ikke andet end føle sig grebet af den særlige Skønhedsaaftenbaring. Op over Byen knejser Kirkernes Taarne og Spir. Over den yngste i Rækken har vi i Aften set Kransen blive hejst. Om den vil jeg tale.

Det var i Efteraaret 1925, Direktør J. A. Nielsen (Duelund) sagde til mig: »Vi er nogle i Alderslyst, som mener, at der trænges til en Kirke her, og at Tiden er inde til at undersøge Muligheden for at faa den bygget.« Menighedsraadet sammenkaldte da til et Møde paa Forsamlingsbygningen den 19. Novbr. 1925. . . . Vanskelighederne var først Pengene. Hvorledes kunde der blandt en fattig Befolkning i en fattig Tid under Krigens Eftervirkninger og midt i Kronenedskæringens Dage indsamles de mange Tusinder? Dernæst var der Kirkens Beliggenhed. Da Alderslyst blev anlagt, var der ingen, der tænkte paa at sætte en Plads af midt i Byen til en Kirke, og nu var der ingen saadan Plads, hvor alle vilde sige: »Der skal Kirken staa.« Og hvorledes faa to Tusinde Mennesker til at enes om en Plads? . . . . Det staar for mig som det største, at dette Spørgsmaal blev lykkeligt løst. . . . Den tredie Vanskelighed var at opnaa Statstilskud. . . . Der skaffedes dog Plads for en Bevilling paa 45,000 Kr. Den sidste Vanskelighed var Kirkens Udseende. At bygge smukt for smaa Penge er ikke let. Udvalget betroede Opgaven til Arkitekt Edv. Jensen, Silkeborg. Han løste Opgaven paa den Maade, at han tegnede en Bygning uden Pragt af nogen Art, men kun beregnet paa at virke ved sine simple, rene Linjer. . . . Jo tiere jeg ser paa den, jo mere glad bliver jeg for den, og jeg har den Tro, at den vil blive en kær Del af det Billede, Byen spejler i Borgernes Sind.

En Indsamling bragte 24,000 Kr. til Veje paa faa Dage, og Ind-

samlingen fortsattes. Balle Sogneraad har vist os stor Velvilje. Sogneraadet ejede en Grund ved Ansvejen, der en Tid var paa Tale som Kirkeplads. Denne Grund skænkedes til Kirken og solgtes for 7000 Kr. Hvad der er sket derudover siden, behøver jeg ikke at omtale, for det er fulgt med Interesse af hele Befolkningen i Alderslyst.«

Ved en Sammenkomst bagefter i Forsamlingshuset talte Pastor Andersen, Overlærer Skou, Chr. Bruhn, fhv. Sognefoged Th. Petersen, Salsmester Bomholt (Bomholt ønskede for Kirken, »at her maatte blive forkyndt sand Kristendom; det er det, vi trænger til i vor materialistiske Tid«), Direktør Nielsen-Duelund, Arkitekt Edv. Jensen og Købmand Chr. Madsen.

Saa fik da Alderslyst sin egen Kirke, og det var godt, den rejstes, inden de økonomiske Forhold faa Aar senere blev værre. Næste Gang, vi ser ud i Byen, skal der nok være en anden stor Sag under Udvikling.

ALDERSLYST, KÆRSGAARD OG LYSBRO SKILLES FRA BALLE

Vi nærmer os nu den Begivenhed, der gjorde Balle Kommune væsentlig mindre, idet de gamle Omraader nedenfor Kejlstrup, Balle og Hvinningdal Bakker skiltes fra og kom under Silkeborg.

Det er foran fremhævet, hvor vanskeligt det er at faa Sogneskel ændret; naar da Rammen om vort hidtil saa faste Samfund alligevel sprængtes, maa Aarsagen hertil have været meget tvingende.

Aarsagen var Silkeborg.

Silkeborg var — viste det sig — oprindeligt blevet anlagt paa for snævert Areal. Klemt inde mellem et næsten urørligt Skovbælte i Statens Eje og en vigende Sø, hvis nordre Bred Naboen Balle ikke værdsatte særlig højt, fordi Jorderne med Undtagelse af Kærsgaard laa hen som Udmarker og delvis øde Strækninger, blev det en naturlig og nogenlunde let Sag for den stærkt voksende By at søge nødvendigt Raaderum erhvervet hinsides Langsø. De tre Broer, som man efterhaanden fik bygget, og Villigheden i Alderslyst, Lysbro, Kærsgaard og V. Kejlstrup til at sælge Jord muliggjorde Købstadens langsomme, men sikre Indtrængen paa Balle Sogns Grund.

Heroverfor har der næppe været noget for Landsognet at stille op — i hvert Fald ikke ved Slutningen af paagældende Udviklingsperiode.

Det maa til Bedømmelse af Forholdet erindres, hvorledes fra ældgammel Tid en Dragning mod Silkeborgsiden havde gjort sig gældende. Allerede længe før Bispeslottet kom og gav Egnen sit Middelalderpræg, modtog Stedet frugtbare Kulturstrømninger gennem Gudenaadalen — Alling, Tvilum, Sminge og Øm Klostre virkede ikke forgæves. Og Lensmandsvældet paa Silkeborg nedfæl-

dede ligeledes mærkbar Respekt. Men til disse historiske Hensyn kom siden en Række økonomiske. Først og sidst skyldte man Gudena den vundne Adgang til Markeder, Afsætning og Hjemførelse af Varer. Uden det sejlbare Aaløb vilde Hids Herreds sydlige Sogne — og da navnlig Balle — have været afsides liggende Udkant. Og da Byen voksede op, betød den kulturelt og økonomisk en Herlighed, man vanskeligt kunde vurdere højt nok. Alle disse Hensyn hindrede, at der i Tide blev rettet Anstrengelse for at holde den saa indtagende Nabo paa Afstand.

Ikke mindst i sidste Menneskealder har der kunnet spores en gensidig Tilnærmelse mellem Silkeborg og de nu for Balle tabte Distrikter, og det var tydeligt at se, hvorledes den ene Parts Higen efter at vinde nyt Land fandt Opmuntring ved den andens redbonne Tilbud om at afstaa Plads. Tidligt træffer vi Silkeborg-Borgere som Ejere af Jord i Alderslyst, Lysbro og Kærsgaard, og ser vi efter i 1880—90ernes stedlige Blade, vil vi finde, at Byggegrunde blev falbudt paa absolut billige Vilkaar: 5 Øre, 10 Øre og senere 20 eller 25 Øre pr. Kvadratalen var jo til at overkomme.

Saa voksede da Alderslyst op og blev stor, medens Balle undrende saa til. Det kneb unægtelig lidt for Balle straks at vedkende sig Moderpligterne, og strengt taget var Alderslyst jo heller ikke et Barn af Sognet, men et Nybyggersamfund skabt af den nære By. Sandt at sige maatte Silkeborg godt faa Alderslyst overdraget. Jord vilde følge med, og det var kedeligt nok — set fra Landsognets Synspunkt — men Jorden var jo da endelig ikke udpræget Kornland.

Det første Skridt til Overdragelse tog Balle. Teglværksejer P. Petersen, Lysbro, der lige var gaaet af som Sogneraadsformand, foranledigede 1892 en Drøftelse om Adskillelse mellem Balle og Alderslyst — uden at der dog kom noget ud af den rejste Sag. Syv Aar senere var Tanken fremme igen. Sogneraadets Forhandlingsprotokol meddeler 27. April 1899 følgende:

»I Sogneraadets Møde den 15. Marts d. A. forelaa en Skrivelse fra Herredsfoged, Folketingsmand Krabbe, om Kommunen ikke havde tænkt paa at finde en passende Lejlighed til at faa Alderslyst indlemmet i Silkeborg, og en saadan Lejlighed, syntes han, fandtes nu, da Silkeborg søgte at blive ophøjet til Købstad. I den

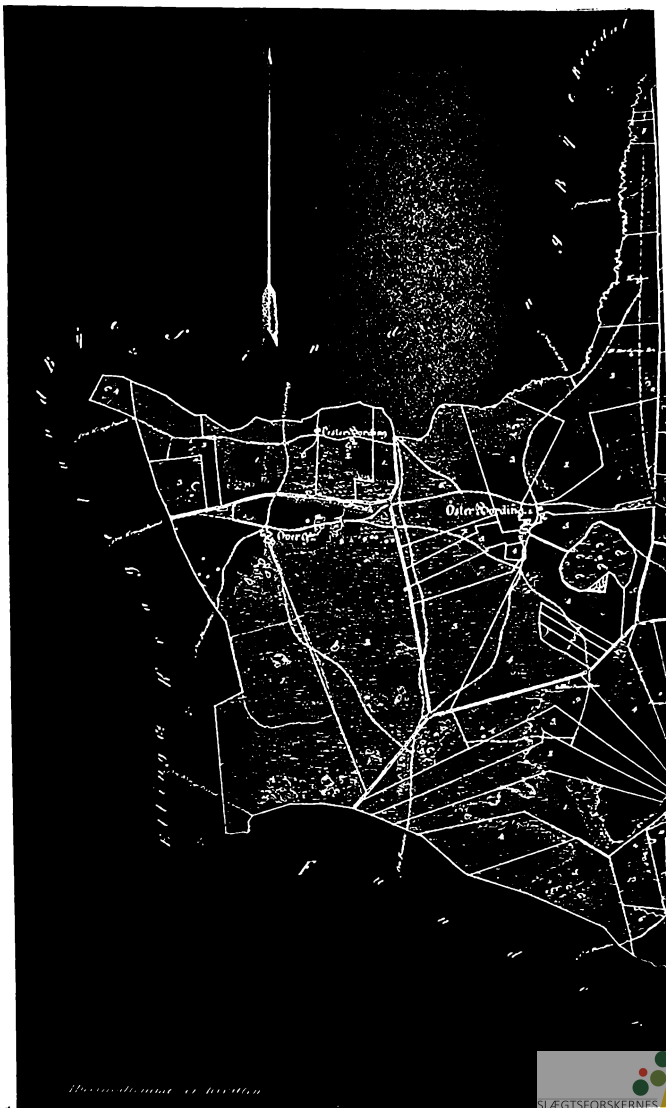

Anledning blev der saa den 19. Marts afholdt et Møde af Kommunens Beboere i Murer Kristiansens Lokale paa Balle Sandmark, hvor det blev vedtaget at indgive et Andragende til Rigsdagen om at faa Alderslyst indlagt under Silkeborg.«

Senere er tilføjet Forhandlingsprotokollen: »— men det kom ikke til Behandling.« Og det vil altsaa sige, at Rigsdagen ikke har ladet Sagen nyde Fremme, uvist af hvilken Grund — Silkeborg var maaske ikke blevet spurgt, kan hælde, Silkeborgkredsens Folketingsmand har næret Ængstelse for Følgerne af Indlemmelse.

I de Aar, der nu fulgte, begyndte Silkeborg for Alvor »at flytte over«, som det hedder i et Referat fra Sogneraadsmøde. Medvirkende hertil var bl. a., at Skatterne efterhaanden var steget til væsentlig større Højde i Byen end paa Landet, saa Alderslyst tegnede til at blive — og ogsaa en Periode var — Skattely. Skulde nogen under disse Forhold ønske Skelflytning, maatte det være Silkeborg, men Byen tav stille ligesom Balle, idet jævnt opadgaende Konjunkturer gav begge Parter øget Bæreevne, medens Alderslysts Arbejdere fandt stadig og stedse bedre lønnet Beskæftigelse i Silkeborg. Forholdene var i det hele meget stabile i Tidsrummet mellem Aarhundredskiftet og den første Verdenskrig 1914—18. En sjælden Harmoni, Ligevægt og Sundhed prægede det økonomiske Liv. Saavel Land- som Byerhvervene blomstrede, og det lod sig gøre at anlægge fast Beregning over Indtægter og Udgifter i tryk Forvisning om, at væsentlige Svingninger vilde udeblive. Land og By kom i frugtbart Samvirke, og Modsætninger jævnedes ud, alle til Gavn. Det var i denne gode Periode, Alderslyst fik sin egen Skole, ligesom Landsognets Skolevæsen udformes, uden at Gnidninger mærkedes. Hver passede sit og trivedes vel derved. Landbrugets Mænd drog Nytte af de mange Maskiner og Opfindelser, Industrien fremkom med, og man høstede i fuldt Maal Frugterne af forrige Generations Grundforbedringsarbejder, hvilke fortsattes og udvikledes videre. Alderslyst voksede stadigt, og det blev kendeligt, at man nu byggede langt smukkere og solidere end nogensinde før. Lysbro nød godt af det omfattende Byggeri; Teglværkerne gik for fuld Kraft, de udvidedes Gang paa Gang og gav mange Mennesker Underhold.

Disse Tilstande, der nu staar i ældre Folks Erindring som et

Domindret Korf

Baller Sogn.

Thids Herred.

mærkeligt Højdepunkt, de aldrig kan glemme, fik en brat Ende ved Verdenskrigens Komme. Den store Krig gik vel vort Land forbi, men Ængstelse og Uro udeblev ikke, og Ængstelsen og Uroen skabte en Hang til at nytte Øjeblikket, der medførte Spekulation. Priserne steg, og Kapløb efter Penge satte ind. For vor Egns Vedkommende efterlod Krigsaaene og den nærmest paafølgende Tid som et stærkt synligt Resultat talrige Nybygninger i Alderslyst og Lysbro, opført af tilflyttede Folk, hovedsagelig Arbejdere.

For Balle Kommune betød den øgede Bebyggelse store Omkostninger til Skolevæsen, Gadeanlæg, Vandforsyning o. l., ligesom de sociale Udgifter blev særdeles mærkbare. Sidstnævnte Post paa Kommunens Budget steg navnlig meget foruroligende, da i de senere Efterkrigsaar den Ulykke indtraf, at der kom til at herske omfattende Arbejdsløshed. Adskillige større Virksomheder i Silkeborg maatte standse eller dog indskrænke Bedrifterne, og der fandtes ikke lønnende Arbejde til Byens egne Folk endsige til Alderslysts. Nu fik det skæbnesvangre Følger, at der indenfor Balle Kommune var blevet placeret saa mange Arbejdere uden naturlig Basis i tilstedeværende Fabriker og Virksomheder. Kun et Faatal af Alderslysts Arbejdere kunde faa Adgang til Fortjeneste i Silkeborg; Resten maatte Balle Kommune tage sig af og yde nødvendigt Underhold. Da saa Landbrugskrisen i 1930erne kom til, blev de finansielle Vanskeligheder ikke mindre end Katastrofe; store Skatter maatte paaalignes svigtende Indkomster, Laan skaffes tilveje.

Fremdeles herskede der Tavshed mellem Balle og Silkeborg Alderslyst vedrørende. Men i en belejlig Stund tog Alderslyst til orde for at udtale Ønske om at blive indlemmet i Silkeborg. Og Silkeborg gav Stødet til, at den belejlige Stund oprandt.

Der var sket det, at Landbrugsministeriet og Statsskovbruget i 1919 gav den daværende Ejer af Gl. Kærsgaard Koncession paa Bygning af en Dæmning og Bro over Langsø med Ret til Anlæg af en Vej gennem Oddeskoven til Herningvej. Disse Rettigheder overgik senere til Proprietær Gunnar Nislev, Gl. Kærsgaard, som 1926—27 iværksatte Forarbejderne til nævnte Dæmning og Bro. Silkeborg Byraad fandt, at Kærsgaardbroen let vilde kunne skade Byens Interesse, hvis man ikke fik Haand i Hanke med Brobyg-

ningen og Udviklingen paa de tilgrænsende Kærsgaard-Arealer, hvorfor Silkeborg Kommune erhvervede saavel Rettighederne som Jorden, 44,31 ha. Efter at Broen var bygget, sendte man Anmodning til Indenrigsministeriet om Indlemmelse i Silkeborg af de 44,31 ha samt 36,91 ha tilhørende Gl. Kærsgaard. Balle Kommune stillede sig imidlertid mod denne Plan, og Viborg Stiftamt og Indenrigsministeriet gav Balle Medhold heri. Under det Røre, der naturligt opstod, tog Folk i Alderslyst saa Anledning til at virke for Indlemmelse af Alderslyst. En Kommission blev nedsat med den Opgave at undersøge Grundlaget og Mulighederne for Indlemmelse af baade Kærsgaardjorderne og Alderslyst. Det viste sig da, at Silkeborg ikke nærrede ufravigeligt Ønske om Jordernes Indlemmelse, naar denne var forbundet med Indlemmelse af Alderslyst. Resultatet blev, at Kommissionens Arbejde fik Lov at hvile.

Men gemt var ikke glemt. Den 7. December 1933 blev der i Alderslyst afholdt et Borgermøde og nedsat et Udvalg til at virke videre for Indlemmelse. Udvalget gik i Gang med at indsamle Underskrifter blandt Beboerne, ogsaa i Lysbro, og Resultatet blev en tydelig Tilkendegivelse til Gunst for Indlemmelse, idet over Halvdelen af Beboerne udtalte sig herfor. Balle Landdistrikt sluttede ogsaa op om Tanken ved at give den næsten enstemmig Støtte. Balle Sogneraad, som fra først af nærmest havde vist passiv Modstand, anbefalede nu ogsaa. Det samme gjorde Viborg Amdsraad — for Alderslysts Vedkommende.

Silkeborg Byraads Stilling blev d. 26. Marts 1935 klarlagt i følgende Udtalelser til Viborg Stiftamt:

»At Silkeborg Byraads principale Standpunkt til det omhandlede Spørgsmaal findes udtrykt i Byraadets Skrivelse af 24. Januar 1929 til Indenrigsministeriet, hvori man anmoder om Indlemmelse i Silkeborg Kommune af visse nærmere betegnede Arealer af Størrelse ialt 85,08 .ha i Balle Kommune, hvoraf tilhører Proprietær Nislev 36,91 ha og Silkeborg Kommune 44,31 ha.

At Silkeborg Byraad, saafremt Nævnet i Henhold til Landkommunalloven af 25. Marts 1933 skulde komme til det Resultat, at Indlemmelse af Alderslyst skal finde Sted, *maa kræve*, at her samtidig træffes Beslutning om Indlemmelse under Silkeborg Købstadkommune af et Areal af Gødvad Sogn, kaldet Søholt.«

»At Silkeborg Byraad ikke kan erkende Berettigelsen af det rejste Krav fra Beboere i Lysbro og Hvinningdal Skoledistrikt om Indlemmelse i Silkeborg, da Bebyggelsen der udelukkende er en Følge af de paa Stedet værende Industriforetagender, hvorfor man henstiller, at Sagen om Indlemmelse af det anførte Omraade ikke nyder Fremme.

Til Begrundelse af Kravet om Indlemmelse af et Areal af Gød-
vad Sogn, saafremt Nævnet skønner, at Indlemmelsesandragendet
fra Alderslyst skal nyde Fremme, skal man anføre: Paa det om-
handlede Areal . . . findes allerede nu, fra Alderslyst Skel og Øst
paa, en meget stor Bebyggelse af samme Art som Bebyggelsen i
Alderslyst, en Bebyggelse, der for Størstedelen er sket af Ud-
flyttere fra Silkeborg, Mennesker, som har deres Erhverv her i
Byen og altsaa er knyttet til Silkeborg paa samme Maade som Be-
boerne i Alderslyst. Endvidere sker der til dette Omraade en Til-
flytning fra Alderslyst, efterhaanden som de kommunale Byrder
i Balle Kommune er steget, idet Gødvad Kommune har en langt
lavere Ligningsprocent end Balle Kommune. Det nævnte Om-
raade er altsaa i høj Grad et Skattely overfor Silkeborg og vil blive
det i endnu højere Grad den Dag, da Indlemmelsen af Alderslyst
er en Kendsgerning, idet denne Indlemmelse sikkert vil medføre
stigende Byrder for Silkeborg.«

I Søholt var Beboerne bange for Indlemmelse, og man ind-
sendte en Modadresse, underskrevet af Flertallet. Gødvad Land-
distrikt holdt selvsagt paa Søholt, der betalte over Halvdelen af
Sognets Skatter.

Nu gik igen nogle Aar, medens Indlemmelsesnævnet over-
vejede. Saa paabød Indenrigsministeriet Iværksættelse af en orien-
terende Afstemning blandt de paagældende Omraaders Beboere.
Afstemningen blev fastsat til den 28. September 1938.

I Ventetiden havde et fælles Indlemmelsesudvalg for de ved-
kommende Distrikter varetaget Sagen. Udvalget bestod af Lærer
Helms (Formand), Guldsmed Maigaard og Grosserer Ole Nielsen,
Alderslyst, Gaardejer N. P. Nielsen, Hjordkærsgaard, Øster Bor-
ding, Gaardejer Carl Andersen, Balle, Karetmager Brønning, Skær-
kær, Teglværksarbejder Marius Jensen, Lærer Mathiasen og Køb-
mand Mikkell Christensen, Lysbro.

Før Afstemningen skrev Silkeborg Avis (31. Aug. 1938) bl. a.: »Flere kommunale Spørgsmaal af Betydning baade i Alderslyst og Silkeborg har ikke kunnet finde deres Løsning, fordi det trak ud med en Afgørelse af Indlemmelsesspørgsmaalet. Det er en *uholdbar* Tilstand; men nu vil Valget den 28. September blive et vigtigt Skridt til Sagens Afgørelse. *Naturligt* er det, at Silkeborg og Alderslyst *kommunalt* kommer sammen. Nu kan det ses, at en Sammenslutning — saaledes som Udviklingen har formet sig — burde være sket for 25 Aar siden. Meget havde saa været bedre; men det nytter jo ikke »at græde over spildt Mælk«. Derimod gælder det om at skabe de bedst mulige Forhold for Fremtiden. Og der er i hvert Fald ingen Tvivl om — bortset fra, hvad der iøvrigt kan indvendes mod en Indlemmelse — at et »Stor-Silkeborg« vil kunne løse Opgaver, der er af Betydning for Beboerne baade Nord og Syd for Langsøen, *bedre* og *hurtigere* end to, tre Kommuner hver for sig eller i et knirkende Samarbejde. I Alderslyst, Lysbro og Søholt opgøres Folketallet til henholdsvis 3400, 400 og 350, hvilket lagt til Silkeborgs 13,890 Indbyggere giver en Bykommune paa over 18,000 Indbyggere — et Forhold, der ogsaa udadtil og i en kommende Propaganda for Byen her ikke vil være uden Betydning.

Inden Afstemningen finder Sted i de 5 Distrikter vil det nedsatte Indlemmelsesudvalg afholde nogle oplysende Møder, hvor Sagen kommer til Drøftelse.

De, der kan deltage i Afstemningen, maa inden 28. September have taget deres Stilling til det betydningsfulde Spørgsmaal.«

Ved Møderne og i skriftlige Indlæg gjorde Indlemmelsesudvalgets Formand, Lærer Chr. Helms, et stort Arbejde for Klarlægelse af Indlemmelsesspørgsmaalet. Et andet virksomt Medlem af Udvalget, Gaardejer N. P. Nielsen, Hjordkærgaard, skrev bl. a.: — »For en Menneskealder siden eller maaske lidt mere var Silkeborg By indenfor Silkeborgs Bygrænse, men anderledes nu. Byen voksede, og Folk flyttede udenfor Bygrænsen. Grundene var forskellige. De første flyttede ud, fordi der var saa fredeligt, andre fordi der var billig Byggegrund og saa kønt paa den anden Side Søen, og saa kom nogle, fordi der var lidt Ly for Skat; og før man vidste af det, havde Silkeborg skudt en stor Aflægger op udenfor Bygrænsen. Der gik nogle Aar, og det samme gentog sig i Lysbro

og nu sidst i Søholt. Det vil i Virkeligheden sige, at Bygrænsen næsten gaar tværs igennem det, som ønsker at kaldes By, saaledes at næsten en Trediedel af det bymæssigt bebyggede ligger udenfor. Hvad er det da, vi vil? Ja, Aflæggeren, Tilvæksten kan ikke trykkes indenfor Bygrænsen, saa maa Bygrænsen flyttes udenom Tilvæksten. Det er den naturligeste Ting af Verden og noget, som alle Slægter til alle Tider har stræbt efter, og noget, vi ogsaa kan være bekendt at hjælpe til med, saaledes at By kommunalt er for sig og Land for sig. Paa den Maade forstaas, plejes og varetages Interesserne bedst, og saa kan vi endda hver for sig gøre vort til et godt Forhold mellem Land og By, men paa lige Fod. Det er stort set mit og manges Syn paa den Sag; om det giver Plus eller Minus økonomisk for den enkelte faar staa hen, det skal jeg vogte mig for at spaa om, men Naturen og meget andet taler for Indlemmelse. Vi har arbejdet med dette Spørgsmaal i 10 Aar, holdt Møder, samlet Underskrifter og løbet Ministeren paa Døren, opgivet det, følt os tilsidesat og glemt for saa en skønne Dag at vaagne op ved, at det er lagt i vor egen Haand igennem en Kommuneafstemning. Derfor skal vi kende vor Besøgelsestid, og er nogen lidt i Tvivl, om de skal stemme for eller imod Indlemmelsen, gaa da en Tur op paa Højderne omkring Silkeborg .... og De vil indrømme, at alt dernede i Bunden af Gryden bør høre sammen, bør blive til eet.«

Den 29. September 1938 kunde Balle Sogneraad indberette til Amtet, at Afstemningen havde givet følgende Resultat:

For Alderslysts Indlemmelse:

	Antal stemmeberettigede	Antal stemt	Stemme-procenten	Antal Ja	Antal Nej	Ugyldige Stemmer
Alderslyst	1327	1031	77,6	895	34	95*)
Lysbro	194	171	88,1	135	3	1
Balle	177	104	58,7	77	23	Landet
Hvinningdal	92	55	59,7	47	5	
Øster Bording	146	100	68,4	83	14	
Hele Kommunen ...	1936	1461	75,4	1237	79	96

For Lysbro Indlemmelse:

Lysbro	194	171	88,1	137	6	1
Alderslyst	1327	1031	77,6	563	39	95*)
Balle	177	104	58,7	69	24	} Lander
Hvinningdal	92	55	59,7	46	7	
Øster Bording	146	100	68,4	76	13	
Hele Kommunen ...	1936	1461	75,4	891	89	96

*) Det ret store Antal ugyldige Stemmekort i Alderslyst Distrikt skyldes, at Vælgerne i Stedet for at sætte Kryds har overstreget af de stillede Spørgsmaal, og i overvejende Grad er »Nej« overstreget saaledes, at Spørgsmaalet »Ja« staar tilbage for saavel Alderslyst som Lysbro.

I Gødvad Sogn var der ogsaa Afstemning — vedrørende Søholts Indlemmelse i Silkeborg: 111 Stemmer for Indlemmelse af Søholt, 213 imod.

Af Landsognets 217 stemmeberettigede Vælgere stemte 26 for at afstaa Søholt, medens 145 var imod; 2 Stemmesedler var ugyldige.

I Søholt, hvor der var 213 stemmeberettigede, stemte 85 for Indlemmelse, 68 imod, 2 blanke Stemmesedler.

Silkeborg Socialdemokrat havde Dagen efter en Samtale med Sogneraadformanden, Borgmesteren og Indenrigsministeriet, og det mentes almindeligt, at en Indlemmelse af Balle-Omraaderne nu vilde komme, eftersom Afstemningen havde givet saa umiskendeligt Udtryk for Beboernes Ønske om Fremme af Sagen. Med Hensyn til Gødvad-Distriktet var Forholdet det, at da Ministeriet nødigt saa sig stillet overfor nye Indlemmelseskrav ad Aare, maatte Søholt med nu, dersom Alderslyst og Lysbro skulde indlemmes.

I Løbet af 1939 og 1940 arbejdede Indlemmelsesnævnet og Indenrigsministeriet i Forbindelse med den stedlige Administration — Sogneraadet, Byraadet og Amtet — paa Sagens Løsning, idet vidtløftige Udregninger og utallige Spørgsmaal blev klarlagt. Endelig kom saa sent paa Efteraaret 1940 Resultatet. Kommunalbestyrelsen modtog fra Indlemmelsesnævnet en »Afhandling« paa 117 svære Sider, hvor Nævnet indstillede til Indlemmelse, og hvor

Betingelserne var skrevet op, og man havde nu kun tilbage at tage Stilling til disse.

Balle Sogneraad tiltraadte principielt Indlemmelsesvilkaarene ved et offentligt Møde den 3. December 1940 paa Alderslyst Forsamlingsbygning. Sogneraadsformand *Jens Jensen* udtalte, at man stod overfor den mest afgørende Beslutning i Kommunens Historie. Han redegjorde for Indlemmelsesessagens Forløb fra Kærsgaardsbroens Tilbliven indtil nu; kort refereret havde Udviklingsgangen formet sig saaledes:

14. April 1934: Skrivelse fra Beboere i Alderslyst til Indenrigsministeriet med Andragende om at faa det bymæssigt bebyggede Alderslyst indlemmet under Silkeborg Kommune.

Skrivelse af 28. April 1934 fra Beboere i Lysbro til Indenrigsministeriet med Andragende om at faa Lysbro og en Del af Hvinningdal Skoledistrikt indlemmet under Silkeborg.

Begge Sager var tilstillet Silkeborg Byraad uden Bemærkninger og med Anmodning om at faa Sagen tilbage med Byraadets Udtalelse derom.

Den 16. Maj s. A. var Sagen kommet tilbage fra Silkeborg og sendt til Amtet.

1934, 22. August: Indlemmelsesessagen er tilbagesendt fra Viborg Stiftamt for at faa nærmere præciseret, hvor man har ment, Grænsen for de Distrikter, der ønsker Indlemmelse, skal trækkes. Der indbydes et Udvalg eller en Repræsentant fra hver af de to Indlemmelsesdistrikter til Forhandling i Sogneraadets næste Møde.

9. September 1934: Viborg Stiftamt ønsker vedr. Indlemmelses-sagen nøjere Angivelse af Grænserne (Ejerlag eller Ejendomsgrænser) for de Arealer, der ønskes indlemmede under Silkeborg. Det vedtoges at overgive Sagen til Udvalgene for de Distrikter, der har rejst Spørgsmaalet.

1935, 24. April: I Anledning af Viborg Stiftamts Skrivelse af 29. Marts 1935 vedrørende Indlemmelse af Alderslyst m. v. under Silkeborg Købstad udtaler Sogneraadet sin Tilslutning til Indlemmelse af Alderslyst Skoledistrikt. Ligeledes finder man det naturligt, at Spørgsmaalet om Indlemmelse af Søholt, Gødvad Kommune, tages op til Drøftelse, saaledes som af Silkeborg Byraad formuleret i Skrivelse af 26. Marts d. A. Med Hensyn til samtidig

Indlemmelse af Lysbro mener man, at Kravet — som er rejst af ca. 80 pCt. af Beboerne der — er naturligt, uden at det maaske derfor behøver at være en Betingelse, at Indlemmelsen sker i Forbindelse med de to ovennævnte Distrikter.

Saa fulgte omsider Afstemningen, og nu — udtalte Formanden videre — foreligger Skrivelse af 25. Novbr. 1940 fra Indlemmelsesnævnet med Forespørgsel, hvorvidt Sogneraadet kan tiltræde de tilstillede Vilkaar for Indlemmelse af Alderslyst og Lysbro under Silkeborg Købstad. Formanden oplæste Forslag til et Svar til Nævnet, gaaende ud paa, at Sogneraadet tiltræder Vilkaarene, men finder det som sin Opgave at søge Skattevilkaarene for Alderslyst og Lysbro lettet noget.

I Tilslutning til Formandens Redegørelse bragte *N. Vestergaard* en Række regnskabsmæssige Oplysninger for at paapege, at Indlemmelsen i alle Tilfælde var en Fordel.

S. P. Sørensen nævnte en Del Eksempler paa Skatteligningen — Silkeborg mod Balle — og fremhævede, at den derved fremkomne Difference væsentligst var i Favør for Indlemmelsesomraaderne paa Grundlag af 1940—41.

Svend Frederiksen redegjorde ved Eksempler for Skatteforhold m. m. paa Basis af Tal fra 1939—40 og mente, Indlemmelsen trods alt vilde give Fordel for Alderslyst og Lysbro.

M. Niebuhr kunde ikke forstaa, at Silkeborg lige saa vel som Alderslyst og Lysbro var interesseret i Indlemmelsen og mente, at den Dag kunde komme, da Indlemmelsesomraaderne vilde faa en Skuffelse.

Chr. Pedersen anbefalede Indlemmelsen og nævnte bl. a., at der paa Badehusgrunden hvilede en Klausul m. H. t. Benyttelse o. s. v. og haabede, denne vilde blive holdt i Hævd.

Ole Nielsen takkede for den grundige Gennemgang, som de enkelte Medlemmer havde givet Vilkaarene, og for, at *Sogneraadet ogsaa i denne Sag stod sammen.*

Th. Jørgensen fandt Grund til at nævne, at et Laan, 55,000 Kr., til Gludbjergvejen og en Aktiepost paa 5550 Kr. i Obligationer *ikke* var gjort til Genstand for Delingsvilkaar i de foreliggende Vilkaarsbetingelser. Indlemmelsesnævnets Opmærksomhed vil ved en Skrivelse blive henledt herpaa.

Forslag til Svar til Indlemmelsesnævnet blev derefter enstemmigt vedtaget:

Under Henvisning til Indlemmelsesnævnets Skrivelse skal man herved meddele, at Sogneraadet principielt kan tiltræde de ved Mødet i Indlemmelsesnævnet den 23. November dette Aar tilstillede Vilkaar for Alderslyst- og Lysbroomraadernes Indlemmelse under Silkeborg Købstad, men at Sogneraadet mener at maatte varetage Skatteydernes Interesser derhen, at man henstiller til det ærede Nævn at mildne Vilkaarene med Hensyn til de i Paragrafferne 2, 3 og 4 stillede Betingelser om Forhøjelse af Skatter til Silkeborg saaledes: personlige Skatter afvikles med 5 Aar til 1945—46, kommunale Ejendomsskatter afvikles med 10 Aar til 1950—51 og Amtsejendomsskatter afvikles med 10 Aar til 1950—51.*)

I et ekstraordinært Møde den 9. December tiltraadte Silkeborg Byraad Betingelserne for Indlemmelse af Alderslyst, Lysbro og Søholt. Borgmester *Bindslev* redegjorde for Indlemmelsesbetingelserne og udtalte, at »Medgiften«, Silkeborg faar af Balle Kommune, ikke er saa positiv, som den ser ud til. I Silkeborgs Svar til Indlemmelsesnævnet insisterer Byraadet paa en anden Fordeling af Kellerup-Banens Aktier end den foreslaaede.**)

Under 20. December 1940 tilstillede Indenrigsministeriet Balle Sogneraad følgende Skrivelse:

Efter at Indenrigsministeriet har modtaget den af Indlemmelsesnævnet afgivne Indstilling om, at Arealer af Balle og Gøvdad Sognekommuner fra den 1. April 1941 at regne henlægges til Silkeborg Købstadkommune, saaledes at Indlemmelserne finder Sted paa nærmere af Nævnet opstillede Vilkaar, skal man meddele, at Indenrigsministeriet kan tiltræde, at Indlemmelsen fremmes paa det saaledes foreliggende Grundlag.

---

*) Balle Sogneraads Forhandlingsprotokol. Silkeborg Avis for 4. December 1940.

**) Balle Kommunes Beholdning af Aktier i Kellerup-Banen udgjorde 182093 Kr.; heraf skulde Silkeborg overtage 70 pCt., men Byraadet fandt, at 30 pCt. var mere passende.

Saa blev da Indlemmelsen fuldbyrdet. Hvor meget Land Balle mistede, kan man se paa hosstaaende Kort og af denne Redegørelse:

Vilkaar for Indlemmelsen fra Balle Kommune. § 1.

Fra den 1. April 1941 at regne indlemmes Alderslyst Sogn af Balle Kommune under Viborg Amt i kommunal Henseende i Silkeborg Købstadkommune under Aarhus Amt.

Fra samme Dato indlemmes i Silkeborg Købstadkommune nedennævnte Arealer af Balle Sogn og Kommune:

Ejendommene Matr. Nr. 3c og 3f Kærsgaarde samt et ca. 9 ha stort Areal af Ejendommen Matr. Nr. 3a ibid, beliggende imellem Ejendommene Matr. Nr. 2a og 3c ibid og begrænset mod Sydøst af Silkeborg Langsø, mod Nordvest af den rette Linje, der forbinder det nordligste Punkt af fornævnte Matr. Nr. 3c med det nærmeste Punkt af Matr. Nr. 2a.

Den Del af Hvinningdal By, der mod Nordvest begrænses af en Linje, som fra et Punkt paa Grænsen mod Kærsgaarde, Balle Sogn, forløber mellem Ejendommene Matr. Nr. 5e, 7b, 7v, 7x, 7y, 7z, 7ø, 11u, 11o, 11b og 11p af Hvinningdal By paa den ene Side og Ejendommene Matr. Nr. 10a, 10h, 7t, 7r, 7s, 11t og 11a ibid paa den anden Side, hvorefter Omraadets Grænse følger Funder Sogneskul, Ørnsø, Silkeborg Kommunes Grænse, Silkeborg Langsø og Grænsen mod Kærsgaarde, Balle Sogn, tilbage til Udgangspunktet.

Indlemmelserne fra Balle Sogn har Virkning saavel i kommunal som i kirkelig Henseende.

De indlemmede Omraader henlægges alle under Aarhus Amt.

Indlemmelsen finder Sted under Silkeborg Købstads Markjorder, men det staaer Silkeborg Købstad frit for at træffe Bestemmelse om, at Omraaderne under Forudsætning af Indenrigsministeriets Godkendelse helt eller delvis inddrages under Købstadens Bygrunde.

— — —

Afstaaet var saaledes det Landomraade, der geografisk hældede mod Silkeborgsiden, og hvis Beboere havde økonomisk og politisk Tilknytning sammesteds. Maaske kan det endelig siges, alt nu er

kommet paa rette Plads. Sø gør ikke længere Skel, men høje Bakkerygge. Lad det da blive herved! Og lad Land og By følges videre fremad uden at kives paa Vejen!

Balle er blevet mindre, Silkeborg stor. Betegnende for hele denne Udvikling hedder det altid »Indlemmelse«, ikke »Fraskillelse«. Alene dette Ordvalg viser, at Løsrivelsen skyldes Kræfter, der har virket udefra eller nedenfor Bakkerne, mindre i selve Landsognet.

Men hvad Balle Kommune tabte i ydre Udstrækning, vandt den med mere Ensartethed og indre Sammenhold. Balle er stor nok til selvstændig Livsførelse, stor nok til at være Hjemsted for Kultur og Bedrifter. Herom vil forhaabentlig kunne blive meldt, naar Sognets fortsatte Historie engang ad Aare skal skrives.

FORSKELLIGT

I Fædrelandets Forsvar 1848—49—50 deltog et forholdsvis stort Mandskab fra Gødvad-Balle Kommune; 50 Aar senere levede her endnu 25 Veteraner, hvilket fremgaar af en Tilføjelse i Sogneraadets Forhandlingsprotokol den 20. December 1898 (A. P. Kloborg):

»Under 8. December d. A. blev der fra Finansministeriet igennem Viborg Amtstue tilsendt Sogneraadet 1700 Kr. til Fordeling blandt de Veteraner, som var bevilget Jubilæumsgave for Deltagelse i Krigen 1848—50. Der var til Ministeriet indkommet 25 Ansøgninger om nævnte Gave, og af disse blev 17 Ansøgere hver bevilget 100 Kr., nemlig:

Klemen Pedersen, Vester Bording, Søren Larsen, Øster Bording, Erik Jensen, Alderslyst, Frederik Danielsen, Vester Kejlstrup Mark, Johan Jessen, Alderslyst, Erik Rasmussen, Balle, Mads Rasmussen, Balle, Kristian Rasmussen Snedker, Balle, Povl Andersen, Resdal, og Hans Rasmussen, Overgaard, Jens Thomsen, Gødvad, Kristen Sørensen Væver, Gødvad, Thomas Kristensen Valbjørn, Søren Peder Petersen, Gødvad, Poul Andersen, Gødvad, Hans Petersen Oxfeldt, Gødvad, og Peder Jensen Skov, Balle; den sidstnævnte var imidlertid afgaaet ved Døden, og Gaven blev efter Ordre tilbagesendt til Finansministeriet; fornævnte 16 Mænd har kvitteret for Modtagelse af nævnte 100 Kr.»

Det var en kedelig Ordning, at der skulde ansøges om saadan Paaskønnelse. Alle de 25 gode Mænd — og maaske flere — burde jo have faaet den tilstillet som en velfortjent Hædersgave; saa kunde vi nu have nedskrevet og derved fastholdt samtlige vore Veteraners Navne.

»Skrivelse fra Byggeudvalget for *Christiansborg Slot* med Tak for de af Kommunen afsendte Granitsten til Hjælp ved Slottets Opførelse. Byggeudvalget har ialt modtaget 6500 Sten fra 750 Kommuner.« (Sogneraadets Forhandlingsprotokol, 5. Jan. 1911.)

Et Sogneraad har gennem Aar og Dag mange Ting at passe. Og megen Kulturhistorie kan læses i dets Bøger. Sognets Liv og Virke giver sig til Kende her, ogsaa Træk fra Naturhistorien:

Den ældre Generation vil uden Tvivl kunne huske, hvor slemt Oldenborrerne tyngede Menneskeheden i 1890erne. Hvert Foraar kom store Sværme af Oldenborrer frem fra gamle Græsmarkers dybe Skjul, og Skadedyrene opaad al Bladvækst paa Træer og Buske, saa Hegn, Haver og Skove stod nøgne til langt hen i Juni—Juli Maaneder, et meget trist Syn, en voldsom Ødelæggelse, ja intet mindre end omfattende Landeplage. Statsmagten besluttede at skride ind for at tilføje Oldenborrerne et alvorligt Knæk, og som sædvanligt maatte den lokale Myndighed trække det tunge Læs, gøre Arbejdet.

Til den Ende vedtog Sogneraadet 1895, 11. Maj »at indsamle og modtage Oldenborrer paa følgende Vilkaar: 8 Øre betales pr. Pund levende Vægt fra 13. Maj til 1. Juni; fra 1. Juni til Flyvetidens Afslutning 12 Øre pr. Pund. I Balle Sogn modtager følgende Mænd Oldenborrer til Dræbning: Smed Niels Sørensen, Balle, Jacob Ungstrup, Øster Bording, og Kristian Nielsen, Hvinningdal. Prisen er fastsat til 2 Øre pr. Pund for *Fuldstændig* dræbning.«

Ogsaa i de følgende Aar samledes Oldenborrer. 1899 havde Kommunen faaet leveret 1507³/₄ Pund, og Udgiften hertil androg 273 Kr. 44 Øre.

Omkring 1876 forsøgte man at udtørre Gubsø, idet en Kanal gravedes vestpaa til Forbindelse med Lemming Aa ved Skærkær. Det lykkedes dog ikke at indvinde særlig stort Areal Land, da Søens Bund havde rigeligere Kilder end ventet.

De gamle sagde, at Rug helst skulde være saet inden 20. September, Foraarskorn inden Valborgaften.

Farvestoffer vandt man af Mos- og Lavarter paa gamle Eges Bark. Medicin mod Elendighed i Maven erhvervede kyndige Folk

ved at sætte det indre Lag af Ungeges Bark til Udtræk i Brændevin. Enebær sat paa Brændevin gav — foruden smuk Farvetone — ogsaa styrkende Middel overfor visse Svagheder. Perikom og Brændevin virkede godt sammen; det samme var Tilfældet med Malurt og Brændevin.

I ældre Tid var skikkelige Mennesker meget bange for at stifte Gæld. Denne Frygt synes nu ikke mere saa udbredt, ja i vide Kredse er den tilsyneladende helt overvundet.

Indtil henimod Aar 1900 fremstillede man hjemme, hvad Husholdningen havde Brug for af de vigtige Fødemidler Brød og Øl. At bage og brygge var Kvindernes Sag, men Mændene maatte jo skaffe Melet og ildne Ovnen, og naar der skulde brygges, sørgede de for Malt.

Dejen blev »lagt« om Aftenen: Mel blandedes med lunkent Vand og Surdej og æltes sammen til passende Stivhed i Dejtrugets ene Ende; dækket med Lagen, Melsæk og Tæppe henstod Dejen saa Natten over. Næste Morgen arbejdedes Dejen paany grundigt igennem, idet sidste Maal Mel æltes i, hvorefter Massen deltes i saa mange Strimler, som man vilde have Brød, og disse Strimler antog endelig ved videre Behandling Brødets Form. Efter at Brødene saaledes var »slaaet op«, sattes de i Række paa Køkkenbordet og smurtes med Fløde, Øl eller Kaffe. Imidlertid var Bageovnen blevet varmet op ved ihærdig og omhyggelig Fyring, som fortsattes, indtil Ovnstenene lyste af Hede, og »den sorte Mand« var drevet ud. Da ragedes og fejedes Ovnen hurtigt ren, Brødene blev i Hast sat paa Skødselen og ført ind, Ovnen lukket godt til, og Familien kunde atter trække Vejret nogenlunde normalt. Nu havde man gjort, hvad der stod i Menneskers Magt at udrette for at faa Brød i Huset en Maanedstid fremefter. Snart skulde det spændende Øjeblik opleves, da man fik Vished for, om Bagningen var faldet lykkeligt ud. Godt Brød var en Velstand og Velsignelse, som man hilste med Taksigelse.

Hver Ejendom havde sin Bageovn, for det meste indrettet i Forbindelse med Køkken eller Bryggers; enkelte Steder var der bygget Ovn ude i det fri, f. Eks. hos Erik Rasmussen, Balle Kirke.

Malt tilvirkedes af fuldmodent, veludviklet Byg, der ved Fugthighed og Varme var bragt til Spiring med derpaa følgende Tørring i særegne Bygninger, de saakaldte Maltkøller. Balle Sogns sidste Maltkølle stod vistnok ved Overgaard. Da Maltkøllerne forsvandt, overtog Møllerne Salg af Malt.

At brygge Øl var maaske Husholdningens vanskeligste Gerning. Ikke blot fordrede Ølbrygningen den allerstørste Renlighed, men hele Processens udviklede Gang muliggjorde talrige Fejlgreb, der hver for sig kunde være skæbnesvangre for et lykkeligt Resultat. Først skulde Kar og Redskaber skoldes og udluftes; saa stilledes »Tapkarret« ovenpaa »Tapstolen«, en svær, trebenet Træskammel. I Karret var et Hul, »Taphullet«, og heri stak en »Tapstok«. Omkring denne viklede man Toppen af utærsket, stivstraet, skoldet Havre, hvis Rodende i Vifteform blev bredt ud over Karrets Bund i et jævnt og tæt Lag, som langs Karrets Kant bukkedes nøje sammen og til yderligere Sikring forsynedes med en ekstra Straasnoning. Ovenpaa dette Silag anbragte man tre stærkt hedede Sten, og hurtigt dyngedes nu det opblødte, mæskede Malt ned, kogende Vand samt Humleafkog hældtes paa — Brygningen begyndte. Efter at Kraften i Løbet af ca. 3 Timer var trukket ud af Maltet, løsnedes Tapstokken lidt, og Øllet, »Urten«, strømmede langsomt ned i et mindre Kar, hvorfra det efterhaanden overførtes i Grubekedlen til et sidste Opkog. Endelig stillede man Øllet i Træk, indtil det havde faaet en passende Afkøling, og saa blev der sat Gær paa fra forrige Bryg, Gærkarret dækkedes med et Lagen — næste Morgen vilde vise Resultatet: godt Øl, hvis Gæren var »kommet op«, ubrugeligt, surt Øl, dersom Gæringsprocessen var mislykket, d. v. s. Gæren endnu laa paa Karrets Bund, uden Virkning. I første Tilfælde — og det var jo da heldigvis det almindeligste, thi Husmoderen eller den dygtige, giftefærdige Pige kendte Tingene fuldtud — stod kun tilbage at skumme Øllet og »tylle« det over i Øltønden, som Manden beredvillig bar ned i den svale Kælder. Snart vilde hans Tørst blive slukket, hans Kræfter øget ved skøn som Brug af en god Kones Bryg: Forventning og Glæde prægede Hjemmet. Helt anderledes tegnede sig Billedet, naar Brygningen en sjælden Gang slog fejl. At faa surt Øl betød ikke blot Tab, men tilmed Skam, som van-

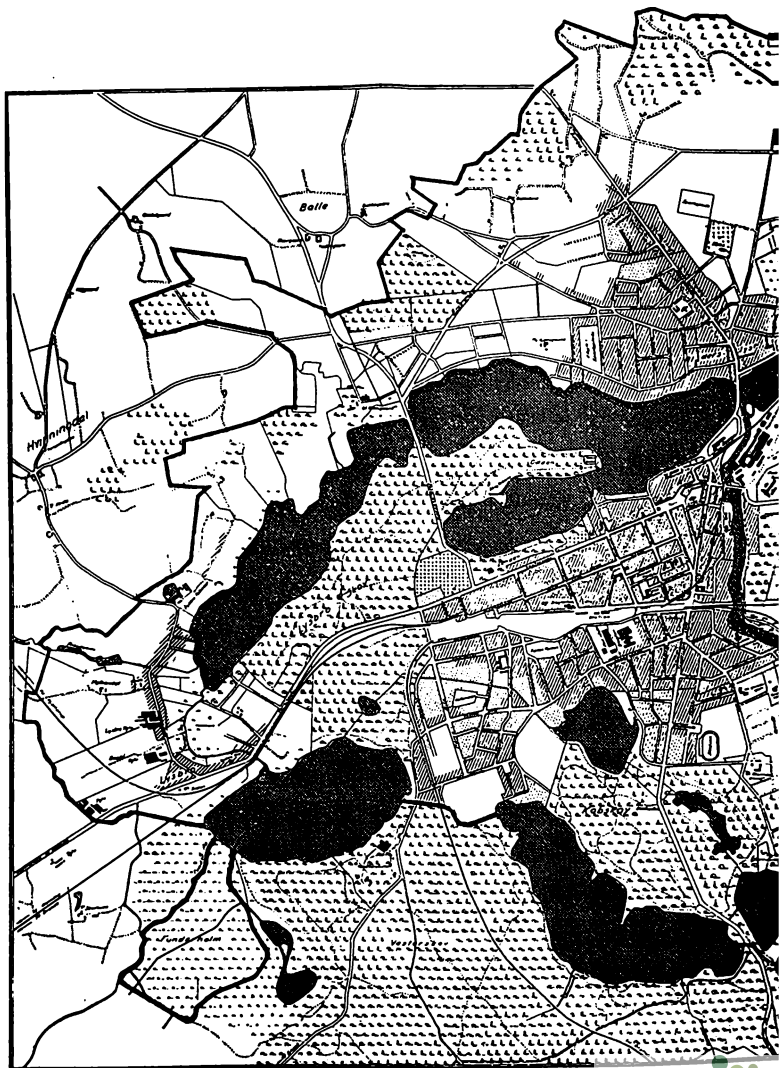
skelig kunde holdes skjult, idet alle Naboer og Venner vidste, der var blevet brygget, og gerne spurgte efter Udfaldet.

100 Pund Malt og 100 Potter Vand — Humle tilsat efter Behag — gav første Klasses Øl, Gammeløl, Gildesøl, Høst- og Sletdrik. Tyndere Øl til daglig Brug fik man ved at hælde mere Vand paa. Ølkruset stod altid fyldt foran Mandens Plads for Bordenden, flittigt søgt Dagen igennem af alle Husets Folk.

Til de periodiske Arbejder hørte ogsaa Slagtning. Naar Kvæget og Faarene gennem lange solgyldne Sommerdage havde faaet Fedme af Himlens Dug og Markens Grøde, skulde der tyndes ud i Flokkene, at Menneskenes Forraadskamre kunde blive fyldte, medens Tid var. Slagtning maatte finde Sted om Efteraaret, thi kun da havde Husdyrene Kød paa Kroppen. Efter nogle Vintermaaneders Udmagring ved Skaftehavre, Rughalm og Lyngtop (den Smule Hø, Folk avlede i Enge og Kær, fik Hestene) var Køerne ved Foraarets Komme gerne saa afkræftede, at de næppe kunde staa oprejste i Baasene eller vakle hen paa nærmeste Agers ny-skabte Græs.

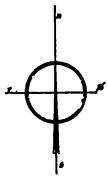
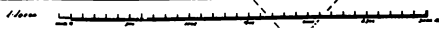
Egentlig maatte Menneskene jo være glade for Slagtedagene, fordi de gav den Tryghed og Husfred, god Fødes Tilvebringelse medførte. Men eftersom Folk og Fæ stod hinanden nær, levede Side om Side og trivedes sammen i et langt inderligere Forhold, end vi nu kender, følte Slagtning — og da navnlig dens indledende Optrin — som en ret pinlig Ting, man hurtigst mulig skulde over. Bagefter glemte man vel ret hurtigt den Side ved Begivenheden, medens man saa hen til de bugnende Kødgryder, det solide Saltkar og den lovende Række af røgede Skinker og Faarelaar med Forventning og Glæde.

Af Fedekvæget vandt man ogsaa Talg, som brugtes til Lysestøbning. Større, tykke Lys sattes i Stager eller faste Lyseholdere, lange, tynde Lys, Praase, tændte man, naar der kun et Øjeblik var Brug for Lys. Det blev dog opgivet at støbe Lys, efterhaanden som Petroleumslamperne i vore Bedsteforældres Tid fandt almindelig Udbredelse, ligesom Tændstikker paa nogenlunde samme Tidspunkt afløste Fyrstøjet. Den sidste Mand i Balle Sogn, der

**KORT OVER
SILKEBORG KØBSTAD
OG DELE AF OMLIGGENDE TERRÆT.**

Udarbejdet paa Grundlag af Matrিকulations, Statistiske, m.m.
maal og optaget i Høsten
1887

brugte Fyrtøj, saa ofte han udenfor Hjemmet vilde have sin Pibe tændt, var vistnok Jens Pe Skræder. Indenfor de hjemlige Vægge nøjedes han og alle andre retsindige Mænd med en harpiksholdig Fyrrepind fra Mosen, som fik Flamme ved at holdes i det aabne Ildsteds Gløder, eller man greb ved Hjælp af Ildklemmen en Glød fra Ildstedet eller Kakkellovnen. Man maatte jo vise Sparsommelighed, alle var indstillet paa at spare, hvor spares kunde.

At karte og spinde var ogsaa Kvindens Sag; mange Opgaver var lagt paa hende — hvor havde hun meget at gøre, hvor var hun flittig og omsorgsfuld! Prædikerens Lovsang er tydeligt nok ogsaa rettet til Kvinderne herhjemme: *Hun søger at skaffe Uld og Lin, og hendes Hænder arbejder med Lyst. Hun staar op, medens det endnu er Nat, og giver sit Hus Brød og sine Piger deres bestemte Arbejde. Hun lægger sine Hænder paa Rokken, og hendes Fingre tager fat paa Tenen. Hun frygter ikke Sneen for sit Hus, thi hele hendes Hus er klædt i skarlagensfarvet Uld.* En Digter paa dansk Grund ønskede for sit Land *fromme, stærke Kvinder*, saa vilde alt blive godt igen. Han vidste udmærket, at saadanne Kvinder allerede var tilstede og stedse havde været her; han ønskede: blot vi fremdeles maatte beholde dem og stadig have Lykke til at opdrage nye.

Nu staar Rokken stille. Og Væven er forladt. Dagligtøj bliver ikke som dengang syet hjemme. Men andre Maal for Flid mangler ingenlunde. De søges og findes gerne. Kvinder har travlere Dage end nogensinde før.

Naturligvis øvede Mændene paa deres Omraade baade store og gode Gerninger. Der var nu Tærskearbejdet, som aldrig fik Ende, idet hver Sommer bragte ny Høst i Lade, og saa kunde man begynde forfra, hvor man slap sidst. Vedholdende lød Plejens Slag i udbredte Neg paa Logulvet; ensformigt gled Timerne hen fra tidlig Morgen til ind under mørk Aften. Efter hvert tærsket Udlæg blev Straaet bundet i Knipper og sat hen i et andet »Gulv«, Kærnerne rev man ud over Logulvet i et jævnt Lag, og nye Neg bredtes ud. Naar Kærnelaget var blevet saa tykt, at Plejislagen

dæmpedes deraf, skubbede man Kornet op mod Logulvets ene Væg, og naar den samlede Dynge der havde naaet et Omfang, der hindrede, at et passende Udlæg knap kunde faa Plads, gik man i Gang med Rensningen. Først fejedes Gulvet rent, hvorpaa Kornet blev »kastet«. Det foretoges paa den Maade, at en Mand satte sig paa Knæ ved Siden af Korndynge, og ved Hjælp af en kortskaftet let Kasteskovl slyngede han Kornet i lav Bue op mod Logulvets anden, frie Væg. De tunge Kærner fløj længst og samlede sig helt ind mod Væggen, medens muligt iblandet Frø og anden lettere Urenhed samt de lidet vægtfyldige Avner blev liggende foran, Avnerne nærmest ved Kasteren. Havde denne tilstrækkelig Øvelse, kunde han faa Avner, Vipper, Frø og Korn til at ligge i hver sin pæne Dynge hen over Gulvet. Bagefter rensedes Kornet videre i et Sold ved rystende og roterende Bevægelse. Ældgamle var disse Tærsk- og Rensemeter, virkningsfulde nok, men langsomme og derfor temmelig kostbare, hvis Arbejdslønnen havde været stor, hvad den langtfra var, idet en Daglejer ved Tærskarbejde først i 1890'erne foruden Kosten kunde faa 80—100 Øre pr. Dag, en Menneskealder tidligere væsentlig mindre: 30—50 Øre; paa samme Tid udgjorde Lønnen til en dygtig voksen Karl henimod eller omkring ved 150—180 Kr. aarlig. Endnu 1898 var Tærskemaskiner ukendt i Balle Sogn. Enkelte Gaarde havde dog faaet anskaffet Rensemaskiner. Men faa Aar senere kom begge Maskiner almindeligt i Brug her.

Til Mændenes Vinterarbejde hørte desuden at »tage Tag af«, hvilket gik ud paa i Forbindelse med Tærskning af Rugen at skille Smaastraane fra de stive Straa og bundte disse sammen til Taghalm. Da alle Huse havde Straatag, var der hver Sommer Brug for ret store Partier sorteret Rughalm. Nogle Gaardmænd kunde selv tække, men ellers havde man hertil en særlig øvet Tække-mand. Simen til at sy med »strøg« man for det meste selv i de lange Vinteraftener. Medens Gammelmor, Aftægtsmanden og større Børn kartede, og Kvinderne spandt, strøg Karlfolkene Simer, hvoraf de ogsaa syede Simsko og Maatter. Sivene ved Langsø og Gudena brugte man gerne til Fremstilling af Sivsko og Maatter, eller man lavede Fletværk af Sivene og sømmede det paa fugtige

Vægge, f. Eks. ved Sengstederne. Naar Sø og Aa var frosset til, gik Lodsejerne ud paa Isen og skar Rør, som der altid var Rift om til Tag paa Stuehusene. Stærkt sled Vindene jo alle Vegne i Tag og Mønning, før der blev plantet Haver og Lætræer, hvert Foraar kunde man se Harver anbragt over oprevne Tage og Græstørvsmønstre. Der var nok for Manden at se efter baade inde og ude Vinteren igennem ogsaa siden Skovenes Fald og Trævareindustriens Ophør.

Markarbejdet var saa nogenlunde det samme som nu og udførtes med veløvede Hænder. Før ca. 1880 havde man kun ganske ringe Roe- og Kartoffelavl. Pavsens mellem Sæd og Høst — Høbjergningen tog kun kort Tid — tilbragte man i Mosen, hvor der gravedes mange Tørv. Svingploven afløste omkring 1820 den tunge Hjulplov. Svenskharven kom til Egnen efter 1843 og var indtil 1880'erne, da flere Gaardmænd i Balle anskaffede Foghs Patentharve (fremstillet af Husmand N. J. Fogh, Torning), den første dybtgaaende Harve herhjemme, idet Danskharven, ogsaa kaldet Slagharven, blot gav Jorden en let Overfladebehandling. Foghs Patentharve gjorde endnu bedre Arbejde end Svenskharven, men fortrængtes senere af Fjedertandsharven og Kultivatoren. Ind imellem disse Harvetyper kom Sæddækkeren. Omkring 1895 tog man Ringtromlen i Brug ved Siden af den gamle (glatte eller riflede) Trætromle. Græsset »slog« man med Le, og Kornet mejedes med samme Redskab tilsat Trækroge.

Modnedes de forskellige Kornarter i særlig tørre Somre næsten paa een Gang — og det kunde jo hænde, jævnfør »Skindbogen«s Udsagn foran — blev Høsten kort, Arbejdet strengt. Da var det heldigt, om Gaardmanden i Tide havde sørget for at hyre ekstra Høstfolk. Mange Ægtepar paa smaa Landbrug tog saadan Høsttjeneste enten med fast aftalt Løn eller paa Dagløn til bestemt Pris; deres eget Korn høstede de i sene Aftentimer, og havde Konen Smaabørn, som ikke godt kunde være ene hele Dagen, sneg hun sig hjem til dem, medens Karlfolkene sleb deres Leer og sov en kortvarig Middagssøvn, og Pigerne malkede og vaskede op. Efter lykkelig tilendebragt Høst vankede der »Opskør« og Høstgilde.

Den første Mejemaskine, der kom til Egnen, erhvervedes 1899 af en Menneskeven i Sinding. Han var ikke Landmand, men Foregangsmand; han lejede Maskinen, en Mellemting mellem Slaamaskine og Aflægger, ud til hvemsomhelst, der turde risikere Heste og Kornmark, mod 2 Kr. pr. afmejet Td. Land. Selv fulgte han med som Kusk og Mekaniker, og man sagde om ham, at han var lige god til begge Dele. Paa sin klaprende Fart hen over en undrende Jord naaede Maskinen ogsaa ind i Balle Sogn, hvor den gjorde saa stærkt Indtryk, at alle Mænd snart stod op og ilede til Silkeborg og købte Høstmaskiner.

Ja, pludselig var Overgangen her som alle Vegne, ude og inde, fra gammelt til nyt. Grundigt gik man til Værks med at vrage og kaste bort, gøre rent Bord, at man ikke skulde staa tilbage for nogen. Skikke og Sædvaner ændredes i den store Stil. Ølkruset hjemme og den fælles Lerdunk til Læskedrik i Marken forsvandt. Grødfadet og Mælkeskaalen, hvorfra Søbning foregik til samtlige Husets Munde, saa man ikke mere, hvad da ogsaa kunde være det samme; i Stedet kom rene Tallerkener, og alt blev i det hele mere hygiejnisk. Hver Mands Ske og Gaffel, som før blot slikkedes ren og sattes i Strop til næste Maaltid, fik nu proper Opvask. Morgen-Øllebrødet erstattedes med Kaffe; Aftensmaden, der tidligere ofte nok havde været Mælkegrød, afløstes af det omsiggribende Tevand. Ovenpaa renskuret Spisebord bredtes stærkt blomstret Voksdug. Lerstampet Stuegulv havde forlængst faaet sandstrøede Fjæl; nu fejedes Sandet ud, og Fernis blev smurt paa — ogsaa meget godt, thi Lopper forsvandt som Dug for Solen, medens Spyttebakken blev fjernet i Stilhed. Storstuens allersmukkeste Egetræsmøbler, der stod og vidnede om solide ældre Haandværkeres bundredelige Arbejdsglæde og Kunstfærdighed, fik maaske Lov at beholde en Krog, men ellers kasserede man mange gode gamle Ting til Fordel for blot moderne Sager. Kobber, Messing og Tin veg Pladsen for Nipsgenstande, Nikkel og Glas. En Gyngestol manglede sjældent, hvor Mennesker sad tættest sammen, men ingen turde sætte den i Sving for ikke at volde Selskabet Skade, Ejeren Tab. Og endelig gik man i de mærkelige Brydnings-tider hen og lukkede Solen ude ved at hænge tunge Gardiner af

uldent Stof for Vinduerne; tæt sluttede Folder og Frynser mod hverandre opefter, og i Trekantaabningen nedentil stillede den velmenende Husmoder alle mulige Variationer af Markens vilde Liljer. —

(Glad var du, kære lille Husmoder, for dit Værk. Stolt, i god Mening stolt, viste du det frem. Bygge og værne vilde du dit Hjem. Virkelig stolt kunde du være, for du gjorde det jo altsammen saare godt. Saa forarges du ikke, naar en Sandhed maa siges. Bag Sandheden ligger Ære og Pris til dig fra en Efterslægts Børn. Vi bygger videre paa den Grund, du i Kærlighed og Troskab har lagt, gør det saa godt, som vi nu kan! Et Smil er der Raad til. Det gør ikke vor Ærbødighed og Tak ringere eller mindre! Engang vil man ogsaa smile ad os, forhaabentlig overbærende og med nogen Respekt. Hver Idræt mellem Aar og Dag ligger under Historiens Dom.)

Aarhundredskiftet fandt da her som alle andre Steder et Samfund paa Vej fra gammel Kultur til ny. Under hastigt Opbrud kan der let fremkomme Forvirring, der maaske fører til, at værdifulde Ejendele glemmes, medens mindre vigtige Ting tages med. I begge Tilfælde betyder det Tab.

Men Tiden læger og heler. Det tomme Rum, som Flytning gerne vil volde, fyldes igen. Huskes maa det saa, at ikke alt gammelt er daarligt, og ikke alt nyt er godt.

SLUTNING

At leve i Tiden og vide Tiden er at være til, mente hin gamle Historieskriver, vi citerede ved Begyndelsen af vort Foretagende med denne Bog. Der kan næppe være Tvivl om, at han har Ret. Den Gave, det er at leve, indebærer en Opgave overfor Tiden: at Mennesket kan blive et villigt, virksomt og tjenligt Redskab i Arbejdet paa at berede et velskikket Folk.

Hertil kræves, at man ved, kender, forstaar sin Tid, og det er stundom en ikke helt let Sag. Men saa vist som Nutiden hviler paa Fortiden, er Viden om Historiens Gang, Slægternes Liv og Virke det bedst eksisterende Hjælpemiddel til attraaet Forstaaelse af Tiden, dens Standpunkt, Tarv og Trang. Og her som ved Tilegnelse af al anden Lærdom er det naturligt at begynde hjemme-fra. Naar under Aftensæde med Husflid og Bog Sagn og Sange i stille Stunder lød, knyttedes Traaden mellem før og nu. De unge modtog en Rigdom, der senere tjente som Tærepenge paa Vejen ud i Verden; Modgang og Medgang kendtes lettere at bære, de levede og kunde smile ad den kommende Tid: det var at være til.

I vore Dage springer disse hjemlige Kilder maaske knap saa fyldige, almindelig Travlhed har tørret dem ud, eller Mennesker kan ikke finde dem, fordi Øjet er blevet indstillet paa kort Sigt. Men for Fremtidens Skyld er det lige vigtigt at kende noget til Fortiden — derfor kommer Bogen om Balle, et Bidrag til Forstaaelse af Nutiden.

At leve er ogsaa at have Kærlighed. Balle Sogn er blevet mindre, men her er Sædejord nok endnu.

Maatte Børn af Balle stadig som forhen i Troskab tage ved Arv!

INDHOLD

	Side
Landskabet	11
Bosættelsen	19
Sogn og Sogneskel.. . . .	40
Stednavne	48
Middelalder-Ruinen ved Gubsø.. . . .	61
Helligkilder	64
Landsbyer og Enkeltgaarde	65
Enge og Moser	82
Matriklen 1688	90
»Da Fjenden blev Landet mægtig...«	96
Vester Kejlstrup-Tiden	102
Skoven	107
Veje	115
Kirken	126
Præsterne	136
Sognets Beboere omkring 1800	147
Udskiftningen og Udstykningen	164
Nuværende Ejendomme og deres Ejere siden Udstykningen	176
Landbrugets Udvikling i nyere Tid	194
Skolevæsen	200
Aandeligt Liv omkring 1860—80	214
Politik i Provisorietiden	219
Sagn og Overtro	223
Kloge Mænd og Koner	231
Mølledrift	233
Træsko og Hjul	242

	Side
Egebark og Slagler	245
Teglværkerne i Lysbro	247
Fiskedammene i Lysbro	255
Lysbro Fabriker	257
Skattelisten 1890	260
Af Jens Christensens, Thøger Jensens og Poul Thøgers- sens Skindbog	265
Fattigvæsen	269
Sognestyre	274
Politikere fra Balle..	285
Mejeribrug	288
Jernbanen kommer	290
Spillemand	292
Forsamlingshuse og Foreninger	295
Gødvad og Balle skilles	299
Alderslyst	301
Alderslyst, Kærsgaard og Lysbro skilles fra Balle	309
Forskelligt	325
Slutning	337